بعون گلشن آرای ہر دو جہان

وچمن پیرای زمین و آسمان رنگین موسم بہار و فصل لالہ زار کتاب لاجواب سراپا انتخاب
آئینۂ حالات و واقعات شاہان گردون وقار و امرای والا تبار و شعرای نامدار کہ در حقیقت
جام جمشیدی ست و آئینۂ اسکندری با ازدیاد تصاویر مستند و معتمد معروف بہ تاریخ

بوستان اودھ

مؤلفہ مسند نشین ایوان خوش بیانی متکی اریکۂ ہمہ دانی ناظم بے عدیل ناثر فقید المثیل
معدن فضل و کمال مخزن حشمت و اجلال جناب کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقدار سرن بڑاگاؤں
وعطیہ دار علاقہ سواد آنریری مجسٹریٹ و رئیس اعظم سندیلہ ضلع ہردوئی ملک اودھ دام اقبالہ باہتمام کمترین احمد علیخان

در گلستان مطبع احمدی گل گل شگفت

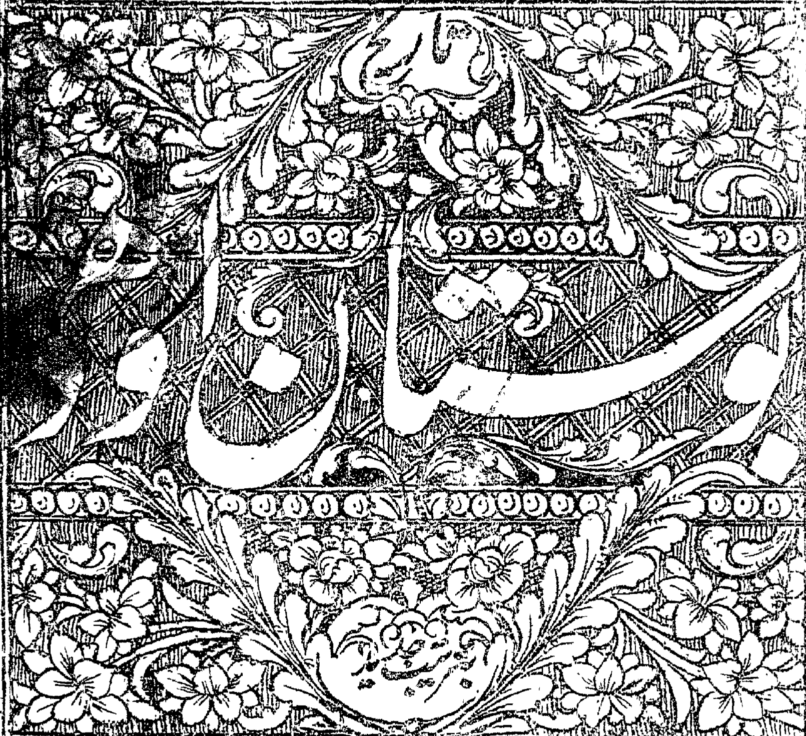
سنہ ۱۸۹۲ع

فہرست مضامین بوستان اودھ

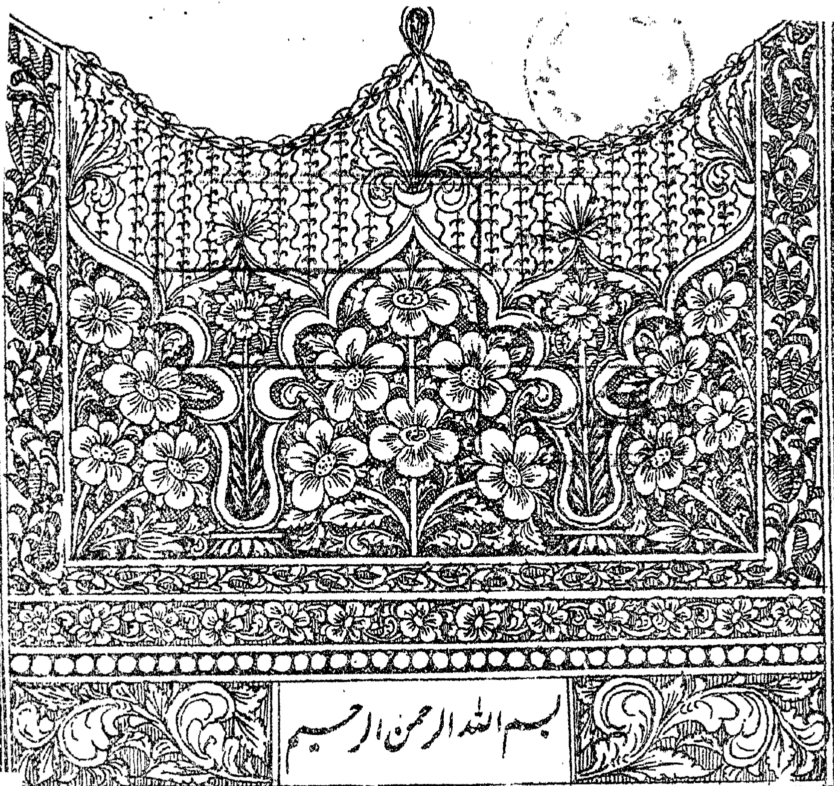
بہار افزای گلستان جہان و نگہت بخش گلشن زمین و آسمان

درین زمان مسرت اقتران کتاب فوائد انتساب جامع حالات و واقعات سلاطین
گردون وقار و امرای والا تبار و شعرای نامدار مع تصاویر مستند و صحیح موسوم

تصنیف لطیف تالیف شریف کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقدار [illegible]
و عظیم دار علاقہ [illegible] آنریری مجسٹریٹ و رئیس اعظم سندیلہ ضلع ہردوئی ملک اوده

در مطبع [illegible] باہتمام [illegible] خان صاحب [illegible] طبع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نغمه سرائی مطرب خوش نوای خامه در بزم دلفریب سخن تحمید و ثنای محمودیست که بادشاهان آفاق ستان و شاهان عظمت نشان سر بر خط فرمانش نهاده غبار درگاهش سرمهٔ چشم عقیدت ساخته اند و ترانه سنجی عندلیب هزار داستان زبان در بهارستان معانی بمحمدت و سپاس معبودیست که سلاطین جهانگیر و فرماندهان با اکلیل و سریر طیلسان طاعتش بر دوش انداخته خاک آستانش غازهٔ روی ارادت نموده اند - کریمی که اگر ابر رحمتش به گوهر افشانی در آید کشت آرزوی نامرادان بساعتی سیراب گشته رشک افزای نزهت عذار مه جبینان گردد و رحیمی که اگر دریای کرمش بجوش رسد نامهٔ اعمال سیه کاران به دمی شست و شو یافته رونقش رخسار سمن رویان شگفته و نظم

صانع بی عیب ز علت بری	نور فزای قمر و مشتری
حجله کش جلوه بکران باغ	غالیه گن عطر عبیر دماغ
نقش طرازی که بصنع بدیع	راند قلم بر صفحات ربیع
سنبل تر بر رخ گلشن کشید	سنبله را دانه بخرمن کشید
قصر جهان را بسر داوری	ز آب و گلی کرد عمارت گری
دفتر دل را خط شاهی نوشت	جائزهٔ سر الهی نوشت

نور بصر داد که بینا شدیم / چشم گشا شد که شناسا شدیم
گر همه اندیشه جگر خون کنیم / شکر چنین مرحمتے چون کنیم
طاعت مانی کرمش بیقیاس / وای بر آنکس که نه گوید سپاس
گرچه نیاید ز من خاکسار / زانچه شوم بر در تو رستگار
هم بتو ام هست امید تمام / کز در تو رد نشوم والسلام

اما بعد چنین گوید هیچمدان هیچ مدان کج مج زبان ژولیده بیان اضعف العباد درگا پرشاد بن بابو دهنپت رای بن راجه پرم دهن داس سندیلوی که چون من نادان را از عنفوان اقتباس انوار هوش و خرد و احساس تمیز نیک و بد شورے و شغفی از هواے جوانے چنانکه افتد و دانے در سرم بود و هواے این سوداے خرد ربا اصلا بدماغم گذرے نداشت پس غیر از اکتساب علوم و استحصال افاده سخن کاره بارم و بست و گشادم بود اگر شامے چون زلف عنبرین مویان در شکنجه سایه است و اگر صبحی چون رخسار خورشید عذاران در جلوه افروزیست بکنارم جز محبوب دلفریب کتاب دیگرے بود و بچشم غیر از جمال هوش ربای سخن جلوه دیگر فروغ نداد تا بعد تحصیل علوم و تفریغ از درس و تدریس بحضور فیض گنجور معدن فضل و کمال مخزن حشمت و اجلال مسندنشین ایوان ریاست متکی ارایک دولت دارا رتبه راجه دهنپت رای پدر خود اتفاق اختیار صحبت و موقع احضار خدمت افتاد از انجا که این والاجناب بقدر دانی علم و مرتبه شناسی سخن پایه فراتر داشت بنابران اوقات شریفش پس از انفراغ امور دولت بیشتر بهمین اشغال و اذکار میگذشت و کلام شعراے متقدمین و متاخرین در حضور تفتیش خوانده مے شد کتابے از اخلاق و سیر و بزم و رزم نبود که مرتبه بمرتبه بحضور آن والاجناب نخوانده نیاید بدین صورت آتش شوقم سر بالا کشید و سوداے عشقم از یکے بهزار رسید تا بعد تودیع حیات آن والاجناب باوجود استقرار امر ریاست بذات خود بدیگر این شغل خطیر که خاطر آشفته در گرو آن بود اصلا راضی نشدم و کمر عهد بستم که بعد انجاح امور دولت شغلے جز این پیش نگیرم و خیالے غیر از ین در سر نه انگنم تا با فضال خداے بی همتا داد بی نیاز تصمیم این اراده راسخی و و سعتی پدید آمد و بدین امر جلیل توفیق رفیق و همت بلند رهنما شد و محض بکرم عمیمش هواے نفسانی و تقاضاے آغاز دولت و کامرانی که مستقل مزاجان تجربه کار را از جا برده و بسلسله لاهی و ملاهی گرفتار آرد مغلوبم نکرد و سعادت که چهره نفس نفیس انسانی

ابواب راحت گشادند۔ سلطان بہار با ہزاران ہزار عظمت و احتشام در ہر بوستانے باطراف ہر گلستانی شادروان مسرت برافراخت۔ و نسیم عطر آمیز سحر و ہوای جان نواز ہر رہگذر مشام اہل روزگار را رشک طبلۂ عطار ساخت۔ بالخصوص از ظہور وجود مسعود سری رام چندر جہان را زر و نقشے تازہ و زمانہ را عشرتی بے اندازہ حاصل آمد زمین بر فلک نازید۔ کہ چنین گوہرے بی بہا بدستش افتاد۔ فلک بر زمین حسرت خورد کہ علی الرغم او چنین مفخر روزگارے پا در جہان گذاشت۔ قطعہ

لله الحمد از پے جاہ و جلال روزگار	گوہرے مجد از محیط عدل آمد بر کنار
طائر از آشیان جاہ وجود آمد پدید	کوکبے از اوج عز و ناز گردید آشکار
گلبنی اینگونہ بنمودند در دور چمن	لالہ زینگونہ نگشود از میان لالہ زار

بالجملہ چون آن سرو جویبار سلطنت پا از مہد رضاعت بیرون نہاد۔ و در خوش رفتاری از تذروان کوہسارے گوے تفوق ربود۔ و در شیرین گفتارے طوطیان شکرخا را حیرت زدہ طلاقت نمود۔ پدر نامدار از فلک اقتدار معلمان افلاطون فطنت۔ و ادیبان ارسطو حکمت سپرد تا در اندک زمانے بہر فنے کامل۔ و در ہر علمی عالم و فاضل شد۔ نظم

چنان قادر سخن شد در معانی	کہ سحرے گشت در گوہر فشانی
فصیحی کو سخن چون آب گفتے	سخن با او در اضطراب گفتے
پس از نہ سالگی بازی رہا کرد	حساب جنگ شیر و اژدہا کرد
چو بر دہ سالگی افگند بنیاد	سر سی سالگان بر باد میداد
بسر پنجہ شدی با پنجۂ شیر	ستونے را قلم کردے بہ شمشیر
بہ تیر از موے بگشادی گرہ را	بہ نیزہ حلقہ بربودے زرہ را

ذکر آمدن بیوامتر زاہد پیش راجہ دسرتھ و بردن رام چندر را بجہت دفع دیوان خونخوار و جنگ کردن رامچندر با این جماعت تبہ کردار و فتح یافتن بر این طائفہ ناہنجار

گویندۂ داستان چنین گفت	در سلک سخن دُرے چنین سُفت

که روزے بسوامتر نام زاہدے که در طائفه حقیقت کیشان از اکمل ترین عابدے بود
بدولتسرائے راجه دسرتهه رسید و بعرض رسانید که عفریتان خونخوار و دیوان تبه کردار
هنگام عبادت آزار بسیار از بسیار مے رسانند چون محارست رعایا و ممارست بلایا بر ذمت
همت سلاطین نامدار و شاهان بلند اقتدار واجب و لازم است بنابران راچندر فرزند
دلبند خود را امر کن که همراه من رفته تدارک اعدا و دفع این جماعه پر جفا نماید راجه دسرتهه
چون نمی دانست که ظهور این نور الٰهی و بروز این رحمت نامتناهی - بعالم ایجاد محض براے
دفع اهل عصیان و فساد است - بنابران از استدعاے زاهد باقتضاے محبت فرزندی
عنان اختیار و استقلال از دست داد - و سر رشته قرار از کف گذاشت نظم

ز نام رام دسرتهه گشت بیهوش
درین اندیشه دیرے ماند خاموش

جوابش داد کاے پیر نکونام
مرا پیرانه سر فرزند شد رام

چه داند او طریق رزم سازی
که طفل است و نداند غیر بازے

خصوصاً جنگ با دیوان سرکش
که از جادو ببارند آب و آتش

مرا تا چند گوئی رام بسپار
مرا در کار او عذر و بسیار

که از جان عزیزش دوست دارم
بجنگ دشمنانش چون گذارم

اگر فرمان دهی با لشکر خویش
بیایم دفع دیوان را کنم بیش

درینوقت وزیر با تدبیر که از دانش و فراست بهره کثیر داشت راجه را از حالات نامی و
حال شرف آگهی داده بنصائح دلپذیر - و سخنان جاگیر او را متسلی کرده آماده برخصت همی رامچندر
نمود - تا این والا گوهر با رضاے پدر عالیقدر پا در راه سفر گذاشت لکشمن برادر سومے از
غایت محبت و عقیدت شرف همرهی او اختیار ساخت - تا این هر دو شاهزادگان والاتبار
همراه زاهد عبادت شعار بعد طے مراحل و قطع منازل با ماکن و مساکن دیوان تبه کردار
در رسیدند و با ایشان طرح جنگ انداختند - و از تیرهاے جهان سوز - و خدنگ هاے جگر دوز
جماعت اعدا را طعمه دهان اجل ساختند - نظم

ز تیر رام فوج دیو بشکست
ز بار آتش غبار فتنه بنشست

سپاه دیوزاد آخر زبون گشت
لواے کید ایشان سرنگون گشت

بعد انطفاے این نائره فساد - و دفعه جماعه دیوزاد - آن دو والا نژاد - مع برادر بسعادت نهاد

آمادہ مراجعت وطن بود - کہ ناگاہ مقروع سمع شد کہ راجہ جنک مرزبان ترہت کہ در ہفروانجاہ - و کثرت سپاہ سرآمد راجہ ہاے فلک بارگاہ است - دخترے دارد کہ طنطنۂ حسن دلفریبش از زمین بہ گنبد چرخ برین پیچیدہ - و شعشعۂ آفتاب جمالش بہ اطراف عالم رسیدہ - نظم

پری دختے پری بگذار ماہے	بزیر مقنعہ صاحب کلاہے
شب افروزی چو مہتاب جوانے	بہ شیرینی چو آب زندگانے
اشارت ہاے ابرو آفت ہوش	کمان در چاشنی آوردہ تا گوش
تغافل با نگاہش غمزہ آمیز	فریب اندودہ نازش فتنہ انگیز
شکر شیرین دہان از نوش خندش	تبسم جانفزاے ہر دو قندش
شکر لفظ و شکر نوش و شکر خند	زمین بوس ریشش صد چاشنی قند
چو غنچہ با نقاب شرم زادہ	بباغ خود صبا راہ ندادہ
تنش را پیرہن عریان ندیدہ	چو جان اندر تن و تن جان ندیدہ
بہر خاکے کزو سایہ فتادہ	بناہاے قبلۂ عصمت نہادہ

راجہ جنک پدر آن پری پیکر جشن عروسی او منعقد کردہ کمانے سخت تر از دلہاے سنگین دلان دران انجمن نہادہ عہد کردہ است - کہ ہر کہ این کمان را بکشد دختر را بحبالۂ زوجیت در آرد - چنانچہ سلاطین اطراف - و بادشاہان اکناف بہواے این تمنا درین جشن عروسی جمع آمدہ اند لیو اشتہر بہ تماشاے این جشن آمادہ شد و راجہ دسرتہ را برفتن ہمراہ خود امر کرد - تا این والا تبار - باتفاق برادر عقیدت شعار - پا در راہ سفر گذاشت - و راہ طے مراحل و منازل دران انجمن جمشیدی و بزم کیقبادی رسید راجہ جنک از آمدن این مہمانان گرامی و احباب نامی فراوان عشرت اندوخت - و شکر قدوم ایشان بجا آورد تا آنکہ روز مقرر بزم عروسی در رسید - شاہان بلند اقتدار - و نامداران خنجر گذار بکشیدن کمان یکے بر دیگرے سبقت کردند - و بیش از طاقت خود ہا صرف قوت نمودند - آن کمان از جاے خود نجنبید - و عرق خجالت از جبین ایشان بر زمین چکید - در نوبت راجہ رامچندر دران انجمن مرد آزما مردانہ وار برخاست - و با اقبال سعید و طالع بیدار نزدیک کمان رسیدہ چون پرکاہ از زمین برداشت - و در اندک

اشارہ او را شکستہ بر زمین انداخت نظم

کمان بشکست تیرش بر ہدف زد	چون مردان گوی از میدان بدر برد
کمان بشکست بہر عقد بستن	زہے بستن کہ رو داد از شکستن
شکستن کرد نو پیوند را ساز	چہ پیوندے کہ ہرگز نشکند باز
کہ دیداست از شکستن شاد و خرم	خریدار کمان صاحب کمان ہم

بوقوع این واقعہ حیرت افزا شگفتی در انجمن افتاد۔ سلاطین باشکوہ و فرمانروایان عظمت پژوہ۔ سر ندامت بزانوے خجالت فرو بردند۔ و بہزاران ہزار ناکامی و باصناف حسرت و بدنامی راہ خانہ ہاے خود ہا پیش گرفتند۔ راجہ جنک ہماندم قاصدے تیزگام و بریدے صرصرخرام سوے اودھ فرستادہ راجہ دسرتھ را ازین مژدۂ جانفزا آگہی دادہ استدعای قدوم مسعود راجہ چون از کارنامہ ہاے فرزند سعادتمند آگاہ گردید از غایت مسرت چندان بر خود بالید کہ در پیرہن نگنجید۔ ہمان ساعت عزیمت آنصوب قرار دادہ بکرّ و فر بسیار۔ و شوکت بیحد و شمار روانہ ترہت شد نظم

بروز فرخ و ایام احسن	شہنشہ زد قدم بر پشت توسن
خروش کوس و بانگ نای برخاست	زمین چون آسمان از جای برخاست
سپہداران علم بالا کشیدند	دلیران رخت بر صحرا کشیدند
برون آمد ہمین شہسواران	پیادہ در رکابش تاجداران
زیک سو دست بستہ پیش فغفور	ز دیگر سو سپہ سالار قیصور
نفیر جاوشان کز دور شو دور	زگیتی چشم بد را کرد مہجور
طراق مقرعہ بر خاک و بر سنگ	ادب کردہ زمین را چند فرسنگ

بالجملہ بعد ایامے چند داخل سواد ترہت گشت۔ راجہ جنک شرائط استقبال بجا آوردہ بآئین شایستہ۔ و طریق بایستہ لوازم مہمانداری۔ و مراتب عقیدت شعاری بتقدیم رسانید۔ چون ہنگام ساعت سعید۔ و آوان حمید۔ در رسید عقد آن سرو جویبار جوانی۔ بآن نونہال بوستان جہانبانی بربست و بھرت و لکشمن و شترگھن را با دیگر دختران پری پیکر خویش عقد بستہ چہرہ آرای کامرانی و کامیابی گشت۔ تا بعد انفراغ این کار راجہ دسرتھ بانواع شادمانی و باصناف کامرانی کوس مراجعت نواخت و بہ دار الخلافت اجودھیا رسیدہ

مجلس ہاے عیش وطرب برآراست وجہانے را از دست بذل وکرم مستغنی المرام ساخت

ذکر مصلحت کردن راجه دسرتهه بارکان سلطنت درباب تخت نشینی رامچندر ومقرر شدن ساعت این جشن رامچندر وخبر یافتن کیکئی رانی دوم ازین ماجرا بحسرت وعهد گرفتن از راجه دسرتهه برای اخراج رامچندر وتخت نشینی بهرتهه وگذاشتن رامچندر ملک ومال وروان شدن بصحرا باحال پُر اختلال

آورده اند که روزے راجه دسرتهه در ایوان مشورت نشسته با وزیران دانش آگاه وندیمان هواخواه مصلحت کرد که چون لشکر ضعف وناتوانی اسباب عشرت وزندگانی مرا بغارت برده وقوت وتوانائی از کاشانه تنم رخت بربسته - بهتر آنست که بترک سلطنت گفته بقیهٔ ایام زندگانی در عبادت الٰہی بسر برم - وامور سلطنت وجهاندارے - وکارہاے دولت وکامگاری - بدست رامچندر بسپارم - ارکان سلطنت واعیان مملکت همه بطوع خاطر اتفاق کردند - انجم شناسان دقیقه رس وباریک بینان صبح نفس ساعت سرپرآرائی این نهال بوستان بادشاهی همان مجلس قرار دادند پیرایه بندان کارخانهٔ سلطنت باهتمام این کار به ترتیب سامان در بار کمر سعی بمیان جان بستند وهر کوچه وبرزن را از آرایش گوناگون وپیرایش بوقلمون برآراستند نظم

نشاندند مطرب بهر برزنے	اغانی سرائے وبربط زنے
علمهاے گردون برافراختند	جهانرا نو آرایشے ساختند
پر از گل شده کوے وبازارها	دگرگونه شد سکهٔ کارها
گلاب صفاهان ومشک طراز	سرنافه وشیشه را کرد باز
کشیدند برطرهٔ کوے وبام	شقائق نمط هاے بجاده فام

انجاکه فلک ناتوان بین عشرت مردان حقیقت گزین - وفراغت آزاده منشان راست ... نمیخواهد ومدام برغم نامردان قدمے بجادهٔ رفتار می گذارد - بنابران این ... دست تخت وتاج ومالک باج وخراج را از دولت ومملکت اخراج داد تفصیل این ... اجمال وتبیین این مقال آنکه کیکئی رانی دوم این بادشاه سلیمان جاه چون خبر تخت نشینی

سری رام چندر دریافت نمود بخیال محرومی فرزند خود عجب پیچ وتابے بهمرسانید - و خود را مبتلاے زنجیر غم و مجروح شمشیر الم گردانید - از غایت کید و ریا گریبان صبورے دریدن - و نعره هاے حزین کشیدن بنیاد نهاد - و مجلس عیش و نشاط و انجمن مسرت و انبساط بباد داد - و سرتهه بشنیدن این حال چون بکاشانهٔ دولت آمد - بزم عشرت بیچراغ - و نگار دلربا خود رابی دماغ - یافت از بسکه دل داده روے و گرفتار سلسلهٔ موے او بود بکمال بیطاقتی استفسار مدعا و استکشاف این ماجرا نمود - نظم

فسون چاپلوسے خواند بسیار — نیامد آن پرے لیکن بگفتار
برون از تار زفوج عشوه آراست — درون از حسن و عشق آمد دو خواست

بالآخر بهزار منت و زاری آن پرده نشین حجلهٔ عیاری - بزبان گفتاری در آمد - که اگر برعایت عهد پیشین عهدے تازه کنے - و سوگندے بمیان آرے - پرده از کار و بند از گفتار بردارم - این بادشاه غافل از عیاری این زن عیاره - و بیخبر از بازی فلک کج رفتار - بار دیگر قسم یاد کرد - در آن وقت کیکئی بکمال شادمانی و غایت کامرانی عرض نمود - نظم

که شاها این دو خواهش را بمن بخشی — مراد من بدست خویشتن بخش
یکی اقبال بهرته از افسر و راے — دوم اخراج رام از کشور راے

و سرتهه بشنیدن این سخن پرحسرت از تخت بر زمین افتاد - و از غایت غم و اندوه گریبان دریدن و نعرهٔ پر درد کشیدن بنیاد نهاد - نظم

نه صبر آن کز و گردد جدا رام — نه تاب آنکه بد عهدش بود نام
گره شد برلب از حیرت جوابش — خیال وزد چشمش برد خوابش
حریفش برد از کف دست مایه — بخاک افتاد بجان تیر زسایه

صبحگاهان که خورشید سر از دریچهٔ مشرق برآورده بر تخت زرین فلک جلوس فرمود - سرے رامچندر بجهت تخت نشینی بالباس شاهانه و کر و فر بادشاهانه - از دولتسراے خود بیرون آمده بایوان سلطنت توجه فرمود - اراکین سلطنت و اساطین مملکت همه جمع آمده منتظر قدوم راجه دسرتهه نشستند و هر یکے چشم براه و دیده بر گذرگاه دوختند - چون توقف بسیار شد و حالت منتظره انتشارے بدلهاے منتظران افزود سری رامچندر خود اندرون

حرم سرای خلافت متوجه گردید پدر والاقدر خود را چون ماهی بی آب طپان - و چون
ابر گهربار اشک فشان دیده - در گرداب حیرت فرورفت و التماس اظهار ماجرا نمود پدر
از غایت شرم پسر جوابی ادا نفرمود - اما گیکئی بر زبان آورد - نظم

که از دسرته وعده داشتم پیش / کنون بهر وفای وعدهٔ خویش
به فرق بهرته باید داد بس تاج / ترا تا چارده ساله است اخراج

رام بشنیدن این کلام حسرت انجام - از عقیدت تمام معروض داشت - که ای پدر
والاتبار بحجت این کار بیمقدار دلگیر و غمگین مباش - و سینه بی کینه را از ناخن غم و الم خراش
که فرمان تو بهتر از صد هزار جان - و این نقد جان در راه عقیدت و ارادت تو قربان

نکو کردی وفای عهد خود یاد / که صد جانم فدای عهد تو باد
بجویم از رضای تو سعادت / اطاعت دانم از طاعت زیادت
اگر رخصت دهی رخصت ز مادر / بگیرم ورنه فرمای تو بر سر
بسایم سر برین خاک کف پای / شتابم سوی صحرا از همین جای

بالآخر از پدر رخصت گرفته بخدمت مادر آمده و احوال پر اختلال معروض داشته و بکلمات
تسکین خاطر آشفته او را تسلی ساخته قدم در راه سفر گذاشت - لکشمن شرائط وفاشعاری
بجا آورده سعادت همراهی او اختیار ساخت - سیتا هم تاب صدمات مفارقت و شدت
آلام مهاجرت بخود نیافته چون سایه همراه آن بلندپایه گردید - بالآخر این هرسه مصیبت زدگان
به لباس درویشان و سنیاسیان از وطن بر آمده بطرف پراگ متوجه گردیدند و بعد چندی
از دریای گنگ درگذشته راه کوه و صحرا پیش گرفتند - بظهور این ماجرای ملال افزا
و وقوع این واقعه حسرت انتما طرفه آشوبی در مملکت رو داد و عجب تلاطمی باطراف عالم افتاد
هر یکی را جامه صبوری پاره گشت - و سیل آلام و غم از سرها گذشت - نظم

زین درد کذا ان یگانه برخاست / طوفان غم از زمانه برخاست
ز افسردن این بهار خندان / انگشت گزیده گل بدندان
دوران قدح طرب بخون زد / سرا بعیش واژگون زد
ایام بکینه اش کمر بست / دل را اگر نشاط بشکست
عین بهار چشمه افسرد / در گلشن سینت لاله پژمرد

رحلت کردن راجه دسرتهه از عالم فنا بعالم بقا و آمدن بهرت و شترگهن از مملکت پنجاب بشنیدن این واقعهٔ جانگزا و بعد انفراغ از ایام ماتم روانه شدن با وزیران پدر بتلاش برادر والاقدر و ملاقی شدن با آن والاگهر و برگشتن بی نیل مرام با خاطر مضطر

حاکیان حکایات باستان و راویان روایات دیرین این قصهٔ درد انگیز و این افسانهٔ اثر خیز چنین برشتهٔ تحریر کشیده اند که چون سمتری رامچندر از دولت و مملکت قطع نظر کرده و بر حشمت و شوکت بادشاهی پشت پا زده غربت و کربت اختیار فرمود راجه دسرتهه تاب صدمات مهاجرت فرزند دلبند نیاورده ازین جهان فانی رخت زندگانی بعالم جاودانی کشید چون بهرت و شترگهن به قندهار بودند ارکان سلطنت ساربانان سریع السیر فرستاده ایشان را طلب داشتند بهرت چون به دار الخلافت اجودهیا رسید اتفاقات نادیدنی دیده و ماجراهای ناشنیدنی شنیده دریا دریا اشک از دیدهٔ حسرت دور یاد پدر گریه و زاری کرده صد هزار نالهٔ بیقرار [illegible] - بالآخر نعش پدر والاقدر را آتش داده و مراسم مذهبی بتقدیم رسانید - از خیرات و مبرات دامن تهیدستان گرانبار [illegible] مالامال نقد مراد گردانید - بعد انفراغ ایام ماتم ارکان سلطنت و اعیان مملکت جمع شده بهرت را بجهت تخت نشینی تحریص و تکلیف دادند - آن سعادتمند ازلی از عصبیت دلی - انکار کلی نمود و جواب سنجیده و پاسخی برگزیده چنین ادا فرمود نظم

مرا هر چند دسرتهه داد افسر / دلیلی هست این حق برادر
تصرف چون کنم بر ملک رام است / که این دولت نصیب بخت رام است
همان بهتر که در صحرا شتابم / ز هر جا رام را جسته بیابم
بیارم بر سر تختش نشانم / من اندر خدمت او جان فشانم

برین سخن غریو از نهاد مردم برآمد - و کلمهٔ احسنت و مرحبا بلند شد - و هرکس بر حسن لیاقت و حسن عقیدت بهرت آفرین نمود بالآخر بهرت باتفاق هر سه مادر و ... و وزیران سلطنت و اعیان مملکت با حشم و خدم تمام بجهت باز آوردن ... همراه

سفر گذاشت و بعد جستجوی بسیار به چترکوٹ که جای قیام آن بلند مقام بود - در رسید چون نشان
فوج از دور نمایان گردید لکشمن بر فراز کوه برآمد و نشان فوج خود شناخته با برادر والا قدر
معروض داشت که بهرت از غایت کینه خواهی بر حالت تباهی ما رحم نه آورده بجهت گرفتاری
ما می آید زود برخیز و تیر و کمان بدست گیر که هنگام جنگ فرا رسیده آن دانای راز نهانی
و واقف سر نهانی تبسم نموده با لکشمن گفت که ای برادر صورت معامله نه آنچنان است
که تو گفتی بلکه ظن غالب آنست که بهرت بهر عذر تقصیرات - و بجهت تلافی مافات می آید
درین گفتگو بهرت از دور نمایان شد - بر هر قدمی سجده کنان و بر هر وجبی اشک فشان
می آمد چون نزدیک رسید سر بقدوم برادر مخدوم نهاده بی اختیار گردید - این سریر
آرای خلافت و جهانبانی - از کمال عاطفت خسروانه او را در آغوش التفات و
مهربانی جا داد و به پرسش گوناگون و التفات بوقلمون مرهمی بر خاطر خسته اش نهاد و
پس بعد شرف ملازمت هر سه مادران دریافت - و صغیر و کبیر و برنا و پیر را به رحمت
بیحد و پایان بنواخت - چون حال وفات پدر والا قدر معلوم کرد - از فرط غم و اندوه جامه صبر
و شکیبائی چاک و خاک بر سر و سر بر خاک زد نظم

ضرورت شد دریدن جامهٔ جان — نبود حس جامه تا چاک گریبان
بروحش آب دادن آمدش یاد — هم از دست و هم از چشم آب میداد

بعد از آنکه خاطر آشفته و دل از دست رفته او قدری بیارامید بهرت بکمال عجز و زاری
بعرض رسانید که ای برادر مکرم و مهربان - و ای شاهنشاه معدلت نشان - حالا به نظر
مرحمت و احسان عنان توجه بجانب دار الخلافت معطوف گردانی - و بر سریر سلطنت و جهانبانی
و مسند دولت و کامرانی نشسته مرا بسر حد مراد رسانی ع

مرا هم ترا دسرته پدر بود — بدولت بر سر ما تاج سر بود
برهنه ماند ز ان افسر مرا سر — کنون خواهم پدر باشد برادر

بشنیدن این کلام آن عالیمقام بجوش و خروش تمام او را جواب نمود که چون با پدر
والا قدر عهدی بسته ام در خواب و خیال هم شکستن آن راضی نبوده ام تا مدت چهارده
سال بسر نیاید این ره نورد صحرای نامرادی از جاده پیمانی بر نیاساید هر چند بهرت
دست استبداد به دامنش زد اما آن شیر بیشه همت اصلا قبول نکرد تا بهرت بکمال ناکامی و

هزاران هزار اندوه و تلخکامی نقد رخصت بکف آورده و نعلین چوبی او بر سر گذاشته
بادلی افسرده و خاطرے پژمرده مراجعت بوطن فرمود و ایّام زندگانی بیاد آن سریرآرای
سلطنت و جهانبانی بسر می نمود - هر صباح نعلین چوبی آن نهنگ بحر خوبی بر تخت سلطنت
گذاشتے و باتفاق ارکان سلطنت و اعیان مملکت مهام دولت سرانجام ساختی - و هنگام خواب
بالشے از سنگ و بسترے از خاک ترتیب دادے - و وقت طعام از اقسام نباتات لقمهٔ
چند در دهان نهادے ؎

بدینسان همی شد همی بود و خوش		هزاران آفرین بر اند و بود و شش

رسیدن سری رام بمقام پنج بٹی و آمدن سُپ نکھا خواهر راون و مفتون شدن بر سری رام و بُریدن لچھمن بینی او بحکم برادر عالیمقام و آمدن کهر و دوشن بقصد انتقام و کشته شدن او با لشکر و حشم و خدم تمام

گویند که چون آن جهاندار رفاک اقتدار را دران وما دران و جمیع منتسبان دولت و
برگزیدگان مملکت را مرخص گردانید بسبب قربت ملک اودھ از قیام چترکوٹ آشفتگی
تمام بهم رسانیده با دلے ریش و خاطر غم اندیش رخت بجانب صحرا کشید در این سفر پُرخطر که یک
اندیشه را جاے خذر بود این هر سه نونهالان گلشن شاهی چون نسیم سحرگاهی در هر رهگذرے
گذری داشتند - و شاکر رضاے ایزدی - و صابر بقضاے سرمدی بوده بر هر قدمی ادا سپاسے می ساختند
در حیرتم که این نازپروردگان آغوش شاهی - که تاب هواے تند صبحگاهے نداشتند چگونه
در گرد و باد غم و الم و بصحراے پرستم گام رفتار کشادند - و در حسرتم که این مربع نشینان چارباش
اقبال که وقت رفتار از رگ گلهاے تازه آزارے بی اندازه می یافتند چسان قدم بر
خارزار و پایه بیابان کهسار گذاشتند - بحالتے که میرفتند و بصورتے که از ره میگذشتند نه از
هواد شاهے اندکے پایه - و نه در تاب آفتاب بر سر کسے سایه - نه تاج شاهے بر سر و نه
جامهٔ خسروانی در بر ؎

ستیزه گر فلکا از جفا و جور تو داد		نفاق پیشه سپهر از کینه ات فریاد

آخر رفته رفته با خاطرے آشفته و حالتے دلگرفته بمقام پنج بٹی رسیدند - و دران سرزمین

پر فضا و مقام دلکشا اقامت برگزیدند - روزے این والا تبار مصروف صید و شکار بود
شپ نکھا خواہر راون فرمانرواے لنکا - بطریق اختفا دران دشت پر فضا در رسید
چون نظر بر جمال جہان آراے این کشور کشاے در افتاد - والہ و مفتون گردید و بہ شکلے
خوب و صورتے مرغوب و جمالے دلفریب و حسنے غارت گر صبر و شکیب برآمدہ خود را پیش او
حاضر نمود و اظہار نیازمندی و بیتابی کردہ استدعاے وصل فرمود - آن متقی روزگار
چشم التفات بر رویش نکشادہ - و جوابی ظرافت آمیز دادہ بطرف برادر خود اشارہ ساخت
تا این گرفتار بزنجیر ہوس - مغلوب جنود نفس بطرف لچھمن شتافت او ہم جوابے از انکار
دادہ - و حرفے از اغماض در میان نہادہ - او را از پیش خود دور ساخت چون آن
مکار تبہ کردار بہ یقین دانست کہ تا رانی سیتا در آغوش آن گوہر یکتا جلوہ فرماست
حصول مقصود و وصول مطلوب بیرون از حیز امکان است - پس شکلی غریب و صورتے
مہیب خود را اظہار ساختہ و سکبروی بر آن جملہ نشین کاشانۂ عفت آغاز نہاد - بوا دیدن
این بیباکی لچھمن در غضب آمدہ بینی کہ واسطۂ خود بینی او بود از روے او جدا ساخت
و بصورت آن عفریتۂ خونخوار بجاے تباہ - و زخمی مرہم خواہ راہ فرار داد بار پیش گرفت
و پیش کھر و دوشن برادران خود آمدہ زمین و آسمان بر ہم زد - تا این ہر دو برادران
تبہ کردار با افواج بیحد و شمار بقصد انتقام برآمدہ جنگ در انداختند - رامچندر چون
دید کہ دشمن بر سر آمدہ و ہنگام مردانگی در رسیدہ باتفاق برادر بجان برابر [illegible]
حملہ ساخت - و از تیرہاے بیخطا و خدنگ ہاے جانگزا ہر دو برادر را کشتہ بہ خاک ہلاک
انداخت - خواہر عفریت چون از ناسازگاری روزگار باز ہمان آتش در کاشانہ دید خود
را بحضور راون رسانید - و بہ التماس حال زار و اظہار ماجراے کشتہ شدن برادران
تبہ کردار آن بلاے روزگار را بہ غضب گردانید - اکنون کیفیت سیتا ربائی راون سخن رشتہ
از بنانت راوی قلم سپردہ مے آید تا ناظرین اوراق را سرمایۂ آگہی افزاید

ذکر سلطنت راون و آمدن او باتفاق ماریچ بجہت گرفتن سیتا و رفتن رام بشکار آہو و بردن راون سیتا را بہ لنکا -

آوردہ اند کہ در جماعۂ عفریتان پادشاہے بود عذار روشن شاہنشاہے خونخوار جمیع عفریتان

جبین نیاز بر خاک آوری سودند و وحش و طیور و جن و ملک فرمان بری او نمودند نظم

عناصر تابع فرمان او بود ٭ اجل محبوس در زندان او بود
بخوردی چاشت بعد از جام جمشید ٭ طعامی پختہ از گرمی خورشید
بتاشش ماہ بودے شمع ایوان ٭ بہ صحنش مہر زرین گوی چوگان
چنین دولت مراو را واقعی بود ٭ نہ طبعم شاعری را کار فرمود
عجب نبود ز بخشش ہای یزدان ٭ کہ دیوان را دہد ملک سلیمان

این جملہ نعمتہائے غیر مترقبہ۔ و این دولت غیر مترصدہ بہمین عبادت ہای شاقہ دریافتہ بود۔ اما چون باین دولت عظمی و موہبت کبری در رسید۔ زہو و تکبر بدماغش پیچید۔ بجادہ ظلم و ستم گام نہاد۔ و ابواب تعدی برروے عالم کشاد۔ درینوقت کہ خواہر او بادلے خستہ و خاطرے برشکستہ بحضور او رسید۔ و احوال زار و کیفیت پر اضطرار باظہار در آوردہ قصہ حسن و جمال سیتا بعرض رسانید۔ راون نادیدہ گرفتار زنجیر عشق آن پریچہرہ گردید و آتش شوقش زبانہ کشید نظم

نہ تنہا عشق از دیدار خیزد ٭ بسا کین دولت از گفتار خیزد
در آید جلوۂ حسن از رہ گوش ٭ ز جان آرام برباید ز دل ہوش
ز دیدن ہیچ اثرے در میان نہ ٭ کند عاشق کسان را غائبانہ

ہماندم راون باتفاق ماریچ برگردون بادرفتار و ارابہ صبا کردار سوار گشتہ سوی مستقر دولت روان شد۔ چون قریب رسید ماریچ بصورت آہوے زرین پیش سیتا آمدہ شوخی و شنگی آغاز نہاد نظم

طلسمی کرد خود را ساخت آہو ٭ نقش سینہ از نقش جادو
بافسون گشت از حالی بحالے ٭ چو شاہ چین شدہ زرین غزالے
چو ماہ یک شبہ یکجا دو شاخش ٭ گہر ہا عقدہا بستہ بشاخش

چون آن مہ جبین اینچنین غزالی زرین و آہوے نازنین مشاہدہ نمود خیلی بیتاب گردیدہ بجہت صید کردن او از شوہر والا قدر استبداد ے فرمود تا این والا تبار بجہت انشاط خاطر دلدار بشکار او راغب گشت۔ و برادر بجان برابر را بہ محافظت آن بانوی عصمت تاکید فرمودہ با تیر و کمانے بصحرا روان شد۔ رفتہ رفتہ در تعقب آہو فرسنگہا از منزل دور افتاد

بالآخر از تیر بے خطا و خدنگ جان گزا آن دیو آہو صورت را برخاک ہلاک انداخت ہنگام انتقال آن دیو از غایت مکر و ریو بآواز حزین نام لکشمن بر زبان آورد۔ چون این صدائے بی ہنگام مقروع سمع آن گل اندام شد به لکشمن فرمود که ازین صدای درد انگیز خاطرم سخت وحشت انگیز است که مبادا چشم زخمے بر عنصر لطیف رسیده و گزندے بر پیکر آن خجسته اختر گشته زود بر خیز و عنان سمند عزیمت تبلاش آن بحر ہمت برانگیز لکشمن بجواب فرمود که اے بانوے سر پردهٔ عصمت۔ وای حجله نشین سرادق عزت اینچنین خیالی محال و شکلے آشکال را بخاطر عاطر راه نباید داد که کسے درین عالم ایجاد دست تسلط و فساد بران قدسی نهاد نمی تواند کشاد۔ چون بحکم برادر مخدوم بنا بر محافظت شما مامورم۔ پس تبقدیم ارشاد و تعمیل امر فیض بنیاد مجبور معذورم سیتیا باحکام قضا بالقبول انمعنی بنیر و اخت و بکلمات تلخی آمیز و سخنان درد انگیز او را بی اختیار ساخت لکشمن بشنیدن ہمچو کلمات دلشکن با دلی آزرده و خاطرے افسرده پا بجادهٔ منزل مقصود نهاد۔ بر ہر قدمے از فرط غم و یاس و از شدت بیم و ہراس بر زمین می افتاد القصه بعد رفتن لکشمن آن سرمایه فساد و فتن یعنے راون از کمین بیرون آمد۔ و این نوگل بوستان رعنائی را در عالم تنهائی یافته بشکل برہمنی بید خوان خود را پیش او ظاہر ساخت آن عفیفه روزگار بتعظیم آن تبه کردار تبقدیم رسانیده تبکریم تمام پیش خود جا داد راون چون از یاوری طالع یاور به قریب بساط آن سرمایه نشاط جا یافت اظهار مفاخر و معالی خود کرده باو گفت

نظم

چه می مانی درین دشت خطرناک　　که مه بر آسمان زیبد نه بر خاک

پرے رو یا مشو غول بیابان　　ترا قصر ارم می شاید ایوان

ہزار افسوس این عمر تو از رام　　نه گل بر بستر نے باده در جام

نه رنگین کسوتت نے زیب و زیور　　چو گل تا کے کنی از خار بستر

نه من چون رام تو طالع سیاہم　　بزرین شہر لنکا بادشاہم

چه ضائع باگدا سازے جوانے　　بیا اے مه بشه کن مهربانے

پرستارت و ہم از حور زادان　　کنیزانت و ہم اختر نژادان

به تخت گوہرین کن بادشاہے　　بردفرمانت از مه تا بماہے

سیتیا بشنیدن این سخن وحشت افزا سخت برہم شد و گفت که ہرگز ہرگز به چہرهٔ اون ابن آرزو

مرو بدست افزندگانی ونشاط جوانی مشو - زنهار این شکار بدست تو نه افتد واین همای دولت بدام تو در نیاید - راون ازین جواب باصواب برآشفته - وصورت اصلی خویش ظاهر ساخته دست جور دست بر آن مخدره عصمت نمود واو را به ارابه خود نشانیده روان شد درین حال پر اختلال سیتا با دلی بیقرار وجانے زار ونزار با ناله وفغان از کوه وبیابان می گذشت - وهر برگ وبار ودشت وکهسار را باعانت طلب میکرد قطعه

نالان زغمش پرنده می سوخت ‏ ‏ ورناله او گیاه می سوخت
میرفت وسخن بباد میکرد ‏ ‏ وز مهر خویش یاد میکرد
می تافت بناله رشته آه ‏ ‏ گر تاب کنند رشته کوتاه
پیوند نبود جز بیادش ‏ ‏ پیغام نبود جز بیادش

درین حالت جٹایو نام کرگسے که راون پیش قوت وتوانائی او بیش از مگسے نبود بجهت رها کردن سیتا بجنگ آمد - وچندان جنگ رستمانه وتلاش مردانه کرد که راون چشم زخمی عظیم یافت وگزندے تمام برداشت - بالآخر از خنجر هاے جانستان وخدنگ هاے شرر فشان آن مرغ وفا شعار را کشته برخاک هلاک انداخت - واین پری پیکر را با نیم جانے وخاطر پریشانے در آغوش گرفته به لنکا رسید ودر بوستانی بهار آگین که تانا اشوک بجی از بهشت برین بود آن دلگرفته را گرفتار بلا گردانید

ذکر آمدن سری رام بجای قیام ونیافتن سیتا را دران مقام وگریه کردن بجوش وخروش تمام وروان شدن تبلاش آن همای اوج خرام وملاقی شدن باسگریون وکشتن بال وروانه کردن هنونت را تبلاش آن خورشید جمال ورسیدن هنونت در لنکا وبعد دیدن سیتا آتش زدن در شهر دلکشا وباز آمدن بحضور سری رام مع مژده جانفزا

آورده اند که چون آن فرمانرواے فلک احتشام بعد از کشتن ماریچ همعنان فتح وظفر متوجه مقام قیام شد در اثناے راه لکشمن با او ملاقات نمود واحوال بیقراری سیتا وبے اختیاری خود ظاهر

فرمود - آئین والاحباب از سیماے حالت صورت معاملت دریافته باد لے حزین وخاطرے غمگین باتفاق برادر نیکو سیر باضطراب تمام قدم برراه گذاشت - چون بمنزل رسید و دید که بهار از چمن وشمع از انجمن بیرون رفته - وآن چمنکده عشرت از دست بُرد صرصر خزان برباد گشته بمشاهدهٔ انجال پر اختلال از غایت ملال وکلال بر زمین افتاد - وسر رشته صبر وشکیب از دست داد وگاهی نعره هاے جگر سوز - وناله هاے غم اندوز برکشیدے - وگاهی بمضمون این ابیات دل خالی کردے

قطعه

اے نسیم سحر آرامگه یار کجاست	منزل آن مه بیت عاشق کش وعیار کجاست
شب تار است وره وادی ایمن در پیش	آتش طور کجا وعدهٔ دیدار کجاست
باده ومطرب وگل جمله مهیاست ولیے	عیش بے یار مهیا نشود یار کجاست

پس باحالتے پریشان وخاطرے حیران به تجسس آن شمع شبستان سرے بکوه وبیابان نهادند اما از یوسف گم گشته خویش جاے نشانے نیافتند - تا رفته رفته درگوشهٔ صحرائے رسیدند وجثهٔ پارا پاره پاره گشته وبخاک وخون آغشته دیدند - چون از جثهٔ شنیدند که راون گرگے نمود وآن یوسف لقارا بدزدی ربود - بمنزل خود برگشتند ودر فکر سرانجام کار نشستند وبعد چندے به ترک این مقام بد انجام بطرف کسکنده رو نهادند - دران مملکت بال نام میمونے بصد جاه وجلال فرمانروائی کردے - واز غایت قوت کوه راکاه پنداشتے - واو را با سگریون برادر کهترش مخالفتی رو داده تا از غایت بهری او را از مملکت خود اخراج داده بد بصورت سگریون به رکهه موکه نام کوهے قیام داشتے وبهزاران هزار ناکامی ایام زندگانی بسر آوردے - هنومنت نام میمونے که بقوت وتوانائی وبوفور خرد ودانائی درخدمت او رسائی داشت دوام گرد افشان چهرهٔ ملال او بودی ومرهمی بر خاطر خسته اش نهادے - درین هنگام خجسته فرجام که این هردو شاهزادگان فلک احتشام بقربت آن مقام رسیدند - سگریون هنومنت را بجهت استدراک حال بخدمت ایشان فرستاد - چون از حسب ونسب وکوائف پرتعب آگهی یافت مقدم ایشان گرامی داشته دل وجان را فداے قدم ساخت - وبعرض پرداخت - که برادر نامهربان من مرا از دولت ومملکت اخراج داده واز تبه کاری زن مرا در تصرف خود آورده - اگر نسیم توجه والتفات به جنبش آید غنچه مراد این نامراد به شگفتگی گراید - به جنب این مرحمت شاهی عرض میدارم که مدام غاشیهٔ اطاعت بردوش گذارم وسیتا را بو عیکه دانم وتوانم تفحص

وتجسس نموده بحضور فیض گنجور در آرم با استماع این معروضات آن جهاندار قدسی صفات اورا بمزید عنایت وعاطفت شاهی مطمئن وتسلی نموده بجنگ هدایت نمود تا شگریون ازیک دل بهزار دل گردیده بجنگ برادر متوجه شد بالکه شگریون را بیش از مرغی بی پر وبال تهی دست بغرور ونخوت تمام بجنگ برآمد وجنگهای سخت ورزمهای صعب کرده از قوت خداداد اورا هزیمت داد - درین وقت این شیر بیشهٔ شجاعت چنان تیری بخطا از کمان خویش سر داد که بال ازان زخم جان ستان شکسته بال گردیده برخاک هلاک افتاد - شگریون بحصول این فتح وظفر جبین نیاز برخاک راهش سود واز هر موی تن ستایش این والاجناب ادا نمود - بعد این واقعه آن خدیو صوری ومعنوی بر سر آن مسافر منزل عدم رسیده ونوید مغفرت اورا تسلی کرده ووصایای چند ازو شنیده برگشت وشگریون را بهزاران هزار شوکت وحشمت متمکن سریر سلطنت ساخته انگد را بولیعهدی او مقرر کرد - مقارن انحال ایام برشگال در رسید - ازین موسم عشرت آگین وهوای دلنشین خاطر حزین - بسا اندوهگین شد - هر قطرهٔ آب رحمتی که از ابر میچکید بخاطر این دلگرفته چون ماهی بی آب برخاک میطپید وهر نسیمی که از بوستان عشرت می وزید همچو خار سیه برخاطر این وارفته می خلید نظم

ای بادشه خوبان درد از غم تنهایی
دل بی تو بجان آمد وقت است که باز آیی

مشتاقی ومهجوری دور از تو چنانم کرد
کز دست بخواهد شد دامان شکیبایی

ای درد تو ام درمان در بستر ناکامی
وی یاد تو ام مونس در گوشهٔ تنهایی

ساقی چمن گل را بی روی تو رنگی نیست
شمشاد خرامان کن تا باغ بیارایی

بالآخر این ایام بصد هزار آلام باتمام رسیدند - تا روزی آن والاجناب عظمت انتساب از شدت اضطراب بجان آمده برادر خورد را پیش شگریون فرستاد وپیغام داد که اگر قدر عنایات شاهی نموده از اعانت ایفای وعده کردی خود را بسر منزل مراد رسانیدی والا در صورت اغماض از خنجر جانستان وخدنگ شررفشان کارت باتمام رسانم ودمار از روزگارت برآرم شگریون باستماع این عتاب مضمحل وسراسیمه گشته بغایت بیتاب گردیده هماندم همراه این والاحشم بحضور فیض معمور رسیده بعرض رسانید که تا حال باجتماع افواج بحر امواج خود را مشغول میداشتم وانتظار ایام زمستان می ساختم الله الحمد که کار حسب دلخواه انجام
ولبیاری میمونان کوه پیکر وخرسان شیر جگر که اکثر ایشان از تخم دیوان نو تحوار وعفریتان بلا کردار

وکشایش وفتح لنکا منحصر بر ایشان ہست و در ظل رایت خود جمع آوردم - حالا با وان سعید زمان حمید علم نهضت بفتح اعدا بر افرازند وکوس نصرت و بهروزی بنوازند وجهانت بکام و فلک یار باد جهان آفرینت مددگار باد + وبیش ازانکه موکب همایون بحرکت آید چند میمونان راکه برقوت وتوانائی وفهم ورسائی - ایشان اعتماد کلی داشته ام بتلاش مطلوب و به تجسس محبوب روان دارم - آن شهنشاه خورشید بارگاه باستماع معروضه آن هواخواه مطمئن ومتسلی گردیده - بعنایت خسروانی او رابنواخت وپایه قدرش برافراخت تا آن وفادار عقیدت شعار مهربان ومنتسبان خود را به جستجوے آن خورشید رو سو بسو روان داشت - ایشان بهر کوه وبیابان وبهر باغ وبوستان در رسیدند اما بوئے ازان نوگل گلشن رعنائی نشمیدند وبسر منزل مقصود ومقام مطلوب نرسیدند تا آنکه هنومنت از غایت اخلاص وارادت بار این مهم بردوش همت خود گرفته مردانه وار درین جادهٔ دشوار گذار قدم نهاده وعرض دریاے شور بیک گام پیموده به لنکا رسید - وبسیارے دیوان خونخوار را که بمحافظت حد ومتعین بودند کشته وبخاک وخون انداخته داخل قصر گردید - ودر باغیکه سیتا با دلے حزین وخاطر اندوهگین مے بود در رسیده وبر سر درختے نشسته منتظر فرصت گردید - گویند که پیش از دو روز راجه اندر فرمانرواے عالم ملکوت آن مخدرهٔ عصمت را آگهی داده بود که ایام مفارقت جانان ومصائب درد انگیز هجران بپایان رسیده اند وهنومنت قاصد آن شهنشاه دارین عاجل بقطع منازل ومستعجل به طے مراحل است بیت

دلا صبور باش مخور غم که عاقبت	این شام صبح گردد واین شب سحر شود

درینصورت آن مخدرهٔ عصمت وبانوے سراپردهٔ عزت دلے بے اختیار وخاطرے بیقرار داشت - هر دم ناله هاے حزین برانگیختے واز نعره هاے شور انگیز نمک برزخمهای بیدلان ریختی غزل

تجربت خرابه برگرد سر راحت جدا ای	چو خیال آب روشن که به تشنگان نمائی
تو چه ارمغانے آرے که بدوستان فرستی	چه ازان به ارمغانے که تو خویشتن بیائی
بشمع دو دل بجز دوری وبدست غم سپردے	شب وروز در خیالے وندانمت کجائے
چه کنند اگر تحمل نکنند زیر دستان	تو هر آن ستم که خواهی بکنی که پادشائی

هنومنت بمشاهدهٔ این حال از تحت بیقرار شد - فی الفور از بالاے درخت فرود آمده

سر بقدوم گذاشت - و خاتم انگشت آن سلیمان بدست این بلقیس دوران در داد - آن عفت
مآب چون باین عطیهٔ عظمی و موهبت کبری رسید - تو گوئی مردهٔ صد ساله جانے تازه یافت
یا پیرے نود ساله جوانے از سر گرفت - دم بدم از حالے بحالے دیگر می شد و از فرط انبساط
بمضمون این ابیات رطب اللسان میگردید **نظم**

مرحبا ای پیک مشتاقان بده پیغام دوست	تا کنم جان از سر رغبت فدای نام دوست
واله و شیدا است دایم همچو بلبل در چمن	طوطی طبعم ز شوق شکر و بادام دوست
گر دهد دستم کشم در دیده همچون طوطیا	خاک راهی کان مشرف گردد از اقدام دوست
میل من سوے وصال و قصد او سوی فراق	ترک کام خود گرفتم تا بر آید کام دوست

آخر کار **هنونت** جمله احوال از سر تا پا بمعرض بیان در آورده عرض نمود که سری رامچندر
با فوجے جرار و لشکرے بیشمار آماده کارزار است عنقریب این همه ایام آلام بپایان می رسند
و دشمنان خونخوار و عفریتان زشت کردار طعمهٔ تیغ اجل مے شوند - بعد این معروضات هنونت
مرخص شد وقت رخصت آن عفیفهٔ دوران لعلی گران بها از جعد مشکین خود بر کشاد و این
هدیهٔ خویش بحبت آن والیش بدست **هنونت** داد تا او بادلے شادان و خاطرے فرحان
گام رفتار کشاد در اثناے راه بخاطرش رسید که مرا بدین طرق خفا در لنکا آمدن و نامردانه
باز رفتن حیلے از آئین شجاعت و مردانگی بعید است باید که دست بردی به **راون** نمایم
و از کارنامه هاے خود یادگارے تا قیامت درین دیار بگذارم - بدین عزیمت درست در باغ
راون آمد و درختان را از بیخ و بن بر کنده بر خاک افگند - و ایوانات دلکشا و منازل
دلربا را برهم زده بخاک برابر کرد - چون به **راون** خبر رسید پاره لشکرے تبدارک او فرستاد
هنونت همه را کشته بخاک و خون انداخت - تا پسر خود را بجنگ فرستاد او هم از دست
او هلاک گردیده بر زمین افتاد - بالآخر **اندرجیت** پسر کلان خود را با فوج و لک عفریتان خونخوار
بپرزم پیکار گسیل کرد جنگے عظیم روداد - و رزمے سخت رو نمود آخر همه عفریتان هزیمت یافته و هم
از میدان بر تافتند - **اندرجیت** پاے ثبات در میدان رزم افشرده کمندے که از برهما
یافته بود بر گردن **هنونت** رها کرد در آنوقت **هنونت** از غایت تعظیم سر بر خط فرمان نهاده
خود را گرفتار نموده بدست دشمن داد چون پیش **راون** بردند حکم بسوزانیدن او در داد
فرمان بران بتعمیل حکم پرداختند و بر دمش پارچه هاے بعید و شمار بسته آتش در دادند

درانوقت هنونت خود را از دست دشمن رهانیده مثل شعله برجست و برایوانات دلربا و قصور دلکشا در رسیده تمامی لنکا را آتش در داد و نقصانی بیحد و شمار و خفتی بسیار براون رسانیده مردانه وار قدم بمراجعت گذاشت و در دریای شور آتش دم خود را سرد کرده با فتح و فیروزی بدهنان نصرت بهروزی پیش سری رامچندر رسیده مژده دیدار جانان وارمغانی ازان ماه تابان بحضور آن شهنشاه زمین و زمان رسانید

برید باد صبا امشب آگهی آورد	که روز محنت و غم رو به کوتهی آورد
بمطربان صبوحی دهیم جامهٔ چاک	بدین نوید که باد سحرگهی آورد
چه ناگهان که رسید این دم بجز گه ماه	چو یاد عارض آن ماه خرگهی آورد

ذکر روانه شدن سری رام چندر با لشکری جرار بجهت رزم و پیکار و رسیدن به لنکا و جنگ کردن با راون و فتح یافتن دران رزمگاه مرد آزما و مراجعت نمودن بسوی اوده با برادران بهزاران هزار شادمانی و جلوس فرمودن بر سریر سلطنت و جهانبانی

سخن سرایان شیرین سخن و نکته پردازان جادو فن چنین روایت کرده اند که چون هنونت مژدهٔ جانفزا و نوید راحت افزا بسمع عالی رسانید همان روز حکم نهضت اعلام نصرت فرجام بطرف لنکا نافذ گردید بمجرد صدور حکم اشرف و اعلی هزاران هزار میمونان دیو کردار و خرسان خونخوار بظل رایت شاهی جمع آمدند و اظهار اطاعت و بندگی کردند تا این شاهنشاه زمین و زمان و فرازندهٔ هفت آسمان بوقت سعید و آوان حمید علم نهضت برافراشت

بعزم رزم در روز دسهره	روان شد آفتاب شیر زهره
سپاه انگیخته شیرے قوی جنگ	ز میمونان و خرسان شد جهان تنگ
هراول پیش فوج خاص او نیل	که لشکر را بود آرایش از پیل
سکند و گنگد با او ن شد برانغار	چنان چون پیر میمون شد جرانغار
قراول کیسری و کمه علم بر	گواج و سرب چنداول به لشکر
شه خرس و برادر جانب راست	در گجراج و سکهن میمون چپ و راست

برای مصلحت ز آغاز و انجام — روان هنومت و انگد همره رام
بدنبال سپه کج بود سردار — که از پس ماندگان باشد خبردار
سپاهی را شمار از حد فزون بود — که پیل و شیر پیش او زبون بود
همه خصم تن آسانی بلا دوست — همه چون کرگدن بر استخوان پوست
نهنگانی بجنگ و تریک حال — پلنگانی زمین و آسمان مال
غریوان نعره زن روئینه تن شیر — ز دندان خنجر از ناخن چو شمشیر

چون بعد طے منازل و مراحل بر دریاے شور رسیدند۔ دریا بصورت برہمنے برآمده مقدم والا را گرامی داشت و براے جسر بستن اجازتے داده اظهار اطاعت و عبودیت ساخت تا بسیارے خرسان و میمونان جمع آمده فی الفور جسرے بران دریاے زخار و بحرے ناپیدا کنار بربستند و بعد اتمام اینکار بجوش و خروش تمام از دریا عبور کردند چون سواد لنکا مخیم سرادقات دولت شد۔ سری رامچندر براے دفع دخل انگد را پیش راون برسالت فرستاد تا به نصائح و موعظت آن گمگشته را براه آرد و از جنگ و پیکار باز دارد چنانچه انگد پیش راون رسیده بزبانے فصیح و بیانی بلیغ اداے رسالت نمود اما آن مست بادهٔ پندار گوش بسمع آن نداد و قدم بجادهٔ راستی نه نهاد ع

آنکه غافل را نصیحت میکند دیوانه ایست — خواب غفلت برده را طبل و رحیل افسانه ایست

تا آنکه انگد اظهار شجاعت و قوت کرده و تاج از فرق او گرفته با فتح و نصرت بجاده مراجعت نهاد و احوال بد اعمالی آن زشت خصال پیش این شهنشاه بلند اقبال معروض داشت اکنون این قصه را همین جا گذاشته بر سر حالات راون مے آیم که بعد مراجعت انگد آن سرمایهٔ فتنه و فساد وزراے دانش نهاد و برادران فراست بنیاد را طلب داشته مشورت درمیان نهاد و از هر کس رائے و استصوابے طلب ساخت حضار دربار بخوف آن تبه کار همه بسکوت ساختند اما بهبهیکهن برادر خرد او از غایت دردمندی و منتهاے هوشمندی معروض داشت که در راے ناقص این بندهٔ کمتر براے زنی جنگے کردن و جهد در براے تمامی مملکت را در آشوب انداختن بهتر نیست ع

شهنشاها بپاے عشق یک زن — چه گیری خون یک عالم بگردن
ترا چندین بتان اندر شبستان — چه حرص است این چه حرص اے نیزدان

که آوردی بدر دی دلبر آرام / ندانستی که دارد دانه اش دام
بچندین زن چرا شکیبی آخر / زن معصومه را بفریبی آخر
شدی زین حرص نام او در بدشتی / کنون بدرود هر آنچه آن تخم کشتی
مرادے کان ترا حاصل نگردد / همان بهتر که گرد دل نگردد
منوش آن می که ذوقش گم کند هوش / منوش آن در که بارش بشکند گوش
کنون هم صلح باید کرد با رام / فرستادن به پیش او دل آرام
و یا از زندگانی دست بر شوے / بمرگ خویشتن بنشین و مے جوی

را دادن بشنیدن این سخن همچو مار بر خود پیچید و بھبیکھن را بذلت و خواری تمام از پیش خود دور کرد آن مرد خدا ابھیکھن را از تائید بخت رسا نیداشته مردانه از دریا بدر آمده خیل و حشم و مال و منال را همانجا گذاشته باتفاق مصاحبان آزموده کار و منتسبان عقیدت شعار برهنمائی بخت بیدار بتمناے حضوری این شهنشاه فلک اقتدار روان شد و بحضور فیض معمور رسیده بوسایل حاشیه نشینان بساط فیض مناط شرف زمین بوس حاصل نمود و به نوید عطای سلطنت لنکا مشمول عواطف بادشاهی و محفوف التفات شاهنشاهی گردید آخر از طرفین قرار بر کارزار یافت و بهادران تیغ زن و دلاوران صف شکن از جانبین بمیدان جمع آمده هر یکے ازان رایت کارزار برافراشت نظم

دو لشکر بهم بر کشیدند کوس / چو شطرنجی از عاج و از آبنوس
به تدبیر خون ریختن تاختند / بهم تیغ و رایت برافراختند
بعرض دو میدان دران تنگ جاے / فشردند چون کوه پولاد پاے
شنگ خدنگ از کمین کمان / نیاسود بر یک زمین یک زمان
کمند اژدهاے مسلسل شکنج / دهن باز کرده بتاراج گنج
روا رو در آمد بمردان مرد / هزاهز در آمد بگردان گرد
زمین گفتے از یکدگر بر درید / سرافیل صور قیامت دمید
ز بس گرد بر تارک و ترک و زین / زمین آسمان آسمان شد زمین
چنان گرم گشت آتش کارزار / که از نعل اسپان برآمد شرار
جگر تاب گشت نعره هاے بلند / گلوگیر شد حلقه هاے کمند

ز بس تیغ در گردن انداختن ... نیارست کس گردن افراختن
ستون علم جامه در خون زده ... نجات از جهان خیمه بیرون زده

القصه بعد کارزار بسیار و گیر و دار بیشمار شکست بالشکر راون افتاد و تمامی فرزندان گرامی و پهلوانان نامی هر مرتبه جنگ کرده بقتل رسیدند بالآخر راون با جوش و خشم و حشم تمام بمیدان آمده هنگامهٔ رزم و پیکار برآراست و انواع علوم و فنون جنگ بکار برده هنگامهٔ رستخیز ظاهر ساخت - آخر از دست این خدیو زمین و زمان و خداوند هر دو جهان بر خاک هلاک افتاد - و از برکت دست مبارک از عالم فانی به بهشت جاودانی شتافت و نسیم فتح و ظفر بر رایات عالیات وزید - و زمانه بادهٔ خورمی در جام کشید - نظم

بهار گل طرب انگیز گشت و توبه شکن ... بشادی رخ گل بیخ غم ز دل بر کن
رسید باد صبا غنچه در هوا داری ... ز خود برون شد و بر خود درید پیراهن
صفیر بلبل شوریده و نفیر هزار ... برای وصل گل آمد برون ز بیت حزن

همانده مقربان بساط دولت و حاشیه نشینان سریر سلطنت چون برق و باد و دیده آن هودج نشین حجلهٔ عزت و مخدرهٔ سرادق عصمت را بهزاران هزار جاه و جلال پیش این همای اوج اقبال در آوردند - چون نظر این تشنه لب وادی تمنا بآن سرچشمهٔ عفت و حیا دو چار شد برقی بر خرمن صبر افتاد و سر رشتهٔ اختیار و عنان استقلال از دست شد نظم

چه خوش است بوی عشق از نفس نیازمندان ... دل از انتظار خونین دهن از امید خندان
اگر از کمند عشقت بروم کجا گریزم ... که خلاص بی تو بند است و حیات بی تو زندان
نظری مباح کردند و هزار خون معطل ... دل عارفانه بردند و قرار هوشمندان
نفسی بیا و بنشین سخنی بگو و بشنو ... که قیامت است چندین سخن از دهان خندان

اما بنا بر آن که چندین مدت اتفاق قیام - آن گل اندام در دولت کدهٔ راون افتاده و اینهمی موجب بدگمانی خلائق بود - این شهنشاه یگانهٔ آفاق با وجود التهاب نوائر اشتیاق بدان طرف توجهی نفرمود نظم

بصد جان گرچه عاشق بود مشتاق ... ندیده روی آن خورشید آفاق
دلش را کارگر شد تیغ غیرت ... سراپا گشت غرق بحر حیرت
نه روی آنکه از خجلت [illegible] ... نه تابی آنکه بر بستر نشاند

آتش کش در امید و بیم افتاد	ز شرم خلق غیرت یافت امداد

مقارن انحال راجه اندر فرمانروای عالم ملکوت با جمیع ملائکه بجهت ادای مراسم تهنیت آمد و اداء مسرت و شادمانی داده مراسم مبارکبادی بتقدیم رسانید - چون صورت واقعه سیتا چنین دید باتفاق جمیع ملائکه بر عصمت و عفت آن مکرمه قسمها یاد کرد - اما آن خداوند صوری و معنوی بر آن اکتفا نکرده بجهت رعایت مراسم ظاهری امر فرمود که سه بار آن مخدره را در آتش اندازند - اگر جان بسلامت برد جایش بر چشم است - و اگر آسیبی یافت بسزای اعمال خود رسید - تا آن عفت مآب عصمت قباب بمجرد شنیدن این فرمان واجب الاذعان سه بار خود را در آتش انداخت و هر بار جان بسلامت برد نظم

برون آمد سلامت آن سمن بر	برنگ شعله ز آتش سرخ رو تر
برآمد ز آتش آب زندگانی	گرو برد از پری در پاک جانی
جهان بر عصمت او آفرین کرد	دل عاشق فدای عقل و دین کرد
نشاط دل پریشانی برون تافت	تو گوئی جم نگین گم شده یافت

بعد اتمام اینکار بهبهیکهن را بر سریر سلطنت لنکا نشانیده باتفاق سیتا و برادر با وفا رو بطرف وطن نهاده به فاصلهٔ دو فرسنگی از وطن فرود آمده خبر بشهر فرستاد - چون این مژدهٔ جان فزا بسمع سامع ساکنان اوده گردید جانی تازه بقالب افسرده رسید نظم

بیا که رایت شاه فلک کلاه رسید	نوید فتح و بشارت بمهر و ماه رسید
جمال بخت ز روی ظفر نقاب انداخت	کمال عدل بفریاد دادخواه رسید
سپهر دور خوش اکنون زند که ماه آمد	جهان بکام دل اکنون رسد که شاه آمد

بهرت و شترگهن برادران گرامی نهاد و وزرای دانش بنیاد و جمیع سرداران و سپه کشان باستقبال بر آمدند - چون نظر بر جمال جهان آرای این کشورکشای گیتی آرای وا فتاد عرق از نهاد ایشان بر خاست و هر یکی نشاطی تازه و انبساطی بی اندازه دریافت شام امید جهانیان بصبح مراد رسید و چراغ آرزوی عالمیان بکاشانهٔ امید روشن گردید بهرت و شترگهن سر بر قدم همت لزوم نهاده دریا دریا در پای اشک نثار کردند و دیگر سپهداران و سپه کشان درجه بدرجه مراتب بمراتب شرف زمین بوس دریافته سعادت ابدی اندوختند - این خداوند عدو بند کشورکشا بهر یکی بقدر مراتب

و درجات مهربانی فرموده و به کلمات پرسش و التفات اظهار مهربانی فرمود - پس بعد
بهزاران هزار شوکت و حشمت بادشاهی و فر شاهنشاهی داخل شهر گردیده - و زیارت
قدوم مادران حاصل نموده بساعتی سعید و آوانی حمید بر سریر سلطنت پا گذاشت - صدای
کوس شادمانی و کامرانی از هر طرف بلند شد - و نوای خوشدلی و مسرت از آسمان
در گذشت - بهر طرفی بساط نشاط و انبساط گستردند - و بهر جای انجمنی از شادمانیها آراستند
روز دوم امور مملکت و مهام سلطنت به برادران گرامی نهاد و وزرای فدویت بنیاد و
فدویان عقیدت کیش و خدمتگذاران خیر اندیش تقسیم فرموده بهر یکی منصب و جاهی داده
درِ دورگاهی برای ایشان برافراخت - خرمن خرمن زر سرخ و سفید بدامن اهل
روزگار ریخت - و دامن دامن جواهر آبدار و لآلی شاهوار به حاجتمندان و سائلان
یکطرف زر و از یکطرف گهر میریخت ✦ گهر طبق طبق و زر سپر سپر میریخت ✦ بعد اختتام این جشن
مسرت سوی امور سلطنت و مملکت توجهی فرمود - و آنقدر نیکوئی بخلق نمود که صدای احسنت
و آفرین از مسجان ملاء اعلی بلند گردید - و عالمی در مهد امن و امان جا گزید - **نظم**

بعدل و داد زانسان شد که باید ✦ به لطف و خاص صد چندان که شاید
رعایا را چنان میداشت خورسند ✦ که مادر بر ندارد تا ز فرزند
سپاهی را برادر خوانده میخواند ✦ فزون از بهر هر کس لطف میراند
چنان خوش داشت جان هر برادر ✦ که صد بار از پدر شد مهربان تر
بخویشان چون نباشد لطف او بیش ✦ که هر بیگانهٔ پنداشتی خویش

داستان اخراج سیتا از مشکوی خلافت بصحرا سراپا وحشت و واپس آمدن لچمن از آن مقام خدمت برادر فلک احتشام و بیقراری آن گل اندام از شدت غم و آلام **نظم**

نظم نخست زمزمهٔ خونچکان ده ✦ گز خواه طراز سرورق داستان ده
فریاد از آن سپهر که بر خوان آشتی ✦ خون جگر شان عوض میهمان ده
زین هفت دزد داد که هر در زآن تالی ✦ دادِ ستم به تشنگیِ خاکدان ده

بہر شب بصورت دگر این دیو ہفت سیر	زحمت بہ مرد راہ درین ہفت خوان دہد

مقصود از تمہید این معانی و مطلوب از تشیید این مبانی آنکہ۔ چون این بادشاہ خورشید کلاہ از بخت و دولت گوے کامرانی ربودہ۔ و در ایوان عشرت و شبستان مسرت بر آسودہ۔ فلک ناتوان بین باز بر سر نیرنگے آمد و زمانہ جفا کوش باز سر آغاز بازی نمود۔ گویند کہ شبے این بادشاہ حقیقت کیش با یگانہ دلربائے خویش مشغول عیش و نشاط بود۔ و جام رحیق لالہ گون عشرت پیاپی می پیمود در عین نشاط و ہنگام اختلاط آن گل اندام معروض داشت کہ چون ایام وضع حمل مرا نزدیک رسیدہ۔ و خورشید مراد از مطلع امید بر دمیدہ۔ میخواہم کہ چندین ایام بخدمت عابدان عالیمقام بسر آرم۔ و بحصول این مطلوب سر رشتہ مراد بکف گذارم۔ آن دانائے راز نہانی و واقف سر پنہانی انگشت اقبال بر دیدہ گذاشتہ آن شب را بعیش و نشاط بسر آورد۔ روز دوم بخلوت نشستہ از مصاحبان دمساز و انیسان نکتہ پرداز چنین فرمود کہ شما ہر یکے خیر اندیش این دولت و از فدویان عقیدت کیش این مملکت بودہ اید باید کہ آنچہ در حق ما نسبت حالات گذشتہ سخنے یا ماجرائے بگوش ہوش شنیدہ باشید از صدق دل بمعرض گذارش در آرید و سخنے ناگفتہ نگذارید۔ ہمہ ارکین دولت متفق اللفظ معروض داشتند کہ جمہور انام دخواص و عوام بہ صفات شاہی و محامد ذات شاہنشاہے رطب اللسان و عذب البیان اند۔ و ہر کس ذکر کارنامہ ہائے حضور فیض گنجور بر زبان داشتہ ہر دم موظف دعائے دولت ابد مدت می باشد۔ ازین جواب باصواب خاطر آن والاجناب متسلی نشد تا آنکہ بجانب تجہدر افسر جاسوسان مخاطب شدہ اظہار مافی الضمیر فرمود او از غایت خام کاری و سفاہت و نادانی معروض داشت۔ کہ دی شب از رہگذرے گذرے داشتم تا بر خانہ گازرے رسیدم دیدم کہ شوہرش با زن خود در جنگ و جدال است و بد نیسان با او گرم مقال کہ چون در غیبت من از خانہ قدم بیرون گذاشتے و در خانہ اغیار شتافتی حالا ترا پیش من راہے وجائے نیست۔ قطعہ

چو نہادے قدم از خانہ بیرون	ترا در خانہ ام جا نیست اکنون
بجو و ہر جا کہ میخواہے بعالم	شوے کشتہ اگر بیرون زنے دم
برون تا ناید از ناموس نام	کہ نے بے غیرت و رسوا چو رامم
کہ آن بعزت و نادان دگر بار	دوان از خانہ دیوے نگونسار

بخانه برد آنرا بعد شش ماه / بوی نشست خوش بر سبب دلخواه
چرا بعیرتی را کار فرمود / نه آخر در جهان قحط زنان بود

چون این سخن شنیدم او را نفرین و تادیب کرده برگشتم سری رامچندر بشنیدن
این حال سراپا اختلال از غیرت و انفعال آب آب شد. همانا دم برادران خود را طلب
نموده انکشاف این راز نموده با ایشان فرمود که چون از معامله سیتا ننگ بدنامی
پراگنده احوال من رسیده و درمیان خلائق کارم برسوائی کشیده بهتر آنست که او را از
شبستان فرحت انگیز به بیابان بلاخیز در اندازند و بعد از آن نامش بر زبان نیارند

ببر اندر بیابانش ازینجا / رها کن در دد و دامش بصحرا
غزال مشک را کن طعمه شیر / که از دیدار او گشتم بجان سیر

هر سه برادران بشنیدن این سخن سراپا محن نهایت مکدر گردیدند. و آن وجوه معقول بمقصوری
آن مخدومه جهان بر آن شهنشاه زمین و زمان ظاهر فرمودند اما آن شهنشاه غیرت نهاد
اصلا بترک این عزیمت راضی نشد تا آنکه لکشمن به تعمیل فرمان واجب الاذعان پیش سیتا
رفته معروض داشت که چون شما بزیارت معابد و عابدان استدعائی کرده بودید
حالا اجازتی برای شما حاصل کرده ام باید که همراه من بیائید و از صحبت این جماعه بهره
فیض ربائید سیتا غافل از نیرنگی زمانه بیوفا با دلی شاد و خاطری آزاد همراه آن خجسته
نهاد روان شد. چون بصحرای زخار و دشتی سراپا خار رخار در رسید لکشمن از غایت غم
و اندوه بیطاقت شده آغاز گریه نمود. سیتا بمشاهده این حالات حیرت افزا در اضطراب
شد که باعث این گریه چیست و موجب درد و آزار او کیست. لکشمن احوال بدگمانی
برادر والامقام و حکم اخراج آن گل اندام بهزاران هزار درد و آلام بروظاهر نمود نظم

چو سیتا شد آگه ازین ماجرا / ز بیطاقتی کرد گم دست و پا
حواسش بیکبار شد منتشر / تو گوئی نماندش ز هستی خبر
به لچهمن چنین گفت کای کامگار / ترا در جهان نیکوئی باد یار
ندانم چه واقع شد از من گناه / که شد رام بر من چنین کینه خواه
مرا بیگنه کرد اول خیال / که آورد با خود بسی کمال
کنون دست برداشت از من چرا / که بگذاشت تنها بدشت بلا

زن خویش را هیچ شوهر چنین / گذارد بصحرای آفت قرین
به لنکا چو بودم اسیر الم / بجز بیکسی من داشت بذل و کرم
کنون در بیابان وحشت فزا / بگو تا که تنها بمانم کجا
لباسم چه باشد غذایم چه چیز / دمی فکر من کن ز روی تمیز
بپرسند از من ریاضت کشان / که بارے چه شد از تو زشتی عیان
چرا رام بگذاشت اینجا ترا / به تنهائی و بیکسی و بلا
بفرما که آخر چه گویم جواب / چه گیرم ز خود از بدی ها حساب
ازین غصه بر ساحل آب گنگ / سر خود زدن لازم آمد بسنگ
و هم جان خود بیدرنگ این زمان / که بر من بود وقت تنگ این زمان
بترسم پس از مردنم نسل رام / شود منقطع همچو عمرم تمام
تو اکنون ازینجا برو پیش او / که با من ترا نیست مهلت بگو

لکشمن را از شنیدن این کلام حالت بجنون انجامید و نوبت بر جان و کارد به استخوان رسید ناچار بخاطر بی اختیار جبر کرده با دلی نژند و خاطرے دردمند قدم بر مراجعت گذاشت - بر هر قدمی سری بسنگ زدی - و هر گامی جامه بر تن دریدے - تا باین حال کثیر الاختلال بدار الخلافت اجودهیا رسید و بسجود قدوم برادر گرامی مشرف گردید - و چون بعرض احوال پرداخت خاطر آن والا تبار را زیاده از خود بیقرار ساخت نظم

زبان خامه ندارد سر بیان فراق / دگر نه شرح دهم با تو داستان فراق
کنون چه چاره که در بحر غم بگردابے / فتاده زورق صبرم ز بادبان فراق
چگونه دعوی وصلت کنم بجان شده است / تنم وکیل قضا و دلم ضمان فراق
عجب نماند که کشتی عمر غرقه شود / ز موج شوق تو در بحر بیکران فراق

ذکر آمدن بالمیک زاهد نزد سیتا و بردن سیتا را بمعبدگاه خویش باعزاز تمام و پیدا شدن لو و کش فرزندان سری رام از بطن آن گل اندام و جگ اسمید کردن سری رام و رسیدن بالمیک با لو و کش در مقام و شناختن سری رام فرزندان

خود را و طلب فرمودن سیتا را و فرو رفتن سیتا در زمین و انجام کار آن شهنشاه زمان و زمین

گویند که چون لکشمن آن مخدرهٔ عصمت را دران دشت بلاخیز و صحرای آفت انگیز بگذاشت و خود با دل پریشان و خاطری حیران قدم بر جادهٔ مراجعت نهاد مصیبتی که این آوارهٔ دشت بیکسی را پیش آمد و حالتی که برین سرگشتهٔ وادی ناکامی بگذشت نه خامه را یارای تحریر است و نه زبان را طاقت تقریر

نظم

دل او بود وقت نامرادی　　روان شد گوشهٔ تنهائی به وادی

ز سوز دل بهر جا کرد فریاد　　ز آتش در بیابان آتش افتاد

چو آهو چشمش از سرمه رمیده　　گرفته خوابگاهش آب دیده

کرشمه زان نظر بیجا بمانده　　شکر خند از دهانش دور مانده

شکسته رنگ سرخی لبانش　　دل مقبول خون شد در دهانش

از اتفاقات همدران نزدیکی بالمیک نام زاهدی که در خرق عادات و کثرت عبادات مشهور آفاق بود و پیش از ظهور سری رامچندر واقعات آن قدسی صفات در زبان سنسکرت برشتهٔ نظم در کشیده بود نوای نوحه و زاری و صدای فریاد و بیقراری این نوباوهٔ بستان حریم خلافت جهانداری بسمع خود رسانیده با دلی بیقرار و خاطری بی اختیار بجوار رسید و آن عصمت نهاد را بعاطفت و شفقت تمام بصبا و تپخانهٔ خود آورده مسکنی برای او مقرر فرمود و تمامی زنهای مریدان و معتقدان خود را بخدمت آن مکرمه متعین ساخته هدایت باطاعت و فرمان برداری نمود تا آنکه بعد ایام معینه وقت وضع حمل در رسید دو طفل توام ازان مخجسته شیم بوجود آمدند زاهد یکی را لو و دیگری را کس نام نهاد و به پرورش و پرداخت ایشان قدم بر جادهٔ سعی گذاشت تا آنکه رفته رفته از عهد رضاعت بمرکز بلوغیت رسیدند و از فیض تعلیم و تربیت زاهد در اندک زمانی بعلوم گوناگون و فنون بوقلمون بهرهٔ وافی ربودند مقارن انحال این بادشاه خورشید کلاه و شاهنشاه فلک بارگاه سری رامچندر متوجه جگ اسمید شد و سلاطین نامدار و فرماندهان عظمت شعار دران دربار جمع آمدند زاهد بالمیک لو و کس را همراه گرفته دران بزم جمشیدی در رسید و بخواندن راماین که

از پیشتر بایشان تعلیم داده بود - امر فرمود تا این هر دو برادران بآوازے خوش و لهجه
دلکش بخوانند آن معروف شدند و هر یکے را دل داده خوش ادائی خود گردند تا رفته
رفته خبر به سری رامچندر رسید بشوق تمام ایشان را طلب داشته مشرف بملازمت خود کرده
قصه خود را از زبان ایشان بشنید تا بهمان حالت بشناخت که این هر دو فرزندان او بنیاد
باغوش عاطفت جا داد و دریا دریا اشک از دیده ریخته بدریافت حال سیتا پرداخت
چون معلوم شد که سیتا بقید حیات است دریای محبت بجوش آمد و بدیدار جمال جانان و
نظاره روے آن ماه تابان مشتاق گردید باحضار آن گل رخسار فرمان داد هر چند که
آن مخدره عصمت راضی بحضوری نبود اما از نصیحت ناچار ناچار چون بهار بچمن و شمع بانجمن در آمد
چون نظر این کشته تیغ انتظار از نگاه آن گلعذار دوچار شد از فرط شوق و تماشا عنان اختیار
بدست نماند و رشته شکیب از دست افتاد از جلوت بخلوت نشستند و دفترهاے شکایت و
حکایات باز کردند قطعه

صنم گفت ای دل آزار و جفاکیش	چه تهمت با که دیدار تو دل ریش
بگو بود دل آزاری نمودن	بمعشوق این همه خوارے نمودن
چه بود آن بے سبب رنجاندن و بس	نفرما تا چه نام او را نهد کس

بجواب آن این کلام آن تخت نشین عظمت و احتشام اظهار ندامت کرده باو گفت که از غیرت
و ننگ که مردان را ازان گزیر نیست - وقوع این واقعات گردیده و هنوز هم بسبب ولادت
این فرزندان خاطرم از بدگمانی بر نیاسوده - بشنیدن این سخن نمک ازان تازه بر زخمش
افتاد و خاطرش از فرط غم و الم دو نیم شد نظم

تپید و زهر خندید آن شکر خند	فتاد از قفل تعوید زبان بند
چگوید با چنین بهتان کس اندر	فلک شد پاره چون دود زنهگر
ازان تهمت که میکردی دل ریش	شده آتش خوش گواه این دل ریش
فرشته آدمی دیو و پری نر او	قسم کردند بهر عصمتم یاد
گواه خود کرا آرم دیگر بار	همان بهتر که نالم سوی دادار
که تا سازد زمین از هم دو پاره	روم در روے نز تو گیرم کناره

بمجرد این سخن شکم زمین دو پاره گردید - و آن گوهر شاهوار - و جواهر آبدار به درج خاکی آرمید

پری زادی پری پیکر پری وار ‌ ‌ زبس دیده غائب شد به یکبار
همه تن روح گشت آن جوهر پاک ‌ ‌ به نقل روح شد در پیکر خاک
نگر شخص زمین لب تشنه مے مرد ‌ ‌ که آب زندگانی را فرو برد

بمشاهدهٔ این واقعهٔ عبرت انتما و سوانح شگفت افزا آن والا جناب غریق گرداب غم و الم گردید و از غایت بیتابی جامه بر تن درید۔ من بعد در غضب و جلال آمده و بر عظمت و قدرت خویش نظر انداخته خواست که از خدنگ ہاے شرر افگن و تیر ہاے آتش زن سطح خاک برہم زند و وجود زمین را تہ و بالا کند یا ملیک دست آن والا جناب بگرفت و معروض نمود نظم

کرمی دانی نه این جرم زمین بود ‌ ‌ قضای آسمانی این چنین بود
مکن کاری چنین کز این چنین کار ‌ ‌ تلف گردند مخلوقات بسیار
بزیرش یک جهان دارند آرام ‌ ‌ شود خون شان وبال گردن مدام

ازین نصائح دلپذیر آن والا جناب ترک اراده خود فرموده بر جادهٔ صبر و رضا خرامش نمود۔ و ہر چند که دانست و توانست جگر را ختم ساخته با دلی آزرده و خاطرے پژمرده در فکر ترک علائق توجه فرمود۔ چون عمر این شهنشاه معدلت شعار به یازده ہزار سال رسید روزی کال بجهت ملازمت این شهنشاه بلند اقبال حاضر شده معروض داشت که میخواهم چیزی از سخنان راز با آن والا جناب عرض دارم بشرطیکه دران خلوت کسی را راه نباشد و اگر احیانا کسی دران مقام قدم بگذارد بقتل در آید این بادشاه والا جاه باجابت معروضات او خلوت کرد و لکشمن را بدر باقی نشاند و با کال سخنها آغاز کرد ہمدرین اثنا دربا سا نام زاہدے که آثار جلالت و عظمت از نقش جنبش پید او شعاع نور عبادت از چهرهٔ پر نور او ہویدا بود بجهت ملازمت این خداوند زمین و زمان در رسید لکشمن بممانعت پیش آمد زاہد در غضب آمده گفت که اگر مرا بر رفتن اندرون اجازت نمیدهی بد عاے بد تمامی خانوادهٔ شمارا زیر و زبر سیکنم لکشمن از خشم و غضب او ترسیده فی الفور اندرون حرم سراے خلافت رفت و ازین واقعه خبر داد و سری رامچندر زاہد را به طلبید و باعزاز و اکرام تمام او را دید بعد رفتن او کال بعرض رسانید که چون از لکشمن خلاف عهد بظهور رسید و در عین خلوت موجود گردید حالا واجب القتل است آن والا جناب از بششٹ مشورت فرمود او بجاے قتل باخراج بلد فرمان داد و لکشمن از غایت فرمان پذیری تن بدان در داده فی الفور سر بقدم

برادر مخدوم گذشت و از انجا با دلی شادمان و خاطری فرحان بیرون آمده بر دریای سرجو رسیده تودیع حیات نمود و بصورت سری رامچندر تاب مفارقت برادر بجان برابر نه آورده و ترک سلطنت و علایق کرده باتفاق بهرته و شتروگهن قدم در راه سفر آنجهان نهاد و تمامی متوطنان شهر اجودهیا از اهالی و موالی و از اعالی و ادانی تبرک بقیهٔ زندگانی همراه آن سیاح عالم لامکانی روان شدند این بادشاه کونین و شاهنشاه دارین باتفاق ایشان آهسته آهسته از کنار دریای سرجو عزیمت نا همه تن نور شده و فعتا از زمین بر آسمان صعود نمود و بهرته و شتروگهن نیز پیروی آن والاجناب فرموده وداع عالم فنا نمودند و تمامی ساکنان اجودهیا از صغیر و کبیر و برنا و پیر از عالم فانی بعالم جاودانی شتافتند - بعد این واقعات امر سلطنت بر راجه کسن قرار یافت تا دوازده کس حسب تفصیل ذیل از نسل او بامر فرمانروایی پرداختند

نمبر	نام راجه	ولدیت	کیفیت
۱	راجه سیرام چند	راجه سرتهه	
۲	راجه کشن	راجه سیرام چند	
۳	راجه دهندمار	راجه کشن	
۴	راجه بوده	راجه دهندمار	
۵	راجه اشک	راجه بوده	
۶	راجه دهرانک	راجه اشک	
۷	راجه اهت	راجه دهراهک	
۸	راجه کمده	راجه اهت	
۹	راجه بوندرک	راجه کمده	
۱۰	راجه دیواهک	راجه بوندرک	
۱۱	راجه کسل	راجه دیواهک	
۱۲	سرن ناته	راجه کسل	
۱۳	راجه اکسن ناته	راجه سرن ناته	

پس بعد امر سلطنت ازین خانواده او بیرون رفت و بدیگر خاندان رسید که حال ایشان بسلسله ترتیب در تاریخهای هند یافته نمی شود بنابران از ان در گذشته بذکر حالات فرمانروایان اسلام که ابتدا ایشان از نواب سعادت خان برهان الملک و انتهای ایشان تا حضرت سلطان عالم محمد واجدعلیشاه بادشاه است می پردازد -

شبیہ نواب سعادت خان بہادر برہان الملک … اودھ

دفتر دوم

در ذکر فرمانروایان اوده که بروزارت شاهان دهلی ممتاز بوده بامر حکومت پرداختند

ذکر حکومت نواب برهان الملک سید سعادتخان بهادر بهادر جنگ

نواب سعادتخان برهان الملک در ابتدای حال محمد امین نام داشت پدرش مرزا نصیر از اولاد امام موسی کاظم بود در عهد بهادرشاه بن اورنگ زیب عالمگیر از ولایت بهند آمد و به سرکار نواب سربلندخان صوبه دار گجرات بخدمت میر منزلی ملازم گردید روزی نواب بجائی انتهاض الویهٔ نصرت نمود از اتفاقات خیمه در موقع ناهموار نصب شده و شبانه روز شدت بارش آنقدر دست بهم داد که نواب همه شب بحالت غیظ در کنج رتهه بسر برد چون شاهد صبح سر از دریچهٔ مغرب برآورد نواب معزی الیه سعادتخان را طلبیده شکایت شبینه آغاز نهاد و آثار غیظ ظاهر ساخت نواب سعادتخان ازین ترشروئی مکدر شده جوابی معقول در برابر آن ادا نمود خواب گفت که شما مزاج هفت هزاری دارید مشکل است که صحبت ما و شما درست نشیند سعادتخان سلام کرد و گفت که زبان مبارک را بشارت غیبی میدانم امیدوارم تا بمنصب هفت هزاری نخواهم رسید رو نخواهم نمود همان دم برهنمونی بخت بیدار و دستگیری همت استوار غربت و کربت اختیار فرمود و بعد قطع منازل و مراحل بدار الخلافت دهلی رسید و رفته رفته بار اجه رتن چند دیوان عبد الله خان قطب الملک وزیر فرخ سیر طرح تالف و تعارف افگند و از قدردانی و مردم شناسی او حکومت هندون بیانه حاصل نمود مدتی بمسند حکومت دران سرزمین بجولان در آورد هنگامیکه حضرت محمد شاه متمکن سریر سلطنت شدند و امیر الامرا حسین علی خان برادر عبد الله خان قطب الملک باستصواب اعتماد الدوله محمد امین خان از دست حیدر علی خان کشته گردید و عزت خان همشیره زاده امیر الامرا با فوج کثیر و جمعیت سادات بارهه بر حضرت بادشاه یورش نمود دران وقت سعادتخان با پنجهزار سوار خنجر گذار خود را بموکب سلطانی رسانیده ترددات نمایان بجا آورد و بظهور این خدمت شایسته و انیکار بایسته از پیشگاه حضرت بادشاه بخطاب سعادتخان بهادر مخاطب گردید و بعد چندی بصوبه داری اکبرآباد امتیاز یافت مقارن این حال کیفیت بدنظمی صوبهٔ اوده معروض عاکفان پایهٔ سریر خلافت گردید آنحضرت در خور این خدمت سعادت خان بهادر را و نیز بصوبه داری اوده امتیاز بخشیدند سعادت خان با افواج جرار و سپاه خنجر گذار به اوده آمد شیخزاده های لکهنو که خوگر دهٔ بغاوت و شرارت بودند و سرآمد ایشان شیخ مجاهد الدین احمدخان بود همان مسلک دیرینه اختیار کردند و تن بسرکشی و طغیان سپردند سعادتخان از دانائی و هوشمندی

عنان خاطر بدست اضطراب سپرده و بغصه و غضب در نیامده بیرون شهر خیمه زده و با انتظام اطراف
و اکناف بدل توجه فرموده با شیخ زاده ها طرح دوستی افگنده از غایت شفقت و ملاطفت ایشان را
بدام خود آورده و خوف و هراس و اندیشه و وسواس از دلهای ایشان زائل ساخته تا روزی
به بهانه دعوت همه ها را طلب فرموده وقت فرصت غنیمت شمرده یک یک را از هم گذرانیده و جاگیر
و وظائف و اموال و اجناس ایشان را بالتمام ضبط فرموده بدین صورت این ولایت از خس و خاشاک
فتنه پاک گردید و صورت انتظام شایسته جلوه ظهور گرفت و در ازمنه سوابق خراج این ولایت
بیش از هفتاد لک روپیه نبود و سعادت خان در سال اول یک کرور هفت لک روپیه تحصیل نموده
و در سال دوم و سوم جمع دو کرور روپیه تشخیص نمود بظهور این خدمت بخطاب نواب برهان الملک
معزز گردید و پایه قدرش بچرخ برین رسید در سال یکهزار و یکصد و چهل و هشت (۱۱۴۸) هجری باجی راؤ
پسر بالاجی بشوناتهه پیشوای دکن بجمعیت هشتاد هزار سوار بجهت وصول چوتهه که از عهد اورنگ زیب
عالمگیر در تمام هندوستان علاوه حق زمینداری مقرر بود متوجه دهلی شد و هر چند که در دار الخلافت میلهٔ
کالکا بکمال کثرت مردم انبوه بود رسیده دست قتل و تاراج بر رعایای دار الخلافت دراز نمود
سکنای دهلی که از مدتی در عهد امن و امان بسر می بردند بظهور این معامله بهای و هوی
افتادند و حضرت بادشاه را با وجود موجودگی سپاه که از چهار لک سوار کمتر نبود وقت مدافعه
جرأت تدارک این واقعه حاصل نشد ناچار ملتمسات باجی راؤ حسب استرضای او منظور و مقبول
ساخته بعد خرابی بصره راضی به مراجعت ساختند در صورت پیشوای مذکور که گوشه تکبر کج
نهاده با هزاران هزار لشکر گران کوس معاودت نواخت اما طریقه غارت و تاراج از دست
نداد و شهریکه محل نزول او میشد دست خوش تاراج میگردید چون این خبر مفزع سمع نواب
برهان الملک شد رگ حمیت بجوش آورده بجنگ پیشوای دکن متوجه گردید و مسافت
چهل کروه شبا شب قطع نموده دفعةً خود را بر غنیم زد مخالف که ازین آفت ناگهانی و ازین بلای
آسمانی آگاهی نداشت مضمحل شده قرار بر فرار داد نواب مراتب تعقب بجا آورده غنیم را
ضعیف تر نمود تا باجی راؤ جان بری از دست او محال دیده ملتجی مصالحت و مستدعی موافقت
شد درین ضمن خاندوران خان امیر الامرا که سرمایهٔ حل و عقد معاملات سلطنت بود ازین جرأت
و شجاعت نواب سعادت خان در مقام حسد در آمده شقهٔ عتاب آمود از جانب حضرت بادشاه بنام
نواب برهان الملک فرستاد که درمیان ما بدولت و باجی راؤ بهمه وجوه مصالحت و موافقت

بعمل آمده بود شما بغیر ایمای اقدس و اعلی چرا بر سر باجی راؤ تاختید باید که خود را بحضور رسانید
از عهده جواب آن بدر آئید نواب برهان الملک که بجلدوی این چنین خدمت امیدهای
فراخ داشت مغموم و ملول گردیده صلح از غنیم غنیمت دانست باجی راؤ که از جان به تنگ آمده
بود از نواب بسه امر گروید اول آنکه حق چوتهه در ملک اوده تا ابد بر ما حرام خواهد بود دوم
هرگاه شما را با حریف مقابله رو دهد سپاه جنگ آزموده بمدد خواهم فرستاد سوم بغیر اجازت و
استصواب شما عزم هندوستان نخواهم کرد بعد استقرار این معامله باجی راؤ بدکن شتافت و نواب
برهان الملک بطرف اوده مراجعت فرمود در سال ۱۱۵۱ هجری نادرشاه قهرمان ایران
به هند آمد و بعد فتح کابل و پشاور و لاهور در پانی پت کرنال که محل نزول محمد شاه بود رسیده
جنگ انداخت درآنوقت نواب برهان الملک بجمعیت کثیر باعانت بادشاه رسیده شریک جنگ
گردید با وجودیکه دنبله بر پای او برآمده بود اصلا پروای آن نکرده اختیار مقابله و مجادله نمود
از اتفاقات فیلی که بر او نواب ممدوح سوار بود با فیل سواری شیر جنگ برادرزاده اش بدبخت درافتاده
و جنگ کنان در لشکر نادرشاه افتاد فیلبانان اعجمی از تائیدات غیبی و عطیات لاریبی
شمرده از هر سو هجوم آوردند و نواب برهان الملک را گرفتار نمودند شاه جاه نواب برهان الملک را طلبیده و شفقت
خسروانی مبذول حالش فرموده در تکریم و تعظیمش بذل همت نمود نواب برهان الملک نادرشاه را بردو کرور
روپیه راضی ساخته آماده مراجعت ساخت و به بادشاه اطلاع داد آصف جاه استقرار این
معاملت از سعی خود وا نموده بجلدوی این حسن خدمت عهدهٔ امیر الامرای از بادشاه خود حاصل
فرمود روز دوم ملاقات محمد شاه با نادرشاه حسب قرارداد مصالحت بظهور آمد چون حال
وفات امیر الامرا و ترقی آصف جاه بگوش نواب برهان الملک رسید از قدردانی بادشاه
خود مغموم گردیده از معاملهٔ مصالحت کناره گزید و نادرشاه را از کفالت معاملت جواب داد
تا شاه جاه از سر عهد و پیمان برخاسته آصف جاه را مقید نمود و محمد شاه را هم بلطائف الحیل
طلبیده در خیمهٔ خود جا داد و بعد دو سه روز محمد شاه را همراه گرفته بطرف دارالخلافت دهلی علم
نهضت برافراشت و قطع منازل و مراحل کرده داخل شاهجهان آباد شد شبی که فردای آن
واقعه قتل دهلی بظهور خواهد آمد نادرشاه نظام الملک را پیش خود طلبید و گفت که ای
پیرک تو در عریضه ها نوشته بودی که اگر ملازمان شاهی انطرف متوجه خواهند شد پنجاه کرور روپیه
از شهر سر انجام کرده خواهم داد و هرچه از امرا بدست خواهد آمد علاوه آنست حالا آن زر کجاست

برو امروز و فردا دیگر فرصت است اگر زر می آری جا ے تو برچشم والا ترا به انتقام خواهم
کشید نظام الملک مرخص شده بخط مستقیم پیش برهان الملک آمد و ماجرا گفت و این سخن بر
زبان آورد که امروز این آفت برا ے من است و فردا برا ے شما صواب دید همین است
که پیالهٔ زهر بنوشیم و تا قیامت سر بر نداریم برهان الملک که مغل ساده بود قبول نمود و
پیالهٔ شربت زهرآمیز خورده سفر عالم باقی اختیار کرد و نظام الملک در ایوان خود آورده
به آرام خوابید وقت صبح خبر وفات برهان الملک شنیده بظاهر متاسف و بباطن مسرور گشت
والله اعلم بالصواب و در بعضی تواریخ مسطور است که بعارضهٔ دنبل در شب محرم وفات یافت
هر دو حال این واقعه در ماه ذیحجه سنه یکهزار و یکصد و پنجاه و یک هجری بظهور آمد

ذکر حکومت نواب وزیر الممالک منصور علیخان بهادر صفدر جنگ

چون از جفاکاری این سپهر غدار و ستم شعار ے این دیر ناپایدار نواب برهان الملک
شربت فنا نوشید و جهانے در ماتم آن رکن رکین سلطنت و اعتضاد دولت و مملکت جامه
سیاه پوشید شیر جنگ برادر زاده اش که خیالات خام در کاسهٔ دماغ مے پخت و خود را مستحق این
دولت و عظمت میدانست بتوسط طهماسپ خان جلائر دعوی خود پیش نمود و راجه
نچهمین نراین دیوان برهان الملک که بهی خواه این دولت و خیراندیش آقا و نعمت بود
بذریعهٔ باقی خان زنگنه بحضور بادشاه معروض داشت که صفدر جنگ همشیره زادهٔ
برهان الملک است و نواب مغفور بجانشینی خود او را برگزیده لخت جگر خود را به او داده بود
پس بموجب شرع شریف و هم بنظر لیاقت صفدر جنگ مستحق مراحم بادشاه است بعوض آن دو
کرور روپیه پیشکش بارگاه فلک اشتباه خواهد نمود بادشاه جمجاه ملتمس او را بعز قبول جا داده خلعت
صوبه داری اوده از طرف محمد شاه به صفدر جنگ عطا فرمود و چند سوار قزلباش همراه
راجه نچهمین نراین نمود تا بعرصهٔ چند روز دو کرور روپیه داخل خزانهٔ نادری شد بدین صورت
صفدر جنگ بفرماندهی این ولایت استقلالی یافت و شیر جنگ بهزاران هزار ناکامی
بکنج نامرادی در ساخت اکنون بنا بر سیرابی ریاض سخن برخے از حالات حسب و نسب نواب
صفدر جنگ بقلم می سپارم

ذکر حسب و نسب نواب منصور علیخان بهادر صفدر جنگ

در فرقهٔ اتراک ایلیت مشهور وموسوم به بیات وبیات بدو قسم است اول قوینلو دوم
قراقوینلو وترکان تیره نامند از کتب اخبار مکشوف است که از تیرهٔ قرا نهاد قرا یوسف
ترکمان در عهد امیر تیمور گورکان صاحبقران کمر بفرمانده‌ی بست وبملک گیری وجهانگشائی
سمند همت را جولان داد وازین سبب او راچندبار محاربات صعب با حضرت تیمور رو نمود
گاهی نصرت وگاهی هزیمت یافت چون امیر تیمور جهان فانی را پدرود فرمود جلال الدین
میران شاه سریر آرا شد قرا یوسف لشکری جمع آورده بر وی یورش نمود میران شاه بعد
کوشش وکشش بسیار شربت شهادت چشید فتح ونصرت نصیب ایشان گردید بعد چندی میرزا
ابن امیر تیمور بر سریر فرماندهی برآمد وبا لشکری تازه وجمعی بی اندازه از قرا یوسف
ترکمان اختیار مقابله نمود از قضای الهی همانشب قرا یوسف هیضه کرد وبچند ساعت سفر
عالم باقی اختیار ساخت خاقان عادل از راه فتوت جبلی پسرش جهان شاه را بپادشاهی
تبریز برداشت ونظر عاطفت وشفقت بر وی برگماشت جهان شاه نیز بعد چندی ودیعت
حیات نمود برادرزاده اش شاه بداغ خان بر سریر سلطنت نشست وپس ازان حسن علی میرزا
سریر آرای جهانبانی گشت چون ایشان را نیز هنگام حیات سرآمد شاهزاده منصور
تاج فرماندهی بر سر نهاد مقارن انحال شاه عباس صفوی پادشاه ایران همت بر ملک
گیری وجهانگشائی برگماشت وتمامی پادشاهان اطراف را بزور شمشیر وقوت تدبیر مطیع وفرمان بردار
واطاعت پذیر وخراج گذار نمود منصور میرزا را هم بدست آورده ولایت تبریز را متصرف شد
وغیوفالی ودلخواه برایش مقرر نمود از منصور میرزا محمد قلیخان بیگ و از محمد قلی بیگ جعفر علیخان بیگ
واز جعفر علیخان بیگ محمد قلیخان بیگ بوجود آمدند محمد قلیخان بیگ دو پسر داشت یکی
محمد شفیع خان بیگ دومی جعفر خان بیگ از انجمله جعفر خان بیگ با همشیرهٔ نواب سعادتخان
برهان الملک ازدواج یافت از دو پسر بوجود آمدند یکی میرزا محسن دوم میرزا مقیم سعادتخان
در عهد دولت خویش میرزا مقیم همشیره‌زادهٔ خود را از ولایت طلب داشت وآثار رشد وکاردانی
از ناصیهٔ او یافته دختر لخت جگر خود را باو داد وتا رفته رفته بعد وفات نواب برهان الملک
چنانکه مذکور شد بصوبه داری اوده وخطاب منصور علیخان صفدر جنگ مخاطب شد اینست
احوال صفدر جنگ بر سبیل اختصار اکنون باز بر سر مدعای خود می‌آیم که چون از فضل رب
قدیر ویاوری تقدیر صفدر جنگ بصوبه داری اوده افتخار یافت این ولایت اوده از دولت و دهی

و معدلت پروری آنجناب در اندک مدت چمنی آراسته و گلشنی پیراسته گردید بلکه بهار بیخزان و
بهشت جاودان شد در اواخر ایام سلطنت **محمد شاه** احمد شاه ابدالی که بعد کشته شدن نادرشاه
بر ممالک کابل و قندهار و هرات وغیره متصرف شده بود متوجه هندوستان گشت حضرت بادشاه
شاهزاده **احمد شاه** را به سپه سالاری صفدرجنگ و قمرالدین خان وزیر را با افواج جرار
و سپاه خنجرگذار گسیل فرمود بمقام سرهند تلاقی فریقین اتفاق افتاد و قمرالدین خان وزیر سلطنت
بضرب گوله توپ شربت شهادت نوشید و نواب صفدرجنگ داد شجاعت داده و کارنامه
رستم و اسفندیار بجا آورده علم فتح و ظفر برافراشت و بهزاران هزار کامرانی با شاهزاده کامگار
کوس مراجعت نواخت چون مقام پانی پت که از آن مخیم سرادقات اقبال گردید خبر واقعه
جانگاه حضرت بادشاه مسموع سمع خاص و عام شد صفدرجنگ بکمال استعجال تختی و چتری ترتیب داده
شاهزاده **احمد شاه** را بهمان مقام متمکن سریر سلطنت فرمود و با اعیان مملکت و حاضرین خدمت
مبارکباد گفت بهمان روز صفدرجنگ بخلعت وزارت استسعاد یافت و ازین منصب جلیل
و خدمت رفیع قامت افتخار برآراست مقارن این حال نظام الملک آصف جاه بملک دکن
درگذشت امیرالامرا غازی الدین خان بهادر فیروز جنگ پسر کلانش نیز که بدکن رفته بود
رفیق طریق پدر گردید پسرش شهاب الدین خان از دستگیری نواب صفدرجنگ خدمت
امیرالامرائی و خطاب پدر یافته بعماد الملک مشهور گشت و جاوید خان خواجه سرا که مقرب
خدمت ملکه زمانیه والده بادشاه بود بخطاب نواب جاوید خان بهادر امتیازی گرفت و
رفته رفته در جزو مدت مرجع خواص و عوام و سرمایه حل و عقد مهمات انام شد از انجا که پست
فطرت و فرومایه بود بسی برنیامد که از نهایت تنگ ظرفی سرمست باده پندار گردیده در پی
استیصال کاخ دولت نواب صفدرجنگ در افتاد و بعضی شرارت پیشگان را بقتل و هلاکت
این والاجناب متعین فرمود تا روزی سواری نواب صفدرجنگ از بازار سعدالله خان
گذشت گروهی از ناسپاسان و فتنه پردازان که در کمینگاه مختفی و متواری بودند بانهای
آتشین بر آنجناب سر کردند اما تائید ایزدی که بهمه حال حافظ و ناصر بود سپر این خدنگ بلا گردید
تا آسیبی بذات مقدس نرسید اما مردم جلو زخمها برداشتند و سایبان بازار همه سوخته خاکستر شدند
نواب صفدرجنگ ظهور این بی اعتدالی بایمای نواب جاوید خان فهمیده آمد و رفت
دربار موقوف کرد و ملال خاطر ظاهر ساخت تا ملکه زمانیه والده حضرت بادشاه بمنزل نواب

صفدر جنگ تشریف ارزانی داشته عذر خواهی نمودند درینصورت کدورت مزاج صفدر جنگ
فی الجمله رفع گردید مقارن اینحال راجه نول رائے حاکم اوده از دست افاغنه کشته گردید وتمامی
انولایت اوده بقبض و تصرف افاغنه درآمد چنانچه تفصیل این واقعه و تشریح این ماجرا حوالهٔ قلم
سوانح نگار میگردد

ذکر افاغنه علی محمد خانی که به روهیله مشهور اند و دار الحکومت ایشان بریلی وآنوله بود

شهاب الدین خان نامی از قوم روهیله بریچ است در ولایت مابین پشاور و کابل می بود
اورا از یک بطن دو پسر بوجود آمدند پسر بزرگ حسن خان و پسر کوچک شاه عالم خان از حسن خان
دوندی خان است واز شاه عالم خان - حافظ الملک حافظ رحمت خان علاوه ایشان
شهاب الدین را متبنائے بود موسوم به داؤد خان در عالم جوانی از پدر مجازی رخصت
گرفته به هند آمد هرچند دست و پا زد که صورت معیشت پیدا کند و ذریعه سد رمق حاصل سازد
راه بجائے نبرد مقارن اینحال شهاب الدین خان یکهزار روپیه برائے خرید مادیان به
داؤد خان فرستاد او یازده مادیان بهفت صد روپیه خریده دو تا برائے خود نگاهداشت
و مابقی پیش شهاب الدین خان پدر مجازی خود فرستاد و چند روهیله را که افلاس زده اینطرف
وآنطرف مے گشتند رفیق خود ساخت روزے مهاجنی متوطن بریلی که از غسل گنگا فراغت کرده باز
متوجه وطن بود با داؤد خان دوچار شد زر و جواهر بسیار داشت داؤد خان باتفاق رفقائے
خویش اورا بدست آورده قتل نمود و مال و متاع او را بتصرف آورد و ازین سرمایه کثیر استقلالے
بهم رسانیده هشتاد سوار ملازم کرد و قلعه مختصرے از گل و لای ترتیب داده دران سکونت اختیار
نمود اینواقعه در عهد اورنگ زیب عالمگیر بظهور آمد روزے داؤد خان را بصحرائے
گذر افتاد و دید که زنے قوم برهمن از غایت افلاس و گرسنگی مرده بزیر درختے افتاده است
و طفلے یک نیم ساله برابر آن نعش مصروف بازیست و هیچ گرگ محافظت او می نماید داؤد خان
بوادید اینحال متحیر شده خیال نمود که این پسر طفلے با اقبال و برگزیده روزگار خواهد بود چون پسرے
نداشت طفل مذکور را بخانه آورده و بفرزندی برداشت و علی محمد خان نام نهاد وقتیکه خان مذکور
چهارده ساله شد داؤد خان ودیعت حیات نمود علی محمد خان مالک نقود و امتعه و ریاست
او گردید مقارن اینحال حسن خان پدر دوندی خان و شاه عالم پدر حافظ الملک

حافظ رحمت خان بخدمت علی محمد خان آمدند بانی داؤد خان نام ایشان شنیده بود
تعظیم و تکریم ایشان بسیار نمود و بکمال عزت پیش خود جا داد حسن خان کلان داماد میان
شاه عالم را چچامیان میگفت بعد دو سه روز شاه عالم خان به علی محمد خان گفت که پدر او و میان
غلام پدر من بود و بنا بر ان هرچه متروکه اوست همه از آنِ من است باید که بقدر نصیب و پیش
خود نگاه داشته باقی بمن بده علی محمد خان گفت که هرچه مال من است همه از آنِ آن قبله است
هر قدر که مطلوب باشد بگیرند و اینقدر رنج و تصدیع بخود من نفرمایند شاه عالم تیز و تند شد و زیاده
از سابق برافروخت و گفت که تو چه عزت داری که بگفته واجبی بعزت خواهی شد بهتر آنست که همه
متروکه پدر خود بمن بسپار و آرے ولیکن علی محمد خان بو دید انحال بسرداران روهیله
که قریب هفت صد کس ملازم او بودند اشاره کرد تا ایشان شاه عالم خان را تیغ کشیدند
بالجمله علی محمد خان زیاده از پدر ترقی بهم رسانید و هر طرف تاخت و تاراج شروع نمود راو بهادر سنگه
حاکم بریلی حسب فرمان شاهی در صدد گرفتن او شد روزے او را بمصالحه پیش خود طلبیداشت
و بعد ساعتی خواست که خان مذکور را در خیمه گذاشته خود به بهانه رفع حاجت بیرون آید تا مردم
سپاهش که پس پرده کمین بودند او را گرفتار نمایند علی محمد خان از تائید غیبی منشاء او دریافته
دامن راو مذکور مضبوط گرفت و گفت که تا وقتیکه بنده از خیمه جناب بیرون نمی رود رفتن
ملازمان جناب هم ممکن نیست راو معزی الیه چون دانست که پرده فاش شد و طشت از بام
افتاد با خان مذکور طریق مصالحت پیش گرفت و دستار بدل نمود علی محمد خان با راو معزی الیه
عهد بست که اگر خداوند تعالی ما را صاحب ملک و مال کند با شما سلوک برادرانه خواهم نمود خان
مذکور مع الخیر داخل اوتاق خود شد و راو معزی الیه بعد چندی فرد از حکومت بریلی معزول
گردید و بجاے او خواجه سرائے از پیشگاه اقدس و اعلی تفاخر یافت و به بریلی آمده بانتظام
اشتغال ورزید چندان استقلال بهم نرسانیده بود که علی محمد خان بجمعیت روهیله‌ها خود را
برخیمه او زد و او را بقتل آورده تمامی اسباب شوکت و حشمت او که از کرورها متجاوز بود در تصرف خود
تاراج نمود و تمام ملک بریلی را بقبضه خود در آورده سمند حکومت را جولان نمود بعده
علی محمد خان صاحب ملک و مال و یکے از اعظم امراے با اقتدار شد بعد چندے حکم نمود
که اگر کسے نام مرا بے تقدیم لفظ نواب بر زبان خواهد آورد مستوجب عقوبت خواهد گردید از آن
روز به نواب علی محمد خان مشهور آفاق شد طالع سردار بکمال رسائی بعهده بخشیگری فتح خان

۱۱۵۹ھ
۱۷۴۶ء

نیهانسامانی و حافظ الملک حافظ رحمت خان به دیوانی و راجه هان رای کایست به پیشکاری امتیاز یافت
مقارن آنحال نیز سید پهنی حاکم مرادآباد که در شجاعت و بسالت گوی تفوق از سایر بهادران عهد
ربوده بود به جنگ علی محمد خان متوجه شد و جنگ صعب نمود و خود به نفس نفیس صفها دریده خود را به علی محمد خان
رسانید و سنان نیزه او حواله کرد علی محمد خان سنانش رد کرده شمشیری برکمرش زد که مثل خیار بریده شد
بوقوع این واقعه لشکر او چون بنات النعش از هم پاشید و تمامی اجمال و اثقال او که از وهم و قیاس
افزون بود بدست علی محمد خان افتاد این فتح ثانی موجب مزید شوکت و وفور استقلال او گردید حالا
هرطرف که چشم می افتاد فوج روهیله بنظر می آید دیگر هیچ چون شورش علی محمد خان از حد تجاوز نمود
حضرت فردوس منزل محمد شاه با فوج ظفر موج متوجه تادیب و تنبیه علی محمد خان شدند خان مذکور
تاب مقابله آنحضرت نیاورده در پناه نیستان متحصن شد حضرت بادشاه به لوازم محاصره پرداختند
آمد و رفت آذوقه بر او مسدود فرمودند و جنگ و را انداختند چون مدت محاصره بچند ماه کشید
ناچار علی محمد خان بذریعه نواب قمرالدین خان وزیرالسلطنت استدعای عفو زلات
نمود بادشاه باحضار فرمان داد علی محمد خان که از جان به تنگ آمده بود بلاپس و پیش حاضر
بارگاه فلک اشتباه گردید بجهت محبت دیگر بندگان ناسپاس علی محمد خان را بزندان فرستادند
و بعد چندی بوفور عاطفت رهائی بخشیده بحکومت سهرند معزز فرمودند حافظ الملک حافظ
رحمت خان و دیگر روهیله ها باز باو پیوستند المختصر علی محمد خان یک سال در سهرند ماند
از راه هردوار باز بهمان نیستان که به بنی گده موسوم بود داخل شد در ان ایام بریلی و دیگر
پرگنات آنجا بعد رفتن علی محمد خان به سید هدایت علی خان سهارنپوری که از عظیم آباد
همراه رکاب نواب صفدر جنگ آمده بود تعلق داشت مشارالیه از آمد آمد نواب علی محمد خان
مغلوب هراس گردیده از آنجا برآمد و راه دارالخلافت پیش گرفت و آن ملک وسیع بی جنگ
و جدل بقبض و تصرف علی محمد خان باز در رسید مقارن آنحال خبر آمد آمد احمد شاه ابدالی
بعد کشته شدن نادر شاه بهندوستان انتشار یافت درینصورت بادشاه را فرصت مدافعه
این فتنه حاصل نگردید علی محمد خان درین فرصت وسیع استقلال کامل بهم رسانید و همگی همت خود را
مصروف بران نمود که چون حضرت بادشاه ازین جهان فانی رخت بعالم جاودانی کشد خود را بسلطنت
برداشته تمامی هندوستان را متصرف شود درین اثنا علی محمد خان بعارضه فالج مبتلا شد و از
نشست و برخاست و حس و حرکت باز ماند درینحالت خبر وفات محمد شاه بگوشش او رسید

تاسف کرده بسوی آسمان دید و آب در دیده گردانید مطلب او این بود که در مشیت چه
می توانم کرد اگر صحیح البدن می بودم کمر همت می بستم القصه علی محمد خان قبل از وفات دستار
خود را بر سر حافظ الملک نهاد و حافظ الملک بگریه درآمد و همان دستار را بر سر سعد الله خان
که کوچک ترین فرزندان علی محمد خان بود گذاشت و تا وقتیکه خان مذکور بجوانی نرسید خود
سعد الله خان بمسند حکومت نشست و تمامی روهیله طریق اطاعت پیموده پیمان هواخواهی
بستند و بصدق نیت و صفای باطن آماده جان نثاری شدند مقارن اینحال نواب
قائم جنگ بنگش فرخ آبادی مسند حکومت ملک بریلی بسعی نواب صفدر جنگ از حضرت
بادشاه حاصل کرده بسعد الله خان و حافظ رحمت خان پیغام فرستاد که چون حکومت این
ملک بمن متعلق شده باید که از ممالک محروسه بادشاهی دست تصرف کوتاه نمایند تا برای
شما وظیفه که کفایت بگذر اوقات کند مقرر سازم و چند مرتبه برای نصب کردن گماشتگان حکومت
خود به بریلی فرستاد سعد الله خان و حافظ رحمت خان بیرقهای قائم جنگ را سرنگون
ساخته جوابی سخت و درشت نوشتند قائم جنگ بدریافت این حال بغضب درآمده با هشتاد هزار
سوار متوجه دفع این فتنه گردید و از آنطرف روهیله ها بجمعیت چهل هزار سوار بمقابله برآمدند
جنگی صعب از جانبین بظهور آمد از آنجا که روهیله ها بمقابله نواب قائم جنگ مثل مور ضعیف بودند
هرگاه نه قدر زر داشتند نه آنقدر سپاه را محض تائید ایزدی چندان تلاش مستانه و کارهای
مردانه کردند که سلک جمعیت افاغنه بنگش از هم پاشید و قائم جنگ بضرب گوله توپ شربت
شهادت چشید غنیمت بسیار بدست روهیله درآمد و اینچنین فتحی عظیم که در وهم و خیال هم نمی گنجید
نصیب روزگار ایشان شد بعد ازین روهیله ها همت و جرات بران کردند که بتعاقب افاغنه
بنگش تاختند و از گنگا عبور کرده و تمامی ملک مقبوضه و متصرفه ایشان بحیطه تسخیر آرند حافظ رحمت خان
که مرد جهاندیده بود ایشان را ازین اراده بازداشته و این فتح خداداد را از مغتنمات پنداشته
بمکان خود مراجعت فرمود و نواب صفدر جنگ چون از اخبارات متواتره اوده استماع کرد که
این واقعه بوقوع پیوسته بجناح استعجال کوچ بکوچ چهای طولانی از دارالخلافت دهلی داخل فرخ آباد گردید
و [illegible] کرده از شهر [illegible] زده بوالده قائم جنگ نوشت که قائم جنگ برادر ایمانی و یکی
از دوستان جانی من بود از کشته شدن او ضعفی که بمن این خاطر راه یافته است در تحریر و تقریر
راست نمی آید چون برای تدارک این فتنه استصواب از شما ضرور است باید که برای ملاقات

من تشریف آمده بود والده قائم جنگ بتقریب آمده مع بیست غلامان قوی هیکل برای
دیدن نواب صاحب آمد نواب فرا احباب غلامان را زیر تیغ کشید و والده قائم جنگ را مقید
ساخت و تمامی ملک او را متصرف در آورده عمال و حکام متعین نمود و حکومت و تمشیت این
ملک تازه تفویض به راجه نول رای نایب خود که حاکم اوده بود فرمود و احمد خان برادر
قائم جنگ و دیگر اعزا او را محبوس ساخت و بعد ایامی چند که تسلط تمام بر ملک و مال افاغنه
بنگش بخوبی تمام او را حاصل گردید والده قائم جنگ را رخصت خانه داد و بعضی گویند که بتقریب
رهائی یافت بالجمله بعد این واقعه روزی زنی از قوم افغان در قصبه مئو رشته چند بدست هندوی
فروخت و قیمت آن گرفته صرف قوت لایموت نمود هندوی مذکور رشته های مسطور را بوجهی
ناقابل دیده بعد ماهی خواست که واپس کند و زر قیمت که داده بود بستاند زن مذکور جواب داد
که حالا زر پیش من کجاست که قیمت شما واپس کرده رشته های خود را بستانم و علاوه آن بعد ماهی
استرداد شی فروخته بهیچ عدالت جایز نیست هندوی مذکور تیز و تند شده سخت و سست گفت
و برانهم اکتفا نورزیده چند کفش زده او را بی آبرو ساخت زن مذکور گریان گریان پیش احمد خان
آمد و گفت که حالا آبروی افغانی بر باد رفت که مارا بسر بازار بلاقصور بی آبرو نمودند کاش
اگر بجای تو محمد خان بنگش را دختری می زائید خوب بود لعنت براین دستار بستن
که آبروی افغانی بر باد شود و حمایت قوم خود نکنی گویند که احمد خان درین رنج و اندوه
تا پنجروز هیچ نخورد رستم خان آفریدی که یکی از دوستان و خیراندیشان او بود گفت
که حالا بیائیم و باتفاق یکدیگر کمر برقمع اعدا ببندیم تا خدا چه خواهد احمد خان گفت که زر کجاست
من یک خرمهره در بساط استطاعت ندارم و انجام اینچنین کار بغیر زر هیچگونه ممکن ندارد رستم خان
گفت که من اثاث البیت خود را فروخته هرچه بدست می آید می آرم چنانچه روز دوم پنجهزار روپیه
از فروخت جائداد و خانه خود آورده حاضر کرد از همان روز نگاهداشت سپاه با خفای تمام عمل آمد
چون جمعیت چهارصد مردم بهم رسید تاخت و تاراج مصروف شدند قریب قصبه مئو موضعی بود
که در انجا مهاجنی توطن داشت بسیار مرد متمول و صاحب زر بود و زر سرکار راجه نول رای
اکثر اوقات همانجا داخل می شد روزی هفتاد هزار روپیه و یکهزار اشرفی از لکهنو داخل کوتهی
او گشت احمد خان صورت احوال دریافته باتفاق رستم خان آفریدی با جمعیت نو ملازم
روانه آنطرف شد صباحی که مهاجن حسب عادت مستمره برای رفع حاجت و غسل وغیره در باغیچه

متصل مکان برآمده سواک می نمود دفعةً احمد خان برو رسیده آن بیگناه را زیر تیغ کشید و زر
که در کوٹھی او مجتمع بود و آنچه اثاث البیت در خانه او بدست آمد بقبض و تصرف خود در آورد و
کوتوال آن قصبه را گرفته بر خر سوار کرد و تشهیر نمود و بدیدن این حال بسیاری افغانان در ظل رایت او
فراهم آمدند تا تعداد جمعیت او به شش هزار کس رسید روز نهم ازین واقعه به فرخ آباد در آمد و عمال و حکام
راجه نول رای را گذاشته قبض و دخل خود نمود قلعه هم بسبب آنکه محافظانش افاغنه بودند بی مزاحمت
بحیط تصرف ایشان در آمد راجه نول رای بادراک این حال کثیر الاختلال از جا بجا طلب فوج
نموده تدارک این فتنه بجمعیت کثیر کوچ کرده در کنار کالی ندی که متصل فرخ آباد است پرتو ورود
انداخت همانجا شقه نواب صفدر جنگ بدین مضمون رسید که ای راجه نول رای
دشمن را کم نباید گرفت اینها افغان اند تمام ملک از ایشان است جنگ نخواهی کرد صبر کن تا وقتیکه
من بیایم راجه نول رای مضمون شقه ملاحظه نموده بدین خیال که هنوز رفع این فتنه چندان دشوار
چنان نشود که بعد چندی بیخ این فتنه زمین را بگیرد تا انقطاعش از حیز امکان بیرون گردد که گفته اند

نظم

درختی که اکنون گرفت است پای	به نیروی شخصی برآید ز جای
وگر همچنان روزگاری هلی	بگردونش از بیخ بر نگسلی

خود را مردانه آماده جنگ کرده از کالی ندی عبور ساخت در آنوقت جمعیت پنجاه هزار
سوار همراه داشت از انجمله بست هزار سوار همراه او عبور کرده بودند و سی هزار سوار آنطرف
دریا مانده اراده عبور داشتند که درین اثنا درمیان فریقین آتش جنگ و جدال باشتعال در آمد
و هنگامه کارزار و صدای گیر و دار از هر چهار طرف بلند شد رستم خان آفریدی و محمد خان
آفریدی بجنگ راجه نول رای متوجه شدند چون راجه قطعه زمینی منتخب کرده بجمعیت سه چهار
صد سوار که بر آنها اعتماد تمام داشت ایستاده بود ایشان راه گم کرده بتلاش راجه نول رای
بطرفی افتادند درین اثنا افغانی بدسرشت از ملازمان راجه نول رای حقوق ولی نعمت
بباد داده بمقتضای کورنمکی اسپلنه انداخت مضمون آن بزبان پشتو این بود که ای گم کردگان
راه کجا میروید چرا این طرف نمی آئید که سردار ما درین جا حاضر است رستم خان آفریدی
و محمد خان آفریدی بشنیدن این سخن جانب فیل راجه متوجه شدند و یکبار چند بندوق بر جائیکه
راجه نول رای بود خالی کردند بسیارے مردم گرد و پیش بگلولهای تفنگ ایشان بخاک

وخون طپیدند راجه نول رای در غضب آمده به نفس نفیس خود جنگ شروع نمود و چند تیر بر
ایشان انداخت و هر بار ضرب خالی رفت درین اثنا میر محمد صالح که از سادات بارهه بود
با راجه دست بسته عرض نمود که ای مهاراج من از بیشتر بحضور عرض میکردم که تخم روهیله بازمین
نباید گذاشت حالا هرچه دیدند از دست خود دیدند هنوز این کلمه از زبان میر مذکور تمام نشده بود
که از زخم تفنگ کارش نیز تمام شد مقارن اینحال راجه نول رای هم بگوله تفنگ در هودج
بافتاد و جان داد تلاطمی عظیم از چهار طرف برخاست مردم لشکر آگاهی ولی نعمت را گشته یافته
راه فرار اختیار نمودند و افاغنه تیزتر گردیده دست غارت و تاراج دراز کردند و بعد چند
ساعت منادی زدند که حالا دور دور نواب احمد خان است هرکس به طمانیت تمام نشینند
هنگامیکه افاغنه بتاراج خیام راجه نول رای مصروف بودند چند بقالان ملازم راجه
متعینه خزانه که در خیمه کلانی قمار می باختند و از دین و دنیا خبری نداشتند فتح راجه نول رای
خیال کرده از روهیله می پرسند که آن افاغنه گریختند یا هنوز جنگ میکنند یکی از افاغنه نهیب زد
که ای نابکاران نمی دانید که نول رای گشته شد حالا دور دور احمد خان است
بدریافت اینحال رنگ روی ایشان متغیر گردید افاغنه قصد کشتن کردند ایشان بعجز و زاری
درآمده عرض نمودند که بیشتر ما رعیت صفدر جنگ بودیم حالا رعایای احمد خان هستیم
چرا قتل ما بیگناهان روا میدارند نذر خزانه هرچه هست بگیرند و جان بخشی با غلامان کنند
افاغنه خلاف عادت خود برایشان رحم آورده همه را بگذاشتند و تمامی زر و جواهر راجه
بتصرف در آوردند بالجمله این واقعه بآن سرعت و عجلت واقع شد که تماشائیان اوضاع
روزگار را حیرتی دست داد چون این خبر وحشت اثر بدار الخلافت رسید نواب صفدر جنگ
قرین غم و الم گردیده بجوش و خروش تمام با سپاه جرار و پهلوانان شمشیرگذار و امرایان نامدار و
راجه هاکه با اقتدار جمعیت دو نیم لک سوار برای تدارک افاغنه نخوت شعار عازم استیصال
گردید و بکوچهای طولانی بمقابل حریف رسید درین معرکه اکثر سرداران و امیرزادگان دلی
سوای چند کس احدی نبود که برفاقت نواب صفدر جنگ نیامده باشد بلکه راجه
سورج مل جات هم همراه رکاب بود الغرض احمد خان را چون خبر آمد آمد نواب
صفدر جنگ شنید بغایت مضمحل و سراسیمه گردید و چار و ناچار دل بمرگ نهاده و اختیار
مقابله و مقاتله نمود چون جنگ از طرفین صورت ظهور گرفت از کثرت فوج و گرمی هنگامه جدال

و قتال نمونهٔ حشر نمایان گشت و آثار رستخیز ظاهر شد نواب **صفدر جنگ** بغرور کثرت جوانان
جانفروش و مردان جنگ کوش پروای ترتیب فوج نکرده و وقعت این جنگ را بپایهٔ حباب
نیاورده خود با چند فیل نشینان قریب پلاس زاری برای تماشای جنگ ایستاد درین
اثنا پنجهزار افاغنه بموجب ایمای **احمد خان** از عقب پلاس زاره آمده دفعتاً خود را بر فیل
نواب ممدوح زدند و یکبار بندوق خودها برین جماعت خالی کردند بسیاری مردم گرد و پیش
سواری و از فیل نشینان نامی بخاک و خون طپیدند فیلبان نواب **صفدر جنگ** هم گلولهٔ
تفنگ خورده جان داد متقارن اینحال گلوله بندوق پوست مال بملازمان جناب هم رسید
حالت غش طاری شد **جگت نرائن** برادر خورد راجه **لچهمین نراین** از اسپ فرود آمده خود را
بر فیل رسانید و بجای فیلبان نشسته بکمال جرأت و مردانگی بندگان عالی را ازان
معرکهٔ جانستان بیرون آورد و بسیاری سرداران نامدار و خوانین ذی اقتدار درین
معرکه شربت شهادت چشیدند ازانجمله **انجم الدوله محمد اسحق خان** بهادر زخمها برداشته
جهان فانی را بدرود نمود **احمد خان** بحصول چنین فتحی عظیم که طراز فتوحات تواند بود کلهٔ گوشهٔ
افتخار بر آسمان شکست و شادیانهٔ فتح در لشکر خود بلند آوازه کرد الغرض بعد اینچنین فتح و ظفر
که در وهم و خیال هم نمیگنجید تمامی ملک اوده تا به اله آباد و بنارس آنچه به تحت فرمان نواب
صفدر جنگ بود همه بقبض و تصرف **احمد خان** درآمد حالا هر طرف که نگاه مے افتاد
بجز افاغنه دیگر بنظر نمیرسید اکنون اینمعامله را تا به اینجا گذاشته برخی از احوال کثیر الاختلال
نواب **صفدر جنگ** بخامه می سپارم که چون بندگان جناب از جان نثاری **جگت نرائن**
ازان مهلکهٔ جانستان همدوش عافیت و سلامت برآمده متوجه دهلی شدند هنوز در نیمه راه
بودند که عرضی راجه **لچهمین نرائن** مشعر مژده ولادت نواب **آصف الدوله** بنظر اقدس
گذشت هرچند که آنجناب را درینعالم زندگانی به ازین شادمانی دیگر نبود لیکن نسبت ظهور
اینچنین شکست و برهمی معاملات مملکت مسرتی که درخور این مژده فرحت افزا تواند بود
حاصل نگشت تا آنکه نواب ممدوح بعد قطع منازل و مراحل داخل دار الخلافت شدند
انتظام الدوله پسر **قمر الدین خان** چون کدورتی از بندگان عالی داشت بابادشاه عرض
نمود که حالا آمدن نواب **صفدر جنگ** بحضور خوب نیست چرا که وزیر بادشاه از افغانی بے
پر و بال شکست خورده ننگ فرار بر خود گیرد و داغ بدنامی بر چهرهٔ حال خود کشاید بلکه مقرون

صواب آنست که ضبطی خانهٔ او بعمل آید تا موجب عبرت دیگر بندگان گردد حضرت ظل سبحانی
جواب همچنین بر شورهٔ والدهٔ خود ملکه زمانیه اودهم بائی داشته بمحل تشریف ارزانی
داشتند و حقیقت حال از مادر مهربان معروض داشته استصواب گرفتند ملکه ممدوحه فریاد زده
که زینهار زینهار بگفتهٔ بداندیشان خانهٔ خود خراب مکن و خود را در ورطهٔ حیرانی و معرض پریشانی
میفگن از پدر تو از دست این تورانیان یکروز آرام نیافت حالا ترا هم میخواهند که مثل پدر
گرفتار بلا سازند صفدر جنگ با تو هیچ بدی نکرده است فتح و شکست باختیار خدا است
هرکرا خواهد بدهد برای خدا ازین اراده بیجا بگذر بادشاه رای والدهٔ خود را مستحسن داشته
و بدل و جان منظور و مقبول فرموده ازان اراده درگذشت و خانخانان را بلطائف الحیل
رخصت نمود

ذکر جنگ کردن شیخ زاده های لکهنو با افغانان و فتح یافتن بفضل ایزد سبحان

چون تمامی ملک اوده مقبوضهٔ نواب صفدر جنگ بقبض و تصرف احمد خان رسید روزی
یکی از شیخ زاده ها بقصد خریدن اسپی در جماعت افغانان در آمد افاغنه بسبب همچنین
فتحی عظیم باهم لاف و گزاف می زدند و نواب صفدر جنگ را بدشنام غلیظ یاد میکردند
شیخ مذکور تاب شنیدن این کلمات نیاورده به آهستگی گفت که شما را نمی زیبد که همچنین سردار
را باین کلمات ناسزا مخاطب کنید خود احمد خان که سردار شماست پیش صفدر جنگ
چه حقیقت دارد مثل او هزارها کس ملازم سرکار او هستند افغانان باستماع این سخن از غایت
کبر و نخوت با بیچاره شیخ در آویختند شیخ هم که مرد سپاهی بود شمشیر از نیام کشید و کس را
کشته خود هم کشته گردید شامگاهان چون خبر این واقعه بخانهٔ شیخ آمد سی نفر شیخ زاده از اقربایان
او برخاسته خود را بر جماعت افغانان زدند و قاتل شیخ را مع دیگر افغانان زیر تیغ کشیده
برگشتند و نزد معز الدین خان که در شیخ زاده های لکهنو خیلی بجمعیت و شوکت ممتاز بود
رفته عرض حال کردند و گفتند که این قوم افغان است اگر مایان بجنگ ایشان کمر نخواهیم بست ایشان
بعوض آن تخم شیخ زاده ها بر زمین نخواهند گذاشت پیش از وقوع واقعه علاج آن باید نمود
معز الدین خان بهمین همداستان شده در فکر جمعیت افتاد و تمامی شیخ زاده های
لکهنو در ظل رایت او فراهم آمدند و از اطراف و جوانب اوده و دیگر بلاد و دهلی به لکهنو رسیده

داخل جمعیت شدند از انجمله مولوی محمد اللہ سندیلوی اگرچه خود نیامد لیکن بسیاری شیخ زاده ها
از سندیله مدد فرستاد - القصه جمعیت پنج شش هزار کس بهم رسید از انطرف افاغنه هم باانبوه
کثیر وجمع غفیر بمقابله برآمدند وجنگ صعب ومقابله هاے سخت کردند اما شیخ زاده ها کمال داد
مردانگی داده هربار غالب آمدند آخر نوبت بآن رسید که شکستے فاش نصیب حال افغانان نخوت
شعار گشت وایشان را جز فرار قرار نماند شیخ زاده ها مراتب تعاقب بجا آورده افغانان
را زده وزده از ملک اوده بدر کردند تنفسی از ایشان در ملک اوده نماند تمام انولایت
بحوضه تصرف ایشان درآمد شیخ زاده ها ایالت این ولایت به شیخ معز الدین خان
قرار داده بجهت مسند نشینی ترغیب وتحریص دادند او از غایت مردمی ابا نمود و گفت
که این فتح محض بتائید اقبال صفدر جنگ حاصل شده مرانمی زیبد که با آقاء نعمت طریق
بیوفائی سپارم هرچند شیخ زاده ها بردلعنت کردند او بهیچ وجه قبول نساخت وعریضه باطلاع
حال واستدعای قدوم به نواب صفدر جنگ فرستاد

ذکر آمدن نواب صفدر جنگ از دار الخلافت دهلی وجنگ کردن با احمد خان وفتح یافتن ونواختن کوس حکومت بملک اوده

گویند که چون نواب صفدر جنگ از افاغنه شکست یافته اسباب شوکت وحشمت درباخت
از نهایت غم والم ترک آمد ورفت دربار نمود وبعیب حسرت واندوه زندگانی میکرد روزے
نواب ممدوح بخواب رفت وتا دیر بیدار نشد بیگم صاحبه زوجه عفیفه آنجناب را بیدار کرده عرض
کرد که اینقدر مغلوب خواب بودن واز کار دنیا بیخبر گشتن بمردان نمی زیبد نواب گفت که چون
مرا بهیچ چیز کارے نمانده است پس بیدارے وخواب من هر دو برابر بیگم فرمود که ازین سخن
بگریبان کشیدن وخون جگر خوردن چه می شود اکثر مردان هزیمت یافته اند وباز دست وپا
زده مخالف زیر کرده اند چرا تبدارک کمر نمی بندند نواب گفت که براے سرانجام اینچنین مهمات
زر کثیر درکار است ومن یک خرمهره در بساط بضاعت خود ندارم بیگم گفت که یازده لاک روپیه
نقد وچهار لک اشرفی پیشم موجود است ازان سرانجام این مهم فرمایند نواب صفدر جنگ
بدریافت اینمعنی بغایت مسرور شده واز وفور شادمانی همه شب نخفت صباح آن بدربار نشست

و راجه سورج مل جات و راجه ناگر مل و اسمعیل خان کابلی و راجه لچهمین نراین را
طلبداشته قرعهٔ مشورت انداخت یکے میگفت که افاغنهٔ علی محمد خانی را مددگار خود باید کرد و دیگری
راے میزد که از احمد شاه ابدالی مدد باید گرفت درین موقع راجه لچهمین نراین عرض نمود
که نزدیک بنده بهتر ازین صلاحی دیگر نیست که ملهار راو مرهته را طلبداشته مددگار خود
کنیم اغلب که باستعانت او بر افاغنه فتح یابیم چه افاغنه اگر مرهته ها را در خواب هم بینند راه
صد ساله بگریزند نواب وزارت مآب راے او را مستحسن داشته راجه رام نراین را باستدعاے
اعانت پیش ملهار راو مرهته فرستاد راجه مذکور از خدمت نواب والاجناب رخصت گرفته
بعد طے منازل و مراحل به لشکر مرهته رسید و ملاقات کرد و خط نواب پیش نمود ملهار راو بعد
دریافت مضمون خط گفت اگر دو کرور روپیه بعد فتح نواب سپهر جناب مرحمت سازند برفاقت
حاضر ایم راجه رام نراین بجواب آن پنجاه لک روپیه گفت آخر بعد رد و قدح بر یک
کرور معامله ختم گردید همانوقت ملهار راو با جمعیت کثیر علم نهضت برافراشت راجه رام نراین
از پیشتر آمده اطلاع حال نمود از یطرف نواب وزیر هم با فوج نو ملازم بر آمده باتفاق ملهار راو
جانب فرخ آباد اعلام نصرت مرتفع ساخت مقارن انحال عریضهٔ شیخ معز الدین خان
از لکهنو مشتمل بر مژدهٔ فتح ملک اوده و استدعاے قدوم بنظر بندگان عالی گذشت اینمعنی موجب
مزید تقویت و جمعیت خاطر مبارک گشت چون این خبر وحشت اثر بگوش نواب احمد خان رسید
در ورطهٔ اضطراب افتاده بروهیله هاے علی محمد خانی رجوع آورد حافظ الملک در جواب
گفت که اگر خط معافی خون نواب قائم جنگ نوشته پیش ما بفرستید ما در بندگی و جانفشانی
حاضر ایم احمد خان فی الفور کاغذ معافی خون نوشته بحافظ رحمت خان فرستاد
تا حافظ الملک با جمعیت کثیر و جمی غفیر از جاے خود بر آمده ملحق فوج احمد خان گردید در یصورت
جمعیت یک نیم لک سوار بطرف احمد خان بهم رسید چون تقابل فئتین جلوه پذیر ظهور گردید جنگے
بوقوع آمد آثار رستخیز نمایان گشت

نظم

در آمد دو لشکر بجنبش چو کوه — کزان جنبش آمد جهان بے ستوه
دو صف را مسافت چو نزدیک شد — ازان چشم خورشید تاریک شد
علوے دو لشکر نهایت نداشت — درازی صف نیز غایت نداشت
ز هر دو طرف آرزوے ستیز — نه راے مدارا نه فکر گریز

دلیران میدان خروشان شدند	ز غیرت چو دریای جوشان شدند
دهاده برآمد ز مردان جنگ	شباشاپ از تیرهاے خدنگ
جهانے شد از کشته بالا و زیر	کشنده ز کشتن نگشت سیر

بالجملہ افغانان تاب جنگ مرہٹہ نیاوردہ راہ گریز پیش گرفتند وتمامے اسباب شوکت وحشمت در باختند بہادران عرصۂ جنگ ویلان بانام ونتگ بتعاقب پرداختند عرصہ بر مخالف تنگ نمودند وسعد اللہ خان رئیس روہیلہ را علف تیغ بیدریغ ساختند درینصورت افغانان بکمل کنور پور کہ در پاے کوہ واقع است پناہ گرفتند نواب والاجناب چون برق وباد عقب ایشان رسیدہ مراسم محاصرہ وانسداد آذوقہ بعمل آوردہ بہ تضییق محصورین سعی موفور ظاہر ساخت تاآنکہ روہیلہ از جان تنگ آمدہ بذریعہ ملہار راؤ مرہٹہ استدعاے عفو زلات نمودند نواب صفدر جنگ از غایت مردمی ملتمسات ایشان را بسمع قبول جا داد تا قرار یافت کہ احمد خان بنگش سواے شانزدہ محال کہ در ملک میان دوآب است با ہیچ چیز سروکار نداشتہ باشد وملک افاغنہ علی محمد خانی بدستور بتصرف ایشان ماند بالجملہ نواب والاجناب باین طور معاملہ جنگ ختم فرمودہ بافتح ونصرت کوس مراجعت نواخت وملہار راؤ مرہٹہ یک کرور روپیہ نقد بموجب قرارداد وپنجاہ لک روپیہ بطریق انعام از سرکار نواب وزیر یافت وپنجاہ لک روپیہ از افاغنہ گرفت وبہزاران ہزار کامیابی برگشت اینواقعہ در سنہ یکہزار ویکصد وشصت ودو ہجری بظہور آمد بعد این معاملہ نواب والاجناب محمد قلیخان برادر زادۂ خود را بنیابت در صوبۂ اودہ گذاشتہ خود بہ دار الخلافت دہلی آمد وبکمال شگفتگی خاطر جبین ارادت بر آستان شاہی سودہ خلعت پوشید وزمام سلطنت بکف اقتدار خود گرفت الغرض چون از تائید غیبی اینچنین فتحی عظیم او را حاصل گردید آب رفتہ باز بجو آمد دیگر اراکین سلطنت را حسرت واندوہ افزود بالخصوص نواب جاوید خان زیادہ از دیگران مغلوب حسد شدہ در فکر اہانت وخفت بندگان عالی افتاد تاآنکہ نواب سپہر جناب پی بر مکنون ضمیر او بردہ روزے بہ بہانۂ دعوت بخانۂ خود طلبید وفرصت وقت را غنیمت شمردہ او را بقتل رسانید چون متوسل ودست برداشتہ ملکہ زمانیہ بود بنابران شورشے عظیم برخاست ملکہ زمانیہ از غایت غضب زمین وآسمان برہم زد وحضرت بادشاہ ہم بغایت ملول واندوہگین گشتہ از صفدر جنگ مکدر ومنغص شدند نواب سپہر جناب بواد ید این شورش وفساد بنظر

حفاظت جان و مال خود از شهر برآمده بیرون خیمه زده با جمعیتی که داشت بخود وارسے
نشست اما خیالش آن بود که حضرت بادشاه باستمالت او خواهند پرداخت و او را راضی بمعزا جعت
خواهند ساخت چون فتنه پردازان معامله را طول داده اسباب کدورت مهیا و آماده کرده
پس ظهور این معنی نگردید منقول است که عماد الملک زیاده ازهمه به تخریب وزیر الممالک آماده بود
هر دم روغنی بر آتش سوزان میگذاشت اکنون مختصری از حسب نسب عماد الملک میگوید

ذکر عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ نبیرهٔ نواب آصف جاه چین قلیچ خان بهادر صوبه دار حیدرآباد

نواب نظام الملک آصف جاه چین قلیچ خان بهادر چند پسر داشت از انجمله غازی الدینخان
فیروز جنگ فرزند کلانش بود که بعهدهٔ امیر الامرائی اقتداری و اختیاری کلی داشت مرد سخی
و صاحب همت بلکه در بعضے صفات بعدیل و بے نظیر بود هنگامیکه نواب نظام الملک آصفجاه
در دکن ودیعت حیات نمود پسر دوم او نظام علیخان بر سر ریاست پدر متمکن گردید غازی الدین خان
فیروز جنگ بخدمت امیر الامرائی قناعت نمود بعد چندے نظام علیخان در دکن گشته گردید
و فتورے عظیم دران مملکت راه یافت غازی الدین خان فیروز جنگ جهت تدارک این فتنه
و تسلط بر ریاست موروثی عازم دکن شد او پسرے داشت موسوم به میر شهاب الدین خان هنگام
رفتن دکن دست پسر خود بدست نواب وزیر الممالک صفدر جنگ سپرده خود روانه منزل مقصود
شد از مشیت ایزدی بدکن رسیده با قرب اوقات پیمانه اجل در کشید میر شهاب الدین خان
پسرش ازین واقعه بغایت مغموم شده با نوع بیتابی در ساخت مقارن انحال از پیشگاه حضرت
ظلسبحانی حکم ضبطی خانه پدرش غازی الدینخان فیروز جنگ شرف اصدار یافت محمود خان کشمیری که
اتالیق میر مذکور بود بدریافت انحال اور ا گرفته نزد راجه لچهمین نرائن دیوان وزیر الممالک آورد
او صلاح داد که شما بحضور وزیر الممالک صفدر جنگ رفته عرض حال کنند یقین که در حق شما خوب شود
میر مذکور همراه اتالیق خود پیش نواب وزیر آمد نواب والا جناب اول عذر رسیدن خود در تعزیت
شروع نمود میر گفت که من خود برائے تادیهٔ مراسم تعزیت بحضور بندگانعالی آمده ام زیرا که برادر
جناب قضا کرده است بنده را سوائے اینکه عم من مرده است هیچ غمی نیست پدر بنده آنجناب اند خصوصا صفت

نگاهدار و نواب والاجناب باستماع این سخن آب در چشم گردانیده باستمالت او پرداخت و خود بدربار
آمده و از حضرت ظل سبحانی عرض نمود که حقوق خدمت آصف جاه برین بارگاه خلائق اشتباه بر خاص و
عام ظاهر اند عجب که باوجود چندین حسن خدمات دیروز او وفات یافته و امروز ضبطی خانه او
میشود و میر شهاب الدین نبیره اش حاضر آستان دولت است امید که برجای پدر خلعت
امیر الامرائی باو مرحمت گردد حضرت فرمودند که این طائفه تورانیان سلطنت را خراب کردند
اکنون هیچگونه رعایت بحال ایشان منظور نیست نواب صفدر جنگ باز جسارت کرده باصرار
و استبداد انجمنی مبادرت نمود تا حضرت بادشاه برعایت نواب سپهر جناب خدمت امیر الامرائی
و خطاب امیر الامرا عماد الملک نواب غازی الدین خان فیروز جنگ مرحمت فرمودند و از ضبطی
جائداد معاف داشتند عماد الملک گرانبار منت گردیده شکریه نواب صفدر جنگ ادا نمود و
زبان بدعا و ثنا کشود الغرض احوال عماد الملک ازینجا ارباب انصاف ملاحظه فرمایند که صفدر جنگ
با عماد الملک چگونه نیکی نمود و عماد الملک بعوض آن چه بدیها که نکرد و گویند شبی که فردای آن درمیان
بادشاه و وزیر مختار به رو خواهد نمود عماد الملک در لشکر صفدر جنگ بود و بظاهر دم موافقت و اطاعت
میزد و بباطن فکر تخریبش میکرد همان شب به بهانه آوردن بعضی اسباب ضروری از لشکر صفدر جنگ
جدا شد و بدار الخلافت آمد و بادشاه و ملکه زمانیه را ترغیب و تحریص داده آماده جنگ ساخت
و خود سپه سالار این فوج گردیده غلغله انداخت که این جنگ نه جنگ طور دیگر است بلکه جنگ با
رافضی است پس هر که با خلفای راشدین محبتی داشته باشد شریک جنگ شود باین صورت
بسیاری مردم از لشکر نواب وزیر الممالک جدا شده بطرف بادشاه رجوع آوردند و دو کرور روپیه
برای این جنگ از حضرت بادشاه گرفت و جنگ شروع کرد و شش ماه بین الفریقین آتش جدال و
قتال مشتعل بود و هنگامه حرب و ضرب گرمی داشت تا آنکه نواب صفدر جنگ عرضداشت بحضور
بادشاه بدین مضمون فرستاد که غلام را اراده دیگر بخاطر نیست با اینهمه خدمات و جانفشانی با غلام را با
قومی که حالات شان منقوش لوح باطن اشرف مواطن است دشمن سلطنت قرار دادن بعید از انصاف است
بعد چندی حال این صاحبان دریافت خواهد شد حضرت بادشاه عرضداشت او بدین صورت مزین
بدستخط خاص فرمودند که هرچه آن امارت و ایالت مرتبت معروض داشت مقرون بصدق است
لیکن مناسب اینست که آنفدوی مراجعت به اوده نماید پس نواب والاجناب بارشاد بندگان اشرف
عمل نموده خلعت رخصت پوشیده بطرف ملک اوده علم نهضت برافراشت همدرین وقت

شبیہ نواب شجاع الدولہ مخاطب جلال الدین محمد شجاع الدولہ بہادر متعلقہ صفحہ

رائے لکھمن لال جد چہارم این نامہ نگار کہ در دار الخلافت مصدر عواطف بادشاہی بود بتوسل بجناب نواب وزارت مآب داشت سعادت ہمرکابی اختیار کردہ به اودھ آمد و مورد عنایات بیغایات شد ازینجا بزرگان راقم السطور را قطع تعلق از سلطنت دہلی و تقرب بسرکار نواب وزیر بخوبی تمام دست داد بالجملہ بعد مراجعت نواب والاجناب بطرف اودھ انتظام الدولہ خانخانان بخلعت وزارت سرعزت برافراخت من بعد میان خانخانان و عماد الملک صحبت بہ کدورت انجامید تا وزارت بر عماد الملک قرار گرفت او از غایت ناسپاسی بکفران نعمتی کمر بست و با حضرت ظل سبحانی طریق بے اعتدالی گرفت آنحضرت از جان بہ تنگ آمدہ صورت جان بری ندیدہ منشور عنایت بطلب نواب صفدر جنگ فرستادند و ربہ وقتے کہ منشور عاطفت عز صدور یافت آنجناب دانہ بزرگی برآوردہ از شدت درد بیتابی داشتند نواب والاجناب بعد ملاحظہ شقہ عہد بست کہ چون بیماریش رو بانحطاط نہد عازم دار الخلافت گردیدہ تدارک این فتنہ نماید اما عمرش وفا نکرد و اجل امان نداد تا آنکہ در سال یکہزار و یکصد و شصت و ہفت ہجری در پاپرگھاٹ کہ سہ منزل از لکھنؤ فاصلہ دارد وداع حیات فرمود در فیض آباد بہ گلاب باڑی امانت نگاہداشتند بعد چندے در شاہجہان آباد بردہ بروضہ تعمیر کردہ آنجناب مدفون ساختند گویند کہ این عمارات بصرف سی لک روپیہ طیار شدہ بود تاریخ

چو آن صفدر عرصہ مردمی	ز دار فنا گشت رحلت گزین
چنین سال تاریخ او شد رقم	کہ بادا مقیم بہشت برین

بعد وفات صفدر جنگ نواب عماد الملک بادشاہ را از تخت برداشتہ میل در چشم کشیدہ ملکہ زمانیہ را ہم مکحول ساخت و عزیز الدین عالمگیر ثانی را بسریر سلطنت جا داد

ذکر حکومت نواب جلال الدین حیدر المخاطب بہ نواب وزیر الممالک شجاع الدولہ بہادر خلف نواب ابو المنصور خان بہادر صفدر جنگ

بعد وفات وزیر الممالک نواب ابو المنصور خان صفدر جنگ مرزا جلال الدین حیدر المخاطب بہ شجاع الدولہ خلف نواب مغفور کہ تاریخ ولادت او ازین بیت مستفاد میگردد تاریخ

برآمد آفتاب از مطلع نور	بدولتخانۂ نواب منصور

در سنه یکهزار و یکصد و شصت و هفت هجری در دار الخلافت فیض آباد بر مسند ریاست نشست
درینوقت اسمعیل خان کابلی رائق و فائق امور مملکت بود و سرداران مغلیه تسلط تام داشتند
و همه دولتخواه محمد قلیخان برادرزاده نواب مغفور بودند و میخواستند که او را بر مسند نشانیده چیزے
از قبیل جاگیر براے شجاع الدوله بهادر و دیگر متعلقانش مقرر کنند چون نیر اقبال بندگان
جناب باعتلا بود تدبیرات ایشان را اثرے نگردید و مخیلهٔ ایشان بظهور نرسید که گفته اند ع
دشمن چه کند چو مهربان باشد دوست * در آغاز مسند آرائی روزے نواب والاجناب
بسواری فیل از اوده گذشت دختری هیجده ساله که به تناسب اعضا و حسن دلربا عدیم المثال
و بدیع الجمال بود بمنظر اقدس در افتاد همین که نگاه چار شد مرغ دل بدام زلفش گرفتار آمد و متاع
صبر و شکیب دستبرد حضرت سلطان عشق گردید نظم

جمالے دید از حد بشر دور	ندیده از پرے نشنیده از حور
ز حسن صورت و زیبا شمائل	اسیرش شد بصد دل نه بیکدل
گرفت از قامتش در دل خیالے	نشاند از دوستی در جان نهالے
وزان عنبرفشان گیسوے موبند	بهر سو رشتهٔ جان کرد پیوند

فی الفور بحاضران رکاب حکم فرمودند که خانه او را تحقیق کرده و نام مادر و پدر را دریافته بعرض
رسانند بندگان آستان به امتثال فرمان واجب الاذعان زود بهرچه تمامتر تحقیق نموده معروض
داشتند که آن پری پیکر از قوم کهتری و یکے از شرفای معززین این شهر است و فلان جا سکونت
دارد بندگان عالی راجه همت بهادر را که سردار فوج ناگه و خیلے بصفت تهور و شجاعت ممتاز و
در عهد نواب صفدر جنگ مصدر خدمات شایسته بود درین روزها تقرب خدمت اختصاص
داشت امر فرمودند که بهر طوریکه داند آن دختر پری پیکر را حاضر سازد همت بهادر به ناگه‌ها
فرمان داد تا در نصف شب آن دختر را که بخواب رفته بود مع پلنگ طلبداشته بخدمت بندگان عالی
رسانیدند نواب والاجناب شب بعیش با او بسر برده صباح آن دختر را بعد عطاے عقدی از
گوهر شاهوار رخصت فرمود دختر مذکور بخانه آمده بوارثان خود انکشاف حال نمود وارثانش نزد
راجه رام نرائن کهتری که دیوان آنجناب بود آمده دستار خود ها بر زمین زدند و صورت
واقعه ظاهر نموده هنگامهٔ قیامت برپا ساختند راجه رام نرائن و راجه جگت نرائن هر دو
برادر تمام کهتریان فریادی را که زیاده از دو هزار بودند گرفته پیش اسمعیل خان کابلی آمدند

وحقیقت واقعی اظهار نمودند اسمعیل خان ازین ماجرا برآشفته وتمامی سرداران مغلیه را باخود
ساخته پیغام طلب همت بهادر به بندگان عالی فرستاد آنجناب بجواب فرمودند که درین قضیه
همت بهادر قصوری ندارد هرچه کرده بحکم حضور کرده پس شمارا هرچه گفتنی باشد بامن بگویند وآنچه
کردنی باشد بامن کنند ممکن نیست که همت بهادر را بشما بدهم اگر جمعیت خودها حقیقت خود
فراموش کرده اراده دیگر بخاطر دارند من هم باین جمعیت که بظاهر قلیل وبباطن کثیر است تدارک
وتنبیه شما تیارام انشاء الله تعالی دمار از روزگار شما خواهم برآورد سرداران مغلیه بدریافت
این جواب باهم مشوره کرده قرارداد ند که بندگان عالی را از امر حکومت معزول ساخته محمد قلیخان را
بر مسند ریاست جا دهند چنانچه خط طلب بنام محمد قلیخان روانه کردند نواب عالیه والده ماجده
بندگان عالی برین معامله وقوف یافته راجه رام نرائن را بدروازه طلب کرد وبتفاوت یک
پرده نشانیده گفت که آفرین صد آفرین کار نجیب زادگان همین است که با آقا وآقازاده خود آنچه
بعمل آورده اند صفدر جنگ شما را برای همین روز پرورش کرده بود که شریک مخالفان شده
شوند راجه رام نرائن عرض کرد که اگر جان من بکار نواب شجاع الدوله بهادر بیاید هرگز دریغ
ندارم لیکن ازین حرکات که نواب صاحب پیش گرفته اند شهر ویران میشود ودست بدشمنی کمر می بندد
ما بایانکه این قدر شورش انگیزی کردیم برای این بود که نواب والا جناب باز چنین حرکت نفرمایند
نمیدانستم که اینقدر مقدمه طول خواهد کشید اکنون صلاح آنست که بنوعیکه از بنده ارشاد شده است
اسمعیل خان را هم طلبداشته ارشاد فرمایند بیگم صاحبه رای اورا پسندیده اسمعیل خان
ودیگر سرداران مغلیه را طلبیده چنانکه با راجه رام نرائن ارشاد فرموده بود همچنان با ایشان
هم کلمات شکایت بر زبان آورد تا ایشان بنظر حقوق پرورش نواب صفدر جنگ نادم
ومنفعل شده از اراده های فاسد درگذشتند وهمان وقت خط ممانعت درباب آمدن لکهنو
بمحمد قلیخان فرستادند محمد قلیخان حسب الطلب ایشان در نیمه راه بود که خط ممانعت باو رسید
بکمال مضمحل وسراسیمه گشت ناچار جهت رفع بدگمانی آمدن خود برای حصول ملازمت وگذرانیدن
نذر ظاهر ساخته داخل لکهنو شد بموجب ارشاد والا بعضی سرداران باستقبال شتافته بحضور
آوردند تا بحسب معمول این دولت مشرف بملازمت گردید ونذر گذرانید اما انجاکه معامله او
طشت از بام شده بود پس هرچند که سامان رفع بدگمانی نمود سودی ونفعی نبخشید وکدورت
مزاج اقدس برطرف نگردید بعد فرو نشستن این هنگامه فتنه خیز بندگان عالی بمقتضای

عقل خدا داد خیلی خود را به پرده بی پروائی در انداخته بظاهر بشغل کبوتربازی وکاغذ بازی مصروف شدند و در باطن تماشای اوضاع ارکین دولت و ملاحظه اطوار اعیان مملکت و فکر حصول استقلال اشتغال نمودند مقارن اینحال در سال یکهزار و یکصد و شصت و نه هجری نواب والا جناب با لشکر قیامت اثر به تدارک بلونت سنگه راجهٔ بنارس نهضت فرمود راجه مزبور تاب جنگ نیاورده بلطف گده گریخت و بارسال تحف و هدایا و پیشکش لائق آنوالاجناب را بر خود مهربان ساخت درین اثنا خبر آمد آمد شاهزادهٔ عالی گوهر المخاطب به شاه عالم بن عالمگیر ثانی بادشاه دهلی از خوف عماد الملک مسموع سمع شریف گردید نواب سپهر جناب بمقتضای مهمان نوازی مراسم استقبال بجا آورده حصول ملازمت نمود و هفت لک روپیه نقد و امتعه گران بها پیشکش ساخت شاهزاده بعد فراغت ازین طرف بمهم بنگاله علم نهضت افراشت و محمد قلیخان برادر زادهٔ نواب صفدر جنگ را موعود وزارت ساخته همراه گرفت شجاع الدوله متوهم شده خان مذکور را بعد چندی طلب نموده او باندیشه اسیری زن و فرزند مهم بنگاله را گذاشته طوعاً و کرهاً بر جناح استعجال شبا شب قطع مسافت نموده بحضور رسید تا نواب والاجناب بپاس سر رشته حزم و احتیاط او را در قلعه جلال آباد که بیرون شهر لکهنؤ آباد کردهٔ صفدر جنگ از نام جلال الدین حیدر شجاع الدوله بهادر است مقید فرمودند تا مدتی در حبس گذرانیده و بتکلیف نواب والاجناب به مهم و کنیزان میر فتح محافظانش حسب الحکم او را بقتل رسانیدند تا همان نحو ان شد مقارن اینحال رگهناته راو مرهته عرف راگهوبا پسر کوچک باجی راو بموجب ایمای پدر خود از دکن بهند آمد و لاهور را متصرف شد و تا پتیل و جنکوجی سیندهیه باجازت رگهوناته راو و نجیب الدوله را در سکرتال محاصره کردند و رگهناته راو چندی لاهور را بتصرف داشت تا احمد شاه ابدالی جهت تدارک او عازم لاهور شد رگهناته راو دست و پا در تدبیر گم کرده در فکر فرار افتاد در ضمن سکهان لاهور را بایمای آدینه بیگخان که بانی مبانی طلب مرهته بود و درینوقت بسبب تقاضای بست و دو لک روپیه از مرهته غبار ری بخاطر داشت با مرهته ها در او یختند ناچار رگهناته راو استقامت آنجا مناسب حال خود ندیده بخط مستقیم راه دکن شد و تا پتیل و جنکوجی سیندهیه که هنوز محاصره سکرتال داشتند چندان کار بر نجیب الدوله تنگ کردند که خان مذکور دست از جان شسته اراده نمود که زن و بچه خود را بقتل رسانیده خود جنگ کرده کشته شود درین اثنا نواب والاجناب شجاع الدوله بهادر بدریافت

حال کثیر الاختلال نجیب الدوله بجمعیت بست هزار سوار بطریق ایلغار بمعاونت او داخل لشکر بال شد
نجیب الدوله بسبب رسیدن نواب وزیر از یکدل بهزار دل گردید واز غایت مسرت
نمیدانست که این در خوابست یا در حقیقت بعالم بیداریست و بدیگر طرف مرهٹه چون لشکر
نواب سپهر جناب را مثل مور و ملخ مقابل خود یافت مضمحل و سراسیمه شده و بذریعه ایلچیان کاردان
امیدهاے فراخ داده التجا به ترک اعانت نمود اما نواب ممدوح از اقبال آئینی انکار کلی
فرموده باتفاق نجیب الدوله با ایشان جنگ در انداخت و محاربات سخت و معرکهاے
صعب نمود تا مرهٹه تاب مقابله و مجادله نیاورده پاے استقامت از جاده او در راه فرار
اختیار نمود و نجیب الدوله ازین فیروزی و بهروزی سپاس بجناب ایزدی بجا آورد
واز بار منت نواب سپهر جناب پشت خم نموده زبان بستایش و نیایش کشاد درخلال این
احوال نواب عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ حضرت بادشاه عالمگیر ثانی
را از غایت ناسپاسی و بیباکی زیر تیغ کشید و یکے را از فرزندان کام بخش بن عالمگیر را بر سریر
سلطنت نشانیده ملقب به شاهجهان ثانی ساخت بظهور این ماجراے عبرت خیز و وقوع این
سانحه حسرت انگیز دیگر ارکین سلطنت را دل بهم برآمد و هر یک تشنه خون عماد الملک شد
و بسیارے از ایشان اختیار مفارقت و انحراف از و فرموده به نجیب الدوله پیوستند و باهمی
ایشان رساله داغ سین بطلب تنخواه با عماد الملک در آویخت متقارن این حال روهیله ها
نیز بجهت تنخواه هجوم کردند عماد الملک نجیب الدوله را باعث این شورش و یورش دانسته
در جوش غضب باو نوشت که اگر از یک ماه در دیار بوجود آمده بیاد خانه مارا تاراج کن مراد
عماد الملک ازین تحریر آن بود که نجیب الدوله عذر خواهی نموده تدارک این فتنه ها
خواهد ساخت برخلاف آن نجیب الدوله بروهیله حکم کرد تا خانه او را تاراج کردند و هر چه
اسباب شوکت و حشمت بود همه بغارت بردند عماد الملک بکمال حسرت و افسوس از دار الخلافت
قطع امید کرده به راجه سورج مل جاٹ پیوست او بمردمی پیش آمده بپیش خود جاداد حالا نواب
عماد الملک باستصواب سورج مل جاٹ مرهٹه را بجهت استیصال نجیب الدوله طلب
نمود درینصورت مرهٹه آئینی را از فوز عظیم دانسته با لشکرے گران و سپاهی بیکران بطرف
دهلی متوجه شد نجیب الدوله بواد ید شورش مرهٹه بمقام اضطراب در آمده عرضداشت بحضور
احمد شاه ابدالی باستدعاے قدوم فرستاد تا شاه جمجاه بهمت بادشاهانه و صولت خسروانه

بطرف هندوستان انتهاض الویهٔ نصرت نمود نجیب الدوله و حافظ رحمت خان و دوندے
خان و احمد خان تمامی سرداران هند چند منازل برسم استقبال شتافته استد راک ملازمت
نمودند و ازانطرف بسواس راؤ پسر پیشواے دکن باتفاق سداشیو راؤ بهاؤ عم خود
بجمعیت کثیر از راه متهرا و اکبرآباد داخل شاهجهان آباد دهلی شده در قلعه عمل و دخل نمود و باستصواب
محمود خان کشمیری آتالیق عماد الملک شاهجهان ثانی را از سریر سلطنت برداشته
مرزا جوان بخت جهاندار شاه پسر شاه عالم بادشاه غازی را بولیعهدی پدر متمکن سریر سلطنت ساخت
چون هر دو لشکر مقابل خیمه زدند شاه شاهان کرمرا و ارا احمد شاه ابدالی بهت نجیب الدوله
بطلب نواب سپهر جناب شجاع الدوله فرستاد خان مذکور بمقام پارگهاٹ ادراک
ملازمت نموده شقه بادشاه گذرانید و زبانی هم اداے پیغام کرده استدعای قدوم ساخت
چون مکنون ضمیر بندگان جناب آن بود که خود را ازین معرکه برکران داشته تماشاے نیرنگی
روزگار کنند تا ایزد کرا فتح دهد علاوه آن از شاه شاهان اطمینان هم نداشت چراکه نواب
صفدر جنگ در عهد محمد شاه بمقام سرهند هزیمت سخت باو داده بود پس خیلے اندیشه داشت
که مبادا به فریب طلبداشته باشد تا که خفتی و اهانتی رساند اندرینصورت از رفتن ابا نمود و عذر
فرمود نجیب الدوله بجواب آن سخنان تسکین افزا از جانب شاه شاهان معروض داشت و
بجهت انتهاض الویهٔ نصرت غایت استبداد بکار برد ناچار نواب سپهر جناب از غایت مروت
و فتوت اصرار او را بدل قبول داشته با جنود نصرت ورود بطرف شاهجهان آباد دهلی علم نهضت
برافراشت چون خبر قرب وصول نواب والا جناب بحضور فیض گنجور معروض گشت شاه شاهان
شاهزاده بلند اقبال مرزا تیمور را بجهت استقبال فرستاد تا نواب سپهر جناب با هزاران هزار
شوکت و حشمت در لشکر ظفر پیکر داخل گردیده استدراک ملازمت نمود یک لک روپیه نذر
گذرانید من بعد خلعت رخصت پوشیده داخل اوتاق گردید بالجمله بعد رسیدن بندگان جناب
مقابله هر دو لشکر دست بهم داد و تلاقی فئتین بر روی روز آمد یلان جنگ کوش و بهادران
جانفروش دست کشش و کوشش کشادند و پهلوانان خنجر گذار و دلاوران نامدار کارنامه ها
بجا آوردند بطرف مرهته دتا پتیل و جنکوجی و علی بهادر و شمشیر بهادر و ابراهیم خان
کاردی بمقابل افواج بادشاهی که سرگردگان آن نجیب الدوله و دوندے خان
و حافظ رحمت خان و احمد خان و اشرف الوزرا شاه پسند خان بودند شتافته پاے استقلال

ایشان از جار بودند قریب بود که علم نصرت و فیروزی در میدان جرات برافرازند و عروس
فتح و ظفر را با آغوش مراد در آرند از انجا که امر تقدیر بران رفته و کاتب ازل خط ناکامی بر پیشانی
تقدیر ایشان کاشته بود پس با وجود کوشش بسیار و با وجود بجا آوردن کارنامه های رستم
و اسفندیار نتیجه جز ناکامی نیافتند و غیر نامرادی از نهال تمنا ثمری نه برداشتند تا آنکه شاه شاهان
که در قلب جا داشت بملاحظه برهمی فوج کمک تازه بسرداران مسبوق الذکر فرستاد و عقب آن خود هم
سوار با دولت و اقبال شده و سمند تیز گام جهان نورد را تازیانه همت کرده بمقابل اعدا آمد از
رسیدن فوج کمک و ورود موکب شاهنشاهی بهادران عرصه جنگ و دلاوران با نام و ننگ
از یکدل بهزار دل گردیده و قدم همت به زمین ثبات افشرده آثار رستخیز بر پا نمودند و یکی با دیگری
دست و گریبان شدند نظم

یلان از دو سو در خروش آمدند	دو دریا ے آتش بجوش آمدند
سیاست در آمد بگردن زدنے	زچشم جهان دور شد روشنے
دلیران هندی بگرز گران	پراگنده کردند مغز سران
کناره در آورده هندو بکار	کناره گذار آفت روزگار
شده هندو غنان تافت از کار جنگ	نه بر قامت ترک شد جامه تنگ
اجل را بجان آشنائی شده	میان تن و جان جدائی شده
پسر با پدر کین برآراسته	محابا شده مهر برخاسته

درین اثنا تیرے از شست قضا بر پیشانی بسواس راو خورد با آنکه زخمی خفیف بود اما
از غایت نزاکت تاب صدمه آن نیاورده از اسپ در افتاد و جان داد و مقارن انحال
سداشیو راؤ هم بزخم گلوله تفنگ رفاقت برادر زاده خود اختیار نمود بظهور این واقعه
حیرت انگیز جمعیتش چون بنات النعش از هم پاشید و از کثرت کشتگان سیل خون بهر طرف روان
گردید جنکوجی سیندهیا و ابراهیم خان گاردی و دیگر امرایان مرهٹه بدست قزلباشان
گرفتار آمدند و غنیمت بسیار بدست ایشان افتاد از انجمله پنجاه هزار اسپ و دولک گاؤ و
چند هزار شتر و پانصد فیل بود و تعداد دیگر غنایم ازینجا قیاس باید نمود در نیوقت که این روز
سیاه نصیب مرهٹه گردید وکیل ایشان بخدمت شجاع الدوله بهادر آمده عرض نمود که انچه
مشیت ایزدی بود از کمن بطون بعرصه شهود خرامید حالا امید از عاطفت و شفقت جناب

آنده ارم که نعش لسواس راو که در دست قزلباشان است بگیریم مرحمت گردد نواب
سپهر جناب بمقتضاے مردمی پیش حضرت بادشاه آمده استدعاے نعش نمود قزلباشان
از هر سو هجوم آورده هنگامه نمودند گفتند که از برادران و عزیزان و پسران و خویشان من درین
جنگ بسیارے تن بکار آمده اند بعوض خون شان نعش او را ختشاب کرده بولایت خواهیم برد
و زنهار بکسی نخواهیم داد اگر کسے دعوی شجاعت دارد از ما بزور خود بگیرد نواب والاجناب
باستماع این کلمات تیز و تند شد قریب بود که فسادی عظیم صورت ظهور گیرد اشرف الوزرا
بداوید انجال درمیان افتاد بعد کوشش بلیغ نعش لسواس راؤ از درانیان گرفته
تفویض بندگان عالی نمود تا نواب سپهر جناب حواله وکیل مرهٹه فرمودند بعد معامله ابراهیم خان
گاردی پیش آمد یکی از سرداران عظیم الشان فوج مرهٹه بود و بشجاعت و تهور علم یکتائی
می افراشت درین معرکهٔ جنگ کارنامه ها بجا آورده و شمشیرهاے نمایان زده بدست
مردم نواب وزیر گرفتار آمده بود جمیع قزلباشان و درانیان خبرش دریافته وقتیکه نواب
والاجناب پیش حضرت بادشاه تشریف میداشتند هجوم آورده طلب ابراهیم خان نمودند
و گفتند که اگر بندگان عالی بدادن او دریغ و اغماض خواهند نمود ما بزور خود خواهیم گرفت نواب
والاجناب تاب این سخن نیاورده دست بقبضهٔ شمشیر نهاده بروے سرداران درانی بکمال
غصه و غضب بر زبان آورد که اینک من حاضرم ممکن نیست که موی از ابراهیم خان گاردے
بدست شما افتد اگر اراده جنگ است توقف چیست ع همین میدان همین چوگان همین
گوی ع ببینیم که تا بختیاری کراست؛ هرگاه بندگان عالی اینچنین کلمات غضب آمیز بر زبان
آوردند تمامی روسا افاغنه هند درین معرکه همزبان و بدل شریک آنجناب شدند تا آنکه
نواب اشرف الوزرا جناب والا را بلطف و مدارا بخلوت برد و انواع چاپلوسے بعمل آورد
و گفت که شما می بینند که درانیان جهالت پیشه در اختیار ما نیستند و شما را بادشاه با فرزند خود
خوانده است و کار وزرا تدبیر فرو نشانیدن فتنه است نه اینکه آتش فتنه از ذات ایشان بالا گیرد
لاجرم ابراهیم خان را بمن بسپارند من حلف یاد میکنم که ابراهیم خان را بعد هشت روز
بشما خواهم سپرد چون بندگان عالی کلام اشرف الوزرا مقرون براستی دانست ناچار خان مذکور را
حواله او نمود از انجا که درانیان خار خار عداوت و شان مخاصمت در دلهامی تنگ شتند بنابران
پیش از رسیدن روز موعود زهر در طعامش کردند تا خان مذکور بکمال حسرت ازجهان فانی درگذشت

پدر رود نمود ازینجا باز بر سر مطلب می آیم که چون این فتح عظیم نصیب شاه ابدالی گردید سجدات شکر بدرگاه
ایزد توانا بجا آورده جانب دار الخلافت علم توجه برافراشت و با دولت و اقبال داخل قلعه گشته سلطنت
هندوستان را بر شاهزادهٔ عالی گوهر که مراد از شاه عالم باشد مقرر نمود و خلعت وزارت به نواب
شجاع الدوله بهادر نسلاً بعد نسلٍ و عهدهٔ امیر الامرائی به نجیب الدوله بهادر عطا فرموده عنان عزیمت
بجانب ولایت معطوف داشت بعد رفتن شاه جمجاه نواب شجاع الدوله بهادر را هوای گلگشت ملک
بندیل کهند در سر افتاد بنا بران اعلام نصرت فرجام بدانسو باهتزاز آمده اثنای راه که شهر کالپی
مورد خیام دولت گردید جاسوسان بعرض رسانیدند که هشتصد چاه پخته درین شهر است لیکن هیچ یکی
ازان آب ندارد همانساعت حکم والا بدرستی چاهات شرف نفاذ یافت کارپردازان باسرع اوقات
بصرف زر کثیر صفائی و مرمت چاهات بعمل آورده از هر طرف جوی آب شیرین روان ساختند چون جنود نصرت
وقدوم سرزمین بندیل کهند نزول اجلال فرمود راجه هندوپت خود را حاضر بارگاه نساخت
و دیگر خویشان و برادران خود را که هر یکی صاحب ملک بودند باطاعت آنجناب ممانعت
نوشت چنانچه یکان یکان عمل بر تحریر او کرده بجود داری نشستند و راجه هندوپت هم جمعی
کثیر فراهم کرده آمادهٔ جنگ گشت چون این معنی بمقروع سمع نواب سپهر جناب گردید همت والا
بتادیب و تدارک راجه مزبور متوجه شد و بطرف مسکن راجه موکب والا بحرکت آمد هنوز
لشکر ظفر پیکر در نیمه راه بود که راجه همت بهادر بعرض رسانید که بندگان والا را برای
استیصال زمینداری توجه خاص فرمودن و بنفس نفیس یورش آوردن منافی شان جناب است
به بنده حکم شود که کرامت خان نام شخصی را که در شجاعت و جلادت یگانهٔ عصر است و سابق
ملازم هندوپت بود حالا بوجهی از و رنجیده و از خانه خود است طلبداشته باتفاق او مهم
هندوپت روانه شوم بندگان عالی رای او را مستحسن داشته مقرون باجابت فرمود چنانچه راجه
همت بهادر کرامت خان را طلبداشته و موعود و عنایات ساخته رفیق خود نمود و باتفاق
او بجمعیت کثیر متوجه این مهم گردید هندوپت باستماع قریب وصول کرامت خان
متعجب شده خود بجنگ برآمد اما یقین نمیکرد که کرامت خان حقوق او را گذاشته تیغ
بر او خواهد کشید چون مقابله فریقین دست بهم داد جنگی صعب بظهور پیوست و شکست بر لشکر
کرامت خان افتاد چو دید اینحال از کمال غیرت و انفعال اسپ خود برانگیخت و خواست
که بر هندوپت دستبردی دلیرانه نماید درین اثنا گلولهٔ تفنگ بر پیشانی او در خورده

بهمان ساعت مرغ روحش از قفس عنصری پرواز نمود هندوپت از کشته شدن او مغموم و ملول
شده با وجود حصول این فتح عظیم اصلا حکم نواختن نقاره نفرمود و راجه همت بهادر به کمال
ناکامی مراجعت اوده نمود ـ

ذکر لشکر کشیدن نواب شجاع الدوله بهادر بر سر احمد خان به فرخ آباد و بدست آوردن نقد مراد

امراؤگر گسائین برادر راجه همت بهادر که از مقربان خاص و از خلاصه هواخواهان و ساز
بود درین روزها بنابر بعضی ادای ناهنجار از نظر بندگان عالی در افتاد بنابران ترک روزگار
نموده بجمعیت خود که بران غرور و استکبار تمام داشت راه فرخ آباد پیش گرفت و بفرخ آباد رسیده
بذریعه فخر الدوله بخشی حصول ملازمت نواب احمد خان بنگش نمود ازانجا که نواب خیلی سیر چشم
و با مروت بود امراؤگر را با تمامی خیل و حشم او ملازم کرد هر چند بعضی مقربان خیر اندیش معروض داشت
که این قدر فوج کثیر ملازم داشتن بعید از عقل است سرانجام زر تنخواه ایشان از کجا خواهد گردید
گفت که خدا رازق بندگان خود است من بزبان خود شخص امیدوار را جواب نخواهم داد القصه چون
امراؤگر در فرخ آباد رخت اقامت کشاد راجه همت بهادر باو نوشت که شما را از بندگان عالی
آزرده رفتن و درین نزدیکی بفرخ آباد استقامت پذیرفتن نمی زیبد امراؤگر بجواب نوشت
که هر چند من قیام فرخ آباد و ملازمت نواب احمد خان بنگش خوش نداشتم الا بزعم نواب شجاع الدوله
بهادر برای چند روز استقامت اینجا مناسب حال خود دیدم تا نواب بدانند که صاحب جوهر
هر جا که رود عزت اوست از اتفاقات راجه همت بهادر خط برادر خود را به شجاع قلیخان
که او را از دوستان جانی خود میدانست نموده و او بوارسی مضمون خط در طیش آمده بندگان عالی را
از خلاصه مضمون آن مطلع نمود و نواب والاجناب باستدراک اینحال در غضب شده به احمد خان
بنگش به مضمون ترسیل کتابت نمود که مناسب بحال شما آنست که امراؤگر را که از سرکار ما
معتوب شده بشما پیوسته است از ملک خود بیرون نمایید والا در صورت توقف هوشیار باشند
که ملک شما پی سپر ستوران بادرفتار خواهد گردید احمد خان در جواب نوشت که من بجز خداوند تعالی
که رحیم و قهار و کریم و غفار است از کسی نمی ترسم امراؤگر را من از خود طلب نداشته ام او خود

پناه باین سرکار آورد و بمقتضای شفقت ذاتی اورا پیش خود جا دادم اکنون ممکن نیست کاورا
ز خود جدا کنم اگر ارادهٔ دیگر بخاطر جناب است توقف چیست نواب والاجناب چون جواب
این چنین شنید حکم فرمود که خیمه ها بیرون زنند و چار تیاری جنگ زنند المختصر بمجرد رسیدن حکم اشرف
لشکرے گران و فوجی بیکران حاضر رکاب دولت شد و بساعت سعید و آوان حمیده نواب والاجناب
مع فوج ظفر موج اعلام نهضت برافراشت نجیب الدوله هم باستماع حال نهضت رایات
باستعانت بندگان تعالی متوجه فرخ آباد گشت چون اینخبر وحشت اثر بفرخ آباد رسید کار پردازان
سرکار بنگش امراؤگر الحت بسیار کردند که شمارا مناسب نیست که درمیان دو سردار عالیشان جنگ
سلسلهٔ فتنه و فساد شوند و بندگان خدارا در معرض هلاک اندازند ظاهر است که چون نواب
شجاع الدوله داخل اینطرف شد کیست که با او مقابله مے تواند کرد فرض کردیم که ما هم بر
غیرت آمده جنگ کرده کشته شدیم باز هم فایده رسد و اد خرابی خانهٔ بنگش بزرگ و کوچک جمیع بر گردن
شما خواهند بست و بدنامی شما از مقابله ولی نعمت انچه خواهد شد علاوه بران پس صلاح ما اینست
که شما خود از نواب مرخص شوند امراؤگر این مشوره پسندیده عرضی متضمن همین مضمون بنواب
احمد خان نوشت نواب جواب نگاشت که اگر صد شجاع الدوله بیاید شما را از
خود جدا نمی کنم خانهٔ ما خانهٔ شماست و اگر میروند زنجیر بپاے شما نکرده ام امراؤگر بجواب این
مضمون از فرخ آباد کوچ کرده بطرف اکبر آباد روانه شد هنوز یک منزل طی نکرده بود که خبر ورود
لشکر ظفر پیکر مقرون بسمع خاص و عام شد احمد خان بدریافت اینحال بسیارے از اقوام خود را
جمع نموده با جمعیت بسیار بجنگ برآمد امراؤگر را هم از اثناء راه واپس طلبیده شریک خود
ساخت و در برابر خدا گنج آمده خیمه زد از انطرف نواب شجاع الدوله بعد قطع منازل
در قنوج رسید و دو یکروز بانتظار نجیب الدوله اختیار اقامت نمود درین توقف احمد خان
مدد بسیار از اطراف و جوانب طلبداشت و حافظ رحمت خان و دوندے خان را
هم بجمعیت افغانان معین خود نمود درینصورت جمعی کثیر در ظل رایات او فراهم آمد گویند که
اگر نواب والاجناب در قنوج توقف نمی فرمود راست خود را بر احمد خان میرسانید کار
ایشان جان بر نمی شد چون مقابله هر دو لشکر دست بهم داد نواب وزارت مآب بالا رجنگ را
برسم سفارت پیش سرداران روهیله که ایشان دم موافقت زده راه رسل و رسایل مسلوک
داشتند براے ابلاغ پیغام و طے نمودن مدارج گفتگو فرستاد روهیله ها از غایت نا فرجامی

وبعوض مهمان نوازی او را نظر بند کردند مقارن اینحال نجیب الدوله سریع‌تر از هوای
صبا و شمال داخل لشکر نواب وزیر شد و پیش دوندی خان پدر زن خود آمده گفتگوی
در باب نشانیدن سالار جنگ شروع نمود و ظفر فشانی در خشم شده گفت که ترا ننگ
افغانی باقی نمانده میخواهی که شجاع الدوله احمد خان را بکشد و ناموس افغانان بدست مغل
بیفتد نجیب الدوله بغضب آمده گفت که ای احسان فراموش از خدا بترس این همان
شجاع الدوله است که صیانت افغانان از دست مرهته نمود که تا قیامت بار این احسان
برگردن ما و شما بلکه تمامی افغانان هند خواهد بود و افسوس که در اندک مدت آن همه بر باد داده
و بر بساط ناسپاسی قدم نهادی دوندی خان باستماع این سخن متحیر گردید نجیب الدوله
گفت که شما احمد خان را بفهمانید که امراؤ گیر را پیش خود جا نه دهد و من سالار جنگ را بخدمت نواب صاحب
می برم بدین صورت تصفیه روی دهد و آتش فتنه باین آب تدبیر فرو نشیند ظفر فشانی قبول کرد
و سوار شده پیش احمد خان آمد و از پست و بلند او را فهمانیده امراؤ گیر را از فرخ آباد رخصت
کنانید و نجیب الدوله سالار جنگ را گرفته بحضور نواب وزیر رسانید و در باب مراجعت
اعلام نصرت و گذاشتن احمد خان را بحال خود التجا نمود نواب والا جناب گفته او را منظور
فرموده بطرف اوده علم مراجعت برافراشت و نجیب الدوله سمت دهلی گام بر داشت
این واقعه در سال یکهزار و یکصد و هفتاد هجری بوقوع آمد بعد مراجعت این مهم همت والا
بتدارک راجه هندوپت متوجه شد درین اثنا خبر رسید که قاسم علیخان عالیجاه ناظم
بنگاله از صاحبان عالیشان انگریز بهادر شکست یافته رجوع باین درگاه آورده و هزاران
هزار امید دستگیری و اعانت با بندگان عالی داشته است نواب والا جناب بدریافت اینحال
بمقتضای کرم جبلی و فتوت ذاتی بآئین ستوده استقبالش فرمود و باعزاز و اکرامش در یافته
در خیام فلک فرسا قریب خود جا داد اکنون از حال عالیجاه برخی بخامه می سپارد و برای
ناظرین این نامه سرمایه آگهی میگذارد

ذکر نواب قاسم علیخان عالیجاه ناظم بنگاله

در مشهد مقدس مردی بود مشهور به میر علی بوریانشین او پسری داشت موسوم به میر باقر
بحلیه فضل و کمال آراسته و بجامه علم و هنر پیراسته از و فرزندی بوجود آمد در چند روز شغل پدر

علامۂ عصر شد چون صاحب طبع بود خالص تخلص کرد مشق شعر از محمد قلی سلیم طهرانی مے نمود
در عهد خلد مکان از ولایت بهند رسید و برفاقت صوبه دار گجرات امتیاز اندوخت دختر پیش
بحبالۂ ازدواج خود آورد و بعد وفات پدر زن صوبه دار گجرات شد و بسید امتیاز خان
بهادر مخاطب گشت این نواب قاسم علیخان عالیجاه فرزند اوست دختر جعفر علیخان
صوبه دار بنگاله بعقد خود داشت چون میرن پسر جعفر علیخان از افتادن برق وداع
حیات نمود عالیجاه دست و پاے برآورد و با سرداران انگلشیه ربطی و ضبطی نمود تا باستعانت
ایشان جعفر علیخان پدر زن خود را معزول ساخته بر مسند حکومت نشست سخت متلون مزاج و مغلوب
واهمه بود و در اندک اشتباه مردم را میکشت درین روزها بمعامله محصول اشیار تجارت با سرداران
انگلشیه مخالفت نمود سخن اندک را طول داد بساط احسان درنوردید چشم مروحی کور کرد منازل قصور
ایشان را آتش زده بخاک برابر ساخت سرداران انگلشیه چون معامله چنین دیدند از خواب غفلت
بیدار شده خود را هوشیار نمودند و متواتر خود را بر ایشان زدند و زده زده از ملک بنگاله
بیرون کردند درینصورت عالیجاه خود را بامید دستگیری بآستان والا افگند با وجودیکه درینحالت
هزیمت آمده بود باز هم سه صد فیل حامل زر سرخ و سفید و صنادیق جواهر بیش بها همراه داشت
روزی دو تهان آب روان بجناب وزارت مآب پیشکش نمود چون قیمتش دریافتند معلوم شد
که بقیمت یکهزار و هفتصد و چند روپیه بمقام ڈهاکه خریده بودند بالجمله چون در باب استعانت نوبت
گفتگو رسید سلسله سخن بر بمعنی القرض یافت که تا وقتیکه نواب وزیر الممالک در جنگ انگریز بهادر
شریک عالیجاه باشند لکهه روپیه کوچ و پنجاه هزار مقام بگیرند هرگاه این مهم بانجام رسد و او را بر بنگاله
متسلط نمایند سه کرور روپیه نقد و صوبۂ عظیم آباد با جمع تمام که نود و پنج لاک روپیه دارد بصاحبزاده
بلند اقبال یعنے نواب آصف الدوله بهادر تواضع نماید نواب والاجناب ملتمس را بعز
قبول جا داده کمر بر اعانتش چست کرده همراه او روانه شد و همگی خواهش آن داشت که بهر طوریکه
ممکن باشد او را بر مسند حکومت بنگاله جا دهد و آب رفته باز بجویش آرد ازانجاکه عالیجاه بدنفس
و بد باطن بود بنابران قدر این رفاقت و اعانت ندانسته کمر بر خرابی نواب وزیر الممالک بسته
و خفیه عرضداشت بحضور شاه عالم بادشاه در اله آباد فرستاد که اگر خلعت وزارت صوبه داری
اوده باین فدوی مرحمت گردد یک کرور نقد و پنجاه لک را جواهر پیشکش می نمایم و بعد فتح بر
فرنگیان دو کرور روپیه پیشکش هر سال بحضور خواهم رسانید و در رکاب دولت حاضر بوده

ساخت ممالک محروسه را از خس و خاشاک فتنهٔ سکهان و جاتان و مرهته پاک ساخته مثل
فدویان قدیم آستان والا خواهم ماند اتفاقاً این عرضداشت بدست منیر الدوله بهادر رسید
و از غایت خلوص که بآن جناب داشت بجنسه عرضداشت مذکور را بابلاغ خدمت نواب وزارت
مآب نمود بادراک انحال بندگان عالی را حسرت تمام دست داد و نهایت ملال خاطر بهم رسید
درینحالت این شعر بر زبان آوردند

نکوئی با بدان کردن چنان است	که بد کردن بجای نیک مردان

از سهو نوشت در فکر برهمی کارش شدند و بتدریج شمرو فرانسیس را که سپهسالار لشکرش بود بمواعید
دلپذیر بسوی خود کشیدند و من بعد تمامی افسران فوج و ملازمین اعلی و ادنی را بطمع زر و
جاگیر در دام خود آوردند تا بحدی عالیجاه را گرفته مقید نمودند و سپرد میر فتح علی خان
برادر زن نواب برهان الملک ساختند چون ازین طرف جمعیت تمام دست داد
ضبطی خانه اش کرده از زر سرخ و سفید و جواهر ثمینه و اسباب نفیسه آنچه که سرمایه دولت و شوکتش
بود بعوض زر مقبوله ضبطی در آوردند گویند که فتح علی خان عالیجاه را بتفویض ابو الحسن خان
برادر زادهٔ خود نمود و او از غایت بیرحمی سخت تنگ گرفت و گفت که زر و جواهر را بمن نشان ده
عالیجاه گفت که هر قدر که جواهر و خزانه بود پیش نواب وزیر رسید حالا یک خرمهره در بساط
بضاعت ندارم ابو الحسن برای اظهار بیمروتی دیگ کلانی از آب پر کرده بر آتش گذاشت
هرگاه در جوش شد حکم کرد که نواب را در دیگ نشانید یکی از حاضران خدمت فتح علیخان را
ازین معامله اطلاع داد بمجرد شنیدن این حرف اعتمادالدوله پیش ابو الحسن آمد و او را نفرین بسیار
کرد و عالیجاه را بمنزل خود برده عذر خواهی نمود عالیجاه در حق او دعای خیر بر زبان آورد و
گفت که حالا نواب وزیر الملک چه اراده دارند که بنده را تنگ میفرمایند آنچه زر و جواهر و اسباب شوکت
و حشمت پیش من بود همه گرفتند حالا اگر کشتن من مرکوز خاطر است بسم الله و اگر جان بخشی منظور است
اجازت فرمایند تا بطرفی که خواسته باشم بروم فتح علیخان اینهمه حالات بحضور جناب نواب
وزارت مآب عرضداشته حکم رخصتش حاصل نمود تا عالیجاه با علائق خود میر موصوف را دعاگویان
راه گذاشته بالجمله نواب والا جناب بعد فارغ شدن این مهم همت به تسخیر ملک بنگاله و جنگ
سرداران انگلشیه برگماشت چون قاعدهٔ دانشمندان عاقبت بین است که تا سر رشته صلح بدست
آید کار بمقابله و مجادله نکشند بنابرین برای دفع دخل تخت و تکمیل بخدمت نواب وزارت مآب

فرستاده تحریر نمودند که مارا با ملازمان شریف و آنجناب را با ما هرگز سر محاربه و پیکار نیست و داعیهٔ حرکت
که از جای خود بدلاوران رکاب دولت اتفاق افتاد باغوای قاسم علی خان بود الحمد لله
که حال طینت او بر بندگان عالی روشن و هویدا گردید حالا از راه دولتخواهی گذارش میکنیم که صوبه عظیم آباد را
که عالیجاه بصاحبزادهٔ بلند اقبال مرزا امانی مقرر کرده بود از ما هم بگیرند و بعد ازین در صدد آنهم
که میانهٔ همدیگر مبانی محبت و اتحاد استحکام پذیرد راجه بینی بهادر که نایب حضور و مختار مالی و
ملکی بود وکیل مذکور را بحضور آورده باریاب ملازمت نمود و از راه خیراندیشی در باب مصالحت
سعی موفور بجا آورد نواب والاجناب جواب این معنی بمشورهٔ نواب مرزا علی خان
و سالار جنگ و میر نعیم خان و دیگر سرداران فوج موقوف داشته همه را طلب فرمود و در خلوت
با ایشان همه در باب مشورت نمود ایشان متفق اللفظ والمعنی شده استکراه از صلح و آشتی ظاهر
کردند و قوت خود و ضعف اعدا را بطلاقت لسانی وانموده ترغیب و تحریص بر جنگ دادند
راجه بینی بهادر که مرد دانا و عاقبت بین بود و قوت هر دو طرف خوب میدانست باز
جسارت کرده از راه دولتخواهی معروضداشت که نزدیک بنده به از صلح و آشتی امری
دیگر نیست بندگان عالی نظر بر مآل کار فرموده صلح قبول فرمایند و یقین دانند که در سپاه
حضور یکی هم مرد میدان نیست ایشان هنوز آتشخانهٔ انگریزی ندیده اند وقتیکه مقابله رو
خواهد نمود هیچ یکی ازین جماعه بمقابله نخواهد ایستاد چون نواب وزارت مآب اعتماد بر گفتگوی
نواب مرزا علی خان و سالار جنگ وغیره کرده بود بنابران گذارش راجه
بینی بهادر را از پایهٔ حساب ساقط ساخته منغص شد و از گفتگوی صلح او را ممانعت کرد
راجه با انگریز بهادر نوشت که من از راه خیراندیشی و دولتخواهی نواب را بسیار فهمانیدم لیکن
چه کنم که آفتاب دولت او را وقت زوال نزدیک رسیده قصه مختصر در سال هزار و یکصد و هفتاد
و هشت هجری بمقام بکسر درمیان نواب وزیر و انگریز بهادر هنگامه حرب و ضرب گرم شده و آتش
جدال و قتال باشتعال درآمد روزی در عین جنگ دو سردار عالیشان انگلشی بسوای
بلکهی گشت هوا میکردند ناگاه بارسالهٔ باقر خان میمی دوچار گشته گرفتار شدند چون پیش نواب
وزیر آوردند آنجناب از غایت فتوت و مروت مقدم ایشان را گرامی داشت و در خیمهٔ جداگانه
مشتمل بر فرش و پرده و پلنگ با پایه های نقره جا داد و از اطعمهٔ گوناگون و اشربه و تنقلات الوان همه
چیز مهیا و آماده نمود و ابواب جمیع امتحان بر ایشان بگشود و از زر نقد هم زیاده از قدر ضرورت

سلوک فرمود و در تمام روز یکبار خود هم پیش ایشان تشریف می برد و ایشان را نیز پیش خود
طلب می داشت اندرینصورت این هر دو سردار بوادید این مردمی بغایت منت پذیر نواب
[illegible]

شجاع الدوله بهادر از اینچنین شکست فاش کمال مضمحل و سراسیمه گشته باستصواب عنایتخان
پسر حافظ رحمت خان در شهر بریلی آمده خیمه زد و خواست که از فوج روهیله
اعانت گرفته باز تدارک این شکست نماید اما چون روهیله با نواب وزیر صفائی خاطر
نداشتند پس بعوض مهمان نوازی نیت بران بستند که لشکر نواب وزیر را بغارت برند چنانچه
چند بار باین نیت حمله هم نمودند چون هنوز جمعیت هفتاد هزار سوار همراه بود و حافظ رحمت خان
مانع این حرکات میگشت هر بار ناکام برگشتند درینصورت نواب والاجناب باستصواب حافظ
رحمت خان اقامت بریلی مناسب بحال خود ندیده بطرف فرخ آباد علم نهضت برافراشت
نواب احمد خان بنگش از غایت مردمی استقبال بجا آورده قدوم میمنت لزوم ملازمان والا
از نعمتهای غیر مترقبه شمرده مهمانداری بآئین شایسته بجا آورد و درین روزها نواب عماد الملک

صورت امید است که باز تدارک این فتنه بآسانی صورت ظهور پذیرد نواب شجاع الدوله
ی او را تحسین داشته بطلب مرهته او را کفیل نمود تا عماد الملک مرهته را باستقرار
چهل هزار روپیه کوچ و بست هزار مقام بافوج طلب نمود و بعد آمدن ملهار راو و نواب
شجاع الدوله باسپاه قدیم که کم از شصت هزار نبود و نیز با مردم نو ملازم و جمعیت مرهته
باتفاق عماد الملک بطرف انگریز بهادر گام همت برداشت بمقام کوره جهان آباد تلافی
فریقین ... داد و جنگ عظیم بظهور رسید جماعه فرنگیان چنان از توپخانه ولایتی آتشباری کردند که باز
شکست بلشکر نواب وزیر افتاد و فوج مغل و مرهته پس پا شد ملهار راو گفت که پالکی مرا
بر زمین گذارید جنگ کرده کشته خواهم شد درین اثنا نواب عماد الملک و جناب نواب
وزارت مآب پیش راو مزبور آمده گفتند که خود را هلاک کردن و بدست اجل سپردن فائده

ندارد و بیاید کہ تا باز خود مراجع کردہ از ایشان خواہم جنگید فتح و نصرت بدست خدا است
انسان را بدان اختیارے نیست تا راؤ معزی الیہ سوار شدہ باتفاق ہر دو سردار والاشان
ازانجا بیرون آمد غنیمت بسیار بدست صاحبان انگریز بہادر افتاد عماد الملک از نقد
وجنس کہ بعد آمدن دہلی با خود داشت ہمہ درباخت

وزیر با جماعہ انگلشیان مراجعت
ازانجا بفضل ایزد سبحان

سلکھان و افسوس افاغنہ مدد باید [illegible]
بنگش با وجود کدورتہائے دیرینہ از غایت صفائی و دولتخواہے معروض داشت کہ
ازین جماعہ افغانان و سکھان وغیرہم کہ شما توقع و اعانت نصرت دارید کسے بکار شما
نخواہد آمد و درین انتظار زر یکہ در کیسہ بضاعت دارید بخرچ سپاہ و معاونان رسیدہ بکار
خود درخواہید ماند پس اقتضائے رائیم بران است کہ با معدودے کہ توقع رفاقت از انہا
دارید بر دشمن بتازید اگر حیات باقیست ظفرے یابید و الا جان خود را در میدان
ببازید و اگر این دشوار نماید بوساطت احدی پیش جماعہ انگلشیان بروید یقین کلی است
کہ با شما سلوک نیک کنند و بد عہدے بشما نسازند نواب والاجناب رائے احمد خان
بسیار پسندیدہ ہمان ہر دو صاحبان عالیشان را کہ ذکر آنہا تقدیم یافت چہار چہار راس
اسپ خاصہ و دو دو زنجیر فیل و خوانچہ ہائے قیمتی و یک یک بدرۂ اشرفی دادہ بلشکر
شان مرخص نمود آنہا با دل پُر اندوہ از جدائی آنجناب چون بلشکر خود رسیدند زبان
بستایش و ثنائے نواب نامدار کشادہ ساعی مصالحہ شدند و از طرف نواب نامدار راجہ
شتاب رای را برائے تحریک گفتگوئے صلح بلشکر انگریز بہادر رخصت نمود و مقارن
اینحال خود ہم با دہ دوازدہ سوار بطرف لشکر انگریزے پا برکاب گذاشت چون خبر آمد

او بجنرل کرنک رسید متعجب و متحیر گردیده با جمعی از سرداران انگلشی و راجه شتاب رای
مراسم استقبال بجا آورد نواب والاجناب جنرل را قریب پالکی باستقبال خود یافته
فرود آمد و معانقه نمود جنرل کرنک مع جمیع سرداران نذر گذرانیده و مهانداری بجا آورده
دقیقه از آداب و بندگی فرو نگذاشت نواب شجاع الدوله ضیافت همانجا خورده مراجعت
فرمود و بعد چند ساعت از خواب بیدار شده بخیمه خود که بفاصله دو سه کروه بود منزل
ساخت و گفتگوی مصالحه شروع نمود در عرض دو سه روز بذریعه راجه شتاب رای
صورت صلح بشرائط ذیل مقرر شد اول آنکه نواب شجاع الدوله بهادر پنجاه لک روپیه
بابت مصارف جنگ بدهد نیمه نقد و نیمه بر صوبه تنخواه نماید و آنچه در عمل و دخل انگریزی
بمعرض وصول آمده باشد درین رقم مجرا گردد و صوبه اله آباد مخصوص به بادشاه باشد و بادشاه
در اله آباد خاطر خواه معاش نماید و مرزا نجف خان که رفیق بادشاه و انگلستان شده بود
ملازم بادشاه بود و یک لک روپیه سالانه می یافته باشد و فوجی از انگلش با عانت
بادشاه در اله آباد بماند و یکی از اصحاب انگلش در خدمت شجاع الدوله بهادر بطور
سفارت حاضر بوده کاری بمعاملات او نداشته باشد و دوست همدگر را دوست و دشمن
یکدیگر را دشمن بدانند و بوقت جنگ اعانت یکی با دیگری نمایند و راجه بلونت سنگه
زمیندار بنارس که معتوب شجاع الدوله بهادر است بپاس خاطر انگریز بهادر مشمول
بعفو جرائم گردیده مطیع و فرمان پذیر نواب شجاع الدوله بهادر باشد القصه بعد استقرار
اینهمه شرائط و اقبال از طرفین نواب والاجناب جهت ادای زر در لشکر انگریزی
توقف فرمود و به برادران و عزیزان و یاران و دوستان و بندگان قدیم و جدید جهت
اعانت زر ترسیل کتابت نمود همه ها از غایت نامردی قطع مروت و دریغ اعانت کردند
حتی که والده بندگانعالی هم اغماض نمود و بار سال قدری قلیل زبان بندی خلائق ساخت
لیکن نواب بهو بیگم صاحبه زوجه عفیفه آنجناب از نقد و جنس هرچه با خود داشت مع حلقه
بینی و مروارید آن بحضور نواب شجاع الدوله فرستاد و گفت که اگر شجاع الدوله
بهادر بسلامت است هزار دولت با من است و اگر خدا نخواسته او نباشد دولت دنیا بچه کار من آید

نه هر زن زن است و نه هر مرد مرد	خدا پنج انگشت یکسان نکرد

بالجمله نواب والاجناب از اعانت زوجه خود فراغت از لشکر انگریزی حاصل نموده

باهزاران هزار کامرانی معاودت فرمود و باہیلم بسیار اظهار شفقت و مهربانی نمود از ان روز آنچه بعد مصارف مملکت و اخراجات سلطنت لیس انداز گشتے بالتمام بایشان مرحمت فرمودی این واقعه در سال یکهزار و یکصد و هفتاد و نه هجری بوقوع آمد ۱۱۷۹

(۱۰) راجه بینی بهادر و موقوف شدن چند رساله سوار ملازم گشتن فوج پیاده

چون بندگان جناب را بر مملکت و دولت استقلال از سر نو حاصل گردید و آب رفته باز بجو آمد درین وقت بعضی از مصاحبان عداوت پیشه و غرضگویان شرارت اندیشه که از راجه بینی بهادر تار خار عداوت بسینه ها داشتند به افتراهای بیجا و تهمت های نازیبا سخنانے که خلاف حق نمکخوارے و بر عکس آداب خدمتگذارے باشد از طرف راجه معزی الیه تراشیده بحضور فیض گنجور نواب وزارت مآب معروض داشتند و چندان مزاج اقدس را به غصه و غضب آوردند که آنجناب بلا استدراک صورت واقعه و بغیر تفتیش و تحقیق نقش مدعا جمعیت یکهزار سوار همراه رفته از مقام باڑی بجهت گرفتن راجه بینی بهادر متوجه لکهنؤ شدند و این مسافت را بزودے تمام شبا شب قطع نموده در خیمه گاه راجه بینی بهادر داخل گشتند راجه معزی الیه با دراک مژده مقدم شریف از خرگاه خود دویده اشرفیها نذر گذرانید چون راجه فوج مغلیه همه در تحت فرمان خود داشت و جمعی کثیر از سوار و پیاده در رکابش حاضر بودند درین صورت بندگان عالی اظهار مافی الضمیر نه نموده باستمالت ظاهری و حکمت عملی در گرفتن او بذل توجه فرمودند و از غایت دوربینی اظهار شفقت و ملاطفت بحال او نموده به خیمه او فرود آمدند و طعام چاشت تناول فرموده همانجا استراحت فرمودند و بعد از انکه تمازت آفتاب رو بانحطاط نهاد و در روز کم باقی ماند بحیله شکار سواری نمودند و باین بهانه راجه بینی بهادر را همراه گرفته در خواصی فیل خود جا دادند چون قدرے راه قطع شد یکے از مصاحبان را طلبداشته او را هم بهمان خواصی حکم نشستن دادند و فیلے عماری دار طلبداشته به راجه فرمودند که در خواصی جاے بر شما تنگ است برین فیل سوار شوند اگرچه راجه بفراست مافی الضمیر بندگان جناب دریافت نموده اما از راه عقیدت سری نه جنبانید و بر همان فیل که ایجا بود سوار گشت بمجرد سوار شدن فیلبانان

اشاره رفت تا سراپاے عماری را از غلاف پوشانیده روانه خیرآباد شد و به یساولان حکم گشت که رفقاے
بینی بهادر را ابلاغ فرمان نمایند که شما همه کس ملازم حضور بودند و با نمک ما بدولت هنوز با این بے دولت
بسر مے برند امروز که این ناسپاس بسزاے خود رسید حالا شما هم شکر او تعالے بجا آرند و حفاظت
نقود و امتعه راجه تا حکم ثانی بذمه خود دانند انشاء الله تعالے مراعات واجبی بحال شما عمل خواهد آمد
یساولان بموجب حکم در تمام لشکر راجه بینی بهادر گشته اعلان این فرمان کردند تا همه ها از خورد و بزرگ
طوعاً و کرهاً سر تسلیم خم نمودند اما فوج مغلیه از گرفتار شدن راجه بینی بهادر منتشر شده هر یکی حواس
گم کرده بهر طرف که راه یافت اختیار فرار نمود حتی که اسپ و اسلحه هم گذاشته جانهاے خود را بسلامت
برون غنیمت دانستند الحاصل نقد و جنس راجه و تمامی سامان شوکت و حشمت او بضبطی درآمد درینوقت
در اصطبل راجه یکهزار و سه صد اسپ خاصه بود و یکصد و هشتاد و پنج فیل همه داخل کارخانه سرکار شد

اکنون از حسب و نسب راجه بینی بهادر میگوید

ذکر حسب و نسب راجه بینی بهادر — بینی بهادر برهمنی بود از ساکن بسواره توابع صوبه
اوده در خدمت راجه رام نرائن دیوان نواب شجاع الدوله بهادر آمد شد داشت
چون آثار کاردانی از جبین او یافته مے شد راجه او را در سلک رفقا و مصاحبین خود منسلک
ساخته مدار المهام خانهٔ خود نمود برهمن مذکور از وفور عقل و فراست کارهاے او را بحسب دلخواه
او سرانجام داد و زیاده از دیگر کارپردازان کفایت مصارف او ظاهر کرد و سواے آن
بدیگر امورات از و غایت خیراندیشی بظهور آمد بدینصورت قصهٔ امانت و دیانت او بکه
برزن زبان زد خلائق گردید چنانچه راجه مهانرائن پسر کلان راجه رام نرائن بینی بهادر را
از پدر گرفته مقرب خود ساخت و حل و عقد معاملات خود همه برراے اش تفویض نمود چون بعد
از وفات راجه رام نرائن امر دیوانی براجه مهانرائن قرار یافت درینوقت اختیار کلی
به بینی بهادر حاصل گردید مهانرائن که مرد عیاش و عشرت طلب بود شب به نای و نوش
میگذرانید و روز بخواب بسر می برد ازین سبب بندگان عالی از و بغایت بیزار مے بودند
اما بمقتضاے حق شناسی و بخیال قدیم الخدمتی با وجود اینهمه قصور و نارسائی او را ازین عهده
جدا نمیکردند پس بینی بهادر به همه کارهاے او را سرانجام میداد روزے نواب سه لک روپیه
طلب فرمود مهانرائن شراب خورده بیخبر بود چند بار چوبدار آمد راجه را بر پلنگ بیخبر یافته
برگشت و عرض حال نمود انجناب بر سر غضب آمدند بینی بهادر حاضر آمده عرض نمود که اگر مهلت

سه روز مرحمت شود و سود فیصد دو روپیه منظور گشته نظامت خیرآباد به فدوی مرحمت گردد
سبیل زر کرده حاضر سازم و از همان پرگنه زر مهاجن رسانیده رسید آن داخل نام بندگان عالی
ملتمس او را منظور فرمودند خلعت فاخره باو بخشیدند راجه زر مقبوله روز دوم بوقت عصر بحضور
رسانید درینصورت راجه تکیت رای بهادر از همه مقربان مقرب تر شد و روز بروز کارش
ترقی گرفت مقارن انحال جهاؤ نرائن خانه نشین شد و جاگیر چهل هزار روپیه برای او
مقرر گردید [illegible] بهادر بخطاب راجگی مخاطب شد و بعد [illegible]

[illegible]
تکیت رای بهادر اکنون باز براه مدعا می آیم که بعد مقید شدن راجه تکیت رای بهادر یکی از عزیزانش
بجماعهٔ انگلشیه اظهار انیواقعه و استدعای رهائی و بحالی راجه بذریعه کتابت نمود ایشان بجواب
نوشتند که نواب وزیر را در معاملات خانگی اختیارے حاصل است ما را دست اندازی
بدان نمیرسد چون اینمعنی معروض بارگاه وزارت شد نواب نامدار بغضب درآمده ایلچ خان
فرمان دادند که در همین وقت ناسپاس را کور بکن ایلچ خان حسب الحکم پیش راجه بهادر
آمده میل در هر دو چشمش بکشید تا از بینائی معطل شد بعد این معامله بدیگر انتظامات توجه خود
مصروف فرمودند ازانجا که در جنگ بکسر از مرحوم فوج بسیار بے اعتدالی و ناسپاسی بظهور آورده
بود بدین سبب ازینجماعه بسیارے را موقوف و برطرف فرمودند و اکثرے را بدیگر جا پا
متفرق نموده بعوض آن هشتاد پلٹن پیاده ملازم نمودند ازانجمله چند پلٹن هاے نجیب بودند که
سواے نجیب زادگان احدے ازاراذل در و نبود که افسری ایشان به میر احمد پسر
میر کرم الله مقرر گردید و سواے آن فوج دیگر هم ملازم داشتند که سردارے ایشان به
محبوب علی خان و لطافت علی خان قرار گرفت که ذکرش موجب اطناب کلام است
الغرض در سال یکهزار و یکصد و هشتاد و دو هجری یازده هزار سوار و یک لک و سی هزار پیاده
بشمار آمد سواے آن هیجده هزار هرکاره ملازم کردند که روز بروز خبر از پونا به فیض آباد میرسید
در روز دوازدهم از کابل و در همین سال حضرت خدیو گیهان شاه عالم بادشاه از اله آباد
بر طبق استدعاے نواب والاجناب براے سیر و گلگشت دارالخلافت فیض آباد متوجه
بوده شدند نواب وزارت مآب مراسم استقبال و مراتب فدویت و انکسار بجا آورده تا حضرت
بادشاه با دولت و اقبال به لال باغ نزول اجلال فرمودند نقد و جنس تخمینا یازده لک روپیه از

جانب نواب والاجناب پیشکش گردید حضرت بعد توقف سه چهار روز باز جانب الٰه آباد عنان
غزیمت معطوف داشتند در ابتداے سال یکهزار و یکصد و هشتاد هجری نواب والاجناب طرف
الٰه آباد کوچ فرموده استدراک ملازمت حضرت شاهنشاهے نمود قرار یافت که نواب یمین الدوله
سعادت علی خان بهادر فرزند کهین آنجناب که در ان وقت عمر دوازده ساله داشت از طرف
پدر خود به نیابت وزارت حاضر درگاه خلائق پناه باشد بدین سبب نواب وزارت مآب
فرزند خود را بحضور گذاشته مراجعت به اوده فرمود در همین سال جشن طوے صاحبزاده
بلند اقبال مرزا اماني یعنی آصف الدوله بهادر با شمس النسا بیگم بنت وزیر اعظم
هندوستان نواب خانخانان خلف وزیر الممالک قمر الدین خان بظهور آمد نسبت چهار
لک روپیه درین جشن کتخدائی بپایه صرف رسید در آخر این سال مهاجی پتیل سیندهیا و
تکوجی هولکر و رام چند گنیش و بهاجی باجازت پیشواے دکن بند آمد در اکبر آباد جواهر
سنگه نبیره راجه سورج مل جات که ملک یک کرور پنجاه و چهار لک روپیه تصرف داشت
بجنگ ایستاد و بعد کشش و کوشش بسیار شکست یافت ناچار پیشکش لائق گذرانیده طریق اطاعت
پیش گرفت امرهٹه بعد حصول این نصرت طرف دهلی متوجه شد مقارن انتقال نجیب الدوله
از جهان گذشت پسرش ضابطه خان تاب جنگ نه آورده از دهلی بسکرتال گریخت دکنیان
باسانی تمام داخل دهلی شده جابجا عمل و دخل نمودند و ملک میان دوآبه نیز که در تصرف روهیله
بود و بقبض و تصرف خود آوردند و نواب احمد خان فرخ آبادی را هم ضعیف تر ساخته
براتقی اطاعت و عبودیت بحضور حضرت شاه عالم فرستاده استدعاے قدوم نمودند چون آنحضرت را
از مدتی هواے سیر وطن در سر بود بنابران این معنی را فوز عظیم دانسته عزیمت آن سمت مصمم فرمودند
هرچند سرداران انگلشیه مانع غزیمت شدند و نواب والاجناب شجاع الدوله بهادر هم
کمال سعی بجا آوردتا موجب فسخ این توجه گردد انجاکه امر شدنی در پے ظهور بود و مشیت ایزدی
امرے دیگر میخواست التماس احدے پیرایه اجابت نگرفت در نصورت موکب کیهان پوے
بعد سپردن ملک الٰه آباد و کوڑه به منیر الدوله متوجه شاهجهان آباد شد نواب وزیر الممالک
از فیض آباد باستقبال برآمده بمقام سراے عالم چند استدراک ملازمت نمود و چند روز در
اثناء سفر همراه رکاب گذرانید از مقام کانپور نقد رخصت به کف آورده و ملک ۲۰ الدوله

ظل الٰہی بعد طے منازل و مراحل از راہ فرخ آباد داخل شاہجہان آباد شدند ہمدرین ایام
رای **کنور سین** برادر کلان جد کلان راقم السطور از پیشگاہ نواب وزارت مآب بحکومت
سندیلہ تفاخر یافت چون در آنوقت جاے حاکم نشین رحیم آباد بود بنا بران باعیال و اطفال
بہانجا رفت اقامت گشادہ کوس حکومت نواخت و بعد چندے آب و ہوای آن مقام را خوش
نکردہ و قابل استقامت ندیدہ تمامی متعلقان را بہ سندیلہ فرستاد ازان وقت استقامت مستقل
بدین قصبہ دلپذیر حاصل گردید رای موصوف چندان سخاوت داشت کہ در تحفہ الی یکی از صاحبزادہ ہاے
خود بمقتضاے دریادلی علاوہ ایشان کہ استحقاق خدمت داشتند تمامی سپاہ متعینہ حکومت خود را
بعطاے خلاع و جوڑہ ہاے لاکھہ و انعام زر سرخ و سفید مالامال نمود مقارن انحال در دار الحکومت
فیض آباد شورشے عظیم برخاست تفصیلش اینکہ شخصی از فرقہ جہلیکہ ہا کہ سردار ایشان میان **بسنت**
خواجہ سرا بود بر دوکان بقالے رفتہ چیزے خریدے نمود ناگاہ جوانے از ثابت خانیان
ہم براے خرید ضرورتے ہمدران دوکان وارد شد و بگرفتن اشیا اضطراب نمودہ تقدیم
خواست بدین سبب فیمابین این ہر دو جوانان نوبت سختی و درشتی رسید بالآخر شمشیر از
نیام ہا برآمدند جوان ثابت خانی از اسلحہ و یراق درست بود جوان فرقہ جہلیکہ را زخمی نمود
او بہمان زخمیکہ داشت فریاد کنان بجمعیت خود آمد جہلیکہ ہا با دراک انحال راست بران جوان
دویدند و در اثناے راہ او را گرفتہ زیر لکد و چوب گرفتہ بگذاشتند ثابت خانیان بمشاہدہ انحال
یکدل و یک راے شدہ بجمعیت خود مکان میان **بسنت** را محاصرہ کردند او بہر نوعیکہ توانست
خود را ازان مہلکہ برآوردہ پیش بندگان عالی رسانید و حقیقت واقعی معروض داشت انجناب بہ
نعیم خان افسر ثابت خانیان ارشاد کردند کہ ازینجا برو و این ہنگامہ بزودی فرو نشان
نعیم خان برطبق امر والا در فوج خود آمدہ ہر چند مردم سپاہ خود را تفہیم داد اما از تیرہ بختی
یکے ہم بجادہ راستی نیامد و بلکہ از غایت تکبر و نخوت کہ بزعم شجاعت در دلہا داشتند کلمات سخت
و سست نسبت بندگان عالی و ہم **نعیم خان** بر زبان آوردند **نعیم خان** مجبور گشتہ واپس بحضور
رسید و صورت حال بے کم و کاست معروض داشت با دراک این حال دریاے غضب
بندگان والا بجوش آمد فی الفور حکم بہ تیارے فوج دادند بہ رزیڈنٹ بہادر ہم فرمان فرستادند
او ہم با فوج خود حاضر گشت المختصر نواب ممدوح بعد جمع آمدن جمعیت کثیر تعداد کہ آن نقد سوار
شدند و از انطرف ثابت خانیان حق نمک بر طاق نسیان نہادہ بمقابلہ رسیدند و جہد و سعی کردہ

چند بار نهاے آتشین بر لشکر ظفر پیکر انداختند ازین حرکت بیجا نایرهٔ غضب بندگان عالی زیاده مشتعل
گردید بحکم پرورش صدور یافت مردان کارزار و بهادران جان سپار جماعهٔ باغیه را بزیر تیر و تفنگ
درگرفتند و بهمت بهادر گوشاین بالا بالا رفته در چهاونی و مسکن عیال و اطفال ایشان آتش درزدند
ازین صورت پاے استقلال ایشان از جا در آمد و تمامی جمعیت چون بنات النعش از هم پاشید
و شورش این جماعه باقبال بندگان عالی بچند ساعت فرو نشست و دار الحکومت مهد امن و
امان گشت از سوانح توجه بندگان عالی باستمداد ضابطه خان پسر نجیب الدوله و رسیدن
او بدربار و سر انجام یافتن مدعاے او است تفصیلش آنکه در سال یکهزار و یکصد و هشتاد و پنج هجری
موکب والا از لکهنو بسمت قصبهٔ مهوهان بحرکت آمد در اثناے راه خبر رسید که ضابطه خان از
مرهٹه که بحکم بادشاه دهلی متوجه تدارک او بود شکست یافت و تمامی متعلقان او بدست مرهٹه
افتاد و چون بندگان عالی را با نجیب الدوله پدرش واسطهٔ محبت در میان بود و این
خبر بر خاطر اقدس بسے گران آمد و چونکه قصبهٔ شاه آباد مخیم سرادقات اقبال گردید ضابطه خان
بکمال سراسیمگی افتان و خیزان بحضور رسیده اتصال ملازمت و استدعای اعانت نمود و بندگان عالی
بنظر مرحمت پدرش تمامی سرداران افاغنه را از فرخ آباد و بریلی جهت سر انجام این کار طلبیده
در رنگ مشوره باد درا هم شریک این مشوره نموده بعد کنکاش بسیار ایلچ خان را پیش
مرهٹه فرستاده و مستدعی استخلاص متعلقان ضابطه خان گردید ازانجاکه مرهٹه را با این خاندان
عهد و پیمانے خاص و محبتے با اختصاص بود بنا بران مقدم ایلچ خان را گرامی داشت و بعد
شنیدن پیغام بندگان عالی متعلقان ضابطه خان را به ایلچ خان سپرده بعزت تمام رخصت داد
ایلچ خان بکامیابی تمام بطریق یلغار بحضور رسید و متعلقان ضابطه خان را بحکم والا باو سپرد
ضابطه خان بندهٔ احسان بندگان عالی گردیده زبان به نیایش و ستایش کشاد و براوجه
موقت تمامی قوم افاغنه گر اینار سنت آنجناب شده حلقهٔ اطاعت بگوش و غاشیهٔ عبودیت بر
دوش کشیدند مقارن اینحال توکوجی مرهٹه و مهاجی پتیل و سیاجی مرهٹه سرداران بحکم
حضرت قدر قدرت شاه عالم بادشاه دهلی به تسخیر ملک افاغنه علی محمد خانی متوجه شدند و ازینطرف
نواب وزارت مآب نیز با سپاه شکار قصبهٔ انطرف نمود حافظ الملک حافظ رحمت خان باستماع
این خبر متوحش شده با جمعیت خود بر آستان والا افکنده مستدعی اعانت شد بندگان عالی
بنظر رحم و کرم التماسات حافظ رحمت خان را منظور فرموده بجمعیت کثیر علم نهضت برافراشت

بر کنار دریای گنگا ست
وجمعیت افاغنه را هم داخل لشکر خود نموده در چبوتره که بمقابل انوپ شهر
شرف نزول ارزانی داشت مرهٹه هیچ استند که بر ملک ایشان خوب بتازند و از دولت و حشمت
ایشان اثرے نگذارند اما باعث بندگان عالی صورت مخیلهٔ ایشان جادهٔ ظهور نگرفت درین اثنا
از پونا خبر رسید که نرائن راو کشته شده و رگهناته راو عم او بر جاے او نشست سرداران
مرهٹه ازین خبر متوحش و مشوش گشته عازم مراجعت گشتند و به بندگان عالی پیغام دادند که اگر شصت
لک روپیه انخاب بدهند و همین قدر از روهیله بدهانند تمامی ملک دوآبه که بقبض و تصرف
من است بملازمان عالی بگذارم و اگر روهیله بدادن زر اهمال کنند بندگان عالی مراجعت نفرمایند
تا ملک بقیه از ایشان مسخر کرده بدست بندگان عالی بفروشم نواب وزارت مآب حافظ
رحمت خان را طلب داشته بعد انکشاف صورتحال پست و بلند معامله ذهن نشین او نمود
حافظ الملک گفت که فی الحال سبیل انقد زر که تعداد کثیر دارد از حیطهٔ امکان من بیرون
است بست لک روپیه می توانم داد اما بندگان عالی چهل لک روپیه در حساب من و شصت
لک روپیه بحساب خود بدهند بتدریج ادا خواهم نمود بندگان عالی قبول نموده بست لک
روپیه از حافظ الملک گرفت باقی از خود تدبیر کرده جمله یک کرور و بست لک روپیه
پیش مرهٹه داخل نمود و ملک دوآبه مقبوضه مرهٹه بقبضه و تصرف خود آوردند و باقی ملک
مقبوضه افاغنه از دست مرهٹه محفوظ داشته بهزاران هزار کامیابی مراجعت به فیض آباد فرمود

ذکر جنگ کردن نواب شجاع الدوله بهادر با افغانان روهیله و شکست دادن و ضبط کردن ملک ایشان

هنگامیکه بندگان جناب بمقام بکسر از سرداران انگلشیه شکست یافته بناکامی در ساختند خطی بنام
حافظ الملک حافظ رحمت خان و دوندی خان مشعر بعضی حالات بیونائی
طائفهٔ انگریزان و نیز بطلب کمک نوشته بودند درینوقت حافظ الملک ستاں آن خط را
تبدیل داده بذریعهٔ نواب منیر الدوله پیش نواب گورنر جنرل کشور هند فرستاد و نوشت
که ارادهٔ نواب وزیر با سرکار انگلشیه بطور دیگر است چنانچه مضمون خط شاهد مدعا است
نواب گورنر جنرل باستدراک این حقیقت متحیر شده محبت نامه مملو شکایت بجناب نواب وزارت مآب

فرستادند و خود هم جهت تدارک این فساد داخل بنارس شدند بندگان عالی بمجرد دریافت
اینصورت حیرت انگیز در گرداب تحیر و تحسر در افتاده چارهٔ کار خود بجز این ندیدند که متعلقان
و وابستگان دامن دولت را گرفته جهت اظهار خلوص پیش نواب گورنر بهادر روانه بنارس
شدند نواب گورنر از آمدن بندگان عالی با تمامے متعلقان و وابستگان رفع شک نموده خاطر
مطمئن ساخت اما چون منیر الدوله خط بمهر آنجناب باو داده بود و آن خط را بصورت جعلی قرار
نمی توانست داد بنا بران حالت تملل داشت چنانچه خط مذکور را بصحابت معتمدی بخدمت نواب
سپهر جناب فرستاد نواب مضمون خط و تحریر خود شناخته از غایت خجالت سر بگریبان ندامت
فرو برد و جواب روان نتوانست داد از شخص متوسط ارشاد فرمود که اگر این خط را امشب
پیش من بگذارند و یا در صورت مناسب نقلش بدهند جوابش فردا توانم داد واسطه برین معنی
راضی شده اجازت نقل داد کارپردازان نقلش گرفته واسطه را رخصت کردند نواب والا
شان تا دیر عالم سکوت داشت و یکی حرف نزد درین اثنا محمد ایلچ خان عرض نمود که مضمون
خط مذکور ارشاد شود بندگان عالی مضمونش بزبان مبارک ارشاد فرمودند محمد ایلچ خان بعد
شنیدن مضمون تامل کرده سر فرو برده بعد ساعتی بعرض رسانید که درین تحریر قباحتی بنظر
کمترین در نمی آید بندگان عالی را بگورنر باید نوشت که این خط خط من و مهر مهر من است لیکن
در ایامیکه به تحریر در آمده درمیان ما و صاحبان عالیشان تصفیه رو نداده بود پیش از تصفیه هرچه
نوشتیم نوشتیم شما را جاے شکوه و شکایت نیست و آنچه بعد ازین تسوید در آمده باشد آنرا ایشان
نمایند و این خط کهنه را که معاندان ناتوان بین سنه تبدیل داده اند بکار نمی آید و ظاهر است
که در وقتیکه خط هذا الخیطه تحریر در آمده بود دوندی خان بقید حیات بود بدین سبب حالش
درین خط مذکور است و اگر تحریر حال بودے چرا از دوندی خان سخن درمیان آمدے باید که
از روے اخبار سنه وفات دوندی خان و سنه تحریر مذکور ملاحظه نموده معاندان فتنه سرشت را
که محرک سلسله فساد بوده اند بسزا رسانند نواب سپهر جناب جواب خط از زبان ایلچ خان
شنیده از غایت مسرت چندان برخود بالید که در پیرهن نگنجید و خان مذکور را بسیار تحسین و آفرین
نموده مشمول عاطفت خاص ساخت و بهمین مضمون تحریر به گورنر فرستاد تا صفائی یکدگر با حسن وجوه
دست داد بعد ملاقات و رخصت یکدگر بندگان جناب بسمت دار الحکومت کوس مراجعت نواختند
و از انجا بعد چند روز بطرف فرخ آباد علم نهضت برافراشت نواب مظفر جنگ پسر

احمد خان بهادر فرخ آبادی قدوم میمنت لزوم آن امیر والا مرتبت را دران سرزمین از تائیدات آسمانی
شمرده سعادت ملازمت حاصل نمود و بخطاب فرزندی سر عزت برافراخت پس ازان انصراف عنان به اتاوه
رو داد چون مهاجی سیندهیه و تکاجی هلکر مبلغ از جناب وزارت مآب گرفته بدکن رفت و از غلط کاری
باشرارت طبعی بحکام و عمال خود در باب سپردن ملک مقبوضه دوآبه به بندگانعالی هیچ ننوشت بنابران
هرشند پندت که قلعه دار اتاوه بود باجناب عالی بدرشتی پیش آمد و آماده جنگ و جدال گشت آنجناب
بتدارک او کمر همت بسته اختیار مقابله و مجادله فرمودند هرشند تاب جنگ نیاورده از کرده پشیمان گشته
قلعه را بملازمان دولت سپرد از خالی شدن این قلعه تمامی ملک دوآبه بدست بندگانعالی درآمد
درین ضمن حافظ رحمت خان خطی متضمن تشنیع بمظفر جنگ نوشت که ترا چه پیش آمده بود که با شجاع الدوله
در ساختی الحمد لله که از امروز داخل زمره متوسلان مغل شدی و نام افغانان را بخاک برابر کردی شجاع الدوله
باینهمه فوج و حشم چه می توانست نمود اگر قصد فرخ آباد میکرد لک افغان بکمک تو می فرستادم
نواب مظفر جنگ این خط را بجنسه بحضور فرستادند بندگانعالی بملاحظه مضمونش برآشفته آماده تدارک
حافظ رحمت خان شدند بنابران خط بطلب چهل لک روپیه که حسب ایمای او به مرهته داده
بودند نوشته نزد حافظ رحمت خان فرستادند او بمطالعه اش بسیار بر خود پیچید و جواب نوشت
که من مالک تمام ملک نیستم دیگر سردارزاده ها هم شریک ریاست اند اول از انها بگیرند من تا چندی فهمانم
سخن مرا کسی گوش نمی کند آدم بر حصه خود که بست لک روپیه میشود اگر از خدا شرم دارند عبث
تقاضا میکنند زیرا که ملک دوآب را که از ما بود بتصرف خود آورده اند و ما نفس نکشیده ایم اینقدر ملک
به بست لک روپیه گران نیست سوای این از ما خیال یک روپیه هم بی انصافیست تا قیامت
نخواهند یافت و اگر غرور جاه و حشمت بقبول ملتمس رخصت ندهد بنده بهر صورت حاضر است بندگانعالی
ازین جواب ناصواب بهم برآمدند و کمر بر تدارک چست بستند و از مقام کوڑیا گنج بطرف شاهجهانپور
بجمعیت کثیر علم نهضت برافراشتند ازان طرف حافظ رحمت خان با جمعیت هفتاد هزار سوار
بمقابله برآمد در مابین کتره کمال زئی و فرید پور تلاقی فریقین اتفاق افتاد درانوقت جنرل
جانکن صاحب بهادر هم با کمپوی انگریزی در لشکر ظفر پیکر همراه بودند بالجمله در ماه صفر سال
یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری جنگ شروع شد معرکه عظیم بظهور پیوست در عین جنگ
حافظ الملک از غایت تهور و شجاعت اسپ خود را برانگیخت و خواست که صفها [illegible] بسواری
نواب وزیر برسد و بوجود رسیده دستبرد دلیرانه و جنگی رستمانه نماید درین اثنا گلوله تفنگ بر پیشانی

او در خورد وبهان ضرب جانستان از اسپ بر زمین افتاد و مرغ روحش از قفس عنصری پرواز کرد
مقارن انحال سلطان خان برادر مرتضی خان سر حافظ الملک بریده پیش بندگان عالی
در آورد و آنجناب بمشاهدهٔ سر حافظ الملک بسیار متحیر و متاسف شدند و بجهت ادای سپاس از فیل
فرود آمده جبین نیاز بدرگاه قادر بی نیاز سودند از هر طرف کوس فتح و ظفر بلند آوازه گردید و نقاره
مسرت و شادمانی از چهار سو نواختن آمد بندگان عالی درین روز مسرت اندوز ابواب بذل و کرم
بر روی عالم گشادند و جهانی را از عطای زر سرخ و سفید مالامال ساختند مذکور است که شرفو
نام طوائفی که سرآمد لولیان هند بود و بحُسن و انداز و سلیقه گفتارش زاهد توبه می شکست و فرشته
عصمت را الوداع میگفت بحضور رسیده مبارکباد بعرض رسانید هفت هزار روپیه باو انعام
شد شرفو عرض کرد که دعاگو همین وقت در چکله رفته این عطیه بهمه قسمت میکند ارشاد شد که انعام
تمام نیست بلکه مخصوص به تست گفت بلا گردان شوم مسرت فتح هم مخصوص بدعاگو نیست در تمام چکله امروز
عید نوروز است هرگاه آنها خواهند شنید که شرفو تنها هفت هزار روپیه آورده است از چهار
طرف خواهند دوید و موهای سر دعاگو را کنده خواهند برد نواب والاجناب فرمود که این مبلغ بتو
ارزانی شد من بآنها نیز چهار لک روپیه انعام کردم پس ضیا دار وغهٔ ارباب طرب را حکم شد
تا بچکله رفته چهار لک روپیه یک یک تقسیم نمود همان روز مرزا جیب بیگ دست در کمر
آنجناب حلقه کرده معروض داشت که بدیگران زر انعام میدهند من چه تقصیر کرده ام تبسم شده فرمودند
که شما هم ده هزار بگیرند مرزا باز عرض کرد که کم از لک روپیه نمیگیرم ارشاد شد که از بغر چند بگیرند اکنون
این قصه های طول و طویل را تا همین جا گذاشته بر سر مدعای آئیم که چون حافظ رحمت خان
بخاک و خون غلطید روهیله ها بدست و پا گردیده همراه فیض الله خان پسر وسطی علی محمد خان
بطرف دامن کوه طریق گریز پیش گرفتند نواب سپهر جناب برای قطع بیخ این فساد مراتب تعقب
بعمل آوردند نواب ذوالفقار الدوله نجف خان هم از اکبرآباد آمده شریک تعقب گشت در مقام
مسولی خبر ولادت غازی الدین حیدر پسر نواب یمین الدوله سعادت علی خان بهادر
بسمع مبارک رسیده موجب مزید مسرت و وفور راحت گردید چندی برای ترتیب جشن مسرت در همان مقام
توقف بعمل آمد و محفل عیش و نشاط و هنگامهٔ بذل و کرم نشاط افزای دلها گردید در همین وقت فیض الله خان
پسر وسطی علی محمد خان عرضداشت نمود که ملازمان عالی برادرم سعد الله خان را برادر خوانده
بودند منهم مترصد آنم که همان عنایت بحال من مبذول شود حق تعالی آنجناب را برای من اینجا

۱۲۰۹ھ

شبیہ نواب آصف الدولہ بہادر ہزبر جنگ متعلقہ صفحہ   بوستان اودھ

آورده است ازین آثار معلوم می شود که از من مقدم ملازمان حضور روز به نصیب من گردد بر ضمیر منیر
بندگان عالی مخفی و محتجب نیست که پدرم علی محمد خان بکمال عرق ریزیها این ملک را بدست آورده بود
هنگام وفاتش من در اینجا موجود نبودم سعد الله خان را نوکران حق ناشناس جانشین کرده و بیک
جاگیر او را راضی و خوشنود کرده باقی ملک را با خودها قسمت کردند من الی الآن منتظر لطیفهٔ غیبی بودم الحمد لله
که جناب اقدس ایزدی ملازمان عالی را برای ما فرستاد حالا امید قوی است که بداد خود برسم اگر یک
قطعه زمینی که مداخل آن زیاده از ده یازده لک روپیه متصور نیست به بنده عنایت فرمایند هر آئینه
ثمرهٔ آن نیکو نامی ها برای جناب و موجب زندگی من بلکه ذریعه زندگانی دو لک افغانان خواهد بود
انشاء الله تعالی بعوض این عنایت و مرحمت من با تمامی الوس خود دوام بر بساط جانفشانی حاضر
خواهم بود وزیر الممالک بمقتضای رحم و کرم ملتمسات او را مقرون باجابت فرموده ملک یازده لک
روپیه باو بخشید که حالا دار الریاست آن شهر رام پور است و به رام پور روهیله شهرت دارد بالجمله بعد
این معامله نواب والاجناب بهزاران هزار کامرانی و باضعاف مسرت و شادمانی کوس مراجعت
نواخته قطع مراحل و طی منازل کرده داخل فیض آباد گردید چون نظم و نسق ممالک مقبوضه از اعظم کارها بود
بنابران همت علیه مصروف بران فرموده یمین الدوله سعادت علی خان بهادر را بحکومت
آنجا امتیاز بخشیدند و مرتضی خان بریج و محبوب علی خان و ایلچ خان و لطافت علیخان را
همراه داده روانه بریلی ساختند مقارن اینحال مزاج مبارک از مرکز اعتدال بر افتاده از حیات
ناپایدار یاس حاصل نمود درینباب مورخان روایات مختلف آورده اند مقرون بصدق اینست
که دانه بزرگی برآمده بود و هر چند جراحان تدابیر شایسته و معالجات بایسته بعمل آوردند اما صحت
نگردید بعد یکماه و سیزده روز بتاریخ بست و چهارم ذیقعده سال یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری
مطابق بست و نهم ماه جنوری سنه یکهزار و هفتصد و هفتاد و پنج عیسوی ازین عالم فانی بعالم جاودانی
رحلت فرمودند و بمقام فیض آباد در گلاب باڑی که پیش ازین مدفن والد ماجدش بود مدفون گردیدند

عزیزی تاریخ این واقعه چنین یافت تاریخ

چون شجاع صفدر منصور برهان جلال — رفت سوی ملک فانی زین سرای پر گزند
شد شجاعت بی سر و پا و سخاوت غم هم — تاج خود را بر زمین از گریه و زاری فکند

ذکر حکومت وزیر الممالک نواب آصف الدوله یحیی علیخان بهادر هزبر جنگ

بعد وفات نواب شجاع الدوله فرزند بزرگ او نواب آصف الدوله یحیی علیخان هزبر جنگ
بتاریخ بست و پنجم ذیقعده سال یکهزار و یکصد و هشتاد و هشت هجری مطابق یکهزار و هفتصد و هفتاد و پنج
عیسوی بر مسند ریاست نشست مرتضی خان نام شخصی که از عهد صاحبزادگی راتق و فاتق مهمات سرکار ایشان
بود درین وقت بخطاب مختار الدوله مخاطب گشته متصدی امور مملکت گردید چون یمین الدوله سعادتعلیخان
بهادر برادر خرد آنجناب از عهد پدر بملک جدید بریلی وغیره تشریف میداشتند و حکومت این ملک مفتوحه
بالتمام متعلق بایشان بود ازین سبب مختار الدوله از صاحب رزیدنت بهادر عرض نمود که قیام یمین الدوله
سعادت علی خان بهادر بملک بریلی خلاف رای بندگان عالی است چرا که دو شمشیر در یک
نیام نگنجد مناسب آنست که ایشان را بحضور طلب دارند تا آنچه مراعات لائق بحال ایشان باشد از
سرکار نواب وزیر بعمل آید رزیدنت بهادر بعد تامل بسیار با مختار الدوله گفت که نواب وزیر را
در معاملات خانگی اختیاری حاصل است بهر امریکه رای صواب مقتضی باشد بعمل آرند مختار الدوله ازین
جواب مسرور شده واپس بدربار آمده بموافقت شقه بطلب نواب سعادت علیخان فرستاد
وقتیکه فرمان واجب الاذعان بنواب سعادتعلیخان رسید خیلی تکدر بمزاج ایشان دست بهم داد
اما چون عنان اختیار بدست نبود پس باستصواب ایلچ خان و محبوب علیخان عزیمت لکهنو
قرار دادند و بساعت مختار از بریلی نهضت فرموده داخل لکهنو شدند نواب وزارت مآب بعوض
این اجازت که از جانب رزیدنت بهادر در باب طلب سعادت علیخان حاصل گردید
ملک بنارس را بسرکار انگلشیه تواضع نمود بعد چندی ایلچ خان با مختار الدوله صحبت خود برابر
ندیده بحیله آوردن خلعت وزارت از بادشاه دهلی مفارقت از صحبت خان مذکور اختیار نمود
بموجب فرمان بندگان عالی گوپال پنڈت با دو پلٹن پیاده همراه ایشان رفت مختار الدوله چون
خصومت بسیار از ایلچ خان داشت ازین سبب به مجد الدوله مدار المهام سلطنت دهلی در باب
عدم عنایت خلعت وزارت به ایلچ خان و در تفضیح و تضحیک خان مذکور او را ترغیب نمود ازانجا که مجد الدوله
دوست مختار الدوله بود درین صورت خلعت وزارت بدست ایلچ خان نداده بلیت و لعل گذاشت و بموقع
وقت در اهانت و خفت ایلچ خان دریغ نکرد که ذکرش موجب اطناب کلام است مختار الدوله برین
هم کفایت نکرده به گوپال پنڈت نوشت که تنخواه فوج شما ایلچ خان از سرکار وصول کرده گرفته است ازو
بگیرند گوپال پنڈت بدیدن این مضمون با جمعیت خود وثاق ایلچ خان را محاصره ساخت و یورش بسیار نمود
ایلچ خان در دروازه ها بربست و خود بسته آماده جان دادن شد و عرضداشتی بحضرت بادشاه فرستاد خلاصه اش آنکه گوپال پنڈت

باسپاه خود باغوای مختار الدوله درپے آنست که آبروی ما بریزد وآنچه امتعه واقمشه که درچندین مدت العمر بکمال عرقریزی بدست آورده ام بغارت برد بنابران این بنده درگاه مستدعی آنست که بندگان حضرت تدارک این فتنه نمایند وآنچه از نقود واجناس پیش من است بندگان حضور قبول فرمایند که فدوی واقربای فدوی نمک پرورده وخانه بروردهٔ بندگان آنحضرت است درینصورت اگر حق بحقدار رسد خوب باشد حضرت بادشاه بوارسی این مضمون مسرت مشحون متوقع حصول زر معتدبه گردیده جهت انسداد فساد وستخلاص آیلچ خان از دست مردم فوج مجد الدوله امر فرمودند تا معزی الیه گوپال پنڈت را طلب داشته تهدید نمود وپنجاه هزار روپیه نقد از آیلچ خان دهانیده پنڈت مذکور را با فوجش بطرف لکهنؤ روانه ساخت اکنون مجد الدوله با بادشاه عرض نمود که هرگاه اینچنین مرحمت وعنایت از پیشگاه خلافت نسبت آیلچ خان بظهور آمده حالا به آیلچ خان تاکید گردد که زر موعوده داخل نماید آنحضرت فرمودند که اضطراب چیست آیلچ خان نقود داخل خواهد نمود چندی انتظار باید ساخت مقارن آنحال آیلچ خان که ارسطوی زمانه وافلاطون عهد بود به ذوالفقار الدوله نجف خان که درآنوقت با فتوحات عظیمه باکبرآباد قیام داشت خطی بدین مضمون نوشت که ارکان سلطنت در فکر انتزاع اموال واجناس من بوده اند من بصورتے حفظ آن نمی توانم کرد اگر مرا پیش خود جا دهی از نقد وجنس که دارم بحسب ضرورت بشما هم اعانت میتوانم ساخت ذوالفقار الدوله درین روزها ضرورت زر بسیار داشت اینمعنی را از تائیدات آسمانی ومواهب ربانی دانسته خط بطلب او روانه ساخت وعقب آن فوج خود را براے آوردن او فرستاد آیلچ خان بعد رسیدن جواب ودریافتن خبر قرب وصول سپاه به بهانهٔ شکار از حضرت بادشاه اجازت گرفته با اجمال واثقال راهی منزل مقصود شد وبه نجف خان پیوست چون اینچنین صید فربه از دام سلطانی بر جست تاسف تمام بحضرت بادشاه وارکان سلطنت دست بهم داد وبعد چندی بشیر خان که از اعظم امرای دولت او وهم بود از دست مختار الدوله کار بجان رسانیده باکبرآباد رسید آیلچ خان باوجودیکه در عهد شجاع الدوله با او خصومتی داشت درینوقت بمردمی پیش آمده استقبال کرده او را بمسکن خود آورده واز نقد وجنس مراعات او نمود وگفت که آنهمه بغض وعناد بوجه تقرب تا عهد نواب شجاع الدوله بهادر بود حالا من بنده شما هستم آنچه پاس است جمله از آن شما است محمد بشیر خان ازین مردمی بنده احسان او گردید بعد چندی خان مذکور بذریعه آیلچ خان ملازمت ذوالفقار الدوله نجف خان حاصل نمود نواب موصوف کمال تعظیم وتکریم او نموده پیش خود جا داد مقارن آنحال نواب معزی الیه سه لک روپیه از آیلچ خان گرفت وصوبه اکبرآباد وسعید آباد بجمع چهارده لک روپیه باو ارزانی داشت ومرسان وهانسی وحصار به محمد بشیر خان داد آیلچ خان ضامن او شده یک نیم بعوض او هم داخل نمود واکنون این قصه را همین جا گذاشته بذکر نواب سپهر جناب آصف الدوله بهادر

متوجه میشوم که چون آنجناب بر سریر فرمانروائی جلوس فرمودند فیض آباد را گذاشته شهر لکهنؤ را که بر کنار دریای گومتی
واقع است دار الحکومت قرار دادند درین صورت تمامی سکنای فیض آباد که توسل بدربار داشتند ترک توطن آنجا
نموده به لکهنؤ آمدند و علی قدر مراتب و درجات احداث عمارت نمودند اما بهو بیگم والدهٔ بندگان عالی به ترک
اقامت راضی نشده با متوسلان و بندگان در فیض آباد ماندند در اندک مدت خطهٔ لکهنؤ از بذل و ایثار و داد
و کرم آنجناب مخزن مردم باکمال و معدن اشخاص عدیم المثال گردید و از کثرت آبادی و فراوانی
مردم در کوچه و برزن گذر مور دشوار می‌نمود بالجمله مختار الدوله نایب تقرب تمام بمزاج
حاصل نموده زمام اختیار و اقتدار بدست آورد و بمقتضای تسلط از نیک و بد هر چه میخواست میکرد
بندگان جناب اصلا تعرضی بحالش نمیکردند بلکه از کار مملکت خبری نداشتند چون کاوش و اختیارش
تا به اینجا رسید تکبر و نخوت کاسه دماغ او را از تمیز نیک و بد خالی ساخت و یقین ایمعنی نمود که نقش
حکومت و اختیارش تا حیات او بصورتی از صفحهٔ روزگار حک نمی تواند شد بدین خیالات خام
با بندگان دو رو نرد بطریق بی‌اعتدالی پیش گرفت و از آن هم درگذشته با جناب عالی هم
چند بار گستاخی نمود و اکثر امور منافی رای آنجناب ازو سر بر زدند درین صورت مزاج اشرف ازو
برگشت اما بمقتضای حلم و سکون حرفی بر زبان نیاوردند و سخنی باو نگفتند روزی بمیان
بسنت خواجه سرا که از اعظم مقربان درگاه بود این راز در میان نهاده درباب قتل او ایمای
فرمودند هر چند که میان مذکور با مختار الدوله دعوی فرزندی داشت اما درین روزها باو صاف
نبود ایمعنی را فوز عظیم دانسته در فکر کار افتاد لیکن ارادهٔ دیگر که بخاطرش جا یافت این بود که بعد
اتمام کار مختار الدوله نواب سپهر جناب آصف الدوله بهادر را هم بانجام رساند و سعادت علیخان
بهادر را بجای ایشان نشانیده زمام مهام سلطنت بدست خود گیرد بلکه از روی بعضی تواریخ معتبر تحقیق
پیوست که مرزا سعادت علیخان بهادر هم شریک این مشوره بودند بالجمله میان بسنت خواجه سرا
بمقام اتاوه دعوت مختار الدوله نمود و مجلسی خسروانه ترتیب داده استدعای قدوم ساخت مختار الدوله
بمقتضای اجل بلا پس و پیش با وثاقش رفت و بعد فراغت از اکل و شرب همانجا استراحت کرد چون
بخواب رفت خواجه سرا بآسانی تمام او را بقتل رسانید و بعد اتمام کارش شمشیر برهنه در دست گرفته
باراده خام پیش بندگان عالی در آمد و گفت که کار دشمن باقبال بندگان والا بانجام رسانیدم نواب سپهر جناب
ازین ادای ناهنجار او برآشفته طپنچه براو سر کرد و متعاقب آن استعجال راجه نواز سنگه که در برابر ایستاده بود
بضرب شمشیر کارش تمام نمود همان وقت این خبر در تمام اردو مشتهر گردید که مختار الدوله باشارهٔ مرزا سعادت علیخان

بهادر بقتل رسید و درین صورت مرا ممدوح متوحش و متوهم گردیده بلشکر امرا و کیر که از و توقع امداد داشت در رسیده
مخفی گردید بعد از ان بصلاح او بر اسپ ماده تیز رفتار سوار شده از انجا هم بر آمد و شبا شب قطع مسافت
و طی منازل نموده به نواب ذو الفقار الدوله **نجف خان** پیوست او بگرمی پیش آمده مقدم او را گرامی
داشت و لوازم مهمانداری بتقدیم رسانید **ایلچ خان** به اکبر آباد خبر آمد نواب **سعادتعلیخان** دریافته
حاضر گردید و از امتعه نفیسه و اسلحه گران بها بسیاری چیزی پیشکش ساخته اظهار فدویت و خدمتگذاری نمود
روزی **سعادتعلیخان** با نواب **نجف خان** گفت که **ایلچ خان** غلام پدر من است و زر بسیار
دارد و مرا حیف می آید که اینقدر زر روزی برباد خواهد رفت اگر شما مدد و معاون من باشید خانه اش ضبط نمایم
و لقدر ضرورت بشما هم بگذارم نواب **نجف خان** قبول نموده روزی برای این کار مقرر ساخت چون
ایلچ خان بعد واقعه مختار الدوله عرضداشت بحضور نواب **آصف الدوله** بهادر فرستاده استدعای
عهده نیابت نموده بود از یاوری طالع بیدار ملتمسه اش منظور افتاده در همین ایام فرمان طلب او در رسید
همان وقت **ایلچ خان** بر جناح استعجال روانه لکهنو گردید نواب **سعادتعلیخان** و **نجف خان** که
ازین معنی خبری نداشتند بر وقت مقرره بقصد ضبطی خانه اش سوار شدند در نیمه راه بودند که خبر بدر رفتن
ایلچ خان مقروع سمع گردیده باعث تاسف و تحسر ایشان گردید بالجمله **ایلچ خان** چون بسرحد ملک
نواب وزیر پا گذاشت منزل بمنزل تمامی عمال و حکام بموجب فرمان والا مراسم استقبال بجا آوردند تا بعد
طی مراحل و منازل به لکهنو رسید و شرف ملازمت بندگانعالی دریافت و بعهده نیابت سرافراز گشت
دو ماه کار نیابت و امور مملکت باتمام رسانیده و در انتظامات سابقه تصرفات خوب خوب کرده بود
که ناگاه عمرش بیوفائی کرد دفعتاً بعارضه سخت مبتلا شده بساط حیات در نوردید ضبطی خانه او و مختار الدوله
بیک روز واقع شد **اقبال الدوله** پسر مختار الدوله چندی از بساط تقرب دور ماند من بعد مشمول عاطفت
گردیده آمد و رفت دربار شروع نمود القصه بعد وفات **ایلچ خان** امر نیابت بر **حسن رضا خان** قرار
گرفت و بخطاب سرفراز الدوله مخاطب شد و **حیدر بیگ خان** نامی شخصی که از متوسلان راجه **بلنی** بهادر
و بمطالبه مستاجری علاقجات مقید بوده درین روز رهائی یافته بود بسفارش صاحب رزیدنت بهادر
به نیابت **حسن رضا خان** مقرر شد و مهاراجه **تکیت رای** بعهده دیوانی و رای **جیسکهه رای**
برادر جیار راقم السطور بواصلباقی معزز و مفتخر گردید سرفراز الدوله **حسن رضا خان** اگرچه خوانده نبود اما از
دانش و هوش بهره وافی داشت و صفتش معقول و نیتش بخیر بود و همت هم بلند داشت و از حسن خدمات
بمزاج بندگانعالی تقرب بسیار حاصل نمود بلکه آنجناب را شیفته خدمات خود ساخت روزی یکی

از یاران دانش پیش بندگانعالی از و پرسید که در کارخانهٔ شما چند فیل خواهند بود سرفرازالدوله گفت که هر قدر
فیل که در کارخانهٔ سرکار به بینند همه از آن من باشند بندگانعالی فرمودند که حسن رضاخان سخت گفت
دروغ نیست همه چیز من از آن اوست پس ارباب دانش نسبت او از اینجا دریابند اما حیدر بیگخان
صفاتی داشت که دیگری نداشت در عهد دولت آصفی یگانهٔ عصر و برگزیدهٔ دهر بود در اندک مدت بواسطهٔ مزید
دانش و وفور آگهی بر همه امور سلطنت تسلط شد و از سرفرازالدوله نایب بجز نامی نماند با اینهمه طریقهٔ آداب
او از دست نمیداد و خلاف استرضای سرفرازالدوله کاری نمیکرد و جناب والا را نیز از حسن خدمات
خود مهربان داشت و با نجبا و شرفا و امرا و غیرهم با سلوک خوب میکرد و بندگانعالی که از اعظم اسخیا بودند بلکه درین
دادو دهش در زمانه عدیل و نظیر نداشتند هر روز زر معتد به علاوهٔ رقم معینه طلب میفرمودند حیدر بیگ خان فی الفور
حاضر میساخت و اگر در خزانه نمی بود از هر جا که می توانست طلبیده بسته میفرستاد از این اطاعت و فرمان پذیری
بندگانعالی نظر عاطفت بحال او بسیار میداشتند از جملهٔ کارهایش یکی اینست که در عهد مدارالمهامی خود با تحفه و
هدایا به کلکته رفت و ملازمت نواب گورنر جنرل نموده تحائف گذرانید و از طلاقت لسانی و شیوا زبانی زریکه تعداد
شش آنه هر سال و ادنی صد افتاده دو آنه از آن معاف کنانید و محصول که تاجران انگریزی معاف
بود اجازت وصول آن حاصل نمود و باهم قرار یافت که بغیر توسط و ذریعه رزیدنت بهادر تقصیری از قوم
انگریز بملازمت بندگانعالی نرسد گویند که گورنر بهادر از حیدر بیگ خان با چندان مسرور گشت که
باسترداد ملک بنارس هم استرضای خود ظاهر فرمود اما حیدر بیگ خان قبول نمود و گفت که نواب
وزیر به استرداد چیزی داده و بخشیده هرگز راضی نخواهند شد بلکه شاق شان خود خواهند دانست حیدر بیگخان
با هزاران هزار کامیابی مراجعت به اوده فرمود در وقت مراجعت چندان زرپاشی به کلکته
نمود که تا حال این روایات زبان زد خلائق است درهمین وقت چیت سنگه راجه بنارس با سرکار
انگریزی طریق بغاوت و طغیان پیش گرفت و دائره دولت گورنر بهادر را محاصره نمود و بسیاری انگلشیان را
قتل و هلاک ساخت نواب وزارت مآب باستدراک حال جمعیت مردان خنجرگذار بطریق یلغار بسوے
بنارس شتافت و راجه بنارس را مغلوب کرده نواب گورنر را از آن مهلکه نجات داد نواب گورنر از این
دوست نوازی و وفاداری زیر بار منت بندگانعالی گردیده زبان به ستایش و نیایش کشاد آری

دوست آن باشد که گیرد دست دوست — در پریشان حالے و درماندگے

درهمین ایام فیض الله خان نواب رامپور درگذشت پسرش محمد علی خان بر جاے پدر
نشست و مذهب اثنا عشری اختیار نمود و غلام محمد خان برادر کوچکش از تغیر مذهب بر آشفته

بجمعیت مفاسد و اشرار هجوم آورده او را بقتل رسانید و خود متمشی امر حکومت گردید چون این معنی معروض بارگاه
وزارت شد بندگان عالی بسبب آنکه محمد علیخان توجه خاص داشتند ازین حرکت ناهنجار برآشفته با فوج
جرار و همراهان جانسپار بتادیب و تدارک غلام محمد خان متوجه شدند و از انطرف غلام محمد خان
نیز بجمعیت چهل و پنجهزار سوار از رامپور برآمده اختیار مقابله نمود و جنگی از طرفین بظهور پیوست و شکست
بر لشکر غلام محمد خان افتاد و اسباب و اثقال و تمامی سامان شوکت و حشمت او دست خوش تاراج گردید
ازانجمله سه لک اشرفی داخل خزانه نواب والاجناب شد بالجمله بعد حصول اینچنین فتح عظیم نواب احمد علیخان
پسر محمد علیخان مقتول را بمسند ریاست نشانیده عنان عزیمت بجانب دار الحکومت معطوف فرمود مقارن
انحال امیر الدوله حیدر بیگ خان ودیعت حیات نمود و واقعه او بخاطر اشرف بسی گران گذشت
پسرانش اکبر علیخان و حسین علیخان را مورد عاطفت ساختند و همت بر پرورش و تربیت ایشان
گماشتند اما بجای امیر الدوله مهاراجه تکیت رای ترقی یافت بعد چندی سرفراز الدوله حسن رضاخان
و مهاراجه مذکور بغرض درستی بعضی امور مملکت به کلکته رفتند باوجود صرف بسیار کاری ناساخته بی نیل مرام واپس
آمدند و همدرین ایام تکدر مزاج بندگان عالی با مهاراجه تکیت رای دست داد تفصیل این اجمال آنکه بعد
مراجعت از سفر کلکته میانه سرفراز الدوله بهادر و مهاراجه تکیت رای نفاق کلی بهم رسیده بود بنابر آن مهاراجه
معزی الیه خود را ملازم خان والاشان دانسته آزادانه که عادت او بود دست برکشیده داشت لیکن در جمیع امور
ملکی و مالی خود مختار بود و در امری احتیاج اجازت او نداشت هرچه میخواست میکرد رفته رفته در سال هزار و دوصد
و ده هجری فرد هفتاد و پنج لک روپیه حضور گذرانید که اینقدر مبلغ سود مهاجنان در سرکار است و آینده سود
زیاده میشود درین باب ارشاد حضور فیض گنجور نواب والاجناب چون در وقت امیر الدوله گاهی باین چیزها
آشنا نبود شصت لک روپیه هر سال برای مصارف خود از امیر الدوله میگرفت و سوای این شصت لک هرچه
میخواست دیگر هم از امیر الدوله وصول می نمود و گاهی از حکم او تخالف نمی ورزید بنا بران از دیدن فرد مذکور
در غضب آمده به مهاراجه تکیت رای گفت که این چیزها من نمی فهمم شما دانید و کار شما چون مهاراجه مرخص شد
همانوقت راجه جهاؤلال حاضر گشت بندگان عالی به راجه مخاطب شده فرمودند که خدا بیامرزد امیر الدوله را
هرچه میکرد گاهی این دردسر بامن نمیداد مهاراجه تکیت رای را ببینید که امروز فرد هفتاد و پنج لک پیش
من آورده است که اینقدر سود مهاجنان در سرکار است این نمیداند که هرگاه ما بدولت را ضرورت این دردسر
بذات مبارک خود خواهد بود پس نایب و مختار چرا خواهیم داشت راجه جهاؤلال ارشاد بندگان عالی را
بغور شنیده اما نفس نکشید چون مکرر همین کلمه بر زبان اقدس گذشت و جواب طلب فرمودند جهاؤلال

معروض داشت که ارشاد اقدس والا علی همه برجای خود است مهاراجه تکیت رای بدنفسی است مال سرکار دولتمدار
تقلب و تصرف میکند این حساب که پیش نموده است همه جعلی است نواب فرمود که شما را امر می فرمایم که فهمید حساب
و کتاب دفاتر مهاراجه تکیت رای از مهاجنان بعمل آرند و اصلا خوف و هراس را بدل راه ندهند راجه قبول نمود
روز دوم بحکم اشرف تمامی مهاجنان پیش راجه جهاؤلال رفتند و راجه در حویلی بچهراج حساب و کتاب
ایشان ملاحظه نمود و از ایشان گفتگوها ساخت و ایشان را قائل نموده بگی یازده لک روپیه بذمه سرکار فیض آثار
برآورد و همه مهاجنان قبول نموده رخصت شدند راجه جهاؤلال فرد تصفیه حساب ایشان بنظر بندگان عالی
گذرانید انجناب ازین معامله آگاه شده مهاراجه تکیت رای را از نظر انداختند و خزانه به بچهراج
تفویض نمودند به سرفراز الدوله حسن رضا خان فرمودند که راجه جهاؤلال را بجای مهاراجه
تکیت رای به نیابت خود برگزینید حسن رضا خان آنروز هیچ نگفت و در خانه آمده با یاران هواخواهان
استصواب کرد مصلحت اندیشان چنین حالی خاطر او ساختند که مهاراجه بهادر اگر هزار عیب داشته باشد
اما متوسل و دستگرفته جناب است با اینهمه مختاری قدرت آن ندارد که در گفتگو بیردگی و بی ادبی بعمل آرد
و جهاؤلال خود بخود مورد عنایت آقا است اطاعت انجناب بصورتی نخواهد نمود و آنکسا این حشانه
خواهد گردید سرفراز الدوله سخن هواخواهان برجاے خود دیده روز دیگر بحضور بندگان عالی آمده و از
نیابت جهاؤلال انکار نموده خود هم بمعامله مهاراجه معزی الیه ساعی گردیده و نیز رزیدنت بهادر را هم شریک
گفتگوی خود کرده خلعت بحالی به مهاراجه دلانید اما بعد چند روز باز مهاراجه معطل گردید در سال یکهزار و دو صد
و یازده هجری نواب گورنر جنرل بهادر داخل لکهنو شدند و راجه جهاؤلال را گرفته به عظیم آباد روانه ساختند
وجه اخراج راجه از لکهنو آن بود که چون راجه مذکور در مزاج مبارک تقرب تمام حاصل نمود مرتبه اش
از همه ارکان دولت درگذشت جمله اعیان مملکت و کاربردازان این دولت بر آتش رشک سوختند
صاحب رزیدنت بهادر را هم با او کدورتے بهم رسید. هر چند که راجه بصفائی خاطرش سعی بلیغ نمود نفعی نبخشید
علاوه آنکه مذکور شد وجه دیگر در اخراجش این بود که راجه معزی الیه با راجهای راجپوتانه و سرداران مرهته
و شاه زمان بادشاه کابل طریقه رسل و رسائل مرعی داشت و اکثر در حالت کیف بر زبانش میگذشت
که طائفه انگریزان را از هند برداشتن چندان دشوار نیست بعضی همصحبتانش که بظاهر دوست و بباطن
دشمن بودند اینمعامله را تا به رزیدنت بهادر رسانیده کاه را کوه نمودند بالجمله نواب سپهر جناب از رفتن
راجه معزی الیه طرفه رنجی و المی برداشت بلکه نوبت بر جان رسانید در حالت ملال بر زبان میگذشت که یا
امیر المؤمنین اگر زمین و آسمان بر هم خواهد خورد نیابت بحسن رضا خان و تکیت رای نخواهم داد

منقول است که چون جهاؤلال مقید شده به عظیم آباد رفت پنجهزار روپیه ماهوار برای او مقرر گردید
تا حیات بها بنجا گذرانید هنگام وفات بوارثان وصیت نمود که بطریق اهل اسلام دفن کنند وارثان
بوصیتش عمل کردند بعد این معامله گورنر بهادر تفضل حسین علامه راکه بعهده سفارت بندگانعالی در
کلکته می بود بخدمت آنجناب فرستاد که بے تعیین نائب و مختار اجرائے کار خیلی دشوار است از
حسن رضاخان و تکیت رائے هر کس راکه خواسته باشند باین خدمت سرفراز فرمایند نواب والا
جناب فرمود که اگر گورنر بهادر راهمین منظور است که نیابت به یکے ازین هر دو کس بدهند
سبب برای آنها تجویز فرمایند من تبدیل لباس کرده به کربلاے معلی میروم و اگر پاس حرمت من
مرکوز خاطر است دیگرے را براے اینکار انتخاب کنند نواب گورنر بهادر بعد شنیدن این جواب
رکن الدوله الماس علیخان را براے نیابت منتخب نمود بندگانعالی همبرین امر راضی شدند و طرفه
هم اقبال نمود در تمام شهر مشتهر شد که امروز وقت عصر الماس علیخان خلعت مختاری خواهد پوشید انجا
که لیکن حکم خدا هیچ نمی شود طرفه اتفاق افتاد که رزیدنٹ بهادر بضرورت کاغذ دفتر ملاحظه می نمود
اتفاقاً تحریرے از گورنر سابق بممانعت نیابت الماس علیخان برآمد مضمونش آنکه الماس علیخان لیاقت
این امر خطیر ندارد زیراکه این امر را تدین شرط است و خان مذکور متدین نیست رزیدنٹ بهادر
بمجرد معاینه این مضمون نقل تحریر مذکور بحضور بندگانعالی فرستاد و درباب عطای خلعت نیابت
به الماس علیخان ممانعت نوشت درینصورت الماس علیخان هم خارج از بحث شد اکنون نوبت به
خان علامه تفضل حسین خان رسید بندگانعالی او را براے نیابت برگزیدند خان علامه بسیار عذر
کرد قبول نیفتاد ناچار خلعت وزارت پوشید و مقبول و منظور سرکارین گردید چون بخانه آمد آدمی از خاصان خود
را برای عذرخواهی بخدمت سرفراز الدوله فرستاد که از طرف من بخدمت عرض رسانند که بنده این
همه سعی و عرق ریزی براے ملازمان عالی کرده بود لیکن چه کنم که قضیه بالعکس شد تا قرار یافت
که من ناکاره متحمل این خبر ثقیل شوم هر چند عذر آوردم هیچ نشنیدند بناچاری جز رضا و تسلیم چاره نیافتم
امید که ملازمان عالی بنده را از هواخواهان خود دانند و گمانی دیگر نبرند سرفراز الدوله بشنیدن این
سخن مسرور شد و گفت که الحمد لله دولت از من رو نگردانید چراکه خان علامه از دوستان جانی من است
بالجمله چون خان علامه رتق و فتق مهمات مملکت گردید از بسکه طبع بیباک و خاطر آسوده داشت همواره
مطالعه کتب رجحی دیگر بر خود گوارا نمی نمود و دفعةً این بار گران بر دوش او افتاد بنابران خیلی تنگ گردید
تو حش بمزاجش راه یافت و در جستجوے مشیران معتمد افتاد چنانچه فخر الدین احمد خان بسیار را بالکل شهر

بتسکین نمود و حکیم مهدی علی خان را که بعد از عزل الماس علی خان سر آمد عمال بود و زیدهٔ مشیران خود ساخت
و ابو احتقان و منتسبان امیر الدوله بسبب احسانات آن مرحوم کارهای جلیله داد خلاصه آنکه هر چند تقرر
خان علامه حسب استرضای بندگان عالی بظهور آمد اما در اخراج راجه جهاؤلال خان علامه هم شریک
بود بدین سبب کدورت آن از مزاج بندگان جناب نرفت و آئینه خاطر مبارک از زنگ ملال پاک
نشد بلکه صحت بحت بیمزه بود چون ملال خاطر بندگان عالی از مفارقت جهاؤلال یوماً فیوماً ترقی گرفت
ترک غذا اختیار فرمودند و آماده بر هلاکت شدند رفته رفته ضعف و نقاهت بسیار بهم رسانیدند
و باستیلای عوارض مبتلا گشتند تا بتاریخ بست و ششم ربیع الاول سنه یکهزار و دو صد و دوازده هجری
مطابق بست و یکم ماه ستمبر سال یکهزار و هفتصد و نود و هفت عیسوی بعد حکومت بست و سه سال وداع
حیات فرمودند در امام باڑه کلان که تعمیر کردهٔ آنجناب است و مثل آن عمارتی دیگر نیست مدفون
گردیدند یکی از فضلای عهد تاریخ چنین یافت

تاریخ

گلشن عشرت بتاراج خزان رفت ای ندیم — شامهٔ اشمام حسرت می نماید از نسیم
آصفی کاین نه صدف را یک در شهوار بود — آن در شهوار رفت از دست عالم شد یتیم
لکهنؤ بی آصف است و آسمان بی آفتاب — شهر یونان بی مسیح و طور سینا بی کلیم
دارد آصف عشرتی در صحن آصف باغ خلد — انبیا همدم سلیمان همنشین آصف ندیم
نقشبند کاف و نون بر تربت آصف نوشت — ها هنا روح و ریحان و جنات النعیم

نواب آصف الدوله عجب فرمانروای بود که در سخاوت و مروت و حق شناسی و نیکوکاری
عدیل و نظیر خود نداشت سخاوتش قصص سلاطین ماضیه را افسانهٔ بی اصل نمود از جمله کارهای خیر ش
یکی اینست که در نجف اشرف بصرف هفت لک روپیه نهر آورده تیار ساخت پیش ازان قحط
آب دران مقام بنهایت بود زائرین و مترددین سختی الام و صعوبت برمیداشتند اکنون جابجا
چشمهٔ آب است و به نهر آصفی شهرت دارد در آغاز مسند آرائی شراب میخوردند بعد ازان ترک کرده
خوردن بنگ اختیار کردند لیکن با قلیان گاهی رغبت نفرمودند خرچ مطبخ او یکهزار و هشت صد روپیه
یومیه بود و میوه ولایتی زیاده از یک لک روپیه هر سال میگرفتند و دو هزار فیل در کارخانه بشمار
رسیده بودند دیگر سامان شوکت و حشمت او ازینجا قیاس باید نمود اما به امور مملکت بسیار کم توجه
می نمودند و مرحم اراذل راغد بات رفیع دادند از انجا جمله راجه مهراو راجه شیودین سنگه
بودند بسبب غفلت و بی پروائی نقصانی بسیار به مملکت بهم رسید و ملک بنارس بحث از عمالک محروسه

به رفت چنانکه ذکرش حوالهٔ قلم شد درینوقت بسیاری شعرای نازک خیال و سخن پروران بیمثال فراهم آمده
بودند که ذکر ایشان بر جای خود خواهد آمد رزیدنت میجر بیلی صاحب جان پریستو صاحب مدلٹن صاحب
جان چیری صاحب جان ہملٹن صاحب نائب نواب مختار الدوله محمد ایلچ خان
نواب سرفراز الدوله نواب امیر الدوله حیدر بیگ خان اگرچه درجهٔ نیابت داشت اما از غایت
تسلط و اقتدار و اختیار مثل نائب بود نواب تفضل حسین خان علامه دیوان مهاراجه ٹکیت رای
واصل باقی نویس رای جسنگھ رای

ذکر بعضے شعراے نامی این عهد

میرزا رفیع المتخلص به سودا سر آمد شعراے نازک خیال و سر حلقهٔ سخن سرایان شیرین مقال
بود اصلش از کابل و مولدش شاهجهان آباد دهلی است در اردو و فارسی هر دو شعر میگفت از سلیمان
قلی داؤد تلمذی نمود من بعد از ارشد تلامذهٔ شیخ ظهور الدین عرف شاه حاتم گشت به عهد شباب به لکهنؤ
آمد مقرب بارگاه وزیر الممالک نواب **آصف الدوله** بهادر شد نقل است که روزے میرزا موصوف
خدمت شیخ علی حزین رفت و برخی از کلام خود بخواند چون نوبت باین شعر رسید ع ناوک نے تیرے
صید نه چھوڑا زمانے مین ؛ تڑپے ہے مرغ قبله نما آشیانے مین ؛ شیخ بیتاب شد و گفت که میرزا
در پوچ گوئی به از خاقانی است از دست تا کار من دل شده با سلسله افتاد ؛ در باد بهم [illegible]
زلزله افتاد ؛ گه جان ز تنم بردی و گه تن سوے جانان ؛ ای عشق بدست تو عجب مشغله افتاد ؛ مرد
هرگز مدان بوصل تو بیجان گریستیم ؛ امروز بر جدائی فردا گریستیم ؛ چون چشمه چشم من نشد از گریه بهره مند
روزانه گریه کردم و شبها گریستیم ؛ کس را ستین خویش نم از چشم من نچکید ؛ عمری درین هوس به تمنا
گریستیم ؛ یک خلق را به گریه در آورد اشک من ؛ گاہے نشد بیاد تو تنها گریستیم ؛ در قتل کم آئی و من
روی تو بینم ؛ یک خلق مرا بیند و من سوی تو بینم ؛ سازم بچنین مرگ عوض عمر ابد را ؛ سر را بدم تیغ
بزانوے تو بینم ؛ کو طالع بیدار که هر صبح من از خواب ؛ تا چشم بمالم رخ نیکوے تو بینم ؛ گل پھینکے ہے
اوروں کی طرف بلکه ثمر بھی ؛ اے خانه برانداز چمن کچھ تو ادھر بھی ؛ کیا جانیے کیا ضد ہے میرے
ساتھ و گرنه ؛ کافی ہے تسلی کو مری ایک نظر بھی ؛ تمھارے ماتم مین شب و شام سیه پوش ؛ رہتا ہے
سدا چاک گریبان سحر بھی ؛ خانه پرورد چمن ہین آخر ای صیاد ہم ؛ اتنی فرصت دے که تا بولین گل
تک آزاد ہم ؛ خندهٔ گل بے نمک فریاد بلبل بے اثر ؛ اس چمن سے آه جا کر کیا کرینگے یاد ہم ؛

خاکساروں سے موافق کب ہو دنیا کی ہوا	راہ میں تیرے گئے جیون نقش پا برباد ہم

میر حسن متخلص بہ حسن پسر غلام حسین ضاحک است پدرش از ہرات بہ دہلی آمد میر حسن ہمانجا ولادت ونشو ونما یافت وبعد از تحصیل علوم از بسکہ طبع موزون داشت شعر اردو گفتن آغاز نہاد انچہ میگفت بہ میر درد مے نمود بعد خرابی دہلی بہ فیض آباد رسید گاہے از میر ضیاء الدین ضیاء وگاہے از مرزا رفیع سودا اصلاح میگرفت تا مثنوی بہ بحر متقارب مشتمل بر قصہ بے نظیر و بدر منیر بنام آصف الدولہ بہادر گفتہ پیش نمود اتفاقاً در مدح این شعر برآمد ع سخاوت یہ ادنی سی اک اسکی ہے * کہ اک دن دوشالے دیے سات سو * از انجا کہ نواب والاجناب قبل ازین بہ دو سہ روز ہزار و چہار صد دوشالہ بہ ہیجڑہ ہا و تابعین مرحمت فرمودہ بود بنا بران مضمون شعر خلاف مزاج افتاد و ہماندم حکم اخراجش فرمودند تا میر موصوف قطع تعلق از انجا کردہ چار ناچار اختیار غربت و کربت نمود در سال یکہزار و دو صد و یک ہجری وفات یافت اشعار مثنوی از غایت اشتہار محتاج بہ انتخاب نیست پس چندے از غزلیات او ثبت افتاد **از وست** جو ہوا ہم پہ ستم ایجاد تیرے ہاتھ سے * کیا کریں اب آہ ہم فریاد تیرے ہاتھ سے * درد دل بھی ہو چکی ہے اور تو ہی درمان بھی ہے * داد تیرے ہاتھ سے بیداد تیرے ہاتھ سے * مجھ سے شکر و شکایت کچھ نہیں دل کو کہ ہے * شاد تیرے ہاتھ سے ناشاد تیرے ہاتھ سے * پایا ہے بیکسی میں عجب میں نے یار دل * میں دل کا گھٹ گیا میرا غبار دل * وہ دن گئے جو گل کی طرح تھا کھلا ہوا * پہلو میں اب تو کھٹکے ہے مانند خار دل *

شفیقی متخلص ہمشیرہ زادہ سراج الدین علی خان آرزو است در سخنگوئی و معنی آفرینی برگزیدہ روزگار است سخن شناسان ماضی و حال بہ استادیش اعتراف دارند و از اولی ادبا پیشہ او حجی ساز نسیم بوستان سخنش غنچہ دلہا را بشگفتن آرد و رائحہ عطر بیز کلامش مشام سخن را معطر دارد از اکبر آباد بہ لکھنؤ آمد و بقدر دانی و پایہ شناسی وزیر الممالک پایہ اش بلند شد **از وست** ہمارے آگے ترا جب کسی نے نام لیا * دل ستم زدہ کو ہم نے تھام تھام لیا * **ولہ** غم رہا جب تک کہ دم میں دم رہا * دل کے جانے کا نہایت غم رہا * حسن اوسکا تھا نہایت دلفریب * دیکھنے آنکھ پہ بھی یک عالم رہا * **ولہ** جی جائے کیا کہ رہے تم کو قسم ہے * مقدور تلک در پے آزار رہے تم * ناحق اسکو کہہ دیئے سارے شہر میں * مجھکو مشکل منہ دکھانا ہو گیا * **ولہ** نہ گیا اسطرف کا خط لکھنا * ہاتھ جب تک میرا قلم نہوا * **ولہ** دروازے پہ کھڑا ہوں کئی دن سے یار کے * حیرت نے حسن کی مجھے دیوار کر دیا * **ولہ** کاش اسکے رو برو نہ کریں مجھکو حشر میں * کتنے میرے سوال ہیں

شبیہ نقل عکسی نواب مرزا وزیر علی خان بہادر متعلقہ صفحہ (۹۷) بوستان اودھ

جنکا نہین جواب ٭ ولہ ہمتو آگے ہی مر رہے ہین میر ٭ تیغ کھینچے پھرے ہی یار عبث ٭ ولہ
دو قدم ساتھ جنازے کے نہ آیا وہ میر ٭ جانتا تھا کہ اسے ہی میری رفتار پسند ٭ ولہ خوش نہ آئی
تمھاری چال ہمین ٭ یون نکرنا تھا پامال ہمین ٭ ولہ دن نہین رات نہین صبح نہین شام نہین
وقت ملنے کا مگر داخل ایام نہین ٭ ولہ تجھکو مسجد ہی مجھکو میخانہ ٭ واعظا اپنی اپنی قسمت ہے ٭ ولہ
مین جو بولا کہا کہ یہ آواز ٭ اسی خانہ خراب کی سی ہے ٭ ولہ آہ میری زبان پر آئی ٭ پھر بلا
آسمان پر آئی ٭ ولہ پیدا کہان ہین ایسے پراگندہ طبع لوگ ٭ افسوس تمکو میر سے صحبت نہین
رہی ٭ ولہ مقدور تک تو ضبط کرون ہون پر مین کیا کرون ٭ منھ سے نکل ہی جاتی ہی اک بات
پیار کی ٭ ولہ حیرت سے دیکھ رہتا ہے نامہ بر منھ اسکا ٭ بس اور کچھ نہ کہیو پڑھ کر میری زبانی ٭
ولہ پتھر کی چھاتی چاہیے ہی میر عشق مین ٭ جی جاتا ہے اسکا جو کوئی وفا کرے ٭ ولہ

کھل گئی بات تھی سو ہر یک پر ٭ تو وہی منھ چھپائے جاتا ہے

ذکر نواب وزیر علی خان بہادر

مرزا وزیر علی خان کہ فرزند کلان نواب آصف الدولہ بہادر گفتہ می شد بعد
وفات نواب مغفور باعانت رزیڈنٹ بہادر مسند آرای وزارت گردید امرای دولت و کارپردازان
حکومت موافق معمول نذر گذرانیدند تزئین جشن نشاط و ترتیب سامان مسرت و انبساط چنانکہ دستور
و معمول است بعمل آوردند تفضل حسین بخلعت نیابت و غلام محمد خان بہ داروغگی دیوانخانہ و فخر الدین
احمد خان بخلعت بخشیگری معزز شدند و رای جیسکہ رای برادر جد راقم السطور کہ بعہدہ واصلباقی
امتیاز داشت و درین روزہا بسبب عزل مہاراجہ تکیت رای انصرام تمامی کارہای وزرا و نواب
می نمودند بدستور عہد نواب غفران مآب مورد عاطفت گردیدہ بحصول خلعت امتیاز یافتند جابجا نوبت
در شہر منادی زدند کہ حالا دور دور وزیر علی خان است ہر کس بطمانیت نشیند و بکار بار خود کوشد روز
دوم دربار عام کرد و خلعت و خطاب دیگر امرا کہ استحقاق داشتند تقسیم فرمود روز پنجم در محلسرای نواب
مغفور تشریف ارزانی داشتہ چند زن جوان را از محلات پدر برای خود انتخاب فرمود و ازین ادا
ناہنجار عالمی را دشمن خود نمود بہو بیگم صاحبہ ہم بظہور این امر ناشایستہ بہم برآمدند و مخفیانہ با او
داشتند از ان اختیار مفارقت نمودہ آمادہ بر استیصال او شدند تحسین علی خان نواب ناظر کہ از
وفات نواب آصف الدولہ ترک لباس کردہ بر مزار او نشستہ بود طلبیدہ تکلیف دنیاداری الخ

و به خلعت گران بها . تا تمش آبرست با اینهمه روی برتابند که سخن بر آشفت و عبث عبث آماده ذلت و خواری
او گشت خان مذکور بود دید انحال از انجا گریخته به خان علامه پیوست او در اوتاق خود بجاے محفوظ یعنی
بر بالاخانه بنشانید وزیر علیخان بحبت جویش پیش خان علامه آمد و از غایت غضب چهره اش سرخ و چشمانش
پهن بود پرسید که تحسین کجاست خان علامه گفت که مرا از حالش آگهی نیست ازین جواب آشفتگی بیقدر دو
ونزدیک بود که کشت و خون عظیمی واقع شود اما از نیافتن نشان کامل مجبور آبر گشت و بهر نوع خیریت
گذشت بعد رفتنش خان علامه تحسین علی خان را پیش صاحب رزیدنت بهادر فرستاد تا خان مذکور از
جان امان یافت مقارن انحال نواب گورنر جنرل بهادر مستر جان شور صاحب از کلکته بطرف ملک اوده
علم نهضت برافراشت نواب وزیر علی خان اول تفضل حسین خان را پیش گورنر بهادر فرستاد عقب خود هم
باتفاق مصاحبان و دمسازان خود که او را نصیب الدوله میگفتند کوچ نمود در مقام پرتاب پور چانده رسیده
با گورنر بهادر ملاقات نمود از انجا که نواب گورنر بهادر از حال بی اعتدالی وزیر علی خان خواهش انتظام
دیگر داشت پس بانتظار یکجائی سپاه خود در جونپور توقف فرمود بعد از انکه هفت هزار فوج در ظل
رایتش فراهم آمد کوچ کرده بعد طی مراحل و منازل داخل لکهنو گردید و در حوالی کوٹهی ببیاپور خیمه زد
گویند الوف نفوس و صنوف ذیحیات برای وزیر علیخان دعا میکردند و حکومتش را بهزار تمنا استدامت
میخواستند اما تقدیرش نبود المختصر پاسے نواب گورنر جنرل بهادر محضری نوشتند مضمونش آنکه وزیر علیخان
را اشارکتے در ملک و مال نواب وزیر الممالک نواب آصف الدوله بهادر نیست و استحقاق جانشینی آن
مغفور ندارد چنین قرار پذیرفته که نواب یمین الدوله ناظم الملک سعادت علیخان بهادر مبارز جنگ که بعد
غفران مآب اکبر اولاد نواب وزیر الممالک شجاع الدوله فردوس آرامگاه و متصف بصفات حمیده است بمسند حکومت
متمکن گردد باید که هر کس برین کاغذ مهر خود ثبت نماید فقط اول نواب بهو بیگم صاحبه والده نواب
آصف الدوله بهادر مهر خود نمودند من بعد تفضل حسین خان و سرفراز الدوله حسن رضا خان و مهاراجه
تکیت رای و جمیع ارکان دولت مهر خودها برغبت تمام ثبت کردند اما راجه جهیکه رای مهر و دستخط
نمود و عذرات بسیار کرده خود را از نیکار بازداشت دو سه اشخاص دیگر مثل عبدالرحمن خان قندهاری
رساله دار سردی الشان کرده از مهر و دستخط انکار کلی آوردند تا سبب ملال دیگران گشت بالجمله بعد
تکمیل کاغذ محضر نواب گورنر جنرل بهادر وزیر علی خان را به بهانه ملاقات پیش خود طلب داشت چون ایام
او بارش قریب رسیده بودند بلا پس و پیش با جمعیتے قلیل پیش نواب گورنر بهادر آمد نواب معلی القاب
کاغذ محضر را از صندوقچه خود برآورده پیش وزیر علیخان افگند و گفت که شما از امروز معزول گردیده

شبیہ نقل عکسی نواب سعادت علی خان بہادر متعلقہ صفحہ (۹۹) بوستان اودھ

بهر است سرکار انگریزی در آمده باید که راضی برضای الهی شده صابر و شاکر باشند برای مصارف کارخانجات شما تجویز معقول عمل
خواهد آمد وزیر علیخان بشنیدن این کلام ملالت انجام دریا دریا اشک از دیدها ریختن آغاز نهاد و گورنر بهادر او را مطمئن ساخته حرم
خیمه خود جا داد و فوج پیاده و سوار برای حفاظت مقرر ساخت بظهور این واقعه طرفه آشوب و تلاطمی رو داد و شگرف حشری در میان مردم
افتاد و هر کس بشنام علیخان به تفضل حسین خان و سرفراز الدوله و تکیت رای و الماس علیخان میداد و هر حکایات لعنت برشان می فرستاد
چنانچه بعضی مردم شوخ طبع تاریخ این واقعه چنین یافتند تاریخ از سر نام هفت کور نمک ؛ سال تاریخ شد عیان بیشک همه
اول آن قاتل حسن الماس ؛ سرگروه همه حرام نمک ؛ یار تحسین کرباد نفرینش ؛ از سماوات و هم ز جن و ملک
فتنه پرداز ملحد کشمیر ؛ که شیاطین پدرش از طفلک ؛ آن خرد دشمن جسیم و لحیم ؛ جهل بسیار و دانش اندک ؛ ناقص العقل
زنگی نادان ؛ دست بردار شد ازان کودک ؛ راجه هم داخل لعیان شد ؛ کرده پاس نمک ز خاطر حک ؛ و دادن
دختر و و نا کردن ؛ شرف خود را شناخت آخر و ک ؛ جهد کردند بهر عزل وزیر ؛ خود سیه رو شدند زیر فلک ؛ یکسر
سات حرفون سے کیا خانه خراب ؛ تین ت اور دو الف یک ع و ب ؛ تفضل حسین خان کشمیری تحسین علیخان خواجه سرا
تکیت رای اشرف علیخان الماس علیخان خواجه سرا حسن رضا خان نایب بهو بیگم مادر آصف الدوله بهادر مدت
حکومت چهار ماه و پنج یوم رزیدنت لمسدن صاحب نایب تفضل حسین خان علامه دیوان و واصلباقی نویس
رای جهسکه رای

ذکر حکومت نواب وزیر الممالک یمین الدوله ناظم الملک نواب سعادت علیخان بهادر مبارز جنگ

وقتیکه اقتدار الدوله اختتام انجامید چنانکه مذکور شد دست بهم داد نواب سعادت علیخان بهادر بپاس سررشته حزم و احتیاط
از شکر پسر نواب آصف الدوله بهادر گریخته پیش نواب ذو الفقار الدوله نجف خان بهادر رفتن خود قرار داده بدین
عزم دست یلغار تمام شتابان قطع منازل و مراحل کرده اکبرآباد و از آنجا به دیگ رسیدند ذو الفقار الدوله باستخبار
این احوال مراسم استقبال بجا آورده به اوتاق خود آورده و مراتب مهمانداری بتقدیم رسانید و از غایت مرحمی ملک بیانه
بسمی بهفت لک روپیه برای مصارف ذات عالی مقرر نمود و قریب چهار سال اتفاق قیام آنجناب با دولت و اقبال
بعد از ان اطراف دست داد درین مدت قیام در اکثر معارک با ذو الفقار الدوله نجف خان بهادر یاور بوده و در بعضی
جا بنفس نفیس با اطراف و جوانب در ممالک ورود ساخته فتوحات نمایان بظهور رسانیدند از یاوری اقبال هر جا که
سمند همت را باستیصال عدو تاخت میکرد شاهد اقبال دوشیزه عروس فتح و نصرت را منتظر آنجناب جلوه میداد
با این همه خاطر مبارک را دلبستگی چنانکه باید دران سرزمین حاصل نگردید بدین سبب بعد قیام مدت مذکور وقتیکه نواب
ذو الفقار الدوله بنا بر بعضی مفاسد و اشرار انتهاض الویه نصرت نمود نواب سعادت علیخان باستصواب نواب
گورنر جنرل از ذو الفقار الدوله نجف خان اختیار مفارقت نموده به لکهنو مراجعت فرمودند با نواب آصف الدوله

ادراک ملازمت کرده اقامت اختیار کردند در سنه یکهزار و یکصد و نود هجری باز با آمدن نواب گورنر بهادر متوجه بنارس گشته
در باغ مادهو داس قیام نمودند سه لک روپیه سالانه برای مصارف کارخانجات آنجناب از سرکار نواب وزیر مقرر گردید
درین رقم قلیل آنجناب کفایت شعاری بعمل آوردند که بعد مصارف کارخانجات وقتیکه بغرض مسندنشینی به لکهنؤ می آمدند
زری کثیر خزانه جمع بود بالجمله درین مدت قیام بنارس طریقه رسل و رسائل با نواب گورنر بهادر مفتوح داشته در باب
مسندنشینی خود تحریک می نمودند از انجا که هر بار بعد وفات نواب وزیر موعود این امر جلیل می شدند درین وقت نواب
آصف الدوله بهادر رحلت فرمودند و وزیر علیخان مسندآرا گردیدند غمی و رنجی که پیرامون خاطر آنجناب گردید زیاده
از حد و بیانست همان وقت تحریری متضمن شکوه تخلف وعده به نواب گورنر مستر جان شور صاحب بهادر فرستادند
از غایت اضطراب خود هم عقب آن بسواری بجره سوار شده بجانب کلکته متوجه شدند چون گورنر بهادر باستماع خبر
سفاهت وزیر علیخان و اجرای مقدمات اوده عازم لکهنؤ بود در مابین راه بمقام راج محل ملاقات ایشان با گورنر
بهادر دست داد گورنر بهادر آنجناب را مطمئن فرموده راضی بر مراجعت نمود و خود به لکهنؤ آمده بصورتیکه بالا گذشته
نواب وزیر علیخان را معزول و محبوس ساخت همان روز بذریعه چیری صاحب حاکم بنارس طلب نواب سعادت علیخان
بشرف ایصال آمد صاحب موصوف نواب معزی الیه را پیش خود طلب داشته ظاهر کرد که منشای نواب گورنر بهادر
چنین است که اگر نواب سعادت علی خان نصف ملک را بعوض مصارف فوج و اقطاع امرا و خوانین و شاهزادگان
دهلی باگذارند و بر نصف مملکت عمل و دخل خود قبول نمایند تشریف شریفه ارزانی داشته مسندآرای وزارت
شوند و در صورت انکار یکی از اولاد نواب شجاع الدوله بهادر فائز این امر جلیل و کامیاب این [illegible] خواهد گشت
نواب سعادت علیخان باندیشه آنکه مبادا در حالت انکار صورتیکه قرار یافته آنهم از دست رود و باعث تحسر و تأسف
گردد ایمای نواب گورنر بهادر را قبول و منظور نمودند تا چیری صاحب بر رفتن لکهنؤ اجازت داد همان وقت نواب والاجناب
بجلوح استعجال توجه بیت السلطنت لکهنؤ گشته شبا شب بعد قطع مراحل و منازل بتاریخ یکم جنوری سنه ۱۷۹۸ یکهزار
و هفتصد و نود و هشت عیسوی داخل لکهنؤ شدند اول خدمت نواب بهو بیگم صاحبه رفته نذر گذرانیدند من بعد
بدولتخانه آصفی تشریف ارزانی داشته باستعانت رزیدنت بهادر [illegible] جلوس فرمودند صاحب رزیدنت
بهادر کاغذ عهدنامه پیش نمود نواب والاجناب مهر خود ثبت فرمودند و همین روز راجه [illegible] توجهات
[illegible] از لکهنؤ گریخته به بنارس پیوست بندگان آنجناب بعد گرفتن [illegible] ارکان دولت را [illegible] موصوف
[illegible] استدراک سبب نمودند مهاراجه [illegible] که در معامله [illegible] از ایشان [illegible] بود [illegible] حال
[illegible] درباب [illegible] سرگذشت [illegible] خوف [illegible] چون این [illegible] از زبان
راجه بر آمد تمامی ارکان دولت زبان [illegible] اظهار

اینواقعه برای آن نموده بود که راجه موصوف مورد عتاب گردیده مردود درگاه و مجروح و باربلا و گرفتار انجا که گفته اند ع عدو شود
سبب خیر گر خدا خواهد چنانچه کشف همین واقعه موجب طلوع نیر اقبال گردید و بدین طریق عمل راجه موصوف سبب ترقی دولت
ایشان گشت چه امر بدیهی است که هر کسیکه با ولینعمت خود بر سر بد اندیشی کوفت خانه امید دیگران سراسر سوخت و هرکه آقای
خود را نشناخت همه بنای وفای خود مستظهر ساخت همین سبب بندگان جناب که معدن عقل و ذکا و مخزن فهم رسا بودند رای موصوف
را بوفاداری و خلوص نیت از جمله ارکان دولت منتخب نموده به مهاراجه بهادر خطاب دادند و او را مطمئن کرده حاضر گردانند و کار متعلقه
بدستور باو سپارند که مالا از کرده راجه گذشته او صلاح و مصلحت بنسبت مهاراجه بهادر چون نفس معامله دگرگون دید و تیغ خود را بر سنگی نیافت
خون جگر خورده ناچار منشور عاطفت بطلب ایشان فرستاد راجه موصوف با خاطر لرزان و دلی پر از امید و بیم به لکهنو
رسیده و [illegible] ملازمت نموده بخلعت خاصه مفتخر و مباهی گردید و یاوری تقدیر بجای که بود باز رسید اکنون این معامله را
همین جا گذاشته باز بر سر معاملات می آرم که بندگان جناب بعد تمکین بر مسند فرمانروایی تفضل حسین خان را بر عهده وکالت
معاملات کلکته [illegible] حسن رضا خان را بعهده نیابت و مهاراجه تکیت رای را بعهده دیوانی و راجه جهاو لال را بعهده
[illegible] اعتبار بخشیده بمقتضای مصلحت وقت مراعات و تفقدات بی پایان بنسبت ایشان مرعی فرمودند و علاوه ایشان
دیگر بندگان نیز فراخور حال شان بذل رعایت و عنایت نمودند بعد وزیر علیخان را بحراست پهره های انگریزی روانه
بنارس کرده یک لک روپیه سالانه برای او مقرر گشت و از نقد و جنس هر قدر که خواست همراه برد اصلا تعرضی باو نگردید گویند
که الماس قیمتی و جواهر گرانبها و نیز اموال دیگر کارخانجات قیمتی کرورها روپیه همراه برد چند روز در بنارس بعافیت
گذرانید بسبب شوخی و شرارت که امتزاجش بود در انجام طریق ناهنجار پیش گرفته اراده بغاوت در سر نهاد و اسباب
سرکشی آماده و مهیا کرده غلغله در اطراف و جوانب انداخت چیری صاحب رزیدنت بنارس که با او سر اتحاد داشت
باستماع این احوال روزی او را پیش خود طلبیده دوستانه پند و نصایح نموده ازین حرکات ناملایم تنبیه نمود
وزیر علیخان از غایت ناعاقبت اندیشی بغضب آمده آن صاحب با عقل و فرهنگ را به تیغ بیباکی کشته بخاک و خون
انداخت و بعد اتمام کارش بیرون آمده و آتش به کوتهی او زده با فوجی که همراه داشت بقتل دیگر صاحبان عالیشان کمر بست
و مرزا جمعه پسر جهاندار بخت شاهزاده دهلی را بپادشاهی و خود را بوزارت برداشته غلغله در زمین و زمان افگند فوج
انگریزی بظهور این فساد عظیم بمقابله و مقاتله رسید وزیر علیخان هم شاهزاده را همراه گرفته اختیار مقابله نموده آتش جدال
و قتال از طرفین مشتعل گردید درانکه زد و خورد جمعیت مرزا چون بنات النعش از هم پاشید و مرزا جمعه گرفتار گردید
ناچار وزیر علیخان هم حرکت مذبوحی اختیار نموده بالآخر گرفته مفر اندیشان عنان از میدان برتافت و از تعاقب
سپاه انگریزی جا بجا [illegible] دریای گهاگهره عبور نموده بولایت گذشت و از انجا افغانان و غیر آنها
گرد آمده بسیار [illegible] والی [illegible] استقبال بجا آورده تعظیم و تکریم گرفت و [illegible]

با نواع رد ابطا و اتحاد نمود درین اثنا کرنیل کالنس صاحب بهادر که بتعقیب مامور بود با فوج ظفر موج به جی پور رسید
و راجه را طمع زر داده بگرفتن وزیر علیخان ترغیب داد راجه از زر دوستی متاع گران از پیمان را گذاشته
وزیر علی خان را حواله نمود کرنیل کالنس بهادر او را به کلکته برده به قلعه ولیم فورت مقید ساخت و تا حیات همانجا
گذرانید و بسال یکهزار و هشتصد و شانزده عیسوی ماه جون مطابق ماه شعبان سنه یکهزار و دوصد و سی و دو هجری بعمر
سی و شش سال از جهان فانی درگذشت تاریخ وزیر هند وزیر علی آصف جاه ٭ چو سوی خلد برین رفت زین سرای غرور ٭
ندیدیم غوطه بدریای فکر با آریم ٭ بدست گوهر تاریخ فوت آن مغفور ٭ بگوشم آمد ناگه بشور و شیون و شین ٭ نوای وای دریغا ز جن و
انس و طیور ۱۲۳۲

ذکر انتظام نواب یمین الدوله ناظم الملک سعادت علی خان بهادر مبارز جنگ

چون بندگان جناب را از طرف وزیر علیخان جمعیت تمام دست بهم داد و استقلال کامل بحکومت و دولت بهم رسید رای همواره
اشتمال تقاضای آن نمود که تفضل حسین خان سرفراز الدوله حسن رضا خان و مهاراجه تکیت رای را از میان برداشته سررشته
انتظام مملکت بکف اقتدار خود درآرد و از این گنجر فتاران فرزین کردار بساط مملکت خالی گرداند چنانچه بلطائف الحیل تفضل حسین خان را
بدستور قدیم عهده سفارت داده روانه کلکته نمود و سرفراز الدوله را فرمان داد که از هنگام صبح تا شب حاضر حضور باشد و
امورات مملکت بعمل آورده باشد و سرانجام مهمات دولت نماید درین صورت سرفراز الدوله مطابق فرمان حاضر دربار می بود
و از صحبت حاضر باشی آسایش و عافیت را خیرباد گفته بغایت سخت کاری را وا گذاشت چون بندگان جناب را بهر صورت استیصال
سرفراز الدوله پیش نهاد خاطر بود بنابر مزید تکلیف هر دو جانب بغایت اختصار تیار کنانیده و سواری اختیار فرمودند از آنجا
که قاعده مستمر این دولت آن بود که هنگام سواری صاحب مملکت مال نایش و خواهی نشسته خدمت مگس رانی بجا آرد بس
سرفراز الدوله حسب الحکم [illegible] دری در آن جا مختصر بهزار جر ثقیل خود را گنجانیده با نواع تکلیف بخدمت نشسته چند
روز [illegible] ایام آسایش بر لبش می آمد هر چند که سرفراز الدوله از عقوبت زندگانی که زندگی را از جان [illegible]
خواهان مرگ بود [illegible] چند روز [illegible] نکایف جهان فانی را بدرود نمود [illegible] ایشان
بود [illegible] انتظام اثاث البیت با ایشان و امثال اسباب جلوس وغیره که عطیه سرکار بود همه منتقل بسرکار شده بوده
داخل کارخانجات [illegible] را با کاظم علی خان پسر خود عقد بسته از نقد و جنس که بخانه خرابی در خانه او باقی مانده
بود جهیز [illegible] وصول فرمودند با بجمله در چند روز از سرفراز الدوله از حشمت و دولت او نشانی نماند تفضل حسین خان
نیز درین ایام هنگام [illegible] کلکته بجز این راه و دیعت حیات کرد اکنون ازین جماعه مهاراجه تکیت رای باقی بود
[illegible] عزل درآمد تمامی سامان دولت و حشمت و اسباب شوکت و عظمت او بضبط درآمد و اصل
[illegible] که راقم السطور از عهد مهاراجه [illegible] بجا می او ترقی کرد مهاراجه تکیت رای

امیری بود که در سخاوت و فیاضی عدیل و نظیر نداشت هندوان او را راجه کرن میگفتند و مسلمانان او را حاتم طائی خطاب میکردند
در سخاوت هندو و مسلمان برابر بود و هر جا که بصرف کثیر شوالهٔ تعمیر نمود برابر آن مسجدی طیار ساخت غرضکه در بلاد و امصار از
عمارتهای خشتی و سنگی یادگاری خوب گذاشته و بر دریا ها گهاتها و چاه ها که دشوار گذار بود بالعموم از ارباب احتیاج هر که بخدمتش
رجوع آورد روی ناکامی ندید و آنچه بخیال هم نداشتی زیاده از آن از خوان نعمتش بهره بر گرفتی بیچ متصرفی او از
بست و کشش ملک و مال لابد متجاوز بود و بذل و ایثار او حد و انتهائی نداشت ده زندهٔ جاوید نام نیک نوشیروان
بعدل ❊ اگر چه بسی گذشت که نوشیروان نماند ❊ مهاراجه فرزندی یا دختری نداشت برادرزادگانش از عدم لیاقت
کاری نیافتند و بنا مرادی در ساختند بعد این معاملات نواب گورنر جنرل بهادر در باب تعیین نائب رسل کتابتها نوشتند
نبذ گاه نگاه بجوابش نوشتند که چون نواب جنت مکان خیلی عدم توجهی بکار و بار سلطنت داشتند بدین ضرورت نائب مقرر
کرده بودند از انجا که ما بدولت را با مور مملکت توجه بذات خاص خود است و وسعت این مملکت احتیاج نائب ندارد
بنابران تخفیف این عهده بعمل آورده ام انشاء الله تعالی در عهد دولت خود ضرورت آن نخواهد بود و من بعد بنظر احتیاط
نصیر الدوله فرزند دوم خود را به نیابت بر گرفتند و شمس الدوله پسر سومی را بعهدهٔ جرنیلی امتیاز بخشیدند و غازی الدین حیدر
پسر کلان را ولیعهد ساختند و حکم عام در داده بودند که از امروز فرزندان ما بدولت را مرشد زاده ها گفته باشند و اصل
اصول انتظام مملکت را بر پرچهٔ اخبار قرار داده بودند خریطهٔ اخبار که اخبار نویسان از اطراف ممالک هر روزه بر ذاک
میفرستادند بدست خاص خود میکشادند و هر پرچه را خود ملاحظه کرده حکمش بدست خاص خود می نوشتند و جهت مزید
تفتیش و تحقیق سرکار ها به تعداد کثیر مامور فرموده بودند که خبر تحقیق از هر جا آورده معروض داشته باشند و برین هرکاره ها
هرکاره های دیگر مقرر ساخته بودند که تفتیش راست و دروغ اخبار این هرکاره ها کرده باشند که مبادا بغرض نفسانی شخصی
بیگناه را القاب و خطاب مبتلا بسازند اگر احیاناً خبر دروغ کسی میرساند بسیاست میرسید

ذکر تقسیم ممالک محروسه فیما بین نواب وزیر و صاحبان انگریز بهادر

اگر چه نواب سعادت علی خان بحصول دولت و ریاست و بوصول حشمت و حشمت قرین نشاط و انبساط می بود اما
از اقبال مضمون تقسیم ممالک محروسه سخت پشیمانی داشت و میخواست که این اقرار صورت قرار نگیرد و این عهد و پیمان رنگ
نفاذ نپذیرد بدین سبب مدام سر بزانوی تفکر نگون داشتی و بدین اندیشه بهر چار سو نظر انداختی اما فکری از فکر هایش
کارگر نمی افتاد و شاهد مدعا جلوهٔ خود نمیداد چون مدتی برین گذشت و با وجود تاکیدات صاحب رزیدنت بهادر
غیر از لیت و لعل از طرف نواب وزیر جوابی نرفت بدین سبب نواب گورنر جنرل لارد ولزلی صاحب بهادر در سال چهارم
جلوس والا بلکهنو تشریف ارزانی داشتند و بایمای نواب معزی الیه صاحب رزیدنت بهادر مولوی سبحان وکیل نواب
والا جناب را طلبیده شمشیر برهنه پیش ایشان نهاد و گفت که با نواب شما حسب قرار ملک تقسیم نمایند و یا جواب شمشیر بدهند

مولوی سدن معروض داشت که جواب شنیده بعد از معرکه نیک ختم شد کیست که با صاحبان انگریز جواب باشد شیر گوید البته در معاملهٔ تقسیم ملک گذارش خود نیست که نواب وزارت مآب را درین معامله سر موی عذری نیست انشاء الله تعالی کرم زود تکمیل عهدنامه بعمل می آید بعد این گفتگو مولوی سدن بحضور نواب وزیر آمد و صورت حال سخن باظهار آورده معروض داشت که حالا در توقف و مکث نتیجه نیک بنظر نمی آید گمان غالب است که بحالت لیت و لعل نوبت جنگ و جدال برسد نواب والا جناب همان ساعت رای جهانگیر رای را طلبیده نشسته بنا بر تقسیم ممالک محروسه فرمان داده چنانچه رای معزی الیه شیر بنام ناظمان ممالک مثل رکن الدوله بهادر و الماس علیخان و حکیم مهدی علیخان و مرزا مهدی و دیگر ناظمان جاری فرموده [illegible] مدت جمله ناظمان کاغذات کماسی خام داخل کردند اما بجهت مطالبات عمده و اصلاحات سنین ماضیه جمع اصلی و کماسی خام مخفی داشتند چنانچه بر بنای کاغذ مذکور شان تقسیم ملک بعمل آمد و نقصانی کثیر درین معامله بظهور رسید ملک یک کرور سی و پنج لک و بست و سه هزار و چهار صد و هشتاد و [illegible] روپیه تفویض سرکار انگلشیه گردید بصورت ذیل

حسب قول قرار سابق	بابت تنخواه شاهزادگان دهلی مقیم بنارس و اولاد نواب فرخ آباد و نواب حافظ رحمت خان و الماس علیخان و تفضل حسین خان
[illegible] لک	[illegible]

تاریخ این تقسیم چنین یافته‌اند

خود بخود این دور و دوری گرفت	ملک ز نواب فرنگی گرفت
	۱۲۱۶ ه

تفصیل ملک که بقبضهٔ سرکار انگریز افتاد

یک کرور [illegible]

چکله گوره و کوره و اناوه	محالات رهر	فرخ آباد	کهیرا گره	اعظم [illegible]	جبول
[illegible] لک	[illegible] لک	[illegible] لک	دو لک	[illegible] لک	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
گورکهپور	صوبه الهٰ آباد	چکله بریلی	هندیا	ماول	
[illegible] لک	[illegible] لک	[illegible] لک	[illegible] لک	[illegible] لک	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	

تفصیل ملک بقیه که در تحت نواب وزیر ماند

یک کرور [illegible] لک

چکله گونڈه [illegible] لک	بیسواره [illegible] لک	بانگرمو [illegible] لک	چکله محمدی [illegible]	چکله جگدیس پور دو لک	چکله خیرآباد [illegible]
دیواسترکه [illegible] لک	دریاآباد و غیره [illegible] لک	رام نگر [illegible] لک	چکله محمداری [illegible] لک	چکله بندیکه رسول آباد و صفی پور [illegible] لک	چکله سلطانپور [illegible] لک
گوشایین گنج [illegible] لک	مانک پور بهار دو لک	املاک نواب صفدر جنگ در شاهجهان آباد [illegible]	املاک زرخرید سرکار اعلی در بنارس [illegible]	حضور تحصیل [illegible]	—

ذکر بند و بست ممالک محروسه بعد تقسیم ملک

چون بندگان عالی را از تقسیم ملک انفراغ کلی دست داد به تنظیم و تنسیق بقیه ممالک نظر توجه بند و ل فرمودند و بسیار تغیر و تبدل در انتظام سابقه بعمل آوردند از انجمله رکن الدوله نصیر الملک محمد الماس علی خان خواجه سرا که از اعاظم ناظمان این ملک بود و بسیاری از ولایات در تحت فرمان داشت بعلت تغلب و تصرف زر سرکار از نظامت معزول کردند و بسیاری از آینده هم از دیگر کارها ممنوع ساختند ازانجاکه خان معزی الیه بضاعت کرورها روپیه با خود داشت بلکه در تمول و زرداری کسی همسرش نبود پس با وجود عزلت و عطلت تا حیات بکمال ثروت و فراغت بسر برد گویند در سخاوت و فیاضی بی نظیر بود و همت بلند و نیت حق پسند داشت چون هنگام رحلتش فرا آمد هند و تجه خود را طلبیده آن تمسکات قرض لکهوکها روپیه که بذمه امرای لکهنو بود چاک کرده در حوض بینداخت و بکارپردازان و غلامان در اخفای این راز تاکیدات شدید نمود با لجمله چون الماس علیخان جهان فانی را پدرود نمود جائداد و املاکش که از کرورها متجاوز بود بضبطی در آمد و از نقود و اجناس لکهوکها روپیه پیش غلامانش ماند که یکی ازان منالال قوم کایست ساکن جهان آباد بود که او متاع گران ازان بعوض زر دولت فروخته غلامی او اختیار نمود و باسم حیدربخش جیله موسوم گشته صاحب دولت و جاه گردید هنوز اولادش به کوڑه جهان آباد بر املاک و جایدادش قابض و متصرف اند الغرض بندگان عالی حیدربخش را هم زیر محاسبه گرفته بضبطی و متوجه گشتند اما از حسن سعی میرزا جعفر منشی زر بدهی ازین بلا رهائی یافت انست احوال الماس علی خان دیگر از ناظمان این عهد میرزا مهدی علی خان بود او هم بپایه عزل درآمده در زندان افتاد و همانجا از قید حیات رهائی یافت برادرش حسین علیخان بهزار خرابی خود را از محاسبه پاک ساخته عزلت و خانه نشینی را غنیمت دانست و کاظم علی خان پسر زین العابدین خان ساکن کوڑه جهان آباد پدر و نیاکان خود را بطرف دکن کشید و باز تا حیات ز دے

این وزیر پارند بالجمله از ناظمان قدیم غیر از نفضل علیخان و حکیم مهدی علیخان و مرزا خانی دیگری نماند حالا بهمه کارها راجه بتیل پرشاد و راجه بهوانی پرشاد و راجه پرم دهن جندر راقم السطور و راجه گوردهن لال برادر ایشان را که بدیانت و امانت شان اعتمادی قوی بود برای نظامت منتخب کردند و بعضی نظامت اطراف ممالک ایشان را نبواختند و محکمهٔ اخبار به صاحب رای و ارالضرب به رای بالکرشن نامزد فرمودند و انتظام فوج بدینگونه کردند که از هشتاد پلتن و یازده هزار سوار جنگی چهل هزار پیاده و سه هزار سوار نگاه داشتند باقی همه را موقوف کردند و تنخواه پیاده چهار روپیه و جمعدار پنج روپیه و کمیدان هشتاد روپیه و تمندار یازده روپیه و سوار بست روپیه ماهوار مقرر فرمودند در سنه یکهزار و دوصد بست و چهار هجری رای جیسکه رای ودیعت حیات فرمود این واقعه بر خاطر اشرف بس گران گذشت یکروز و یکشب از غایت حزن و ملال بچیزی توجه نفرمودند فی الواقع اختصاص رای موصوف باین درگاه همچنین بود تا وقتیکه بخدمت و اطلاع باقی امتیاز داشت ممدوح خاص و عام و مطبوع اقارب خود بودند بعد که بپایه و الای دیوانی رسید وضیع و شریف صغیر و کبیر را از حسن سلوک خود ممنون احسان نمود از دیانت داری و کفایت اندیشی نواب وزیر را شیفتهٔ خدمات خود ساخت روزی نبود که بمرحمت خلعت فاخره و ملبوس خاص سرفراز نسازند و ساعتی نبود که به مهربانی و مهربانی جناب ایشان را عزتی نه بخشند بالجمله اقتدار و اختیار شان درین عهد دولت از اندازه درگذشت و بطفیل عاطفت فرمانروایان این دولت چندان صاحب دولت و جاه گردید که ذکرش از احاطهٔ تقریر بیرون است بعهد اقتدار خویش در لکهنو و سندیله عمارت لکها روپیه تعمیر ساخت که تا حال نظارت بخش دیدهٔ نظارگیان است و از دیهات و علاقجات نیز بسیاری ریاست بهم رسانید که هنوز از انجمله ریاست سرون تڑا گاؤن یادگار اوست علاوه دیگر صفات طبع نیز موزون داشت شعر هم خوب میفرمود از وست کدامی نازنین بیکر ز مصر ناز می آید ؛ که یوسف در رهش از دیده فرش انداز می آید ؛ بنابر مناسبت سخن مثل سید صدر عالم پهانوی و جگوانداس بسمل و دیگر شعرا بخدمتش جمع آمده زله ربای خوان نعمتش بودند این چند ابیات مثنوی بسمل برای سیر ریاض سخن بسلک تحریر در می کشم ؏ صبحگاهی درون خانهٔ خویش ؛ داشتم فکر مطلبی در پیش ؛ آمد از در بگوش من آواز ؛ که برون آر خانه ای دمساز ؛ این صدا چون مرا بگوش رسید ؛ شد دل از اختیار و هوش پرید ؛ بیقرارانه آمدم بر در ؛ تا کشادم بکار سو نظر ؛ بود راجه کنور شفیق قدیم ؛ که بود همدم و انیس ندیم ؛ از ره دوستی سلامم کرد ؛ شاد خاطر ازین پیامم کرد ؛ که فلک تبه هلال رکاب ؛ رای انجم سپاه مهر جناب ؛ مخزن لطف و مجمع اشفاق ؛ منبع مهر و معدن اخلاق ؛ قدردان قدر بخش قدر افزای ؛ مظهر فیض رای جیسکه رای ؛ خوانده در خدمت خود ت بوفا ؛ همره ما بر نگذار بیا ؛ دل من زین نوید لطف عمیم ؛ تازه شد چون گل از هبوب نسیم ؛ دست آن غمگسار بوسیدم ؛ همره او روانه گردیدم ؛ چون رسیدم بمحفل پر نور ؛ که از و باد دیدهٔ بد دور ؛ پیش آن صاحب بلند مقام ؛ خم نمودم سر از برای سلام ؛ بکشادم زبان بمدح و ثنا ؛ مطلع تازه خواندمش بدعا ؛ بر فلک مهر و ماه تا باشد ؛ خلق را

با تو اینجا باشد ♦ از کرم در بر خودم بنشاند ♦ مطلع بستان جامی خواند ♦ ای فروغ جمال تو خوبان ♦ پرتو خوبی تو محبوبان ♦ جلوه
عرض کردم که ای فلک پایه ♦ بود جامی بسی گران مایه ♦ هر چه گفته همه نکو گفته ♦ همه دُر سفته و گهر سفته ♦ لیک او رخت
چون بجنت ببرد ♦ گنج معنی بهاتفی بسپرد ♦ رفت چون هاتفی بملک بقا ♦ داد آن گنج ایزد اهلی را ♦ گشت اهلی چو با خدا
واصل ♦ یافت آن گنج مرشد کامل ♦ چونکه مرشد سوی ارم بشتافت ♦ جمله آن گنج را ثنائی یافت ♦ چون ثنائی ز دهر کرد سفر
به نظیری رسید گنج هنر ♦ چون نظیری بشد ز دیر کهن ♦ شد ز آن مسیح گنج سخن ♦ چون مسیح از زمانه رخت به بست ♦ صائبا
آن طلسم گنج شکست ♦ کرد صائب چو از جهان بدرود ♦ داد آن گنج را بفایض زود ♦ رفت فایض چو زین سرای
سپنج ♦ داد اکسیر را خدا آن گنج ♦ کرد اکسیر جا چو زیر زمین ♦ یافت آن گنج را جناب یقین ♦ مایه داری کنون بخلق جهان ♦
نیست کس همچو آن بلند مکان ♦ بود دهلی مقام والا شان ♦ لکهنو جا لیا بود جا لیش ♦ از قدومش زمین شرف دارد ♦
هر مکان از مکین شرف دارد ♦ من چو زین گنج مایه ور گشتم ♦ بی نیاز از دُر و گهر گشتم ♦ کس چو من نیست مایه دار کنون ♦ +
داده ملک سخن مرا بیچون ♦ می توانم سخن از ان گفتن ♦ داستان بعد داستان گفتن ♦ هر که هر کس به پیش فکرم پست ♦ جمله
هست تیغ زبان مرا در دست ♦ گر بدعوی کسی سر افرازد ♦ تیغ من فرق او جدا سازد ♦ ملک معنی مراست زیر نگین ♦ هم
امروز خسرو معنی ♦ رای رایان چو این شنید از من ♦ ریخت لعل و گهر ز درج دهن ♦ ای مرا مونس شفیق قدیم ♦ بوده
روزانه و شبانه ندیم ♦ گر توانی سخن از ان گفتن ♦ تو برای رضای خاطر من ♦ قصه عاشقان بکن انشا ♦ یادگاری
گذار در دنیا ♦ چون مرا حکم آن بلند مکان ♦ بود بهتر ز صد هزاران جان ♦ کمر سعی خویش بر بستم ♦ رفته در کنج خانه
بنشستم ♦ بهر یاران فسانه گفتم ♦ مست بودم ترانه گفتم ♦ رفت از هجرت نبی تا حال ♦ با هزار و صد و نود یکسال ♦ آنچه
داستان با صیام ♦ بنمودم بچند روز تمام ♦ ای خدای کریم دانائی ♦ که نیم لاف زن ز خود رائی ♦ بخرد مستم و نمیدانم ♦
که چه میگویم و چه میخوانم ♦ عذر به پذیر و از گنه بگذر ♦ تا کند خامه راه معنی سر ♦ همرهش باد قاید توفیق ♦ گفته اند الرفیق ثم
الطریق ♦ منقول است که چون هنگام وفات رای معزی الیه رسید فردی که از نقود و اجناس مملوکه خود به تعداد هفت کرور روپیه
بقید تحریر در آورده بدست فیض الله خان خدمتگار خود پیش نواب وزیر فرستاده معروضداشت که چون رمقی از حیات مستعار
من هنوز باقی است امیدوارم که بکار پردازان سلطنت امر گردد که بضبط اثاث البیت این بنده درگاه پردازند و داخل
کارخانجات سرکار نمایند هر چند قاعده مستمره این دولت آن بود که هرگاه کسی از ارکان دولت بمیرد تمامی اثاث البیت او
بضبطی در آمد اما بندگان عالی بنابر حسن خدمات رای معزی الیه متاثر و متحسر گردیده حکم معافی جایداد بخط خاص بر حاشیه عرضداشت
نوشته مطمئن فرمودند و بعد وفات ایشان راجه پرم دهن جد راقم السطور و راجه گوردهن لال برادرشان را بعطای
خلعت ماتمی نواختند و پس از چندی بحکومت چکله سندیله امتیاز بخشیده خلعت فاخره با علم و نقاره مرحمت ساختند
و عهده دیوانی به یاکرشن کائیست سکسینه عنایت فرموده بخطاب رای مخاطب فرمودند و در ابتدای حال بدفتر دیوانی

بوجی طلیل بسر می‌برد از انجا که آثار رشد و کاردانی از جبههٔ او واضح و لایح بود بصفات دیانت و امانت اتصاف داشت رای معزی الیه
شفقت بسیار بحال او مرعی فرمود و بحضور نواب وزیر اورا پیش نموده معروض داشت که بعد از من لائق این پایه همین کس است
چنانچه بعد وفاتش بپایهٔ بیاوری طالع رسید بجائیکه رسید اکنون ازین گفتار مراد آنکه زبان بکام خموشی کشیده باز بسر رشتهٔ مدعا بدست می آرم
که چون نواب وزیر اورا از انتظامات اندرونی فراغتی دست بهم داده بود همت والا نهمت توجه بر آن گردید که سمند حکومت و فرمانروائی در
تمام ساحت هندوستان بتازند و عروس مملکت را بآغوش تمنا در آرند چون استحصال این امر عظیم بصورت دیگر در آئینهٔ خیال متعذر و اشکال
می نمود بنا بران مستر ادرنی را بلندن فرستاده درخواست بیشکه داری ممالک محروسهٔ انگریزی باد از پیشگی و افزونی جمع سال بسال
بحضور پارلیمنت و شاه جمجاه انگلستان پیش نمودند از انجا که خراج این ولایت وسیع هندوستان زیاده از چهل پنج کرور روپیه نبود
و بعد مصارف هیچ پس انداز نمیگردید بلکه فاضل بصرف میرسید پس اهالیان پارلیمنت انجمنی را البته خاطر نشان نکردند نواب الا نجاه را
به گورنری هندوستان امتیازی بخشیده جهت درستی این امر عظیم روانه ساختند گویند که لارد موصوف پیش ازین چندی
بسبب کثرت دام بنهایت تنگ بود و قریب بود که ریاست اهالیش از دست برود و بعرض تلف رسید بندگان عالی بتدریج
وکلای خود استدراک این ماجرا فرموده از یک کرور روپیه اعانت لارد موصوف نمودند تا حالتش از پریشانی بجمعیت گرایید
بدین سبب لارد موصوف اخلاص و اختصاص بسیار با آنجناب داشت درینوقت که لارد ممدوح بگورنری هندوستان
سرفرازی یافت خط شوقیه به بندگان عالی نوشت که عنقریب این نیازمند بهندوستان میرسد انشاء الله تعالی کار آن
جناب خاطر خواه سرانجام میدهد بندگان عالی ازین مضمون مسرت مشحون بنهایت محظوظ گشتند با وجود دانشوری و هوشمندی ظاهر
بر آل کار نکرده این راز را با مقربان و نزدیکان درمیان نهادند تا رفته رفته خبر بگوش جلی صاحب رزیدنت بهادر رسید
از انجا که فیمابین بندگان جناب و رزیدنت بهادر کدورت بسیار بود بنحوی که سلام کلام هم نمیرسید هر روز ملالی نو گل شگفت
و گلی تازه می شگفت بدین سبب رنج ملال خاطرش بیفزود و در فکر هجو افتاد از اتفاقات همدرین ایام بندگان عالی بعارضهٔ جگر
استسقا مبتلا شدند حکیم علی شریف متصدی معالجه گردید در چند روز از معالجهٔ خود صحت داد روزیکه غسل صحت فرمودند بتقریب
زیارت بدرگاه حضرت عباس بکمال تزک و احتشام تشریف شریف ارزانی داشتند بعد معاودت از انجا یکپاس شب
گذشته بود که آب یخنی طلب فرمودند میرزا علیخان خسرپورهٔ آنجناب از نهایت کورنمکی زهر آمیخته پیش نمود بندگان عالی غافل
ازین ماجرا جام یخنی از دست آن بد انجام گرفته در کشیدند همین که از حلق فرو رفت زهر در تمام بدن سرایت کرد در ساعت
مزاج مبارک از مرکز اعتدال در افتاد و بهماندم شاهباز روح مبارک از آشیانهٔ عنصری پرواز نمود بظهور این فعل خراش
و وقوع این حادثهٔ جگر تراش آثار قیامت در محلات ظاهر گردید و تمامی ارکان دولت و اعیان مملکت سررشتهٔ تدبیر
از دست داده مضطر و سراسیمه شدند مرزا غازی الدین حیدر و کپتان بریافت این خبر وحشت اثر مضطربانه خود را بدولتخانه
رسانیده و صاحب رزیدنت بهادر را نیز بوقت صبح دم اکثر ... را اطلاع کرده بعد گرفتن قصد رفع شک نمودند

ہمان ساعت بند و بست دروازہ ہا بعمل آوردند و ہر طرف عمل و دخل نمودہ چوکی و پہرہ نشانیدند بعضی مورخ بران اند کہ مفتیا بایمای صاحب رزیدنٹ بہادر مرتکب اینچنین حرکت گردید واللہ اعلم بالصواب مدت حکومت شانزدہ سال و یازدہ ماہ و بست و یکروز صاحبان رزیدنٹ لمسدن صاحب کرنیل اسکاٹ صاحب کرنیل کالنس صاحب کرنیل بیلی صاحب نائب نواب نصیر الدولہ احمد علیخان دیوان و وصلباتی نولس رای جیسکہ رای راجہ دیاکرشن بخشی الملک رای مجلس رای

ذکر شعرای نامی این عہد

شیخ غلام ہمدانی المتخلص بہ مصحفی از امروہہ مضافات مرادآباد در عنفوان شباب بہ شاہجہان آباد وازانجا بہ لکھنؤ آمد ہنگامہ سخن پروازی گرم نمود و غلغلہ سخن سرائی و معنی آفرینی از زمین تا آسمان رسانید شیرینی کلامش مذاق سخن شناسان را شیرین ساخت و نمکینی طرز بیانش شور بجہان انداخت دراردو شش دیوان و دو تذکرہ دارد و در فارسی یک تذکرہ و یک دیوان با حجات و انشا اکثر مباحثات و مطارحات کردی دبہ الشیان غالب آمدی امروز دیوان اردو پیش نظر است برخی ازان ثبت افتاد از وست بلبل خوش صفیر ہون گلشن دو رگار کا ❊ کچھ مین نشید خوان نہین فصل بہار کا نالہ ہوا زمین پہ رنگ شفق سپہر ❊ ہون کہان کہان گرا زخم تن فگار کا ❊ تیغ کیے ہوئے غلام کہو کیون کھڑے ہو تم کام تو ہو چکا تمام مصحفی نزار کا ❊ ولہ جاؤن مین کسکے پاس میرا آشنا ہے کون ❊ دنیا مین ہو فا نہین ہے بھی باوفا ہے کون ❊ پھولون پہ پڑ گئی ہے جو یکبار اوس سی ❊ کیا جانے صبح جاکے چمن مین ہنسا ہے کون ولہ بیگانہ خو کو اپنے گر آشنا بناؤن ❊ ایسا کبھی نہ خوش ہون گر کیمیا بناؤن ❊ اے مصحفی جو اون بحر طرازیون پہ ❊ موسی صفت عصا کو مین اژدہا بناؤن ولہ ڈرتا ہون صبا تجھسے جو زلف کہ ہوا ہی ❊ قسمت ہے بری مجھکو کہین پیچ نہ پڑجاسے ❊ تو آئے جو گلگشت کو اے سرو خرامان شمشاد خجل ہو کے زمین مین ابھی گڑ جاسے ولہ ہنوز وہ ال نیا دیدہ تر پر رکھا ❊ ایک پھاہا بھی نہ ناسور جگر پر رکھا

مرزا محمد حسن المتخلص بہ قتیل پسر درگاہی مل از کہتریان شاہجہان آباد دہلی بود بنا بر صحبت اہل اسلام بہ ملت محمدی درآمد در سخن سرائی پایہ اش بلند بود و در فارسی و ترکی استعدادی کامل داشت بلاد عرب و عجم و ترکستان ہمہ دیدہ و محاورات فارسی و ترکی بخوبی تحقیق کردہ صاحب تصانیف کثیرہ و مصنف کتب معتبرہ است مدتی مصاحب امیر الامرا غازی الدین خان بہادر عماد الملک بودن بعد بہ لکھنؤ آمد و تا حیات ہمین جا بسر برد و پیش امرا و وزرا توقیر بسیار یافت و اوستاد مسلم الثبوت گشت در سال یکہزار و دوصد و دو ہجری وفات یافت از وست ای وای بران لب کہ بود بوسہ گہ غیر ❊ چشمی نظری نیست من بے سروپا را ❊ ولہ از یار علاج دل شیدا شدنی نیست ❊ جلاد ستم پیشہ مسیحا شدنی نیست ❊ تا چند قتیلا چو حزین نالہ و زاری ❊ آہ این شب ہجر است کہ فردا شدنی نیست ❊ ولہ در رہ عشق دلم شد ہدف تیر کسی ❊ زخم من بہ شدنی نیست ز تدبیر کسی ❊ جانم من بچسپان کشتہ گردم کہ خدا ❊ خون من کردہ حلال دم شمشیر کسی ❊ ولہ یا پہلو و صد خنجر یک سینہ و صد پیکان

در مقتل مظلومان این است نشان ما ؛ وله ؛ از تیغ ترا نیست رازدار کسی ؛ که جان بلب رسید ولب شکوه
وا نکند ؛ وله ؛ کسی که خود را اسیر درد دوری تا کجا دارد ؛ نهادم بر گلو خنجر که همت کارها دارد —
رای گلاب رای المتخلص به گلشن عم نامدار این نامه نگار از اعاظم و تقیه شناسان سخن و از
اجلهٔ ناموران این فن بود و در عربی و فارسی پایه بلند داشت و در علم تاریخ و لغت و شعر فهمی و سخن سنجی رقم یکتائی
می نگاشت با وجود کثرت امور دولت و وسعت دائره حکومت اوقات عزیز بدین شغل خطیر صرف فرمودی و گاهی
از موانست شاهدان سخن معطل نبودی هنگامیکه ودیعت حیات فرمود ظفر نامه هاتفی بدستش بود ارباب خرد
موانست و با سخن و تآلف او باین فن ازینجا دریابند در فارسی دیوان کلانی دارد و اول از میرزا قتیل من بعد
از مصحفی تلمذ کردی علاوهٔ آن تعلیم تیراندازی بی مثل و بی نظیر بود **از وست** نسیم صبح پیغام شگفتن داد گلها را
درین گلشن چو نرگس باز کن چشم تماشا را ؛ نمیدانی که اینجا هر کسی سر در کفن دارد ؛ چه بیدردانه بر خاک خرام
می بری پا را ؛ وله ؛ عاشقانند که خونناب ز دل سر ندهند ؛ پاره سازند گریبان بر فوگر ندهند ؛ خوبرویان
جهان را چکنم شرح ستم ؛ صبر هرگز نبود تا غم دیگر ندهند ؛ وله ؛ با تیغ ناز و غمزه سوار سمند شد ؛ فریاد الامان ز ملایک
بلند شد ؛ صد چاک سینه دوختم اما ز اضطراب ؛ آخر برون ز سینه دل دردمند شد ؛ وله ؛ مثل خاطر بسوی
او دارم ؛ روز و شب آرزوی او دارم ؛ صبح و شام از پی نظاره او ؛ سیر گاهی به کوی او دارم ؛ رنجش
آرد مزاج من هردم ؛ عاشقم لیک خوی او دارم ؛ وله ؛ آنکس که از زبان تو حرف جفا شنید ؛ گویا پیام
خضر ز آب بقا شنید ؛ وله ؛ عاشق که سوی ملک عدم شد سفر او ؛ آشفته مگر بود بیاد کمر او ؛ وله ؛ **قصیده در مدح**
راجه پرم دهن جد این نامه نگار آمدم شاد بکوی تو نوبالان رفتم ؛ بچه رنگ آمده بودم بچه عنوان رفتم ؛
جیب در جیب بچیدم ز تو خار حسرت ؛ نه پی چیدن گلهای گلستان رفتم ؛ آمدم پیش تو ناگاه نمودی قتلم ؛ بچه
از دم تیغ تو بر چشمهٔ حیوان رفتم ؛ وه گام و فرز لعل تو سراپا مایوس ؛ چون سکندر ز لب چشمهٔ حیوان رفتم ؛ عوض
لطف تو با من چو نبود ایثاری ؛ دوش زین واقعه شرمندهٔ احسان رفتم ؛ دست بکش ز ستم در ره تقسیم نام خدا ؛ بر در
رای زمان عادل دوران رفتم ؛ چون رسیدم بدرت از مدد بخت سعید ؛ در حقیقت بدر کعبهٔ عرفان رفتم ؛
لذت تلخی دشنام تو تا یافته ام ؛ در هوای نعم روضهٔ رضوان رفتم ؛ باد هم عشق شد و برد بسوی تو مرا ؛ لله الحمد
رقطع ره جولان رفتم ؛ راه نا کرده به بستان وصال تو خزان ؛ از گل داغ دل انباشته دامان رفتم ؛ عقده
وا کرد ز زلف تو از آن دم که صبا ؛ باد وش در همه اطراف پریشان رفتم ؛ کرد تعمیر عشق تو از آن دم که ز دل
در ره ملت آشفته مزاجان رفتم ؛ تا که بارم اثر گریه ذوق الفت ؛ جانب دشت جنون خرم و خندان رفتم ؛
تنگ چشم شده بس هیچ زبان یکباری ؛ گشت ذوق ... جهیا که طوفان رفتم ؛ رای رایان جهان راجه پرم دهن که از د

در همه عالم ایجاد ثنا خوان رفتیم ÷ گرد می غنچه روش تنگ ز دوران گشتیم ÷ از هوای گرتش چون گل خندان رفتیم ÷ حاسد را
خنده ازین امر روانیست اگر ÷ بدر کعبه جان ناصیه سایان رفتیم ÷ نان بدیوار چو آشفته مزاجان نزدیم ÷ از پی فایده
خویش بحطان رفتیم ÷ گر ترا نیز بود فایده زو منظور ÷ زیر پا چند تو هم آی که من هان رفتیم ÷ مهر امید برآورد سر از شرق ثنش ÷
با همه یاس اگر همچو غریبان رفتیم ÷ از می خلق که یک جرعه بجامم فگند ÷ تا دو عفر خود رفته چو مستان رفتیم ÷ تا که زلف سخنش نافه سربسته گشاد ÷
ز شکار ختن اگل و سنبل و ریحان رفتیم ÷ پیر واثق که تا سر خویش بعیوق کشید ÷ آسمان گفت که من بر سر دوران رفتیم ÷ میکنم بهر دعا تو کنون دست دراز ÷
زانکه در راه ثنای تو هر اوان رفتیم ÷ تا که گویند که بلبل سر گلشن دارد ÷ تا که گویند پی گل صفاهان رفتیم ÷ سایه لطف خدا با دو بفرقت جاوید ÷
که بهابوهم و از تو مه تابان رفتیم ÷ وله رباعی با شمع بگفتم که هر شب به چسان ÷ سازی تو همه سوز دل خویش عیان ÷ گفتا که نسازم یا سخن چرا
بهی زدوانیست در ارباب جهان ÷ وله گردش چشمش ربوشتم داد بیکاری مرا ÷ دور ساغر گردی آهنم هشیاری مرا ÷ زیر شمشیر
جفایش سر نهادن طاعت است ÷ میکند تعلیم استاد وفاداری مرا ÷ در خم زلفش اسیرم از جهان آزاده ام ÷ به ز آزادی است
یاربا این گرفتاری مرا وله درین بهار نه گل خوش نه بوستان بی تو ÷ اگر خوش است همین چشم خونفشان بی تو ÷ نه سوی لاله
به بینم نه سوی گل گاهی ÷ که چشم من نگشاید بر این و آن بی تو وله تخمی دارم که دلداری ندارم ÷ و گر دارم وفاداری ندارم ÷
دل من شیشه صاف است در عشق ÷ برین آئینه زنگاری ندارم ÷ برو بلبل تو بر گل باش خرسند ÷ که من پروای گلزاری ندارم ÷
انشاء الله خان المتخلص به انشا پسر ماشاء الله خان مرشدآبادی در حدت فهم و شوخی طبع ضرب المثل بود خدمت
نواب وزیر الممالک ناظم الملک سعادت علیخان بهادر تقرب بسیار داشت و بر اکثر کلام شعرای عصر اعتراضات کردی و در لطیفه
گوئی و بذله سنجی علم یکتائی برافراشتی کلیاتش بالتمام بنظر گذشت برخی ازان درین نامه جا یافت **از وست**
مشرب رندانه میداریم و همچو شیم ما ÷ با شیم سدهی چون خم نمی جوشیم ما ÷ ای خوشا غفلت که از رفتن هنوز آگه نیم ÷ اینقدر ما در میان
خواب و خر گوشیم ما ÷ کاسد افتاده است بازار جهان گو مشتری ÷ گر کسی باشد متاع خویش بفروشیم ما ÷ وله صف مژگانش قهر و
چشم خونریز است پنداری ÷ نهان در نیستان نیزه خنگیر است پنداری وله ما طرف باده نگه می نکنیم ÷ شب بر آدینه گنه می کنیم ÷
وله شوخ محبوب ترا میدانم ÷ از همه خوب ترا میدانم ÷ آتش افروخته در عالم ÷ ای کل پر آشوب ترا میدانم وله کھینچ لے
کاش وہ پری اپنے مجھے لحاف میں ÷ تا کہ چھٹ جائے پھکڑ سے دامن کوہ قاف میں ÷ ہو نہ وہ ماہرو تو چھٹ شیشہ حلی ولئیہ
شمع سے آگ دون لگا چادر نور باف میں ÷ شیخ جی یہ بیان کرو ہم بھی تو بارے کچھ سنیں ÷ خدا کے ہاتھ کیا لگا خلوت و اعتکاف
میں وله پھبتی ترے مکھڑے پہ مجھے حور کی سوجھی ÷ لا ہاتھ ادھر دے کہ بہت دور کی سوجھی

دفتر سوم بوستان اوده

ذکر نواب رفیع الملک رفعت الدوله غازی الدین حیدر خلف نواب سعادت علیخان بهادر

نواب غازی الدین حیدر بعد وفات پدر در سنه یکهزار و دوصد و بست و نه هجری مطابق بسال یکهزار و هشت صد و چهارده عیسوی بر مسند ریاست

متمکن گردید تاریخ جلوس چنین یافتند ع خرد گفت جشن وزارت مبارک ❊ هر چند شمس الدوله داعیهٔ مخالفت در سر داشت و بجهت
حصول امر ریاست سعی موفور بجا آورد اما تدبیرش کاری نساخت و نهال تقدیرش برگ و باری نداد چار و ناچار ترک مخالفت
کرده متابعت نمود و طوعاً و کرهاً طریق اطاعت پیمود بعد ارکان دولت و اعیان مملکت نذرها گذرانیده اظهار فدویت نمودند
همان روز آغا میر که از عهد ولیعهدی مقرب خدمت بود بخطاب معتمد الدوله مخاطب شده از خلعت مدار المهامی فرق عزت برافراخت و جیم
دیاکرشن بعهدهٔ دیوانی و اصطبلاتی چهرهٔ افتخار بر آراست مظفر علیخان بداروغگی دیوانخانه و اهتمام سواری خلعت پوشید قمر الدینخان
المعروف به میرزا حاجی خلف میرزا جعفر منشی رزیدنٹی بجلدوی حسن خدمات مورد عاطفت شده صاحب اختیار و مرجع مهمات این دولت
نامدار گردید رزیدنٹ بهادر بغرض تسلط و رونق کار خود دست مداخلت بکار و بار مملکت دراز کردند و خواهش خود بطرز ترتیب داده
عملدرآمد نمودند بظهور این معنی آیینهٔ خاطر بندگان عالی بغبار ملال مکدر شده زبان بشکایات و حکایات آشنا گشت مقارن این حال نواب مارکویس
هستینگس الملقب به لارڈ مائرا گورنر جنرل کشور هند داخل لکهنؤ شدند مراسم استقبال و مراتب مهمانداری بآیین شاهانه بعمل آمد بندگان عالی
که از ولیعهدی صاحب رزیدنٹ بهادر ملالی بخاطر داشتند شکایت این معامله از نواب معزی الیه بدرجهٔ غایت نمودند و مستدعی تدارک این فتنه
شدند نواب معزی الیه بعد وقوف این ماجرا از صاحب رزیدنٹ بهادر اعتراض شدید فرمودند بلکه مکتوب ساخته راضی نامه بندگان عالی را طلبیدند
درینصورت رزیدنٹ بهادر بنهایت مضطر و سراسیمه گشت و علی نقی منشی خود را برای اصلاح این معامله هدایت نمود و منشی موصوف از نزد خود معتمد الدوله را
بوثاق خود طلبیده ذکر این معامله در میان آورده گفت که اگر از سعی شما راضی نامه بندگان عالی بدست آید بعوض آن عهدهٔ نیابت این دولت شما
خواهیم داد معتمد الدوله ازین مژده بنهایت مسرور گشته پیش بندگان عالی آمد و وقت فرصت دریافته چنان فهمایش نمود که بندگان عالی
بلا پس و پیش راضی نامه خود بذریعهٔ معتمد الدوله پیش رزیدنٹ بهادر فرستادند درینصورت این مرحلهٔ دشوار گذار بآسانی تمام طی گردید و بعد چندین
نواب گورنر معتمد الدوله بسعی رزیدنٹ بهادر خلعت نیابت پوشید و صحبت میرزا حاجی درهم و برهم شد اکنون این معامله را همین جا گذاشته
بطرف حالات شمس الدوله می آیم که چون امر ریاست برسید گان عالی قرار گرفت از غایت حسد ناتوان بینی در لکهنؤ اقامت خود نپسندیده به بنارس
شتافت شش هزار روپیه ماهوار برای او مقرر گردید و صاحب اعاظم دست و پنج فیل و یکصد کهار و مختصری پیاده و سوار در انجا هم همراه شد تا حیات بکمال
جمعیت و شوکت بسر برد در حالت تحریر این شگرفنامه پسرش اقبال الدوله بهادر در کربلای معلی استقامت دارد از سلطنت انگلشیه و دولت عثمانیه
بسا اعزاز یافته صاحب زر و مسافر نوازست خصوص به اهل هند التفات بسیاری نماید از نقد و جنس اعانت میکند با اینهمه بغایت منکسر المزاج بوده است
در سال سوم جلوس والا مطابق سنه یکهزار و دو صد و سی و نه هجری جناب عالیه متعالیه بهو بیگم صاحبه والدهٔ نواب آصف الدوله بهادر جنت آرامگاه ازینجهان فانی بعالم جاودانی رخت
کشیدند پرگنه سلون که بجاگیر ایشان بود بضبطی در آمد و به بادشاه بیگم مرحمت گشت از جائداد نقود و اجناس حسب وصیت آن مرحومه یک لک روپیه نذر کربلای معلی
و یک لک روپیه برای تعمیر مقبره علیحده کرده مابقی به لواحقان و خواجه سرایان بذریعهٔ رزیدنٹ بهادر تقسیم گردید درین ایام معتمد الدوله را دولت و ثروتش
بانتها رسیده و اختیار و اقتدارش از حد گذشته بود دنیا بکام او برآمد و میرزا حاجی از کنج عزلت برآمده باز بر جای خود رسید از
پیران کهن سال و بزرگان راست مقال که این حالات بچشم خود ملاحظه کرده اند سبب معزولی او چنین معلوم و مفهوم گردید

شبیہ نقل عکسی غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ متعلقہ صفحہ (۱۱۳) بوستان اودھ

ازچون حل وعقد امور مملکت همگی بکف اقتدار او درآمد واختیارش از حد درگذشت از غایت پست
فطرتی بدین دولت و ثروت بی ثبات مست بادهٔ بیخودی گردیده از منزل دانشوری و هوشمندے
دور تر افتاد و به ظلم و تعدی کمر بسته به آزار خلائق کار از سر نهاد خانهاے غربا و منازل امرا بجبر و
عنف گرفته اکثرے را بنیاد اخت و بعضی را داخل عمارات خود ساخت گویند که اکثر اوقات جمعی از دادخواهان
قریب در دولت با انتظار قدوم میمنت لزوم می نشستند و هنگام برآمدن آنحضرت هنگامه داد و بیداد بلند
میکردند هم آنوقت آنجناب معتمد الدوله را طلبیده اشتهار جواب طلب میفرمودند و بجواب آن از دروغ
راستی نما آبی بر نائرهٔ غضب انور الاجناب میریخت تا از غایت اعتبار که بر ذات او داشتند حرف
پاره های کذب او را بنقد اعتبار خریده باز او را هی نو اختند و دادخواهان را از داد و انصاف
محروم میداشتند چون ازین حرکات ناصواب و غفلت بندگان سپهر جناب جرأت او بیشتر افزود
از دیگران چه ذکر است با بادشاه بیگم نیز طریق بے اعتدالی پیمود و میر فضل علی خان را که از طرف بیگم
منتظم علاقه جاگیر بود بے دخل ساخته حکام و عمال حسب رای خود مقرر کرد بادشاه بیگم ازین ادائے
ناهنجار برآشفته شکایت او با بندگان عالی نمود و زمین و آسمان برهم زد تا بندگان جناب باسترضاے
بیگم موصوف او را معزول فرمودند و مرزا حاجی را چنانکه مذکور شد بر جای قدیمه جا دادند هنوز دو ماه
ازین ماجرا نگذشته بودند که معتمد الدوله بصرف زر کثیر صفائی خاطر بیگم حاصل نمود و بسعی او باز بر جای خود
رسید و مرزا حاجی خود را بکنج ناکامی و عزلت کشید

ذکر جلوس فرمودن نواب غازی الدین حیدر بر سریر سلطنت و مخاطب شدن بخطاب ابو المظفر معز الدین شاه زمن غازی الدین حیدر بادشاه اوده

نخلبندان بوستان اخبار و چمن پیرایان بهارستان آثار چنین گلدستهٔ سخن بسته اند که چون نواب
لارد هستنگس الملقب به لارد مایره به هندوستان نزول اجلال فرمود بجهت استدراک ملازمت
حضرت اکبر شاه ثانی بادشاه دهلی بغایت متمنی گشته عزیمت آنصوب مصمم نمود تا خبر آمد بدهلی انتشار یافت
رزیدنت بهادر حضرت بادشاه را از مقدم آنجناب آگاه ساخت و بجهت تقدیم مراتب تعظیم و تکریم تحریک
نمود آنحضرت از لفظ تعظیم بغایت متغص و متکدر گشته بر زبان آوردند که هر چند بمقتضای گردش فلکی آثار
سلطنت ما بدولت بجز نامی نمانده اما نقد شکوه سلطنت هنوز از دستم نرفته است پس خلاف شان سلطنت

امید تعظیم ازینجانب نباید داشت رزیدنت بهادر باستماع این ارشاد سر بگریبان تفکر فرو برده تادیر
بعالم سکوت ماند چون مزاج بادشاه را بنهایت آشفته و برافروخته یافت عرض نمود که اگر آنحضرت را همین منظور
خاطر است بدانست کمترین مناسب آنست که نواب معلی القاب را از مقام فرخ آباد که هنوز در دایرهٔ دولت
ایشان همانجاست رخصت فرمایند تا نوبت ملال طرفین نرسد حضرت بادشاه ازین رای اتفاق نموده
خلعتی گران بها با نفایس و تحایف شاهانه بذریعهٔ ایلچی کاردان روانه فرمودند تا سفیر با تدبیر بر جناح
استعجال خود را بفرخ آباد رسانیده خلعت رخصت بحضور نواب گورنر جنرل گذرانید نواب معزی الیه
ازین ادا مافی الضمیر حضرت بادشاه دریافته طوعاً و کرهاً خلعت قبول نمود اما سخت اندوه و ملال
بهمرسانید پس همگی فکر انجمعی ملحوظ خاطر اشرف گردید که برغم بادشاه دهلی سلطنتی جدید قایم شود تا سبب
غیرت بادشاه و تدارک این خجالت و خفت گردد چنانچه در ضمن تحریری به نواب وزارت مآب
رفعت الدوله غازی الدین حیدر درباب اختیار لقب بادشاهی ایمای کردند نواب معتمد الدوله بدریافت
این مضمون مسرت مشحون آنحضرت را آماده بر حصول این امر جلیل نموده درینباب تحریری بتوضیح فرستاد
تا باسرع اوقات اجازتی صادر گردید معتمد الدوله باهتمام خود تیاری تخت و تاج بصرف دو کرور روپیه
نموده و دیگر سامان بادشاهی بصرف کرورها روپیه مهیا و آماده ساخت جشنی عظیم ترتیب داد منجمان ساعت
جلوس بتاریخ هیژدهم ماه ذی الحجه سنه یکهزار و دو صد و سی و پنج (۱۲۳۵) هجری روز دوشنبه مطابق سال یکهزار
و هشتصد و هیژده عیسوی قرار دادند چنانچه نواب والاجناب بساعت مختار از مسند وزارت برخاسته
بهزاران هزار شوکت و حشمت بر تخت سلطنت جلوس فرموده بخطاب المظفر
معز الدین شاه زمن غازی الدین حیدر بادشاه اوده ملقب گشت امام بخش
ناسخ تاریخ جلوس یافت — بحمد الله که با اقبال و دولت * به تخت زر جلوس شاه گردید *
زمین و آسمان یک بزم عیش است * زماهی خرمی تا ماه گردید * مبارکباد ای آفاق عالم *
طلوع آفتاب ماه گردید * ندا آمد بگوشم زود یارب * که شاه امروز شاهنشاه گردید * پی سال همایون
جلوس شش بگو ناسخ * که ظل الله گردید * معتمد الدوله بوزارت اعظم و اختیار مطلق تفاخر یافت و نواب
روشن الدوله وزیر دوم و علی محمد خان (۱۲۳۵) نبیرهٔ سالار جنگ وزیر سوم و صمصام الدوله وزیر چهارم گشت
و نولکشن پسر راجه دیا کرشن بعهدهٔ دیوانی و واصلباقی و خطاب راجگی و راجه بیرچند بعهدهٔ بخشی الملکی و
خلیل الدین خان بسفارت و سبحان علی خان کنبوه به نیابت وزارت افتخار گرفت و راجه گوردهن لال
برادر حسین جد این نامه نگار بخطاب راجگی نسلاً بعد نسل و خلعت گران بها معزز گردید و یک کرور روپیه

بطور تواضع بحضور شاه کجکلاه انگلستان مرسول گشت و سکه چنین شده سکه زد بر سیم و زر از فضل رب
ذو المنن غازی الدین حیدر والاتبار شاه زمن و از سوانح اخراج یافتن مرزا حاجی است
توضیحش آنکه چون معتمد الدوله مرزا آغا میر را در قرب و منزلت رقیب خود دانسته وجود او در اخلال
بنای دولت خود انگاشته مدام در انتظار فرصت بودی تا آخر ملالتش باوج رسید تدبیرات وزیر
الممالک تاثیری نداد درینوقت که آخرش بوبال آمد خدنگ اندیشهٔ معتمد الدوله بهدف مراد رسید زر
کثیر بذمه مرزا محسن برادرش بابت باقیات نظامت برآمد و علتهای دیگر نیز برو ثابت شدند
معتمد الدوله او را سخت گرفت و مرزا حاجی را نیز با خود این علتها نمود و چندان معامله او را طوالت
داد که حکم اخراجش از بادشاه حاصل ساخت تا بسال یکهزار و دو صد و سی و هشت (۱۲۳۸) هجری مرزا حاجی از
دار الخلافت اخراج یافت هائی تخریبی (۱۲۳۸) تاریخ یافتند بعد اتمام این کار تخریب حکیم مهدی علی خان
کمر بست او از اعظم ناظمان این سلطنت بود و در فراست و کیاست پایه فراز داشت درین روزها از
سوء مزاجی معتمد الدوله بکمال احتیاط می زیست و سررشتهٔ حزم نگاه میداشت تا گرفت یکی از زمینداران
نظامتش سر از اطاعت پیچید و مصدر قصور و فتور گردید حکیم موصوف بجمعیت کثیر رفته تاخته دست برد
عظیم نمود و جنگی صعب کرده او را بدست آورد و اموال و اسلحه اش بغاوت برده او را هلاک ساخت
چون اینخبر انتشار یافت رفته رفته بگوش وزیر الممالک در خورد دست آویزی او را بهم رسید حکیم
موصوف را در معرض باز پرس آورده آمادهٔ تخریب و تفضیحش گردید حکیم مشار الیه نقش معامله دگرگون
دیده خود را بفرخ آباد ملک انگریزی کشید و بذریعه حکام انگریزی معامله پیش نمود معتمد الدوله از بدر
رفتن اینچنین صید فربه خون جگر خورده بتاسف در ساخت و بحسرت نشست تاهم زری کثیر
بذریعه حکام انگریزی وصول نمود درینوقت اختیار و اقتدار معتمد الدوله از اندازه درگذشت
هرچه میخواست میکرد رقیبی نداشت حضرت بادشاه بشرب بادهٔ گلرنگ مدهوش بوده از کارهای
مملکت خبری نداشتند و وقتیکه بهوش می آمدند از امورات سلطنت اندو می پرسیدند جوابی تسکین افزا
معروض داشته مطمئن می نمود و گویند که تمامی خواصان و مقربان خدمت را از خود ساخته آماده بر آن
داشته بود که هر چیزیکه بآنحضرت دهند خالی از کیف نباشد بنابران بندگان حضرت شب و روز در عالم
کیف می بودند و او درین فرصت انواع تعدی بمردم می نمود و زر بادشاهی که از ممالک محروسه بپایه وصول
می آمد بتصرف خود در می آورد و از چه ذکر است که از مال و کشتزار او هر قدر که ظلم و ستم میکرد هیچ
بادشاه بیخبر از بحالت اقتدار نساخته باشد اما حضرت بادشاه در عدالت و نصفت یگانه عهد بودند چنانچه

که بدست این ناسپاسان در افتاده به مدهوشی و بی اختیاری میگذرانیدند اگر مستغنی بحالت هوش تا
بآنحضرت میرسید داد و مراد خود می یافت و معتمد الدوله بعتاب می آمد بلکه بدست خود او را می زدند و
میفرمودند که من زمام سلطنت بکف تو سپردم و معتمد خود ساختم تو اینچنین ظلم بر رعایا می نمائی آنوقت وزیر
الممالک سر بقدم میگذاشت و برای آینده معذرت میخواست اما باز همان حرکات می نمود تا رفته رفته
با بادشاه بیگم باز بی اعتدالی ها شروع کرد و میر فضل علی خان داروغه بیگم را بعلت بی نظمی جاگیر معزول ساخت
و از بادشاه اجازت گرفته حکم اخراج او در داد میر مذکور خود را بحضور بادشاه بیگم رسانید افواج که
با خبر جشن متعین بود حسب اجازت نواب محل بیگم را محاصره نمود بیگم که از مدهوشی بادشاه امید تدارک
این فتنه نداشت ترک امید کرده بخود داری نشست و رزیدنت بهادر را از فتنه پردازی او اعلام نمود
تا صاحب ممدوح درمیان افتاده فوج بادشاهی را از محاصره برداشت و میر فضل علی را گرفته بعزت تمام
بکانپور فرستاد و بادشاه بیگم پنجاه هزار روپیه بمیر مذکور مرحمت فرمود مقارن اینحال از سرکار انگلشیه
در باب فرزندی و ولیعهدی مرزا نصیر الدین حیدر استفساری گردید معتمد الدوله از غایت شرارت
بجواب نوشت که شاهزاده از نطفه بادشاه نیست بلکه از خواص گرفته پرورش فرموده اند و تمامی بلاد
و امصار اشتهار در داد که اگر کسی نصیر الدین حیدر را فرزند بادشاه خواهد گفت مستوجب عقوبت خواهد
گردید مقارن اینحال از کلکته یاز فرمانی رسید که رزیدنت بهادر خود از بادشاه بلا وساطت وزیر
دریافت حال نماید تا رزیدنت بهادر بخدمت آمده بعد گذرانیدن تحریر صدر استدراک حال نمود
آنحضرت بفرزندی و ولیعهدی مرزا نصیر الدین حیدر اقرار کردند و از سعادت منشی و هوشمندی او
حکایت ها خواندند تا بهمین مضمون جواب بصدر رفت و امر ولیعهدی بر مرزا ممدوح قرار گرفت درین
معامله معتمد الدوله سخت ذلیل و خفیف شد تاهم از حرکات خود باز نه آمد روزی بوقت فرصت
با بادشاه معروضداشت که بادشاه بیگم اراده بد در خاطر داشته اند میخواهند که بندگان حضرت را بفریب
و فسون هلاک ساخته مرزا نصیر الدین حیدر را بادشاه نمایند و زمام سلطنت بدست خود گیرند من از
راه دولتخواهی آنچه که بتحقیق شنیدم معروضداشتم علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد چون بندگان حضرت
بدریافت اینحال سخت مضطر و متنفر شدند و بلا تحقیق و تفتیش باجرا التماس او را مقرون بصدق دانسته
بادشاه بیگم را از نظر انداختند و مخالفت از حضوری نموده دروازه های اندرونی مسدود کنانیدند
بادشاه بیگم چون درهای عذر خواهی بسته یافت و تدبیرات خود را بی اثر دید مستقیم منزل صبر و شکیب
گردیده منتظر نتیجه ایست مقارن اینحال مزاج آنحضرت از مرکز اعتدال افتاد عوارض چندرو باشتداد

نهادند هنگام گذشتن وگذاشتن فراز آمد معتمد الدوله از غایت بیش بینی درینوقت هم از کار خود غافل نماند
سر بقدوم نهاد و بسیار زار بسیار گریست آنحضرت از غایت لطف و شفقت کاغذی طلبیده وفا بخط خود نویسانیده
مُهر خود ثبت فرموده حواله‌اش کردند درین اثنا بادشاه بیگم مرزا نصیر الدین حیدر را همراه گرفته بحضور
آمد هرچند امرت لال عرض بیگی با ایمای معتمد الدوله بممانعت پرداخت بیگم پروای ممانعتش نکرده ببالین
آنحضرت رسید و ناله و شیون آغاز نمود خواجه سرائے که درینوقت مصروف خدمت بود و سر آنحضرت
بردست خود داشت آنحضرت را بهوش آورده از احضار بادشاه بیگم و مرزا خبر کرد تا چشم گشادند و قطره
آب اشک از دیده ریخته بحسرت تمام بطرف ایشان دیدند بیگم سند جاگیر که نویسانیده برده بود پیش نمود و
فی الفور مُهر خود از ظفر الدوله طلبداشته ثبت فرمودند همان ساعت مزاج متغیر گشت اضطراب طاری
و حالت نزاع ساری شد تا بتاریخ بست و هفتم ربیع الاول سنه یکهزار و دوصد و چهل و سه [۱۲۴۳ھ] هجری روز
شنبه مطابق هیژدهم [۱۸] اکتوبر سال یکهزار و هشتصد و بست و هفت [۱۸۲۷] عیسوی بعمر پنجاه سال ودیعت حیات فرمودند
تاریخ وفات از وفاتِ جناب شاهِ زمن ؎ گوئیا عالمے هلاک شده ؎ دیده ها شد بماتمش نمناک ؎
سینه از آه دردناک شده ؎ رفت درمان هوش از دستم ؎ جیب صبر و شکیب چاک شده ؎ گشت
تاریخ مصرع اوستاد ؎ ای بسا آرزو که خاک شده ؎ مدت سلطنت و حکومت سیزده [۱۳] سال و هشت ماه
و پنج یوم رزیدنت کرنیل [۱] **جان بیلی** صاحب بهادر [۱۲۳۵ھ] اسٹریچی صاحب بهادر جنرل ریبر صاحب بهادر
جان بنتن صاحب بهادر مارونٹ ریکٹس صاحب بهادر نائب و وزیر قمر الدین خان المعروف
مرزا حاجی نواب معتمد الدوله بهادر دیوان و داصلباقی نویس راجه [۱] دیا کرشن راجه [۲] نولکرشن
مهاراجه [۳] میوه رام

ذکر بعضی شعرای نامی این عهد

شیخ امام بخش ناسخ از اعاظم شعرای لکهنو است در میدان سخنوری رایت جهانگیری بلند کرده و در
بزم معنی آفرینی شمع یکتائی برافروخته بلاغت کلامش صد هزار خار حسرت در دل صائب شکسته و
فصاحت سخنش هزار رنگ خجالت بر روی ملا ظهوری بسته ؏ طرز اندیشه آفریده اوست ؎ در
تن لفظ جان دمیده اوست ؎ پشت معنی قوی ز پهلویش ؎ خامه را فربهی ز بازویش ؎ بسیاری
عمائد لکهنو ازو تلمذ داشتند نواب وزیر الممالک معتمد الدوله بهادر از تلامذهٔ اوست اما مرد مستغنی و درشت خو
بود نقل است که روزی حضرت بادشاه از معتمد الدوله فرمود که اگر ناسخ از ما بدولت درخواست

نماید بخطاب ملک الشعرائی اورا مخاطب گردانم چون این ارشاد بگوش ناسخ رسید بجواب گفت کہ اگر نواب گورنر جنرل و یا مرزا سلیمان شکوہ خلف شاہ عالم بادشاہ دہلی این خطاب مرحمت فرمایند مضائقہ ندارد سوای آن از دیگرے استدعائی کنم بادشاہ ازین جواب برآشفت ہمانوقت ناسخ را از شہر بدر فرمود مدتی در الہ آباد بود اما بفراق لکھنؤ مے سوخت چنانچہ گوید ؎ یاد ہین سب گلعذار لکھنؤ ؎ ہے تصور مین بہار لکھنؤ ؎ یاد آجاتی ہے اے داغ جنون ؎ کیا نسیم مشکبار لکھنؤ ؎ گل سے رنگین تر ہین خار لکھنؤ ؎ نشہ سے بہتر خمار لکھنؤ ؎ پھر رہے ہین گلعذار لکھنؤ ؎ ہر چمن ہر رہگذار لکھنؤ ؎ خود بخود بیخود ہوں کیا یاد آگیا ؎ کوئی رند بادہ خوار لکھنؤ ؎ سارے نقشے سامنے آنکھون کے ہین ؎ نقش ہین نقش و نگار لکھنؤ ؎ دیکھین کیونکر دھوپ مین چلنا پڑا ؎ نونہال سایہ دار لکھنؤ ؎ و لہ ہم صفیر اپنا وطن ہے لکھنؤ ؎ ہم تو بلبل ہین چمن ہے لکھنؤ ؎ مشک افشان زلف محبوبون کی ہین ؎ غیرت مشک ختن ہے لکھنؤ ؎ کر دیا ہے ہے قضا نے کیا فراق ؎ جان مین ہون اور تن ہے لکھنؤ ؎ در سال یکہزار و دو صد و پنجاہ و چہار ہجری ۱۲۵۴ھ وفات یافت از وست

مزا وصال کا کیا گر فراق یار نہو
کسیکو یار کا اتنا بھی انتظار نہو
دشت وحشت مین مجھے فکر تن عریان نہین
کھل رہے ہین یان گل الکین ہیئہ تابان نہین
مجھکو دم لینے کی بھی فرصت نہ دنیا مین ملی
ہر گل شمع سے جاری نور کا فوارہ تھا
نخل بریدہ ہون مجھے کیا برگ و بار سے
قوس قزح نمود ہوا ہر بہار سے
ولہ کیا غرض غیر سے جب یار سے کچھ کام نہین
خنجر ابرو کے خمدار سے کچھ کام نہین

نہین ہے نشہ کی کچھ قدر گر خمار نہو
وہ مین ہون مہر و نفرت کرد کنار تلوار نہو
خار ہون لیکن خیال گوشۂ داماں نہین
ولہ رات بھر جو سامنے آنکھون کے وہ مہ پارہ تھا
روز مولد شادیانہ کوچ کا نقارہ تھا
ولہ کیون ہو گیا دو چار مین اس شہسوار سے
شاخ شکستہ ہون نہین مطلب بہار سے
ناسخ یہ وہ غزل ہے جنون زا کہ سنتے ہی
گل سے کچھ کام نہین خار سے کچھ کام نہین
ولہ ہم نہین ہے فلک جو تاج نہین

جو ہچکی آئی تو مین خوش ہوا کہ موافق
یاد فتار کبھی گور ہمکنار نہو ولہ
وا ہین آپ دیدۂ تر انتظار یار مین
غیرت مہتاب اپنا دامن نظارہ تھا
شب ترے پرتو سے لبریز گلبت تھا چمن
جاتی رہی عنان شکیب اختیار سے
آے چشم تر تصور ابرو سے بار بار
سودا کفن کو بہار گئی مزار سے
تیغ کافی ہے مجھے اپنا گلا کاٹنے کو
ہمکو سر کی بھی احتیاج نہین

بلبلو گل ہنسے تو کیون نہ رو کون — کہ ہنسی کا مرا مزاج نہین — خواجہ حیدر علی المتخلص بہ آتش

در سخن سرائی و معنی آفرینی عجیب آتش زبانی بود ہمعصرانش مدام از جادو طرازیش بر آتش رشک میسوختند و شمع حسد لکاشانہ دلہامی افروختند شاہد دلربای فصاحت ہر ہفت کردہ ارست و عروس جلوہ فروش محاورات از حجاب مستور بجلوہ گاہ ظہور آوردہ او استغنائیش چون فضائلش زبان زد روزگار و قناعتش

چون کمالات آتش مشهور هر شهر و امصار با امام بخش ناسخ اکثر مشاعرات و مطارحات داشتے و در حدت فہم
و شوخی طبع علم یکتائی برافراشتے حق اینست که این هر دو حضرات از کاملین و اوستاد محققین بودند یکی بر دیگری
تفوق داشت و این از ان و آن ازین گوئے تفوق مے ربود نقل است که روزے بدولتسرائے
نواب وزیر الممالک که همدران نزدیکی تعمیر و ترتیب یافته بود مجلس مشاعره منعقد گردید از امرائے کبار
و عمائد نامدار جمعیتی غفیر و صحبتے لطیف بود شیخ ناسخ غزل خواند که مطلعش این بود ؎ مسی آلوده
لب پر رنگ پان ہے ٭ تماشا ہے تہ آتش دھوان ہے ٭ یاران بسیار از بسیار صفت کردند
بلکه از کلمات تحسین و آفرین قلابه زمین و آسمان باہم آمیختند چون نوبت به خواجه حیدر علی آتش رسید
غزلے در طرح خواند که مطلعش این بود ؎ یه کس رشک مسیحا کا مکان ہے ٭ زمین جسکی چہارم
آسمان ہے ٭ برین مطلع غلغله در زمین و زمان افتاد و نعره احسنت بفلک ہفتم پیچید از بسکه حسب
حال بود مطبوع طبایع گشت و خجالت بناسخ دست داد اما تدارک آن نشد ہمچنین روایتے
دیگر اینست که یکبار نواب وزیر الممالک در مشاعره قرار داد که وقتیکه شیخ ناسخ غزل طرح بخواند سر مشاعره
بمقابل حیدر علی آتش خلعتی گران بہا باو بدہد تا خجالتے و ندامتے بحضرت آتش حاصل آید باین قرارداد
مصرعه طرح پیش آتش بفرستادند وقتیکه یکروز باقی ماند مصرعه طرح پیش آتش رسید حضرت آتش مافی الضمیر
وزیر الممالک دانسته کمال غصه و غضب بہم رسانید و خواست که خود را شریک مشاعره نکند اما بگفته یاران
دوستان این امر منافی شان خود دانسته رفتن خود بمشاعره قرارداد و بیرون شہر رفته در مسجدے
نشست و در فکر یک دو ساعت غزل طرح با آب و تاب تمام مشتمل بر انواع اشارات و کنایات نسبت
ناسخ و وزیر الممالک تیار کرده و شمشیرے و چقماقے بدست گرفته شریک مشاعره گردید و بمقابل شیخ ناسخ
نشست از غایت غصه گاہے شمشیر را برہنه داشت و گاہے چقماق را حرکت میداد وزیر الممالک و شیخ ناسخ
هر دو دانستند که حالت معامله دگرگونه است اگر امرے خلاف طبع حضرت آتش بظہور آمد آتش فتنه بلند
خواہد شد و کشت و خون عظیمی واقع خواہد گردید برین سبب همه ساکت و نظارگی حالات بودند درین اثنا نوبت
خواندن غزل به آتش رسید این غزل خواند غزل سن تو سہی جہان مین ہے تیرا فسانه کیا ٭ کہتی ہے
تجھکو خلق خدا غائبانه کیا ٭ کیا کیا الجھتا ہے تیرے زلفون کے تار سے ٭ بخیه طلب ہے سینه صد چاک
شانه کیا ٭ زیر زمین سے آتا ہے جو گل سو زر بکف ٭ قارون نے راسته مین لٹایا خزانه کیا ٭ اڑتا ہے
شوق راحت منزل سے اسپ عمر ٭ مہمیز کسکو کہتے ہین اور تازیانه کیا ٭ زینه صبا کا ڈھونڈھتی ہے اپنی
مشت خاک ٭ بام بلند یار کا ہے آستانه کیا ٭ چارون طرف سے صورت جانان ہو جلوه گر ٭ دل صاف

ہو تیرا تو ہے آئینہ خانہ کیا ٭ صیاد اسیر دام رگ گل ہے عندلیب ٭ دیکھلا رہا ہے چھپکے اسے ابدانہ کیا ٭ طبل و علم ہی پاس ہے اپنے نہ ملک و مال ٭ ہمسے خلاف ہوکے کریگا زمانہ کیا ٭ آتی ہے کس طرح سے میری قبض روح کو ٭ دیکھون تو موت ڈھونڈھ رہی ہے بہانہ کیا ٭ ہوتا ہے زرد سنکے جو نامرد مدعی ٭ رستم کی داستان ہے ہمارا فسانہ کیا ٭ بے یار ساز وار نہوگا وہ گوش کو ٭ مطرب ہمین سناتا ہے اپنا ترانہ کیا ٭ صیاد گلعذار دکھاتا ہے سیر باغ ٭ بلبل قفس مین یاد کرے آشیانہ کیا ٭ ترچھی نظر سے طائر دل ہو چکا شکار ٭ جب تیر کج پڑیگا اوڑے گا نشانہ کیا ٭ بیتاب ہے کمال ہمارا دل حزین ٭ مہمان سرائے جسم کا ہوگا روانہ کیا ٭ یہان مدعی حسد سے نہ دے داد تو نہ دے ٭ آتش غزل یہ تونے لکھی عاشقانہ کیا ٭ بر ہر بیت این غزل زمین و زمان را جنبش شد واز نعرہ احسنت و آفرین لرزہ درارکان شش جہت افتاد تا آنکہ وزیر الممالک بے اختیار خلعتے طلبیدہ بہ آتش داد و در برابر آن ناسخ ہم عطا فرمود از دست خانہ خراب ناوون کی بل بے شرارتین ٭ بہتی ہین پانی ہو ہو کے سنگین عمارتین ٭ سر کونسا ہے جسمین کہ سودا نہین تیرا ٭ ہوتی ہین تیرے نقش قدم کی زیارتین ٭ خانہ ہے گنجفی کا ہر ایک قصر شہر عشق ٭ گھر گھر ہین بادشاہیان گھر گھر وزارتین ٭ دیدار یار برق تجلی سے کم نہین ٭ بند آنکھین ہونگی دینگی دعائین بصارتین ٭ آنکھون مین اپنے دولت دیدار ہین وہ خواب ٭ ہوتی ہین تیرے وصل کی جنمین بشارتین ٭ کہتے ہین مادر و پدر مہربان کو بد ٭ کرتی ہین وہ جوارض و سماکی حقارتین ٭ گویا زبان ہو تو کرے شکر آدمی ٭ سمجھے جو تو تو کرتے ہین یہ گنگ اشارتین ٭ زیر زمین بھی یاد ہین ہفت آسمان کے ظلم ٭ بھولا نہین مین سنگدلون کی شرارتین ٭ خضر و مسیح کاٹتے ہین رشک سے گلا ٭ تو بھی تو کر شہیدون کی اپنے زیارتین ٭ عالم کو لوٹ کھایا ہے ایک پیٹ کے لیے ٭ اس غار مین گئی ہین ہزار دن ہی غارتین ٭ باقی رہیگا نام ہمارا نشان کے ساتھ ٭ اپنی بھی چند بیتین ہین اپنی عمارتین ٭ اہل جہان کا حال ہے کیا ہمسے کیا کہین ٭ بدگمان ہین سمجھے تو منھ پر اشارتین ٭ نقش و نگار حسن بتان کا نہ کھا فریب ٭ مطلب سے خالی جان لے تو یہ عبارتین ٭ عاشق ہین ہمکو مد نظر کوے یار ہے ٭ کعبہ کی حاجیون کو مبارک زیارتین ٭ ایسی خلاف ہمسے ہوئی ہے ہواے دہر ٭ کافور کھائے تو ہون پیدا حرارتین ٭ آتش یہ شش جہت ہے مگر کوچہ یار کا ٭ چارون طرف سے ہوتی ہین ہمپر اشارتین ٭ و لہ شب ہجران مین جو دم تھا وہ گویا واپسین دم تھا ٭ گمان تھا شام سے مجھپر چراغ صبحگاہی کا ٭ دم آخر بھی بالین پر میرے ہمراہ یار آکے ٭ رقیبون نے محل رکھا نہ باقی عذر خواہی کا ٭ و لہ چھوڑتا

میرے گریبان کو نہین دست جنون ✤ گیا یہ اُسکی کسی محبوب کا دامن سمجھا ✤ ولہ فریب حسن سے گبر و مسلمان کا
چلن بگڑا ✤ خدا کی یاد بھولا شیخ بُت سے برہمن بگڑا ✤ قبائے گل کو پھاڑا جب میرا گل پیرہن بگڑا
ن آئی کچھ نہ غنچون سے جو وہ غنچہ دہن بگڑا ✤ نہین بیوجہ ہنسنا اسقدر زخم شہیدان کا ✤ تیری تلوار کا
منھ کچھ نہ کچھ اے تیغ زن بگڑا ✤ ولہ سودا ہوا ہے مرغ جنون کے شکار کا ✤ پھندا بنا رہا ہون گریبان
کے تار کا ✤ گیسو نے قرب آئینۂ روے یار سے ✤ ڈانڈا ملا دیا ہے حلب سے تتار کا ✤ ولہ صیاد نے
تسلی بلبل کے واسطے ✤ کنج قفس مین حوض بھرا ہے گلاب کا ✤ پروانون سے لڑایا ہے بلبل کو رات
بھر ✤ شمعون مین عطر یار نے ملکر گلاب کا ✤ ولہ وہ سیہ کار ہون ظلمت کدۂ دہر مین مین ✤ چاہیے
دے نہ کفن بھی مجھے تقدیر سفید ✤ کیا جوانمردون کو اجلا یہ وقی رکھیگا ✤ او ڈھلے آپ تو چادر فلک پیر
سفید ✤ ولہ آگیا مجھکو پسینا جب کوئی ملزم ہوا ✤ خاک مین تن ملگیا جب سر کسیکا خم ہوا ✤ خواجہ وزیر
المتخلص بہ وزیر از ارشد تلامذۂ شیخ امام بخش ناسخ است کلامش در نزاکت از رگ گل نازک تر و در شوخی
از رنگ رخسار گلعذاران بیشتر جادو طرازیش پری نژادان معنی را در شیشہ کردہ و سحر کاری قلمش صد
طلسم سامری برانگیختہ اوستاد را انشا گردیش نازی بود و سخن را با ذاتش صد نیاز ے شوکت بخاری الی طرز
معنی آفرینی از و آموختہ و مرزا جلال اسیر در سخن طرز دلربائی از و گرفتہ از دست دشمن بھی اپنے
دوست سے یارب جدا نہو ✤ نا آشنا کو بھی الم آشنا نہو ✤ صد چاک ہو وہ دل کہ جو درد آشنا نہو
پھوٹے وہ آنکھ جس سے کہ آنسو گرا نہو ✤ بعد از فنا زمین سے نہ اُٹھا میرا غبار ✤ ایسا کوئی کسیکی نظر
سے گرا نہو ✤ کرتی ہے اب تلک جو لگاوٹ تمھاری تیغ ✤ تسمہ کوئی گلے مین لگا رہگیا نہو ✤ ہم خاک
مین ملے تو ملے غم مگر یہ ہے ✤ دلمین ترے غبار کہین رہگیا نہو ✤ جو ہوسکے وہ مجھسے کرو بیوفائیان ✤
تا پھر کسیکو تمسے امید وفا نہو ✤ تاریک ہوگیا ہے نظر مین جہان وزیر ✤ آنکھون مین اُسکے تیغ نے سرمہ
دیا نہو ✤ ولہ مر گئی بلبل جو کیا یاد چمن کو ✤ غربت مین خدا یاد دلائے نہ وطن کو ✤ دکھلا یا تری
تیغ نے جوہر کے چمن کو ✤ پھر تازہ دیا داغ اسیران کہن کو ✤ یارون نے پس مرگ میرے باندھے دونو
ہاتھ ✤ بھتا خوف کہ ٹکڑے نکرے جیب کفن کو ✤ بُت کہتے ہین کیا کیا مجھے اس بے دہنی پر
اللہ نے صد شکر بنایا نہ دہن کو ✤ ولہ بھری ہے ساقی جو تو نے شراب شیشے مین ✤ پری اوتاری
ہے اپنے حساب شیشے مین ✤ کیکے آتے ہی ساقی کے بیحواس گئے ✤ شراب سیخ پہ ڈالی کباب
شیشے مین ✤ کسقدر ہے فرق یوسف مین اور اپنے یار مین ✤ گھر خریدار اُسکے آئین وہ بکے بازار مین
ولہ گردش مین ہے داغ دل بیتاب کا پھاہا ✤ گرداب بنا چشمۂ سیماب کا پھاہا ✤

ساقی تو بھرے زخم کے انگور پر رکھدے ❊ اس شیشہ مینا سے مئے ناب کا پھاہا ❊ خورشید قیامت بھی مشہور ہوا جو ❊ اوترا ہوا داغ دل بیتاب کا پھاہا ❊ فخر الدولہ منشی الملوک مہاراجہ رتن چند ہشیار جنگ المتخلص به رنجی از اراکین سلطنت اودھ بود بس رتبه عالی داشت ولیکن فضیلت مرتبه متعالی بدین سبب خدمت منشی الملوکی بادمرجوع شد در فارسی طبع آزمائی کردی و هرچه گفتی خوب گفتی از مرزا قتیل تلمذ داشت ازوست چه شد جان من شرمگین مے نمائی ❊ کجا بودی کین چنین مے نمائی ❊ زحال دل من خبرده خدارا ❊ که چون زلف خود شانه بین می نمائی ❊ وله از برمن دلا کجا رفتے ❊ اے اسیر بلا کجا رفتے ❊ وله اے که بعد از کشتن ما میروی ❊ حق نگهبانت که تنها میروی ❊ حیرتے دارم دلا در کار تو ❊ سوے آن آئینه سیما میروے ❊ حسام الدوله فقیر محمد خان بهادر متوطن ملیح آباد المتخلص به گویا از تلامذه شیخ امام بخش ناسخ است کلامش بس دلپذیر بلکه مطبوع طبع برنا و پیر است ازوست کرینگے کیا یه دعواے خدائی ❊ بتون نے منھ کو بنوایا تو ہوتا ❊ وله چشم بیمار نے ہمین مارا ❊ مردم آزار نے ہمین مارا ❊ وله نظاره رخ ساقی سے جھکو مستی ہے ❊ یه آفتاب پرستی ہی مے پرستی ہے ❊ وله دلکو کس گل کا عرق آلوده گال آیا ہے یاد ❊ عطردان کا منھ بنا ہے منھ ہر اک ناسور کا ❊ وله اس کمر پر مٹا ہون مین گویا ❊ بے نشان چاہیے مزار مرا ❊ وله کیا کیا کرون مین شکر خداے قدیر کا ❊ بخشا ہے مجھ فقیر کو رتبه امیر کا ❊ وله چون پڑین تیرے نازک مزاج پر چھینٹ ❊ جو پھول پھینکین ہین لڑکے تو سنگسار ہون مین ❊ وله بس ایک رات کا مہمان چراغ ہستی ہے ❊ سرہانے رو رہی اب شمع گور کہتی ہے ❊

ذکر سلطنت ابو النصر قطب الدین سلیمان جاه شاه جہان نصیر الدین حیدر بادشاه اوده

راویان اخبار و ناقلان آثار روایت کنند که چون شہریار گردون وقار و بادشاه جم اقتدار طومار حیات در نوردید و شمع زندگانی آن زینت بخش سریر جہانبانی بصرصر اجل خاموش گردید مرزا نصیر الدین حیدر که جائه شجاعت در برش و تاج اقبالش بر سرش بود با ہزاران ہزار شوکت و حشمت بر سریر سلطنت و فرمانروائی برآمد صداے تہنیت و مبارکبادی از شش جہت بہ جہات نعره مسرت و کامرانی زمین و زمان را فرو گرفت صاحب رزیڈنٹ بہادر اول مبارکباد عرض

شبیہ نقل عکسی نصیر الدین حیدر بادشاہ اودھ متعلقہ صفحہ (۱۲۲) بوستان اودھ

من بعد رکن رکین خلافت و جهانداری و اعتضاد مملکت و شهریاری معتمد الدوله نذر داده اظهار
اطاعت و عبودیت نمود و دیگر ارکان دولت مرتبه بمرتبه بگذرانیدن نذور چهره آرای عقیدت
گشتند و بخلعت و خطاب علی قدر مراتب و درجات سرفرازی یافتند از انجمله معتمد الدوله بخلعت
گرانبها و پنجاه و دو لک روپیه نقد معزز گشت و مهاراجه میوه رام پسر راجه نول کرشن دیوان اعلے
بخطاب افتخار الدوله ملقب گشته سه لک روپیه نقد انعام یافت تاریخ این جشن صاحب رای
مورخ چنین گفت تاریخ تخت پر ہے جلوہ فرما بادشاہ گنج بخش * ہین زمین پر شاد آدم اور
فلک پہ مہر و ماہ * شور عشرت ہے عیان اس مصرعہ تاریخ سے * اب ہوا مرزا نصیر الدین حیدر
بادشاہ * سکہ چنین یافتند سکہ زد بر سیم و زر از فضل و تایید اله * نایب مهدی نصیر الدین حیدر
بادشاہ * هرچند که آن حضرت از معتمد الدوله کدورتے بخاطر مبارک داشتند و او هم بغایت متوهم
متوحش بود اما از غایت پخته کاری و ژرف نگهی پرده بر آئینه کدورت انداخته از عاطفت خسروانی
و تفقدات بادشاهی دل او را بدست آورند و ساحت خاطرش را از خس و خاشاک توهمات پاک ساختند اما
در باطن فکر استیصال او ملحوظ بود و معتمد الدوله را اوید این الطاف و اشفاق شکوک بر طرف نمود
و جمعیت تمام حاصل کرد بوقت نهضت بیاران و دوستان میگفت که حضرت بادشاه چندان
عاطفت بحالم مبذول داشته اند که تفقدات حضرت خلد منزل همه از یاد رفتند سبحان علی خان
کنبوه که در دانش و فراست پایه فراتر داشت معروض می نمود که این شفقت بادشاهی بوجه نسبت
سررشته حزم و احتیاط از کاه باید داشت و خود را بدان نباید فریفت و از رزیدنٹ بهادر هم متواتر
با معتمد الدوله گفت که حالا صواب بحق شما آنست که مزید طمع را کار نفرموده از عهده وزارت دستبردار
شوند تا خرمن آبرو شما از برق غضب سلطانی محفوظ باشد از انجا که طمع دنیا و حب جاه دیده دوربین او را
کور کرده بود بنابران گوش بر نصایح یاران و دوستان ننهاده بکمال فارغ البالی میگذرانید
تا آنکه حضرت بادشاه بذریعه منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان درباره عزل او تحریک بصدر کلکته
کردند از انجا اجازتے صادر گردید که آنحضرت را بمعاملات سلطنت اختیارے حاصل است درین
موقع رزیدنٹ بهادر معروضداشت کردند که آنحضرت در نیابت ساحت نظر فرمایند و خود آماده
انکار نشوند بلکه نزد بنده بکارے بفرستند تا بآسانی او را بدست آرم بادشاه گذارش او را قبول
فرموده روزے برای این کار مقرر ساختند تا رزیدنٹ بهادر کمپنی انگلیسیا بگر و اگر و نشستگاه خود
بکمین نشانیده و خود منتظر آمدنش نشست حضرت بادشاه معتمد الدوله را طلبداشته فرمودند که رزیدنٹ بهادر

شمارا طلبداشته اند زود باید رفت معتمد الدوله که اصلا گمان اینمعنی نداشت بجمعیت رفقای
خودش فقیر محمد خان و مینڈو خان رسالداران پیش رزیڈنٹ بهادر آمد و ملاقات نمود تا
دیر گفتگو از هر در سے بود رزیڈنٹ بهادر او را غافل کرده بحیلهٔ کاری از انجا برآمد بموجب اشارهٔ
او کمپنی تلنگه از کمین برآمد معتمد الدوله را بحلقهٔ خود گرفت بعد ساعتی رزیڈنٹ بهادر در آمد با معتمد الدوله
گفت که شما بحکم حضرت بادشاه سلیمان جاه از وزارت معزول و محبوس شدند معتمد الدوله از اضطراب
نقد حواس درباخت و اشک از دیده ها ریختن آغاز نهاد و بار رزیڈنٹ بهادر گفت که انچه در
تقدیرم بود بظهور آمد اما از توجهات شما متوقع اینمعنی هستم که شیشهٔ آبرویم از سنگ جفا محفوظ ماند
رزیڈنٹ بهادر او را مطمئن فرمود و بحراست فوج خود او را با دو تا قش فرستاد و پهره و چوکی بڑی بوڑ بٹھا
او نشاینده و با فقیر محمد خان و مینڈو خان فرمود که شما ملازم سلطانی هستید صواب بحق شما آنست
که بمنزلهای خود رفته بکار یکه حکم معلے شرف نفاذ یابد کاربند شوید الیشان بمجرد شنیدن اینمعنی
از انجا برخاستند و با متثال فرمان بچهاونی خود در آمده کمر ها بکشادند بعد ظهور این واقعه فرمان
سلطانی بگرفتاری ملازمان و متوسلان معتمد الدوله شرف نفاذ یافت بدمی و ساعتی حکم بجا آوردند
هزارها کس از ملازمان و لواحقانش اسیر پنجهٔ عذاب گشتند و سباخانها دست خوش تاراج شدند
روز دوم منادی شد که هر کس دعوی زر از معتمد الدوله داشته باشد حاضر در دولت گردد جوق جوق
مردم جهت وصول زر خودها حاضر بارگاه گشتند و زرهای خود از اصل و سود و انچه که بود یا نبود
حسب مراد بذریعه رزیڈنٹ بهادر وصول کردند چون نواب معز الیه مبلغ چهار لک روپیه از
آن جدم راجه پرم دهن داس بتصرف در آورده بود بر وقت حساب و کتاب خراج نظامت خیر آباد
مجرا نمیداد و هنوز صفائی آن نشده بود حضرت بادشاه استدراک این ماجرا نموده راجه
موصوف را طلبداشته بزبان اقدس فرمودند که اگر اینمعامله راست است زر شما بذمهٔ معتمد الدوله
واجب الاداست اظهار باید نمود تا همین ساعت زر شما بشما وصول گردد راجه موصوف از غایت مروت
معروضداشت که مطالبهٔ خانه زاد بذمهٔ معتمد الدوله هیچ نیست هر که عرض کرده محض دروغ معروضداشته
تا حضرت جهان پناه بسکوت ساختند معتمد الدوله ازین مروت ممنون منت راجه موصوف گردید
بذریعهٔ معتمدی سپاس آن ادا نمود بالجمله نواب معز الیه در تهوره مدت دامن از مطالبات مهاجنان
و دیگران پاک کرده بدستگیری رزیڈنٹ بهادر بعزت تمام روانهٔ کانپور شد جدم فرزند کلان خود
راجه مجلس رائے را پنجهزار روپیه برای تواضع نواب معز الیه داده بطریق مشایعت خفیه همراه کردند

ایشان تا دریاے گنگ رسانیده رخصت شدند و زر که همراه برده بودند پیش کردند نواب ازین
مردمی مکرر گرانبار خجلت گردیده اشک در دیده گردانیدند و گفتند که زیاده ازین مرا شرمنده منت
نسازید اگر الله تعالے باز مرا بدولت میرساند عوض آن خواهم نمود غرضکه بعد رد و قدح بسیار قبول
نمود گویند که باوجود اتلاف لکها روپیه از اسباب طلا و نقره و اقمشه نفیسه و جواهر ثمینه و زر سرخ و سفید
بسیار چیز همراه داشت آنچه او در عزل داشت هیچ وزیری در ایام اقتدار هم نداشت اینواقعه در سال
یکهزار و دو صد و چهل و چهار هجری بظهور آمده صاحب رای مورخ چنین تاریخ یافت ع ۱۲۴۴ھ
آج اس گهر کا سفینه اوترا * بعد عزل معتمد الدوله میر فضل علے داروغه جاگیر بادشاه بیگم که بکانپور
قیام داشت بیاوری طالع بیدار طلب شده بعهده وزارت اعظم امتیاز یافت و بخلعت گران از حد
مفتخر گشته بخطاب اعتماد الدوله مخاطب گردید او وزیری بود که در صفات پسندیده و محاسن برگزیده
عدیل و نظیری نداشت از هنگام مسند آرائی وزارت با صغیر و کبیر سلوک خوب نمود و وضیع و شریف
را از خود راضی ساخت در عهد وزارتش راجه گوردهن داس بار دوم بنظامت خیرآباد تفاخر یافت
حضرت بادشاه از دست خود خلعت دادند و سواریهای خاص از پالکی و نالکی و فیل مرحمت داشته
جلوس بادشاهی همراه کردند کم و بیش دو سال از وزارت او گذشته بودند که صحبت او با حضرت
بادشاه بهمزه گردید غبار کدورت برخاست مزاج اشرف برآشفت گویند که چون نواب معزی الیه
در ایام طفولیت اتالیق آنحضرت بود در مسندهای بسیار بآنجناب داشت بنابران در ینحالت
سلطنت نیز از غایت خیراندیشی بهمان طریق عمل می نمود و از نصائح و مواعظ خود را معذور نمیداشت
بعضی ناگوار طبع بود علاوه آن بادشاه میخواست که مطالبات بادشاهی ذمه معتمد الدوله برآورده
او را ماخوذ این علت نماید از غایت نیکو دلی انکار ازو برنیامد این سبب دیگر ضمیمه کدورت
شد تا روزی بندگان جناب بسیر دریا متوجه بودند و نواب معزی الیه بخدمت حاضر بود یکی از
مقربان خدمت در اثنای سخن با اعتماد الدوله درافتاد و دست بر سر آن وزیر اعظم زد و دستارش
بر زمین افتاد نواب چون این جسارت بایمای آنحضرت میدانست خون جگر خورده از انجا برآمد
و راه خانهٔ خود پیش گرفت و چندان ملال و کوفت خاطر بهم رسانید که در اندک مدت بیمار شده طعمها
حیات در نوردید و چند روز که زنده ماند بدربار نیامد و در خود را بر یار و اغیار بست بعد او
اقبال الدوله پسر ظفر الدوله کپتان متمشی امور وزارت گردید سه سال کار او نیز رونقی و رواجی
داشت بسال چهارم بمعاملهٔ مخدرهٔ علیه متهم گردیده معتوب و معزول شد و راجه رام دیال لقا که عهده

متوسطی داشت بخطاب راجگی مخاطب شده متمشی مهمات وزارت گردید بعد چندی او نیز بسبب کدورت
مزاج رزیڈنٹ بهادر معزول و محبوس گردید و قرار یافت که ظفر الدوله و کپتان کارپرداز این امر جلیل
و متمشی این شغل نبیل گردد آن دانای روزگار از عاقبت بینی ابا نمود و بر عهدهٔ قدیمه داروغگی خزانه
قناعت ساخت تا آنکه بعضی مقربان خدمت ذکر حکیم مهدی علی خان بمیان آوردند چون حضرت بادشاه
حکیم موصوف را از عقلا و بهره وردانشمندان عصر میدانستند و بر امانت و دیانت و فراست و کیاست
او اعتمادی کلی داشتند از ذکر خیرش بغایت مفرح و محظوظ گشته امر وزارت براو قرار دادند و بلا استصواب
رزیڈنٹ بهادر او را طلب فرمودند حکیم ممدوح بمجرد رسیدن فرمان واجب الاذعان
چون برق و باد خود را بدار الخلافت رسانیده استیلام عتبه علیه و استدراک سجود آستان نمود
هماندم بخلعت وزارت و خطاب وزیر الممالک سرفرازی یافت چون تقرر وزارتش بدون
استصواب رزیڈنٹ بهادر بعمل آمد خیلی کدورت مزاج صاحب معزی الیه دست بهم داد هرچند
وزیر الممالک بنظر مصلحت سامان رفع کدورتش مهیا و آماده نمود فائده مترتب نشد وقتیکه جناب مستطاب
گورنر جنرل بهادر کشور هند بکانپور تشریف شریف ارزانی داشتند نواب وزیر بملاقات رفت گورنر بهادر
از روی قیافه نقد لیاقت منتظم الدوله را بر محک امتحان زده وزارتش را بغایت پسندید و در باب
انتخاب همچو وزیر با تدبیر برای جهان آرای بادشاهی صد تحسین و آفرین نمود و رزیڈنٹ بهادر بوادید
استقلال منتظم الدوله از غایت شرمساری استعفا داده روانهٔ کوه سپاتو شد و منتظم الدوله از یاوری
تقدیر بکار وزارت استقلالی حاصل فرموده میدان از رقیب خالی یافته دست تسلط و انتظام فراخ
نمود و بمعاملات مالی و ملکی آئین های شاهانه بر نهاد و امورات مملکت را اصلاح داد و ابتری معاملات
سلطنت همه برطرف ساخت و در اندک مدت مداخل ملک فراخ گردید و زر کثیر بخزانه سلطانی فراهم
آمد حضرت بادشاه از خوش نظمی و دانشوری او بغایت محظوظ گشته احمد علی خان برادرزادهٔ او را
بخطاب منور الدوله و سید محمد خان را بخطاب معتصم الدوله و ابو طالب همشیره زاده اش را به خطاب
بهاء الدوله معزز فرمودند و بهر یکی کارها بخشیدند الغرض چون زمانه بکام منتظم الدوله گشت و ابواب دولت
و عظمت براو کشاده گردید و بارگاهش مرجع انام و سرمایه حل و عقد خواص و عوام شد باقتضای رای
صواب اندیش امرای عظام و کارکنان با عقل و فرهنگ را تربیت نمود و جاهای مناسب بایشان
بخشید از انجمله تاج الدین حسین خان را عهدهٔ متوسطی داد و روشن الدوله را پانصد روپیه ماهانه مقرر
ساخته مقرب خود ساخت و راجه درشن سنگه کورمی را که معتوب و خارج از شهر بود طلب ساخته

بخطاب غالب جنگ و انتظام دار الخلافت اعزازی بخشید او مردی شجاع و جفاکش بود انتظام شهر
خوب کرد سرکشان و بانکه های دار الخلافت را که هر روز خانه جنگی و خونریزی میکردند زیر نمود و در گرفتن
اسلحه ایشان و نیز تمامی سکنای شهر گرفته داخل سلح خانه سلطانی ساخت سلطنت رعب او بجایی رسید
که بمجرد شنیدن نام غالب جنگ نقد حواس از کف میرفت و سر رشته استقلال از دست می افتاد

ذکر معزولی نواب وزیر الممالک منتظم الدوله حکیم مهدی علیخان بهادر و تقرر وزارت بر نواب روشن الدوله بهادر

گلبن راوی عرصه قیل و قال ❊ زیر پرده چنین می نماید خیال ❊ که چون حضرت پادشاه در آغاز هنگام
جوانی بعنفوان ایام دولت و کامرانی بمنصب جلیل بادشاهی و امر اعظم شاهنشاهی فائز و کامروا
گشتند قدر این دولت عظمی و منزلت این موهبت کبری نشناخته بشبستان بی تو غفلت افتاده
به سراب تشنه فریب عیش و عشرت خود را در انداخته یکی عنان خاطر بدست بیخبری سپردند و بمقتضای نشئه
جوانی و آغاز دولت کامرانی بصحبت نازنینان عشوه فروش و عنبرین مویان جفاکوش مشغول
اکتساب لذات گشتند و باشتغال شراب ارغوانی و استعمال باده ریحانی پرده بر چشم هوش و خرد برانداخته
جام باده گلرنگ از صبح تا شام در گردش و بانگ نوشانوش از چهار سو بلند بود در عالم مستی لسان فتنه‌ها
برمیخاستند و بساخون بیگناهان ریخته می شدند اکثر اوقات بعضی خواصان مقرب الخدمت و محلات
مقدس را باهم و دست اختلاط یافته محض بشکی و توهمی قتل فرمودند و بعضی را زنده بدیوار گرفتند در هر ماهی
یک دو واقعه دست بهم میداد و برق اجل بر خرمن حیات ایشان می افتاد وزیر الممالک این واقعات کف فسوس
می مالید که مبادا افشار راز گردد و این آتش سر بالا کشد هر چند که از نازک مزاجی آنحضرت اندیشه ها داشت
اما بمقتضای مصلحت جسارت کرده پند و نصایح مے نمود تا ترک این فعل رضی شوند و رزیدنت بهادر هم
متواتر از خواب غفلت بیداری نمود از انجا گفته اند بیت بادشاهان و گدایان دو گروه عجب اند ❊ که نباشند
و نشانزند بگفتار کسے ❊ معروضات ایشان را اثری پدید گشت بلکه غفلت و بدعت مزید شد منتظم الدوله صورتحال
بدینگونه دیده بفکر استقلال خود افتاد و ٹھیکه داری ممالک محروسه بنام پسر خود برای دوام تجویج یک کرور و سی
لک روپیه تجویز نمود و از زر ٹھیکه پنجاه لک روپیه برای مصارف فوج و پنج لک روپیه برای ناظمان و عاملان
و هشتاد لک روپیه برای مصارف ذات و کارخانجات بادشاهی و محلات قرار داد و در رپورٹ جهت منظوری
این استدعا بذریعه رزیدنت بهادر به کونسل فرستاد دانایان فرنگ بر لمعات اوضح

گشت و بجواب نوشتند که چون ممالک محروسه بشخصی مقرر کردن از آئین حکمرانی خلاف است درینصورت
خروس تمنای وزیر الممالک در حیلهٔ محرومی ماند ازین ناکامی و ندامت که حاصل شد بختی و تند خوئی
مزاجش بمشغولی گشت و زبانش بدشنام خوگر آمد از بندگان عالی چه ذکر است نسبت محلات بادشاهی
کلمات سخت بر زبان آوردن گرفت و در ارسال فرمایشات بر دگیان سرادق اقبال اهمال نمودن
آغاز نمود خرید و فروخت جواهر پیشه بیکقلم موقوف نمود و بدیگر کارخانجات هم تخفیف بعمل آورد
و درینصورت از غایت کفایت اندیشی عدو ناخت او همه مردم بشورش آمدند و محلات معلی بشنیدن حرفهای
ناملایم و عدم حصول فرمایشات بهم برآمده شکایت با حضرت بادشاه آغاز نمودند تاج الدین حسین خان
متوسط که درین روزها مقرب خدمت بود بامید ترقی خود بیشتر ساعی تخریب وزیر الممالک گردیده مزاج
آنحضرت را برگردانید درینصورت نواب منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان در سنه یکهزار و دو صد و چهل
و هشت هجری از عهدهٔ وزارت معزول و محبوس گردید و باعانت رزیدنت بهادر خود را از مطالبات
بادشاهی پاک ساخته روانهٔ فرخ آباد شد تاریخ این واقعه بطرز غریب یافتند افتاد حکیم از مرتبت
تاریخ بطرز نو رقم کن ❊ از جای حکیم هشت برگیر ❊ سه مرتبه نصف نصف کم کن ❊ تاج الدین حسین خان
که قامت خود را باستحقاق این امر جلیل می آراست و کلاه گوشه تفاخر بر آسمان می شکست بامید ترقی
نشست و چشم در انتظار این روز بر کشاد که دولت رو نماید و بر مسند وزارت متمکن گردد از انجا که
انسان را در معاملات تقدیر سر رشته اختیار بدست نیست و طاقت ستیز و جنگ با تقدیر نے بنابران
تاج الدین حسین خان با وجود آن عرق ریزی و دردسرها نتیجه جز ناکامی ندید و روشن الدوله سیاه
بخت بیدار برین عهدهٔ جلیله مفتخر و مباهی گردید ❊ خواست یکی خواسته لیکن نیافت ❊ آنکه نمیخواست
بدو در شتافت ❊ محنت دریا همه غواص برد ❊ شاه گهر در کمر خاص برد ❊ سبحان سبحان کنبوه به
نیابت وزارت امتیاز یافت بسبب بی استعدادی روشن الدوله رتق و فتق امور وزارت
گردید پسرانش احسان حسین خان و مظفر حسین خان هر یکے در مزاج وزیر الممالک دخلے یافتند و در
دورگاهے برافراختند روشن الدوله در اندک مدت عملهای بد و کارهای ناخوش اختیار کرد و طریق
ناسپاسی و کفران نعمتی پیش گرفت انچه شایست بگذاشت و انچه نبایست اختیار ساخت گویند که خراج
ممالک محروسه بتصرف خود آوردی و مصارف بادشاهی از خزانه عهد سلاطین پیش نمودی ظفر الدوله
کپتان که بهی خواه این دولت و داروغه خزانه بود ازین حرکات می سوخت و اکثر اوقات با بندگان
حضرت عرض حال مے نمود مهاراجه میوه رام هم بوقت مناسب از اظهار نفس الامر خود را معذور

نمیداشت تا رفته رفته مزاج آنحضرت برآشفت بغالب جنگ خفیه فرمان رفت که کمپنی ها سے تلنگه بهر گرفتاری وزیر الممالک حاضر دارد غالب جنگ از ناعاقبت اندیشی این راز را با هیراج نائب خود در میان نهاد آن خدا گیر بامید ترقی خود روشن الدوله را ازین ماجرا آگاه ساخت وزیر الممالک باضطراب در آمده بحضور آمد و خود را برقدم انگند و عرض نمود که برا سے خانه زاد چرا اهتمام است حاضرم از دست مبارک هرچه بمزاج آید فرمایند آنحضرت بجواب فرمودند که این سخن با تو که گفت روشن الدوله نام هیراج بر زبان آورد همانوقت آتش غضب مشتعل گشت هیراج خارج بلد شد و غالب جنگ معتوب شده مقید گشت و تفویض راجه درشن سنگه برهمن شد تمامی اثاث البیت او بضبطی در آمد و روشن الدوله باز از طلاقت لسانی و شیوا زبانی مورد الطاف بادشاهی شد مهاراجه میوه رام برادید انحال مغلوب هراس گردیده مسلمان گشت و رخصت گرفته به کعبه شتافت و بجای ایشان بالکرشن عم او بخطاب مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر مخاطب گردیده بعهده دیوانی افتخار یافت و راجه بهاری لال پسر مهاراجه میوه رام بود اصلباقی معزز گردید ظفر الدوله کپتان از مخالفت وزیر الممالک بمحاسبه خزانه اسیر پنجه عذاب شده ممنوع باریابی گردید صرف مهر آنحضرت با او ماند هرگاه ضرورتی داعی شدی کاغذی بخانه اش میفرستادند مهر ثبت میکرد وزیر الممالک هرچند سعی نمود که مهر هم ازو منتزع شود اما بنابر قدامت و حسن خدمات مقبول نیفتاد مقارن انحال تاج الدین حسین خان نیز حکم اخراج یافت تا خون صد هزار آرزو کرده به کانپور شتافت و مضمون این بیت صادق آمد ۔ هر که بدی کرد به بد یار شد ٭ هم به بد خویش گرفتار شد ٭

ذکر وفات نواب قدسیه محل و آغاز مخالفت حضرت بادشاه سلیمان جاه با بادشاه بیگم و مرزا فریدون بخت عرف مناجان

نواب قدسیه بیگم از جمله پردگیان سرادق اقبال منظور نظر عاطفت بود مرتبه او از جمله نسوان در گذشت او سخاوتی داشت که حاتم را در نظرش وقارے نبود نقل است که روزی از حضرت بادشاه معروضه کرد که پشمینه سلطانی گاہے بنظر در نیامده بتماشا سے آن مشتاقم حضرت بادشاه کارپردازان فرمان دادند تا ایشان پشمینه هفتاد لک روپیه حاضر ساختند آن سخاوت پیشه از غایت دریادلی بهمه خادمان محل قسمت نمود یک چیز هم ازان با خود نگذاشت همچنین بسا قصه ها از دست درین روزها بوجهی که ذکرش باعث اطناب کلام است مزاج آنحضرت ازو برآشفت او باشد راک

انتقال زهر خورده سفر عالم باقی اختیار کرد حضرت بادشاه را ازین حادثه سخت اندوه و ملال دست
بهم داد از شدت غم لباس ماتمی در بر کردند و تمامی بندگان دور و نزدیک و اعزا و اقارب
همین فرمان دادند تا همه لباس ماتمی پوشیدند اما بادشاه بیگم راضی نشد بدین سبب آنحضرت از
بیگم ملال گشته روزی بزبان خود شکایت فرمودند بیگم جواب درشت داد تا نوبت بسختی رسید
بادشاه ازانجا برآمدند و برای خلا مکان بپادشاه بیگم فرمان دادند و فوج مقرر کردند از طرفین نوبت
زد و خورد و گیر و دار رسید تا رزیدنت بهادر در میان افتاده رفع فساد نمود و طرفین را از سر
جنگ برداشت و برای قیام بادشاه بیگم الماس باغ قرار داد و فریدون بخت عرف منا جان
فرزند آنحضرت که از وفات مادر خود افضل محل در آغوش بادشاه بیگم جده خود پرورش
یافته بود همراه بیگم بالماس باغ رفت هرچند بادشاه طلب نمود بیگم بداد ان او راضی نشد
و منا جان هم قبول ننمود تا حضرت بادشاه اشتهار دادند که منا جان فرزند بادشاه نیست هر که
او را فرزند بادشاه گوید مستوجب سزا گردد من بعد پرگنه سلون وغیره که بجاگیر بیگم بود ضبط فرمودند
و تمامی چشمه هاے مداخل مسدود کردند درینصورت عسرت کمال عاید حال بیگم شد مجبور شده
جواهر قیمتی براے فروخت ببازار فرستاد حضرت بخبرداری آنهم ممانعت فرمودند پس نوبت
فاقه کشی رسید وزیر الممالک همه تن آماده بران بود که این آتش فتنه بلند گردد و اتفاق مادر و پسر
صورت نگیرد ازین سبب هر روز آشوبی نو برمیخاست و فتنهٔ تازه رو مے نمود مدتی برین گذشت
روزے حضرت بادشاه بمقتضاے جوش محبت به الماس باغ تشریف بردند و عذر معذرت کرده
صفائی نمودند قرار یافت که فردا بیگم داخل دولتخانه خواهند شد شب بادشاه همانجا استراحت
فرموده صباح ازانجا بدولتخانه آمدند روشن الدوله چون اتفاق آنحضرت با مادر مهربان نخوست
بآنحضرت گفت که بادشاه بیگم چند خواصان را بقتل آنحضرت مقرر کرده بود مگر خواجه سرای بادشاهی
که همراه بود ایشانرا ازین حرکت بازداشت حضرت خواجه سرا را طلبیده استکشاف این ماجرا
نمود و عماد با ایمای وزیر الممالک تصدیق اینواقعه نمودند درینصورت بازنائرهٔ غضب باشتعال آمد
و تعذیب و تخریب بادشاه بیگم بیشتر ملحوظ خاطر گردید هر روز خواصان بادشاه بیگم را بدست آورده
بیعزت بیغیر مودند و تشهیر مے نمودند و اکثرے را از شهر بدر مے ساختند شگرف آشوبی برروی کار
بود و وزیر الممالک هر دم روغنی برین آتش میگذاشت و هرگز بانسداد این فتنه راضی نمے شد
رزیدنت بهادر از وزیر الممالک به بندوبست این آشوب تاکید شدید میکرد و او بے اختیاری خود

شبیہ نقل عکسی مرزا فریدون بخت بہادر عرف مُنّا جان متعلقہ صفحہ (۱۳۱) بوستان اودھ

اظهار سے نمود تا روشن الدوله از غایت کورنمکی و ناسپاسی در فکر کشتن بادشاه افتاد و چند بار زهر
داد و هر بار بفضل حافظ حقیقی جان بسلامت بردند و بسیاری کسان بعلت این جرم بپاداش اعمال
رسیدند اما وزیر المالک بدستور منظور نظر عاطفت بود درینصورت بادشاه از جمله بندگان مقرب
متوهم گردیده بخوف جان ترک غذا فرمودند اکثر اوقات بفاقه میگذرانیدند وقتیکه اشتها بشدت
می انجامید از مزدوران عمارت نخود بریان گرفته تناول میفرمودند و یا بمیوهٔ فصلی قناعت میساختند
چون از چند روز بسبب کثرت شراب عارضه ورم دست و پا بهم رسیده بود درینوقت اشتداد
آن بنهایت گردید رفته رفته قوت نشست و برخاست زائل گشت صاحب فراش شدند معالجه حکما
نیز اثرے نداد طاقت هم یکقلم مهاجرت ساخت درینحالت وصیا مهری که خواص مقرب آنحضرت
بود بایمای وزیر المالک در جام شراب زهر آمیخته درانحالت بیچارگے بنهایت بیرحمی خورواد
تا بساعتی مرغ روح از قفس عنصری پرواز کرده باشیانه جنت آرام گرفت اینواقعه بماه ربیع الثانی
سنه یکهزار و دوصد و پنجاه و دو هجری مطابق یکهزار و هشتصد و سی و هفت عیسوی بظهور رسید
مدت سلطنت ده سال رزیڈنٹ مارڈنٹ رکنس صاحب طامس مندک صاحب جنرل لو صاحب
بهادر نائب نواب معتمد الدوله منتظم الدوله اعتماد الدوله اقبال الدوله راجه رامدیال نواب
روشن الدوله دیوان افتخار الدوله مهاراجه میوه رام مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن

ذکر مرزا فریدون بخت عرف مُنّا جان خلف بادشاه سلیمان جاه نصیر الدین حیدر بادشاه اوده

چون خبر وحشت اثر واقعه جانگاه حضرت بادشاه به دو روز نزدیک رسید وجهانی از ین قضیه نامرضیه
پرآشوب گردید رزیڈنٹ بهادر بمجرد استدراک اینحال باتفاق ڈاکٹر بدولتخانه شاهی آمد بعد ملاحظ
نعش برفع شکوک کرده بر دروازه ها بندوبست نمود و از خاندان شاهی نصیر الدوله خلف
نواب سعادت علیخان بهادر را برای سلطنت برگزیده طلب فرمود و جواهر زواهر این
مژده آویزه گوش آنحضرت کرده برای تبدیل پوشاک فرمان داد پیرایه بندان کارخانه سلطنت
هنوز از آرائش جشن و لوازمات بادشاهی انفراغی نیافته بودند و نواب نصیر الدوله بهادر تبدیل
پوشاک هم نفرموده بود که ناگاه بادشاه بیگم بدریافت خبر وفات بادشاه مرزا فریدون بخت
را همراه گرفته بجمعیت بسیار متوجه دولتخانه سلطانی گردید رزیڈنٹ بهادر باستخبار این حال کثیر الاختلال

بپادشاه بیگم ابلاغ پیام نمود که امر سلطنت به نواب نصیر الدوله بهادر قرار گرفته حالا آمدن شما خوب نیست برای وظیفه و جاگیر تجویز بعمل خواهد آمد از ینطرف مطمئن باشند و ازین اراده ناصواب باز آیند از انجاکه از فتنه پردازان و خانه براندازان انبوهی کثیر همراه بود و ایشان بامید ترقیهای خود بیگم را ترغیب و تحریص براین امر میدادند بنابران بیگم بر پیغام رزیدنت بهادر اصلا التفات نکرده با جوش و خروش متوجه دولتخانه شد چون دروازه های محکم رزیدنت بهادر مقفل داشته بودند بیگم به فیلبانان فرمان داد تا ایشان از حمله های فیلان دروازه ها شکسته چون مور و ملخ اندرون ریختند بادشاه بیگم مرزا را بر تخت سلطنت متمکن ساخت و دست مرزا بدست مصطفی خان قندهاری که از اعظم افسران فوج بود و بصفت جرأت و شجاعت امتیاز داشت داد تا او بمراتب خیر اندیشی دریغ ننماید خان مذکور قبول نمود حضار مجلس بعضی بطوع و بعضی باکراه نذرها گذرانیدند مرزا بگرفتاری ارکان سلطنت فرمان داد فتنه پردازان بمجرد نفاذ حکم هر سو شتافتند روشن الدوله و سبحان علی خان و پسر انش احسان حسین خان و مظفر حسین خان و نیز هر کسی را که یافتند بردوکوب گرفتند طرفه آشوبی برپا کردند در وز آمد رزیدنت بهادر بود دید انجال بکمال جرأت دران آشوب گاه بی تمیزی خود را تا به تخت رسانید و با بادشاه بیگم و مرزا فریدون بخت گفت که هنوز هم هیچ نرفته است زود از تخت فرود آیند و تیشه بپای خود نزنند بیگم بجواب درشت پرداخت تا رزیدنت بهادر از انجا برآمد مقارن انحال فوج انگریزی از چهاونی منڈیانون که از پیشتر طلب شده بود در رسید بموجب فرمان رزیدنت بهادر چند گلوله های توپ بجانب تختگاه انداختند تلاطمی غریب بظهور آمد جمعیت مرزا باعتی در هم و برهم شد و مصطفی خان قندهاری و چندی دیگر از جانسپاران جنگ کرده کشته شدند چون میدان صاف شد با ئن صاحب بهادر بالا رفته مرزا را از تخت بزیر کشید و دستهایش بسته تفویض راجه بختاور سنگه نمود و بحسب فرمان بیگم را در فینس انداخته و دست مرزا در دست گرفته برزیدنسی رسانیدند تا همانجا مقید گردید و بعد چندی روانه قلعه چنار گڈهه شد مدتی در حبس گذرانید مرزا در سال یکهزار و هشتصد و چهل و شش عیسوی ودیعت حیات نمود و بیگم بسال دوم ازین واقعه با هزاران غم و الم درگذشت مرزا دو پسر و یک دختر داشت سه هزار و شش صد روپیه سالانه ایشان از سرکار بادشاهی معین گشت

ذکر سلطنت ابو الفتح معین الدین سلطان الزمان نوشیروان عادل محمد علی شاه بادشاه اوده

ضمیمہ نقل عکسی نواب نصیر الدولہ محمد علی شاہ بادشاہ متعلقہ صفحہ (۱۳۲) بوستان اودھ

بعد فرو شدن آشوب و آرایش یافتن تختگاه نواب نصیر الدوله بهادر بتاریخ چهارم ربیع الثانی
سال یکهزار و دو صد و پنجاه و سه ۱۲۵۳ هجری مطابق هشتم ماه جولائی سنه یکهزار و هشتصد و سی و هفت عیسوی
باعانت رزیدنٹ بهادر متمکن سریر سلطنت شد و بالقاب ابوالمظفر معین الدین نوشیروان
عادل محمد علی شاه بادشاه ملقب گشت از هر طرف مراسم ابنار و نیاز بعمل آمد و زمزمهٔ عیش
و نشاط بلند شد **تاریخ** بادشاه زمن معین الدین ٭ آن محمد علی شه اعظم ٭ شرف خاندان برهانی
مالک تخت و تاج و جاه و حشم ٭ غازی دین نصیر دولت و ملک ٭ معدن عدل و داد و بحر کرم ٭
آنکه در فضل آصف ثانی است ٭ در شجاعت فزون تر از رستم ٭ چون بمنصوری و سعادت و فتح ٭
بر سریر اوده نشست چو جم ٭ هاتف ناگهان ز روئیم سل ٭ جست تاریخ آن دم خرم ٭ سال
اجلاس با حروف فتح ٭ خلد الله ملکه گفتم ٭ و سکه بر زر سرخ و سفید چنین زدند **سکه** بجود و کرم
سکه زد در جهان ٭ محمد علی بادشاه جهان ٭ اول حکمی که نافذ فرمودند به تقسیم مواجب سپاه و اهل قلم
بود از چند سال بنده هامی بادشاهی بعدم وصول مواجب و وظائف به پریشانی و تنگدستی
بودند و متاع ناکامی در کیسه داشتند بمجرد صدور فرمان اشرف از سپاهی و افسر و اهل قلم همه
بمراد خود ها فائز گشتند و دامن گلهای مراد چیدند من بعد بدیگر انتظام ملکی توجه فرموده آئین های
شایسته برنهاد و قوانین برگزیده رواج داد و بیامن عدل گستری و دادبخشی آنحضرت جهانی
بعهد آسایش آرام گرفت و عالمی از حوادث برآسوده **شعر** جهان پر شد از خوبی و ایمنی ٭
ز بد رشته شد دست آهرمنی ٭ زمین چون بهشتی بدآراسته ٭ ز داد و ز بخشش پر از خواسته ٭
سبحان علی خان کمبوه که بر نیابت و وزارت قیام داشت و نفس ناطقه وزیر الممالک روشن الدوله
بود از نیرنگی زمانه غدار و جفای سپهر کجرفتار بعتاب سلطانی درآمد و فرمان اخراج یافت
روشن الدوله که او را بسیار نجابت و استقامت وزارت خود به طفیل او می انگاشت در اجرای
فرمان اشرف اهمال نمود و به لطائف الحیل گذرانید که شاید مزاج اشرف و اعلی مهربان گردد و
استقامت خان مذکور صورت پذیرد چون معامله از کار رفته و کدورت مزاج بندگان حضرت از حد
متجاوز گشته بود بنابران نوبت بآن رسید که خود وزیر الممالک بعلت نافرمانی و عدم ترک صحبت
خان مذکور معزول شد و نواب منتظم الدوله حکیم مهدی علیخان وزیر سابق از فرخ آباد طلب شده
بدین عهدهٔ جلیله منصوب گردید او وزیری برگزیده و سنجیده بود چنانچه ذکرش بواقعات سلاطین
سبق بقلم درآمده و حضرت بادشاه هم در معامله فهمی و ژرف نگهی پایه فراتر داشتند بدین صحبتش خیلی [illegible]

و انتظامی شایسته بظهور آمد و بهارستان سلطنت آب و رنگی دیگر یافت چرا نباشد **بیت**

وزیرے چنین شهریارے چنان ؛ جهان چون نگیرد قرارے چنان ؛ هنوز یکماه از وزارت او نگذشته بود که فراق اجل کاروان حیاتش تاراج نمود بندگان حضرت را از بیواقعه غبار ملال برآئینه دل نشست **ے** شهنشاه جانرا از وفاتش دیده پر نم شده ؛ سکندر را اشک حسرت ریخت که افلاطون زعالم شده ؛ ظهیر الدوله غلام یحیی خان از سفارت بوزارت ترقے یافت او هم مردی شایسته بود از سرمایه عقل و فراست بهره وافی داشت پس از سه ماه او هم رخت بمنزل عدم کشید منورالدوله از جرنیلی بدین عهده جلیله تفاخر گرفت راجه جیالال بهادر المتخلص به گلشن دیوان قدیم آنحضرت بر عهده اهتمام دفتر خاص سلطانی بعطای اختیارات دستخط احکام بادشاهی مقرب الخدمت شده از خلعت گران بها و خطاب راجگی و بهادری معزز و مفتخر گردید گویند که مرد مخیر و سراپا اخلاق و خوبی بود درین ایام اقتدار و اختیار با ابنای روزگار طریق نیکوئی سپرده دلے را از خود نیازرده و امام علی که از عهد شاهزادگی رفیق و انیس خدمت بود بخطاب رفیق الدوله سر افتخار برافراشت و عظیم الله خان حجام بخطاب اعظم الدوله مخاطب گشته دخل کلی بکار و بار سلطنت یافت او در نازک مزاجی و خوش وضعی و امارت مشهور دیار و امصار بود در تابستان صحنخانه اش را از عرق کیوڑه و گلاب تر میکردند دیگر امارت او ازینجا قیاس توان کرد صحبت او با منورالدوله راست نیامد چون تقربش بحضرت بادشاه از دیگران و اقتدارش زیاده از حد بیان بود بدین سبب منورالدوله ترک روزگار کرد و رخصت گرفته روانه بیت الله شد ابراهیم خان کشمیری از سفارت بوزارت اعزاز یافت و بخطاب شرف الدوله مخاطب شد همدرین ایام مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن از خدمت دیوانی معزول و محبوس گردید و بجایش فخرالدوله مهاراجه رتن چند هشیار جنگ منصوب گشت در سال یکهزار و دو صد و پنجاه و سه هجری همت علیه بر تعمیر امام باڑه متوجه شد در اندک مدت بصرف کثیر بانتظام اعظم الدوله عظیم الله خان و رفیق الدوله اهتمام یافت و به امام باڑه حسین آباد معروف گردید الحق عمارتی بآن خوبی و متانت تعمیر گشت که تماشاگاه سیاحان هفت اقلیم گردید بندگان حضرت از غایت دوربینی و ژرف نگهی دوازده لک روپیه برای مصارف این بنای عالی بخزانه دولت انگلشیه جمع فرمودند و از سود آن خرج این عمارت قرار دادند چنانچه تا حال باوجود انقراض دولت بادشاهان اوده رونق آنجا روز افزون است بالجمله هر امریکه ازین بادشاه بظهور رسید باعث

شبیہ نقل عکسی ابو المظفر مصلح الدین محمد امجد علی شاہ متعلقہ صفحہ (۱۳۵) بوستان اودھ

صد هزار تحسین است در عهد دولتش همه مردم فارغ البال و آسوده حال بودند هیچ کس آزاری
بر دل نداشت ابواب معدلت بر روی خلائق باز و دست تظلم و تعدی کوتاه بود با وجود ضعیف
پیری از کارهای سلطنت خود را معذور نمی داشتند و بر امور کلی و جزوی می رسیدند قطعه عجب
عهدی همه در کامرانی ٭ بهر خانه نشاط و شادمانی ٭ نه کس وادی کند کینه را تاب ٭ نه کس
دیدی خیال فتنه در خواب ٭ چون عمر آنحضرت قریب هفتاد و پنج رسید و ضعف پیری بغایت
مستولی گردید بتاریخ پنجم ربیع الثانی سال یکهزار و دو صد و پنجاه و هشت هجری مطابق هفتم
ماه مئی سنه یکهزار و هشتصد و چهل و دو عیسوی رخت حیات ازین عالم فانی بعالم جاودانی
کشید و در امام باڑه حسین آباد مدفون گشته مدت سلطنت پنج سال صاحبان رزیڈنٹ
جنرل لو صاحب کالنفیلڈ صاحب جنرل لو صاحب بار دوم وزرا نواب روشن الدوله نواب
منتظم الدوله حکیم مهدی علی خان ظهیر الدوله نواب منور الدوله شرف الدوله محمد ابراهیم خان
دیوان مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر فخر الدوله مهاراجه رتن چند هشیار جنگ وجلباقی نویس
راجه بهاری لال۔

ذکر سلطنت ابو المظفر مصلح الدین ثریا جاه سپهر شکوه سلطان عادل خاقان زمان امجد علی شاه بادشاه اوده

۱۲۵۸ھ

حضرت بادشاه ثریا جاه امجد علی شاه بعد وفات پدر بتاریخ پنجم ربیع الثانی سنه یکهزار و دو صد
و پنجاه و هشت هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و دو عیسوی بروز سه شنبه بعمر چهل و سه سالگی
بر سریر سلطنت و جهانداری و بر تخت مملکت و شهریاری جلوه افروز گردید تاریخ جلوس چنین شد
تاریخ از جلوس میمنت مانوس با صد شان ها ٭ ثانی گردون مدام اورنگ باد ایا اله ٭ و سکه
چنین یافتند ٭ درجهان زد سکه شاهی بتائید اله ٭ ظل حق امجد علی شاه زمن عالم پناه ٭
از عنفوان سریر آرائی همت علیه آنحضرت مصروف بامور خیر گشته زکوة بر خزانه بادشاهی مقرر
فرمودند و مجتهد العصر را اختیارات کلی بامور مملکت بخشیدند عدالت ممالک محروسه بالتمام به ایشان
مرجوع گشت و حکم او بر آب و باد روان شد نواب شرف الدوله محمد ابراهیم خان که سنی مذهب
بود بجهتش راست نیامد معزول خدمت شد و نواب امداد حسین خان بخطاب امین الدوله
مخاطب گشته بر عهدهٔ وزارت تفاخر یافت و مهاراجه بالکرشن که معزول و محبوس بود بدستور

قدیم بعهدهٔ دیوانی تفاخر گرفت و خدمت منشی گری و وزارت بجهت منشی الملوک مهاراجه رتن چند
تجویز شد مهاراجه بقبول این معنی نپرداخت تا راجه کمدن لال برین عهده جا گرفت و مصلح الدوله
بعهدهٔ سفارت و علی رضا بیگ به کوتوالی بیت السلطنت معزز گشت و معین الدوله بعهدهٔ
نیابت وزارت مستسعد گردید راجه جوالا پرشاد بخطاب مدبر الدوله مخاطب گشته بخدمت دستخط
خاص مفتخر و مباهی شد او عجب مرد با خیر بود با دوست و دشمن طریق نیکوئی سپردے
و بغیر از امر خیر و رفاه خلق کارے نکردے تا مجسم خیر نامش شد در سال یکهزار و دوصد
و پنجاه و نه هجری فیما بین وزیر الممالک و معین الدوله کدورتے راه یافت و زنگ ملال
در آئینهٔ دلها افتاد معین الدوله که با بندگان حضرت یگانگیت و خویشی و تا بمحلات مقدس
رسائی داشت با وزیر الممالک خصومتها آغاز کرد و مخالفت بنیاد نهاد وزیر الممالک مستعفی
و خانه نشین شد وزارت برائے معین الدوله تجویز شد او اقبال این معنی نکرد برائے نواب
منور الدوله تحریک نمود تا نواب موصوف از کانپور طلب شد و خلعت وزارت در بر کرد چندے
فیما بین ایشان معامله خوش گذشت من بعد تفرقه رو داد و اتفاق به نفاق مبدل گردید منور الدوله
عیش دوست و عشرت طلب بود و از نزاکت طبع بار عظیم سلطنت نه برداشت بر سببے
معاملات مملکت رو داد و شیرازهٔ نظم و نسق از هم گسیخت معزول خدمت شد و امین الدوله باز
بر جای خود رسید و به انتظام مملکت توجه نمود و از عدل و انصاف دلهای مردم بدست آورد
و همدرین ایام رای جگنا تهه مهاجن قوم اگروال بعلت زر بقایا زیر محاسبه آمد و از خصومت ارکین
دولت سخت ذلت و رسوائی برداشت تا چارهٔ کار ندیده مسلمان شد و حلقهٔ غلامی حضرت شاهنشاهی
در گوش کرده از مطالبات سلطانی دامن پاک نمود و بخطاب شرف الدوله غلام رضا خان
بهادر مخاطب گشته دخلے بکار و بار سلطنت یافت رفته رفته در بارش مرجع انام و سرمایهٔ
حل و عقد خواص و عوام شد مرد با جرأت و جسارت بود و مادهٔ انتظامی بسیار خوب داشت اما
فحش بسیار گفتی و دشنام غلیظ با امرا و اکابر دادی و خود را نیز از آن معاف نداشتی اکثر خدمات
خاص بادشاهی با و مرجوع مے شدند بغایت خوبی سر انجام میداد در سال یکهزار و دوصد و
شصت و سه هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و هفت عیسوی حضرت بادشاه ثریا جاه
بعارضهٔ سرطان بعمر چهل و هشت سالگی بعد سلطنت پنج سال داعی اجل را لبیک اجابت
گفتند رزیدنت جنرل لو صاحب هز اکسلنسی جنرل ناٹ صاحب جنرل پالک صاحب سکیپیر صاحب

شبیہ نقل عکسی ابوالمنصور ناصر الدین محمد واجد علی شاہ بادشاہ متعلقہ صفحہ (۱۳۷) بوستان اودھ

طامس رڈ ڈیلو وس صاحب کرنیل رچمنڈ صاحب وزیر نواب شرف الدوله محمد ابراهیم خان
نواب امین الدوله نواب منور الدوله بار دیگر نواب امین الدوله دیوان مشیر الدوله مهاراجه
بالکرشن بهادر داصلباقی نویس راجه بهاری لال خلف افتخار الدوله مهاراجه میوه رام بخشی الممالک
راجه لال جی

ذکر سلطنت ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان محمد واجد علیشاه بادشاه اوده

چون بادشاه ثریا جاه بمقتضای قضاے الهی جان بجان آفرین سپرد و کاشانهٔ سلطنت از وجود شاه
و شهریار خالی گردید ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان سلطان عالم
محمد واجد علی شاه بادشاه اوده بعمر بست و پنج سالگی بر سریر سلطنت و دولت با هزاران هزار
حشمت و صولت جلوه افروز گردید صاحب رزیڈنٹ بهادر اول مبارکباد بعرض رسانید
من بعد جمیع ارکان سلطنت و اعیان مملکت عرض مبارکباد نموده نذرها گذرانیدند اهالی و موالے
اعالی و ادانی از صدق دل و صفائی باطن اظهار اطاعت و خلوص نمودند و جمیع بندگان دور و نزدیک
غاشیهٔ اطاعت بدوش و حلقهٔ عبودیت بگوش کشیدند هنگامهٔ مسرت و انبساط از هر طرف بلند گردید
و طنطنهٔ عیش و نشاط از زمین تا آسمان رسید وزیر الممالک امین الدوله نواب امداد حسین خان
بهادر بدستور قدیم بعهدهٔ وزارت سرمایهٔ امتیاز اندوخت و مشیر الدوله مهاراجه بالکرشن بهادر
بحصول خلعت دیوانی چهره سعادت بگلگونهٔ مفاخرت برافروخت شیخ قطب علی که از عهد
ولیعهدی در علم ستار استاد آنحضرت بود بخطاب قطب الدوله و خدمت دستخط خاص مفتخر
گردید و دیگر کلانوتان نیز مثل رضی الدوله و نجیب الدوله و وحید الدوله و انیس الدوله و محبوب الدوله
بعطای خدمات و خلاع کامیاب و کامروا شدند همبرین منوال جمیع بندهاے بادشاهے
بعنایات و تفضلات شاهنشاهی مفتخر و مباهی گشتند ازانجا که همت والانهمت و نیت حق طویت
آنحضرت مصروف بکمال عدل و انصاف بود بنابران در عنفوان این دولت چند صندوقچه
از نقره ترتیب داده مقرر کردند که هنگام سواری همراه رکاب دولت مانند تا که مستغیثان و
دادطلبان عرائض خود را دران بیندازند و بلاوساطت احدے معروضهٔ ایشان بنظر
اقدس گذشته بازار داددهی و عدل گسترے در چار سوے مملکت رونق پذیرد همبرین

متوالی بساط اساس معدلت بر نهاده ستم رسیدگان داد طلب را بدا و مراد رسانیدند و جگر گشتگان وادی نامرادی را بشاهراه مدعا در آوردند

نظم

ز انصاف خود عالم آباد کرد	دل اهل عالم بدو شاد کرد
جهان را بپا راست از عدل و داد	در عیش بر روی مردم کشاد

از جمله معدلت نوشیروانی بندگان حضرت اینست که روزی آنحضرت بطریق گلگشت جانب بادشاه باغ توجه فرموده بودند هنگام مراجعت زنی ستم رسیده خود را بزیر سم سمند تیز گام انداخته زبان بفریاد کشاد بندگان حضرت عنان باد پا بسوی خود کشیده متجسس حال متفحص احوال او شدند مستعدان رکاب حقیقت حال دریافته معروض داشتند که این ستم رسیده دختری داشت از عهد رضاعت جز بلوغیت رسیده و شعشعه حسن دلفریبش اطراف عالم را فرو گرفته ناگاه زمیندار قصبه را نظر بر جمال جهان آرایش افتاد عنان صبر و تحمل از دست داده مفتون شد تا شبی او را از خانه بر آورده داخل خانه خود نمود بنابران این زن بیوه مستدعی انصاف خواست گویند که چون این بے اعتدالی مسموع سمع مبارک شد از غایت غضب لرزه براندام و لکنت بکلام افتاد فی الفور بحاضران بساط حکم شدید تیدارک این فتنه صادر فرمودند تا ایشان زود بهرچه تمامتر بموضعی که محل این واقعه بود شتافتند و آن نابکار مصدر فتنه و فساد را در گرفته اسیر پنجه عذاب نمودند و بخانمانش آتش در زده و منهدم ساخته بخاک برابر نمودند و آن دختر را از دست جفای آن فتنه پرست مستخلص نموده بمادرش سپردند تا آن زن بیوه فائز بمراد و واصل بمدعا شده موظف دعای دولت گردید همچنین روایتی دیگر اینست که مسمیان آبراهیم خان و جهانگیر خان در موضعی باغی داشتند که از غایت فلاکت سرمایه معاش ایشان هرچه بود همین بود از اتفاقات حضرت شاهنشاهی آن موضع را بجاگیر نواب خرد محل مرحمت فرمودند منشی غلام حسین داروغه محل مذکور از راه شرارت بر باغات هم محل و دخل نموده و بعضی اشجار را هم قطع ساخته بتصرف آورد و این بیچاره ها هرچند دست و پا زدند هیچ نشنید تا آنکه رجوع بعدالت آوردند درینجا هم کسی گوش بفریاد ایشان ننهاد روزی از جان به تنگ آمده عرضداشت مشتمل بر حالات خود وقت سواری بجناب خلافت پناهی گذرانیده فریاد جان سوز و ناله های حسرت اندوز آغاز نمودند بندگان حضرت بمقتضای ترحم جبلی ایشان را مطمئن فرموده داخل ایوان سلطانی شدند همانوقت بنفس نفیس استکشاف اینمعامله و استدراک این مقدمه نموده بعد امعان نظر سائلان را بمراد خود رسانیدند هرچند محل مذکوره که منظور نظر سلطانی بود درینمعامله خاک بسر بسیار نمود و زمین و آسمان بر هم زد اما آنحضرت بالتماسات او اصلا توجه نفرموده

زبان فیض ترجمان ارشاد کردند که در امور عدالت بهیچ وجه رعایت شما منظور نظر عاطفت نیست
برای منصب وجاگیر وزر و دولت مرحمت سلطانی مطلوب باشد ما به دولت را دریغ نخواهد بود
بجلوه ظهور اینچنین معدلت نوشیروانی غرلو از نهاد مردم برخاست و هم هنگامه انصاف رونق گرفت
و هم آبادی ملک و تکثیر زراعت بظهور آمد بمیامن نیت حق طویت آنحضرت چندان ارزانی غله
بهم رسید که در یکروپیه هفت من غله بدست می آمد از بدائع سوانح این عهد رسیدن چشم زخم عظیم
وزیر الممالک نواب امین الدوله امداد حسین خان است تفصیل این اجمال بر سبیل اختصار آنکه مسمیان
فضل علی و حیدر خان و تفضل حسین و حافظ افغان هر چهار کسان که از مدتی بقطاع الطریقی بسر میکردند
و خبر این پیشه اندیشه نداشتند درین عهد دولت بدار الخلافت رسیده در پی آن شدند که اگر نواب
وزیر الممالک امین الدوله بهادر را بدست آریم هر آئینه اسباب فراغت عمری مهیا و آماده کنیم
برین رای ناصواب اتفاق نموده برگذرگاهی کمین کردند تا آنکه وزیر الممالک حسب دستور قدیم
بسواری گردون که بهندی بگهی نامند از همان طرف متوجه در دولت بادشاهی گردید ایشان که
از پیشتر در کمین بودند فرصت وقت را غنیمت دانسته بطرف سواری یورش و شورش نمودند و کمال
جرات و مردانگی خود را بالای گردون رسانیده نواب وزیر را در گرفتند از سواران همراهی
و خاص برداران سواری همه ها خاک بیوفائی بر سر انداخته راه فرار پیش گرفتند اما از جمله ایشان
هولاس نامی هندوی و شاه میر نامی سیدی جنگهای رستمانه کرده در کار قبله مجازی جان سپاری
نمودند نواب وزیر بواد ید جرات مفاسد از شمشیر یکه با خود داشت دشمنان را زخمی نمود و خود هم
زخمها برداشت تا آنکه این هر چهار کسان باتفاق یکدگر هجوم آورده نواب را در بر گرفته از
گردون فرود آوردند و بر دوکانی نشانیده خود ها بمحافظت نشستند چون اینواقعه پر آشوب
مسموع بارگاه سلطانی گردید حسب فرمان واجب الاذعان جمیع ارکان سلطنت و کار پردازان
مملکت و افسران فوج و بهادران عرصه نبرد برای تدارک این فتنه هجوم آوردند این نابکاران
فتنه سرشت بواد ید یورش افواج سلطانی خنجر برگلوی نواب نهادند و گفتند که اگر کسی بطرف ما متوجه
خواهد شد نواب وزیر را فی الفور از هم خواهیم گذرانید بدین خوف همه ها دست از دو باز داشته
در حیرت و حسرت بودند درین اثنا رزیدنت بهادر با دراک انیحال پر اختلال بدان مقام
حسرت اندوز در رسید و ایشان را بوعده های دلفریب مطمین نموده نواب وزیر الممالک را از دست
ایشان مستخلص ساخت بعد از ان همه را گرفتار نموده با و ثاق خود آورد و بعد ادای زر موعوده

بزندان فرستادہ ازان میان فضل علی بہ لطائف الحیل از زندان رہائی یافتہ بطرفے گریخت و باقی ماندگان در ہمان حبس از قید حیات رہائی یافتند چنانچہ منشی **مظفر علی اسیر** المخاطب بہ تدبیر الدولہ مدبر الملک کہ در وادی شعر و سخن یگانہ عہد و یکتای روزگار ہست و در عہد حضرت سلطان عالم خدمت منشیگری داشت اینواقعہ را بہ پیرایہ نظم کشید کہ ابیاتے چند ازان اینست **ابیات**

سحر گاہان وزیر شاہ عالم
امین الدولہ جسکا اسم اعظم
چراغ دودمان جاہ و اقبال
سہیل آسمان عز و اجلال
کریم و عادل و فیاض عالم
رحیم و باذل و دستور اعظم
بشکل صورت اختر دم صبح
ہوا سوار بگھی پر دم صبح
وہ بگھی تھی دیا طور الہی
رخ پر نور پر نور الہی
نہین بگھی پہ وہ مسند نشین تھا
سلیمان تخت پر گویا نگین تھا
جلو مین خاص بردارانِ ذیشان
چمک نیزونکی جنکے برق تابان
عصا بردار ہمراہ سواری
گلے مین جنکے پوشاکین تھین بھاری
سوار ایسے کہ جنکو ماہ کہیے
ظہور قدرت اللہ کہیے
جلو مین کیسے کیسے بان بردار
نقیبون نے کہا بڑھ کر خبردار
غرض اس شان و شوکت سے رواں تھے
فدا انپر نجوم آسمان تھے
مقدر نے کہا اب مین جوان ہون
زمین بولی کہ مین بھی آسمان ہون
فلک کو رشک اس شوکت پہ آیا
قضا نے اور ہی سامان دکھایا
کیا ہمراہیون نے دل مین یہ عیان
اگر تھوڑا تیز بگھی کا ہوا اس آن
نہ پہونچینگے کبھی ہم ساتھ اسکے
بسان گرد رہجاوینگے پیچھے
رہ نزدیک پیش آئی جو ایکبار
ہوئے راہی اسی جانب وہ فی الفور
اسی رستے گئے سب خاص بردار
رہے نواب کے ہمراہ دو چار
سڑک پر کم رہے بشکل آدمی کی
سوارون نے پہونچنے مین کمی کی
ہوا اس و شاہ میر اسوقت تھے ساتھ
انھین دونون کی بگھی پر رہے ہاتھ
سوارون مین رہا بس ایک سید
خدا کا شیر جسکا جد امجد
فلک بولا امان اسکو علی کی
مگر تقدیر نے نا منصفی کی
وہ چارون دشمن نواب ذیجاہ
کمین گاہون مین تھے پنہان سر راہ
نظر آیا جو اونکو صاف میدان
کیا افساد کا چارون نے سامان
قریب آئی جو مسجد کے سواری
زمین بھی الحذر اس جا پکاری
وہ چارون عرو مفسد بڑھ کے آئے
زرہ چار آئینہ بکتر لگائے
کہون کیا بے تمیزی مین وہ کیا تھے
وہ چارون چار پایون سے سوا تھے
اوپی تلوارین انکی بدلا تھین
قرابینین وہان اژدہا تھین
عداوت قلب مین انکے خداداد
تخالف مین بسان چار اضداد
فریب و مکر اندیشہ تھا انکا
فساد انگیزیان پیشہ تھا اونکا
غریبون کو ستایا رہزنی کی
جلا کر گانون گھر مین روشنی کی
ستمگر آسمان کی طرح کی چارون
کج اندیشہ کمان کی طرح چارون
غبار کاروان قہر و آفت

خس طوفانی بحر قیامت
سوی نواب چابکدست آئے
پر طوطی مین تھے وہ بیضہ مار
گرے کعبہ پر آکر ساکن دیر
بجا گویا کہ بتخانہ مین ناقوس
وہ تلوارین جو انکے تازہ دم تھین
ہوا ناوک علم ترکش قلمدان
رائین اسپہ ناگاہ
کہ کھینچی میان سے برندہ شمشیر
[illegible] مادۂ جنگ
تھکا یہ راہ کا اور دل پریشان
تھکا تھا راہ کا کچھ بن نہ آئی
نہ تنہا اس جگہ سید کو پایا
کہا دل نے یکایک کچھ خبر ہے
بنا ہے کینۂ اعدا ہوئی سست
[illegible] دست
چھری تھی یان سو وہ بھی ہو گئی خم
کیا افغان نے مثل سگ جو حملہ
گرا وہ افسر شیران آفاق
کبھی غافل کبھی ہشیار بیٹھا
فقط ایک رہ گیا دستور اعظم
وہ چارون یار ادھر شمشیر افگن
ادھر بازو کا اکا فضل یاری
معین ہمدم تھا حیدر کو تفضل
ستادہ ہو گیا دستور اعظم

وہان جان لبان درو گردہ
ہی نخوت سے چارون مست آئے
کھینچے خنجر لڑائی کی بندھی ٹھن
مقرر تھا علی کا فرقہ یہ بیر
نظر آئی جو ان چارون کی بیداد
حضور انکے پیے تسلیم خم تھین
ہوا اس وقت مثل شیر نر تھا
ہوا نواب پر قربان ہوا خواہ
چلا فضل علی تو جانب [illegible]
چلی دونون مین تو شعلہ آہنگ
لگائے وار اس ملعون نے کیا کیا
یکایک ہاتھ پر تلوار کھائی
بن آئی کسطرح سید سے تدبیر
چھری تو آپ کے زیب کمر ہے
لگاتے تھے چھری سطرح ہر بار
مگر خم ہو گئی مثل مہ نو
قضا نے اور ہی صورت دکھائی
ہوا وہ شیر نر زخمی سراپا
بہت زخمی جو تھا بیٹھا سنبھلکر
بدقت پشت بر دیوار بیٹھا
وہ چاکر جو کہ بیگمی کے تھا ہمراہ
تن تنہا ادھر یہ پانچ ان تن
ہوئے نواب پر وہ حملہ آور
فسادانگیز دونون بے تامل
یہ کھائی اسنے ضرب دست نواب

فسردہ دل برنگ خون مردہ
نہ جو ہر انکے تیغون مین تھے اظہار
ندے خالق کسی سفلہ کو ناخن
عجب کافر تھی وہ آواز منحوس
کہا بندوق نے فریاد فریاد
لڑائی کا لکھا گردون نے فرمان
قضا کی ضرب سے پر نیخر تھا
لڑائی کی یہ کی اعدا نے تدبیر
لڑائی کی ہوئی ظالم کو درخواست
لڑائی کا ادھر پہلے سے سامان
یہ یہ رہ گا کیا ہو ہو کے بس پا
وہ افغان جانب چپ جھکے آیا
نہ تھی اس شیر کے ہاتھون مین شمشیر
چھری کھینچی کمر سے اور ہوئے چست
کہ رہ جاتی تھی چلکر اونکے تلوار
ادھر کھینچے ہوئے شمشیر اظلم
چھری تلوار کی کیا تھی لڑائی
بہایہ خون کہ طاقت ہو گئی طاق
برنگ نبض رہ جاتا تھا چلکر
غرض کوئی رہا باقی نہ ہمدم
ہوا مجروح وہ بھی قصہ کوتاہ
تھے چار آئینہ مین وہ چار یاری
چڑھا تھا کبھی پہ حیدر پانون رکھکر
قرولی کھینچکر پہونچا وہ اظلم
کہ کبھی سے گرا مردود بیتاب

ملازمین تھا جو اُس مردود کا ہاتھ
پہ سینہ پر تھے وہ مردود جن ہین
تفضل نے جو اُسکا حال دیکھا
لگائی دوڑکر شمشیر بُرّان
لگی تلوار ساعد پہ یہان تک
تو شانہ چوشنے تلوار آئی
کہون اُسوقت کا کیونکر مین سامان
نہ تھی کچھ دیر کرتے اُسکو فی النار
مگر چھوڑا جو تم اُسکو کرم سے
ارادہ کیا ہو کچھ یہ اہل بیداد
وہ جرات کی کہ جیتا ہے میدان
الگ بیٹھو کہین رستے سے چلکر
رہا باقی نہ کوئی کاروان مین
مسلح واسطے باہم وہ بیٹھے
کہون نواب کی جرات مین کیونکر
وہی تیور وہی ہنس ہنس کے گفتار
ہما سے دولت فرخندہ فرجام
ہوا صید غریب چند روباہ
خبر پہنچی جو یہ فرسنگ فرسنگ
تہ و بالا ہوا ایسا زمانہ
قیامت کا نمونہ ہو گیا شہر
پیادہ افسران فوج دوڑے
چلا لیکر پیادہ اور سوار
امیر الدولہ نے کی اُنسے گفتار
مسلمان ہو نہین لازم یہ طغیان

تو آئے خاک پر نواب بھی ساتھ
غرض نواب نے ایسا دبایا
کہ غالب اُنپہ ہین نواب والا
لگا شانہ پہ ایسا زخم کاری
کہ کاٹا گوشت اُسنے استخوان تک
عجب نواب کا بھی حوصلہ تھا
کہ زخمی ہو گئے نواب ذیشان
کہا سب مین بولے تھے وہ اہل بدعت
اُٹھا یہ مین ہاتھ ہم بھی اِس ستم سے
وہ بولے جان بچ جاسے ہماری
بڑی جرات ہے اور دشمن پہ احسان
الگ اُس جا سے تھی دکان قصاب
فقط اک رہگیا یوسف دکان مین
رہے باقی جو دو وہ پیش دکان
بہا سیرون لہو تن سے برابر
ہوئی یہ شہر مین ناگہ خبر عام
نصیب دشمنان آیا تہ دام
نگین خاتم دست سلیمان
ہوا خواہون کے چہرے اُڑ گئے رنگ
کہ گہوارہ بنا ہر ایک خانہ
امیر الدولہ دوڑے ہو کے بیتاب
کنارون سے برنگ موج دوڑے
ہوا چارون طرف انبوہ مردم
کہا اے قوم دغا پیشہ جفا کار
اذیت اسقدر زخمی نہ پائے

وہی جرات وہی اُس کشمکش مین
کلیجہ مدعی کا منہ کو آیا
جو گذری دیر ہو جائیگا بیجان
ہوا فوارہ خون اُس سے جاری
بہت نواب نے جرات جو پائی
کہ زخم شانہ تک بھی ہنس رہا تھا
نچھوڑا پر عدو کو اپنے زنہار
زہے جرات زہے شان شجاعت
کیا نواب نے یہ اُنسے ارشاد
فقط اتنے لیے ہے بیقراری
کہا نواب نے اُنسے سنبھلکر
وہان لائے انھین ہمراہ نواب
بڑے مفسد جوان دونون مین دو تھے
ہوے استادہ باندھا گرد میدان
شکن آئی نہ پیشانی پہ زنہار
کرو صبح تعیش ہو گئی شام
ہزبر نیستان رفعت وجاہ
ہوا آئینہ دار بزم کوران
جگر سے نالہ جانکاہ اُٹھا
الم سے وائے کونہ ہو گیا شہر
وہان آئے جہان بیٹھے تھے نواب
سنی دربار مین جسنے یہ اخبار
حواس خمسہ سب کے تھے مگر گم
بہت مجروح ہین نواب ذیشان
کہو جراح سے ٹانکے لگائے

قسم چاہو تو اے اہل دغا لو
کیا نواب نے سب سے یہ ارشاد
کہ نا پاس آنے کا ارادہ
بڑے صاحب کو یہ پہونچی جو اخبار
تلنگے اور کتنے ایک صاحب
جو دیکھا چھوٹے صاحب نے یہ عالم
سوائے قصد جان سنتے نہیں بات
نہیں گفتار رنجش خیز بہتر
تشفی دی انھیں اور کی نصیحت
کہا صاحب نے کیا مشکل ہے یہ بات
یہ کتنی بات اے ارباب شر ہے
حضور شاہ سے ہاتھی پہ لد کر
ہوے آمادۂ ترک مظالم
خوشی سے زر پہ وہ مردود پھولے
کیا محبوس انھیں زندان مین لاکر
[illegible]

عوض نواب کے مجھکو اٹھا لو
کہ ہون مین پا بند دست بیداد
مناسب ہے خبر پائین رزیڈنٹ
چلے آئے اسیدم ہوکے اسوار
ہے خمخانۂ اخلاص سے دُرد
کہ ہے مجروح یون دستور اعظم
کہا دلمین کہ ہے طرفہ فسانہ
کلام مصلحت آمیز بہتر
وہ بولے کچھ عنایت ہو اگر زر
کہ بحر فیض ہے نواب کی ذات
طمع پائی جو انکو مال و زر کی
وہین بنجاہ آئے کیسہ زر
طلب ہوکر اُسیدم آیا جرّاح
ولیکن چال چوکے راہ بھولے
ہوا غل لو وزیر شاہ چھوٹا
[illegible]

مگر دیکھا کب اٹھتے ہے
اذیت دینگے یہ مفسد زیادہ
یقین ہے خود چلے آئین رزیڈنٹ
نہ تنہا صاحب والا مناقب
برٹ صاحب بہادر صاحب خود
کمر باندھے ہوے بیٹھے ہین بذات
صلاح وقت ہے کوئی بہانہ
اگر تنہا قریب اہل بدذات
اٹھائین ہاتھ ہم بھی سیر ہوکر
جو تمکو آرزو ہے سیم و زر کی
حضور شاہ عالم مین جسمر کی
ہوے اس بات پر راضی وہ ظالم
لگے ٹانکے ہوئی زخمونکی اصلاح
بڑے صاحب نے ہاتھی پر بٹھا کر
فلک بولا کہ من سے یاد چھوٹا
غرض جب سوے دولتخانہ آئے

ملازم ساتھ بیتابانہ آئے
ولیکن ضبط سے تھے دوش بردوش
یہ کسکی جان پہ ہی صدمہ روح

بہت زخمی تھے گو نواب ذیجاہ
وہی رنگت وہی تیوری ہی ہوش
کیا ایک ایک کو ہنس ہنس کے رخصت

اُٹھایا تھا بہت اندوہ جانکاہ
خیال اسکا نہ تھا ہے کون مجروح
ہوے بستر پہ گرم استراحت

بالجملہ وزیر الممالک چون ازین بلای جانستان رہائی یافت بدولتخانہ خود تشریف ارزانی داشتہ بمعالجہ پرداخت و بعرصہ سہ ماہ شفای کامل یافت ازانجاکہ اقبال ازو رو برتافتہ بود پس باوجود حصول صحت باز عہدہ وزارت نصیبش نگردید نواب علی نقی خان کہ از نسل نواب مدار الدولہ بود بتایید اقبال و یاوری طالع بیدار برین عہدہ جلیلہ تفاخر یافتہ متمشی امور مملکت گردید سبحان اللہ وجزاک اللہ گردش گردون گردان گردنان را گرد کرد ٭ بر سر صاحب تمیزان ناقصان را مرد کرد ٭ از روزیکہ نواب مستغنی الصفات وسادہ وزارت برآراست زمانہ رنگ دیگر گرفت کار و بار جہان از رونق افتاد عدل و انصاف ازین

[illegible]

سلطنت مفارقت نمود تیر از شصت مملکت از هم گسیخت سلطنت آماده رخصت شد کدورت بدلها جا گرفت آه مظلومان را

اثری پیدا شد که ذکرش ان شاء الله بر جای خود خواهد آمد

ذکر ورود لشکر ظفر پیکر نواب لارد هیردنگ گورنر جنرل کشور هند بکانپور بجمعیت غفیر و حرکت اعلام نصرت بادشاهی بغرض دیدن آن امیر کبیر

در سال یکهزار و دو صد و شصت و سه هجری مطابق سال یکهزار و هشتصد و چهل و هفت عیسوی نواب مستطاب معلی القاب لارد هیردنگ صاحب گورنر جنرل کشور هند بعد فرونشاندن فتنه های پنجاب و تسخیر آن ولایت سیراب عازم اینطرف شدند حضرت شاهنشاهی با دراک انجال محمد حسان متوسط را بسفارت با بسیاری تحف و هدایا پیش نواب ممدوح رخصت فرمودند سفیر مذکور بمقام فرخ آباد استدراک ملازمت نمود و بعد گذرانیدن هدایا از جانب بندگان حضرت اظهار اشتیاق ملاقات نموده برای توجه الویه نصرت بجانب اوده تحریک بکار برد نواب والاشان بکمال مسرت و اشتیاق قبول نموده سفیر را بعد عطای خلعت گران بها رخصت فرمود و بعد ازان خود هم بطرف کانپور علم نهضت برافراشت

براک

ن کلت به حبق فرمان وا

بادشاهی و اسباب تزک شاهنشاهی از پیشتر بکانپور رسانیده کنار دریای گنگ را بخیمه ها بانات رومی و مخمل کاشانی و کار زر دوزی در گرفتند و سوزنی های گلدوزی و مسندهای زرنگار آمیزی شرف تمهید دادند و بالای آن شامیانه های زربفت و کنگره های مخابات با سلسل های نقرئی علاقه های ومد گرداگرد آن خیام شاهزادگان و وزرا و امرا به ترتیب مراتب و درجات برپا ساخته باغی و گلهای شگفته و درختان پر از برگ و بار روبروی خیام سلطانی بکمال صنعت و وسعت ترتیب دادند از یکطرف پیشه وران بازاری به ترتیب و آرایش تمام دکانها برآراسته از امتعه بوقلمون نمونه بوستان جنت وانمودند و از دیگر طرف کولیان گلرخسار و طوائفان خورشید عذار خیمه ها برپا نموده بجلوه فروشی و نغمه های داودی و آهنگ باربدی زهره را از سپهر برین بر روی زمین همی کشیدند بالجمله بمشاهده کیفیت اردوی سلطانی تماشائیان هفت اقلیم و سیاحان ربع مسکون را حیرت دست هم میداد و نظارگیان را چشم بر هم زدن ناگوار خاطر بود مضمون این بیت مطابق حال **بیت**

اگر فردوس بر روی زمین است	همین است و همین است و همین است

الغرض بعد ترتیب اُردوی نصرت قرین برطبق فرمان معلی ارکان واعوان وبندگان مع فوج ظفر
موج از پیشتر داخل لشکر نصرت اثر گشتند بعد ازان بندگان حضرت بساعت سعید وآوان حمید که
انجم شناسان دقیقه رس واصطرلاب دانان باریک نفس اختیار کرده بودند از دولتخانه برآمده داخل
موسے باغ شدند وازانجا بسواری سیج گاڑی سوار بادولت شده درعرصه هفت ساعت بخط
مستقیم به لشکر فیروزی اثر نزول اجلال فرمودند اعوان وانصار که بانتظار مقدم همایون مژده
برشره نهدخته بودند شلک تهنیت برآوازه کردند وازصدای اتواب وبنادیق گوش افلاکیان کر شد
ازاتفاقات آنکه چون بندگان حضرت داخل لشکر ظفر پیکر شدند بارش باران آنقدر نزول رحمت
نمود که صغیر وکبیر وبرنا وپیر را حرکت ازجای بجای دشوار شد اتفاقا بنا باران دو روز توقف زائل گردید
روز سوم که سلطان مشرق بکمال جاه وجلال سر از دریچهٔ افق برآورده برتخت زمردین فلک
جلوه افروز گردید حسب الامر والا شاهزادهٔ عالم وعالمیان وفرزند سکندر حشمت بهادر آنحضرت الخ
به جرنیل صاحب ووزیر الممالک نواب علی نقی خان بهادر جهت طے نمودن بعضی مراتب به ملاقات
نواب والاشان رفتند بآئین بهین ملاقات دست بهم داد وجمیع مراتب ازجانبین بخوبی گزشت
شاهزادهٔ عالم وعالمیان بکمال شگفتگی خاطر مراجعت فرموده صورت حال را معروض عالیشان پایهٔ
سریر خلافت گردانید بعد این مستر الیث صاحب بهادر سکرتری شرف اندوز باریابی شده مراتب
شکرگزاری بجا آورده پیغام اشتیاق آقای خود به نیازمندی وطلاقت لسانی ادا نمود پیشکاران
سلطنت حسب دستور قدیم بتواضع واکرام کوشیده رخصت انصراف دادند روز دیگر بندگان حضرت
بتجمل شاهانه وشکوه خسروانه باشتیاق ملاقات متوجه اُردوی گورنری شدند از شکوه بادشاهی و
تجمل شاهنشاهی چه سخن برزبان آرم ده دوازده هزار سوار خنجر گذار که هریکے لباس زری دربر
داشتند پیشاپیش میرفتند وچند هزار سواران حبشی که داغ غلامی بادشاهی برجبین ونقش عقیدت
سلطانی درنگین داشتند باشمشیرهای برهنه ووضع مهیب بهای رهوی تمام همراه رکاب بودند از
اسپان بادرفتار وفیلان دیوکردار ونالکی هاے گهربار وپالکی های نادره کار چندان جلوس بود
که تماشائیان را از تماشای آن چشم برهم زدن دشوار مے نمود بالجمله بندگان حضرت باین عظمت
وجلال که بندگان را لرزه براندام افتادی ورستم دلان را از هیبت شکوه سلطانی زهره بگداختی
بسواری فیل که بزیور مرصع وجُل زرتار آراسته بود وتمامی ارکان سلطنت واعیان مملکت بسواریهای
فیلان ازهر چهار طرف پیرامون آنحضرت مصروف به گهرفشانی وزرپاشی بودند داخل لشکر گورنری شدند

نواب گورنر بہادر زینت قدوم رنجہ فرمائے حضرت خدیو کیہان بر چشم نہادہ برسم استقبال برآمد چنانچہ بعد ادائے
مراسم سلام و نیاز چنانکہ دستور سلاطین است نواب گورنر بہادر را در فیل خود بجانب چپ جا دادند و کلمات
خلت آمیز حرف زنان داخل خیام شدند بندگان حضرت برجائے مقررہ کہ از پیشتر برای آنحضرت
ترتیب دادہ بودند اجلاس فرمودند و نواب گورنر بہادر برجای خود نشستند وزیر الممالک نواب
علی نقی خان بہادر و مشیر الدولہ مہاراجہ بالکرشن دیوان اعلے و دیگر ندیمان و مصاحبان پایہ بپایہ نشستند
نواب گورنر بہادر در عالم انعقاد بزم مودت و مکالمہ و محاورہ محبت حظ وافر برداشت دیر دانشمند سے
و خردمندی بندگان حضرت محو و بیخود گشتہ بعد گفتگوی ضروری چند کشتی اقسام اقمشہ و چند زنجیر فیلان مع
عماری و دوازدہ راس اسپ باد رفتار ہدیہ گذرانید و بدستور اعظم و دیوان اعلی و محمد خان متوسط آئین
مستمرہ خلعت عنایت شد و پس از طے اینہمہ مراحل حضرت بادشاہ از صاحب ممدوح و عدہ تشریف آوری
گرفتہ رخصت شدند بہا نزد دار الخلافت لکھنؤ از مراجعت قدوم میمنت لزوم مہبط انوار فیض گردید و نیز
دوم حکم نافذ گشت کہ آئین بندی بازار چوک مجددا صورت بندد و دکاکین و بیوتات و گذرگاہ و
شارع عام آراستگی پذیرد و مغنی و مغنیہ بالای قصور و منازل جمع آمدہ و تہنیت کردہ غزل تہنیت قدوم
سرایند کار پردازان باسرع اوقات تعمیل فرمان نمودند تا آنکہ نواب گورنر بہادر نیز دنبال لشکر فروز سے
اثر کو چیدہ در سواد لکھنؤ داخل شد سحرگاہان آنحضرت باکمال شوکت و حشمت برسم استقبال سوار شدہ
در مابین راہ با نواب گورنر بہادر دوچار گشتند و بر ہودج زرین برابر خود نشانیدہ براہ چوک کہ از ہجوم
نظارگیان و کثرت خلق گذر معدوم و دشوار بود گلگشت کنان بہ موقع محل نزول اجلال فرمودند ساعتے
جہت تفریح طبع جنگ فیلان ملاحظہ کردہ بندگان حضرت داخل کاشانۂ دولت شدند و نواب گورنر بہادر
در کوٹھی رزیڈنٹی رخت اقامت انداختند مراسم مہمانداری شاہانہ از جانب حضرت بادشاہ بتقدیم
رسید و تحائف و ہدایای گران بہا بپیشکش خدمت گردید تا بعد قیام ہفتہ نواب گورنر بہادر بطرف کلکتہ علم
نہضت برافراشتند و حضرت بادشاہ تا بیرون شہر مشایعت کردہ رخصت شدند شیخ غلام حیدر المتخلص
بہ مجعیر از تلامذہ سید علی اوسط رشک کہ مثنوی ظفر نامہ در واقعات حضرت سلطان العالم برشتۂ نظم کشیدہ
و الحق بچشم خود دیدہ نوشتہ است برخی ازان ہمدرین مضمون بقلم می آید کہ خالی از لطافت نیست نظم

گورنر چلا فرخ آباد سے
سواری چلی تیز تر باد سے
بہت ساتھ گورے تھے کالے بہت
پیادہ بہت تھے رسالے بہت
ادھر تو وہ آیا ادھر بادشاہ
چلے لکھنؤ سے سوے خیمہ گاہ
غرض دولت شہ سے دو کوس تک
دو رویہ تھے سب بیچ میں تا سڑک
بہت اونٹ زنبورخانہ کے تھے

ک اور سامان زمانے کے تھے
لوخانہ مین فیل تیار سے تھے
ی تھین کئی بگھیان جا بجا
محل سے برآمد ہوئے بادشاہ
مصاحب بہت تھے اِدھر اور اُدھر
عجب اُس گھڑی عالم نور تھا
چلی توپ بادل گرجنے لگا
بجا کوس نصرت سواری چلی
ستارہ وہ تھے مثل مہ شاہ تھے
غرض طے ہوئی ایک لحظہ مین راہ
چلے صبح کو دیکھکر نیک دن
نظر آئے کیا دیدۂ آسمان
چھڑکتے تھے دو دن سے بادل سڑک
سرِ راہ تھا خیمہ توپین بھی تھین
جہان توپ تھی خیمہ شاہ تھا
بزرگان لشکر کو تھا انتظار
کمیدان پلٹن جمانے لگے
زہے شادی آمد شہ یار
امیر آگے بڑھ کر ہوئے خاکبوس
یکایک سواری کی آمد ہوئی
جھکے بہر تسلیم پیر و جوان
گئے خیمہ مین جب شہ دادگر
تو دلدل ہوئی پانون دھنسنے لگا
ہویدا جو ہر منور ہوا
ملاقات کا دن مقرر کرو

گھڑے تھے بہت انگریزی سوار
قرین در شہ ہوا دار تھے
سب انمول تھین بگھیان گھوڑیان
مشرف ہوئے حاضر بارگاہ
خواص اور خادم بھی تھے بیشمار
جلوخانہ جلوے سے معمور تھا
سلامی سے سب کو یہ پہونچی خبر
ہوا شور باد بہاری چلی
سواری مین اسوار تھے بیشمار
گئے شہر سے باغ مین بادشاہ
کئی دن سے تھا ابر چھایا ہوا
کہ پڑتی تھین دو روز سے بوندیان
اسیطرح سے جب گئے سات کوس
وہان بھی سلامی سے دہلی زمین
جب اونام سے بھی بڑھے تھوری دور
منگاتے تھے شہ کی خبر بار بار
پرے باندھ کر جم گئے سب سوار
کہ ہر توپ تھی دیدۂ انتظار
چمکنے لگے بادلے کے نشان
صداے سم اسپ بیحد ہوئی
صداؤن سے توپون کے بے اشتباہ
گرجنے لگا زور سے ابر تھم
رہا ابر تیرہ سے لا انفصال
شگفتہ دل اہل لشکر ہوا
اذیت سفر مین اٹھائی بہت

سواران ہندی بھی تھے بیشمار
کشادہ جو تھا صحن دولتسرا
جُتی تھین برابر کئی جوڑیان
ہوادار زرین ہوا جلوہ گر
ہوادار کے آگے تھے چوبدار
بگل ہر رسالے مین بجنے لگا
سواری مین حضرت ہوئے جلوہ گر
سب ارکان دولت بھی ہمراہ تھے
سوار و پیدے آگے تھے ناقہ سوا
رہے باغ مین دو شبین ایک دن
غضب کی تھی سرعت غضب کی ہو
سواری کی تھی دھوم زیر فلک
نول گنج مین پہونچی آواز کوس
عجب حال آبادی راہ تھا
تو پیش نظر ہو گیا کانپور
خبر آمد شہ کی پائے تھے
جو غافل تھے وہ ہوگئے ہوشیار
سُنی سب نے ناگاہ آواز کوس
سنہری روپہلی تھے سب نشان
ہوا جلوہ بادشہ جب عیان
اُٹھا تھا دھوان بہر تعظیم شا
جھما جھم جو پانی برسنے لگا
کھلا تیسرے روز وقت
ہوا حکم سلطان یہ نواب
ہر انسان نے تکلیف پائی

برابر جو بارش رہی تین دن
یہاں سے روانہ ہوں رخصت ملے
روانہ ہوں مرزا سکندر حشم
اُسی دم ہوئے ہاتھیوں پر سوار
مع شاہزادہ گیا جب وزیر
وزیر اور مرزا سے کہتا رہے
غرض بات کا جب ہوا اختتام
زمین بوس درگاہ سلطان ہوئے
گورنر کو ہے شاہ کا اشتیاق
کیا اقرار کل صبح کا ہو گیا
یہ سنکر کہا شاہ نے حکم دو
روانہ ہوں جا بجا خاص و عام
کہ کل صبح کو شاہ ہونگے سوار
اُٹھیں شب سے باربرداری لوگ
اسی گفتگو میں ہوا دن تمام
ہر ایک شے کا جھاڑا کیے وہ غبار
وہ سامان تا نصف شب ہو گیا
لدے سب نے گھوڑے چڑھا کر لگام
کہیں فیلبان فیل کسنے لگے
جوانوں نے پہنی نئی وردیاں
جمی تھیں جو میدان میں پلٹنیں
وہ زربفت کی وردیاں تھیں تمام
لٹکتی تھی تلوار زیب کمر
قدم آب سے ہیں تھے نمایاں روکے سپاہ
جھلجھلاتی پیٹی تھی لٹکتی ہوئی

گراں سب کو گذرے یہی تین دن
گورنر بہادر کے پاس آج جاؤ
مع چند ارکان و فوج و علم
روانہ ہوئے دونوں عالیجناب
میان خیام امیر کبیر
بہت دیر تک ذکر سلطان رہا
اُٹھے بعد رخصت وہ عالی مقام
کہا اسے جہاندار فیروز بخت
بڑی آرزو ہے بڑا اشتیاق
یہاں اہتمام آج کی رات ہو
سویرے سے کل فوج تیار ہو
وزیر الممالک نے تسلیم کی
کہا افسروں سے کہ ہوں ہوشیار
غرض چوبداروں نے پہونچائے حکم
ہویدا ہوا نور سر وقت شام
سب اسباب شوکت سنوارا کیے
کوئی سو کے جاگا کوئی سو گیا
گجر بجتے بجتے کسے زین زر
بسرعت بہ تعجیل کسنے لگے
سپیدہ سحر کا جو پیدا ہوا
چکا چوند تھا چشم خورشید میں
سوار انگریزی تھے نو دس ہزار
کہ تھا غاشیہ تھامے دست ظفر
ہزاروں زرہ پوش بھی تھے سوار
سپر آہنی تھی جھمکتی ہوئی

ملاقات سے کاش فرصت ملے
جہاں تک مدارج ہوں سب طے کراؤ
وزیر اور شہزادہ ذی وقار
رسالے سواروں کے تھے ہمرکاب
بہت پیش آیا وہ اعزاز سے
کچھ اُسنے کہا کچھ اُنھوں نے کہا
روانہ وہاں سے وہ ذی شان ہوئے
ہمیشہ سلامت رہے تاج و تخت
ہر ایک بات کا فیصلہ ہو گیا
وہاں صبح چلیے ملاقات ہو
مغرق بزر ہوں لوازم تمام
یہی دولت حکم تعمیل کی
خبردار ہوں سب سپاہ کے لوگ
بزرگان لشکر کے پاس آئے حکم
رہے شب کو آمادہ خدمتگذار
غلافوں کو فراش اوتارا کیے
اُٹھے دو گھڑی شب سے چاکر تمام
کسے زین زرہ اپنی باندھی کمر
ہوئی فوج میں بھی کمربندیاں
تو سامان لشکر ہویدا ہوا
چمکتے تھے رخت تن خاص و عام
سراپا لباس انکے تھے زرنگار
برابر تھے پہلو سے پہلو سپاہ
کہ دیوار روئین تھی وہ آشکار
سروں پر مصقل تھے مغفر عیاں

چو اسپ تازی تھے بہ گستوان
سراپا وہ پہنے تھے ملبوس زر
لباس زری جسم میں تنگ تھے
عنایت ہوئے تھے انھیں تاج زر
مغرق جواہر میں تھا سب لباس
خراساں کی تھی تیغ زیب کمر
ہزاروں نگیں تھے پر افشاں
لگے تھے برابر سے دُر ثمین
عجب حُسن تھا جامۂ حُسن کا
کیا زیب تن شاہ نے وہ لباس
بندھے تھے ہر جگہ نورتن دستبند
حسام صفہانی تھی زیب کمر
لیے تھی قدم حشمت آغوش میں
گورنر کی جانب سے پاگیں اُٹھائے
پکارے مکانا دار پردہ اُٹھاؤ
ہوا اور حاضر ہوا قرب در
ہوا اور اُنکے پس شاہ تھے
برآمد ہوے بادشاہ جہان
لگا تھا وہاں ایک تخت روان
وہیں پر ہوا اور لائے کہار
تو چلنے لگی توپ چھایا دھوان
عجب عالم نور تھا شاہ پر
خجل ماہ تھا شہ کی پوشاک سے
سواری میں جب مراتب تھے سب
تو ہلنے لگا وادی خیمہ گاہ

امیروں کی اُس دن عجب شان تھی
کوئی شو تھی پہ زر کوئی پہ گُہر
وہ زرتار سب ہاف تھے اسطرح
مع تاج سب وہ تھے زرین کمر
مثال مہ و مہر مشعل تھی
لٹکتی تھی قبضہ میں سلک گُہر
زرآگیں قباؤں میں پلٹیں وہ تھیں
مع پردہ و دامن و آستین
بہت عمدہ پوشاک تھی اطلسی
کہ تھے جسمیں لعل و گہر بیقیاس
جواہر جڑے تھے عجب تاج میں
نہ تھی تیغ وہ تھا ہلال ظفر
جلو خانہ میں سبکو تھا انتظار
کسی ذی شرف شہ کے لینے کو آئے
لیا چتر بردار نے چتر زر
تجمل سے حضرت ہوئے جلوہ گر
ندیموں کے ہالے میں تھا بادشاہ
خداوند عالم پناہ جہان
عجب چتر تھا خوشنما تخت پر
ہوئے شاہ تخت روان پر سوار
ترم اور طنبور بجنے لگے
تجلی تھی تخت فلک جاہ پر
عزیزان شہ اور چند اہلکار
اُٹھاتے تھے مرکب قدم با ادب
تھی پائمالی سے ایسی زمین

کہ خود خوشنمائی بھی قربان تھی
ندیموں کے کچھ اور ہی رنگ تھے
پر افشاں شکن پر جبین جسطرح
وزیر الممالک تھے حضرت کے پاس
وہ محراب دولت کی قندیل تھی
بدلتے تھے پوشاک حضرت جہان
کہ تھی کہکشاں کی نبت شرمگین
عجب قبۂ نور پر تھی ضیا
وہ اطلس تھی پھولوں میں آپ ہی
جواہر گلے میں پڑے دلپسند
گلابی تھے الماس سب تاج میں
نگیں جواہر تھا پاپوش میں
نظر سوے دروازہ تھی باربار
یکایک ہوا غل ہوا اور لاؤ
بڑھے مردم چند لیکر چنور
ولیعہد و جرنیل ہمراہ تھے
ستارہ زمین تھا جلوہ افروز ماہ
سب ارکان دولت تھے حاظر جہان
کہ سایہ کیے تھا ہما تخت پر
بڑھا اُس جگہ سے جو تخت روان
بجا حسب دستور بجنے لگے
جلادت عیاں تھی رخ پاک سے
ادب سے ہوئے ہاتھیوں پر سوار
چلے جب وہ ہاتھی چلی جب سپاہ
کہ اب تک وہاں ریت اُڑتی نہیں

بڑھے آگے ماہی مراتب کے فیل
گمانِ مہ چاہ نخشب ہوا
یہ دامانِ ماہی سے گذرا گمان
سیہ اُنکے پرچم تھے تا آسمان
شتربان قائم تھے پالان پر
کہ جس سے خجل تھے گُل نار بن
رسالو کے آگے تھے اسوار چند
لیے تھا کوئی چتر ظلّ آلہ
وہ نور آنکھوں میں جب سمانے لگا
سر رہی تھی گردن کٹورا تھے سُم
زمانہ کو تھا دید کا اشتیاق
کو طے کرتے تھے راہ مثل خیال
ہوا اُنکی سرعت سے گھبرا گئی
سب الماس و یاقوت کے تھے نگین
چھتوں پر کلس کی جگہ تاج تھے
مغرق بند تھے ہزاروں کہار
پُل گنگ پر جب گئے بادشاہ
تلاطم ہوا موج آب مین
سواری کی تجمل سے آگے بڑھی
تو ہاتھی کیا بادشہ نے طلب
عماری تھے سونیکے ہر دانت پر
زر انجم تھا اطلس چرخ پر
کئی مرو جی تھے جواہر نگار
وہ تھا طعنہ زن مہر پر ماہ
بس شاہ تھے ہاتھیوں کے جو غول

کہ اقبال و شوکت کی تھی وہ دلیل
جواہر تھے اور سپر چمکتے ہوئے
بس مہ سمٹ آئی ہو کہکشان
کئی سو نظر آئے اشتر سوار
مگر قبضہ تیغ تھا ران پر
بدن مین تھے پہنے قبا مخملی
وہ تھے قدر مین منزلت مین بلند
پہر دن چڑھا اور چمکے جو دھوپ
چراغ نظر جھلملانے لگا
بہت تھے وہ رہوار گھوڑے نہ تھے
وہ گھوڑے تھے یا حسن مین تھے براق
نہ پہونچے کہ رفتار مین ساتھ دین
خبر تار برقی کی شرما گئی
جڑاؤ زر اندوز سکھپال تھے
عوض چوب کے تختہ عاج تھے
سنہری تھے بھالے سنہری تھی بان
نصاریٰ نے اپنی اوتاری کلاہ
ہلا یوں سواروں سے پل ناؤ کا
غرض ناؤ کے پل سے آگے بڑھے
بلندی تھی فیلوں کی افلاک تک
کہ تھیں نور کی وستیان شعلہ ور
ہوئے رونق افروز ہودج مین شاہ
لیے ہاتھیوں پر یمین و یسار
کف شاہ کا ہے گہر بار تھی
وہ ہاتھی تھے رفتار مین بجھولا

مگر نور ماہی عیان جب ہوا
کئی مرو جی تھے لٹکتے ہوئے
کئی اور بھی تھے برابر نشان
زری کی تھی پوشش زری کی مہار
گلون مین وہ خوش رنگ تھے پیرہن
وہ تمغے تھے یا نقش ناد علی
لیے تھا کوئی بادشاہی کلاہ
سوارون کی وردی نے کھلایا روپ
چنور سے بھی خوشتر تھی خاصون کی دم
عرب کیا کہین ایسے گھوڑے نہ تھے
دم تو یہ اُن گھوڑوں کا تھا یہ چال
نشان سُم کے رہ رہ گئے راہ مین
مغرق جواہر مین تھے انکے زین
نگین تھے یا یاقوت سے لال تھے
نہ تھا پالکی نالکی کا شمار
سواری کے آگے بہت تھے نشان
پڑا سایہ چتر گرداب مین
کہ سب آب دریا گذر ہو گیا
گیا تخت پر نور اُس پار جب
وہ ہودج تھے یا تھے بروج فلک
ستارے نہ تھے جھول پر جلوہ گر
اٹھا توپخانہ سے دود سیاہ
لگا تھا جو چتر زری شاہ پر
زر و سیم کی کا ہے بوچھار کی
بس پل بھی ہمیسون کی قطار

مع چرخ تھین تھلین زرنگار
غرض تھی ہر یک شے جواہر نگار
پر مور پر جا کے گرنے لگے
فراہم تھی اس درجہ خلقِ الٰہ
گورنر کے خیمہ بپا تھے جہان
کئی خیمہ استادہ تھے پاس پاس
وہ اونچی تھی تا چرخ نیلوفری
جدا خیمہ مین میز کا تھا مقام
خبر کے لیے تھے معین سوار
بہت صاحبِ جاہ تھے ہمرکاب
اُٹھے یکدیگر ہاتھ سوے کلاہ
ملا کر برسم ملاقات ہاتھ
وہان ایک لحظہ مین جانا ہوا
گورنر تو حضرت کے ہمراہ تھا
گئے سب وہ ذیشان میان خیام
مراتب سے بھر گرانمایگان
مگر ماہ کامل تھے شاہِ زمن
نہ تھی گفتگو کچھ نہ تقریر تھی
گورنر نے کھولا قلمدان عاج
سیاہی مین آمیختہ مشک تھا
اٹھا لے گئے خادمِ شہ شتاب
غرض میز کے گرد بیٹھے جو سب
ہری بیل تھی وہ نتھا بیچ ان
زمرد کی ایسی تھی جلوہ گری
ہوا سبز جو پاس آ یا گیا

ہر یک ہمجھل مین تھے ہاتھی بہت
سوار آگے پیچھے تھے بارہ ہزار
زیارت کو آئے تھے انسان تمام
کہ یک نظر کو ملتی تھی راہ
سواری کے اسوار سب تھم گئے
بڑے خیمہ مین صحن تھا بیقیاس
بڑا ایک نمگیرہ تھا صحن مین
سجے تھے وہان چار پانی کے جام
سُنا جب کہ نزدیک ہین شہریار
پس پیل اسوار تھے بیحساب
مقابل جو شہ سے گورنر ہوا
بٹھایا اُسے شاہ نے اپنے ساتھ
لب فرش ہاتھی بٹھایا گیا
پس شاہ ہر ایک دیباچہ تھا
بچھی صدر مین مسند زرنگار
دو جانب کئی سو بچھین کرسیان
گورنر فقط شہ سے تھا ہمکلام
وہ صحبت تھی یا بزم تصویر تھی
اور ایک جلد تحفہ گلستان کی تھی
کہ سرخی مین تھا رنگ یاقوت کا
وہان لے گیا شاہ کو میزبان
کیا شاہ نے تحسین محفل طلب
چلم تھی زمرد کی مثال تھی
کہ خیمہ تھا وہ گنبد اخضری
جو نادار کو حقہ کا شغل تھا

وہ گاڑی جو تھی پُر ضیا تھی بہت
پھر ہر سے نشانون کے اُڑنے لگے
دو رویہ سرِ راہ تھا اژدحام
گئے پیل ماہی مراتب وہان
سرِ راہ دونون طرف جم گئے
سرا چوبین تھی ایک بارہ دری
چپ و راست گورونکی تھین پلٹنین
گورنر کو تھا شاہ کا انتظار
ہوا شہ کے لینے کو وہ بھی سوار
عیان جب ہوا ہودجِ بادشاہ
تو ہودج سے ہودج برابر ہوا
سوے خیمہ ہاتھی روانہ ہوا
ہوا اور زینہ لگایا گیا
بہ تعظیم و تکریم و با احترام
ہوئے جلوہ فرما شہِ نامدار
ستارے تھے سب صاحبِ انجمن
ولے تھے خموش اور ذی احترام
پس پرسشِ خیر و ہائے مزاج
لکھی وہ جو اہر قلم خان کی تھی
مع عطر جب پیش کی وہ کتاب
کہ تھین چار پانی کی میزین جہان
زمرد کے حقے کی ایسی تھی شان
ہر یک شے مع چنبر یک ڈال تھی
قرینہ سے حقہ لگایا گیا
فرنگی تھے مشغولِ اکلِ غذا

غرض جب ہوا ختم شغل طعام
اٹھا لیے گئے چارپائی کے جا
ہوئے سب کے کچھ خلوت میں مقیم
مدت گو رنز وہاں سے اٹھا
جہاں تھا جو پہلا مقام

پئے شہ تحف کا اشارہ ہوا
ہوا اور لائق سواری کے تھے
جب آئے برابا دو پیش نگاہ
کہ جیسے پرِ چرخ پہ ہیں تھا نثار
جدا گانہ سو لگے تھے گھوڑے پا ان
عجب رنگ عالم کو دکھلا گئے

مع زین زر آئے وہ دس بادپا
بڑا خیمہ تھا ایک پشمینہ کا
کہ جس سے رخصت ہوئے بادشاہ
نظر اسکی صفوں پہ ٹھہرتی نہ تھی
مگر سبز رنگ آٹھ تھیں گھوڑیاں
کہاں تھیں وہ کبھی کہاں پھر رہا

اٹھی فیل زرین عماری کے تھے
قناتوں میں سب کا کشمیر تھا
رہ کبھی تھی ایسی جواہر نگار
طبیعت نظارہ سے بھرتی نہ تھی
اشارہ وہ کچھ اس کا پا گئیں
ابھی تھی یہاں یا وہاں ہو رہی

ذکر اخراج قطب الدولہ و محی الدولہ و دیگر مقربان و ترقی اختیار و اقتدار نواب علی نقی خان و فراہم شدن اسباب تباہی سلطنت از کوتاہی پست فطرتان

در سال یکہزار و دو صد و ہشت و ... ہجری مطابق یکہزار و ہشتصد و پنجاہ عیسوی قطب الدولہ و محی الدولہ و وحید الدولہ و دیگر مقربان کہ اعضای مجلس انس و جلیس محفل قدس بودند از بیت السلطنت لکھنؤ اخراج یافتند تفصیل این اجمال و تبیین این مقال آنکہ چون تقرب و منزلت این جماعہ از حد تجاوز گشت و اقتدار ایشان بجای رسید کہ از وزیر الا ... جز از نامی نماند ہر چہ بود در دور ایشان بود بدین سبب نواب ملک علی نقی خان در فکر استیصال این جماعت افتاد و بذریعہ بعضی مقربان خدمت و نیز ذات خود جہان پناہ بر جستہ ... آورد کہ ... آنحضرت از این جماعت متنفر و کدر گشتند قطب الدولہ و غیرہ کہ از این معاملہ خبری نداشتند و فتنہ چارہ و انکار نتوانستند نمود تا آنکہ برق غضب بر خرمن حال این جماعہ افتاد از انجا کہ گفتہ اند

اگر صد سال گبر آتش فروزد * چو یکدم اندر آن افتد بسوزد *

چنانچہ با وجود قرب و حرمت بقہر سلطانی گرفتار آمدہ بحالت تبہ از بیت السلطنت اخراج یافتند و تمامی دولت و اثاث البیت خود را بساعتی در باختند بعد انمحای نقش حکومت نواب وزیر درست نشست و حکمش بر آب و باد روان شد حضرت شاہنشاہی بمقتضای عاطفت خسروانی او را باعتماد مخصوص ساختہ تمامی معاملات سلطنت باو سپردند و لآلی آبدار مواعظ آویزہ گوش او ساختند تا بدادرسی خلائق پردازد و بآبادانی مملکت و ترفیہ پرداخت رعیت و سپاہ قصر ہمت نسازد از انجا کہ استعداد انصرام این امر جلیل و مادہ احتمال این بار عظیم نداشت بنابران از غایت بیباکی بجز از تخریب بنای سلطنت کاری از و بنیامد و جز برہمی امور

مملکت صورت بهبود پیدا نشد مقربان و منتسبان خود را اعزاز ها بخشید و مناصب و وظائف بایشان عطا
فرمود از انجمله گوپی سهای و چندی سهای را بخشی گری و دیوانی خود افتخار داده اختیارات وسیع
داد و تقسیم جاگیر و مناصب و نظامت و چکله همه بایشان مقرر گشت اندرین صورت این هر دو برادر
مرجع انام و سرمایهٔ حل و عقد خواص و عوام شدند شوکت و دولت ایشان را غایتی نبود و عظمت و حشمت
ایشان را شماری نماند از انجا که نشهٔ دولت هوش ربای و خرد زدای ابنای روزگار است بنابران
از کثرت دولت و حشمت و مزید عظمت و ثروت مست بادهٔ بیخودی گردیده کلاه گوشه بکبر کج نهادند و با
وضیع و شریف طریق کج خلقی و بد دماغی پیش گرفتند نقل است که روزی چندی سهای بعلالت
و ساخت مشیر الدوله مهاراجه بالکشن بعیادت رفت ملازمان و دربانان بمزاحمت پیش آمده
عرض نمودند که چندان توقف باید کرد که اذن ادخال بمنزل حاصل گردد مهاراجه موصوف بشنیدن
این سخن بکمال ندامت و خجالت مراجعت باوتاق خود فرمود هر چند چندی سهای بادراک انفعال
معذرت نمود اما آئینه خاطر مهاراجه موصوف از زنگ کدورت پاک نشد تا آنکه بندگان حضرت
بادراک غفلت و بی پروائی وزیر الممالک و اختیار و اقتدار این هر دو برادران بهم آمده نواب
وزیر را ازین حرکات متنبه فرمودند و این هر دو برادران را از آمد و رفت دربار ممتنع ساختند اما
بسبب رعایت و عنایت نواب وزیر اصلا در اختیار و اقتدار ایشان نقصانی ظاهر نگشت بلکه در
خانه نشینی زیاده از سابق فروغ ایشان بظهور آمد بالجمله از رشوت ستانی و دل آزاری چندان زر و دولت
فراهم آوردند که محاسب اوهام از حساب آن عاجز آمد چون کارهای مذموم و عملهای مطعون
نتیجه نیک ندارد و تخمی که تلخ است بار شیرین نمی آرد پس بپاداش این بی اعتدالیها در جزو مدت
از ایشان در دنیا نشانی نماند و دولت و ثروت ایشان نصیب دیگران گردید از سوانح توجه
فرمودن بندگان حضرت بعیش و نشاط و آماده نمودن اسباب آن است توضیح این اجمال آنکه چون
بندگان حضرت از عنفوان شباب جان باختهٔ مؤانست دلربایان و دل دادهٔ مجالست خوبرویان
بودند درین هنگام میمنت فرجام و زمان مسرت اقتران که سریر بادشاهی از پای آنحضرت رفعت
آسمانی یافت طائفه طائفه نازنینان رنگین ادا جوق جوق مه جبینان سرو سرا بدار الخلافت فراهم آمده
طرح سکونت انداختند تا فضای این خطه جنت نشان از شعاع جمال این خورشید طلعتان روکش مطلع صد هزار
مهر تابان گردید بهر سو که نظر میرفت خدنگ نگاه شوخ چشمان از سینه میگذشت و بهر طرف که چشم می افتاد جعد مشکین
عنبر مویان صد هزار بند بر دلها می نهاد و قیامت قامتان مژگان درازان تیر مژگان بر صف

دل نیزه بازان ٭ میانها نازک و دلها توانا ٭ ز نادانی بکار خویش دانا ٭ زرانگیز قد اندازخرامی
بپاے گلبنی گسترده دامے ٭ بالجمله بسیاری ازین جماعت توبه شکن مطبوع خاطر اقدس افتاده داخل
حرم سراے خلافت شدند و بخطاب مناسب و مواجب لائق اعزازی و افتخارے یافتند چون بعلم
موسیقی هم استعدادی کامل داشتند و بسیاری کاملان این فن بخدمت والا مستعد بودند بدین سبب
بعد از انفراغ امور دولت اکثر اوقات مبارک باین شغل خطیر که غذای لطیف روح است
بادشاهان ماضی و سلاطین باستانی بآن اشتغال نموده اند میگذرانیدند کاملان این فن را بانعام اکثر
محفوف عواطف بادشاهی می ساختند در سال دوم جلوس والاهمت علیه بتعمیر عمارت قیصر باغ متوجه
گردید کارپردازان سلطنت و فرمان بران این دولت باهتمام بلیغ و صرف کثیر بذریعه معماران
نادره کار و مصوران جادو نگار این عمارت عالیشان و این بنای فلک توامان که مشتمل است
با بسیاری قصور و منازل و برجهای طلائی باتمام رسانیدند عمارتے تعمیر یافت که در خوبی و خوش
اسلوبی و رنگ آمیزی مثل وی کم نشان میدهند بعد اتمام آن بآرایش این عمارت متوجه گردیدہ از
پرده های زردوزی و فرشهاے مخملی و سقف هاے رنگین و تصاویر دلفریب و شیشه های گران از
و دیگر اشیاے زنگار رنگ نمونه بوستان جنت نموده رونقی بی اندازه بخشیدند و میله عظیم دران عمارت قرار داده خود بصورت جوگی
برآمده و لباس شنگرفی دربر کرده با پریرویان و دلربایان مشغول بعیش و نشاط گشتند و تمامی ارکان
سلطنت و اعیان مملکت و خرد و بزرگ شهر بحسب فرمان واجب الاذعان لباس شنگرفی پوشیده
بتماشای این حسن جمشیدی حظی وافر برداشتند تا چند هفته این جشن مسرت و این میله شگرف امتداد
گرفت و لکهاروپیه بتصرف آمد و باوجود مصارف بیشمار تا چند سال همت علیه بر انصرام این میله
مشغول بود و هر سال بیش از سابق رونقی می افزود

ذکر افتخار یافتن راجه جهیت رای پدر راقم این سطور بایالت سیرین ٹرا گانون و دیگر ریاست سندیله و بیان طریق عمل و حسن معاشرت این والاجناب با عوام الناس

در آغاز عهد این دولت کنور جمیعت رای خلف راجه گوردهن لال زمان فرمای
این ریاست بود دران ایام مصارف این دولت خیلی رو به ترقی داشت بدین سبب خراج بادشاهی
بدقت رسیدی و حقوق مستحقان و مواجب سپاه کمتر ادا گشتی شورشی عظیم از چپ و راست برخاست و

آشوبی شگرف پدید آمد تا پدرم راجہ وحشیت راے کہ بصفات حمیدہ متصف و بوفور اخلاق نیکو بہا
مطبوع طبع جہان و جہانیان بود از عاطفت خسروانی بسال چہارم جلوس والا تمکن این ریاست
موروثی گردید و بخلعت گران بہا اعزازے و افتخارے یافت در جزو مدت انتظامی شایستہ کردہ
بر ہمی معاملات ریاست ہمہ برطرف نمود و بعطای موجب حقوق صغیر و کبیر راضی و شاکر ساخت و خراج سلطانی
باوقات خود ادا فرمودہ و رعایای ریاست را بعطای اقطاع و وظائف فارغ البال نمود چون بہ
سخاوت و مروت یگانہ روزگار و برگزیدہ دہر بود کارہا از وی بظہور آمد کہ تا انقراض دوران نامش
بہ نیکی خواہد ماند ہر چند کہ خواہم مجملی از صافش بنگارم اما مختصر طول میشود و اجمال تفصیل میگردد پس
ازان درگذشتم و بر روایات مبسوطہ کہ بالسنہ عوام جاری است کفایت کردم غرض امیرے بود
ملکی صفات جامع خیر و حسنات ہر کہ بجنبش رجوع آورد محروم نگشت ہر کہ دست سوال کشاد بازناکامی
نہ برداشت عادت خاصہ او بود کہ اگر حاجتمندے دست تمنا دراز کردے یا از دیباچہ احوال
کسے حرف احتیاج خواندے کام رائی خواہش ساختے و باز در انکشاف احسانات و اظہار مراعات
ہرگز راضی نشدی خدا شاہد است کہ اکثر اوقات من خاکسار را بوقت انجاح مرام مستمندان از خدمت
دور فرمودہ اند تا افشار راز نگردد و پردہ از کارش نیفتد ملازمان و کہتران را بنہایت عزت
فرمودی و اگر صد ہزار خطا دیدی درگذراندی خط شکستہ و نستعلیق ہر دو خوب نوشتے و در تحریر
مکاتیب بذل فصاحت کردی از غایت عجز و انکسار چنان کتابت میفرمود کہ بلا تصنع دلہاے مردم
بدام محبت گرفتار مے آمد بہ خمسہ نظامی گنجوی و شاہنامہ فردوسی و کتب اخلاق رغبت بسیار فرمود
علاوہ آن بشعر و سخن ہم مذاق خوب داشتے در پایان عمر شمس الشعرا سید مقصود عالم بخدمت
آمدہ قصیدہ مدحیہ گفتہ پیش او خواندہ اینست **قصیدہ**

بہار عشرت آمد کرد ہر محفل گلستانے — بریحان خندہ زد جام شراب ناب ریحانے
بجفل مطرب خوش لہجہ میدارد خوش الحانی — بہ بلبل گلشن رنگین نوا ساز دغزلخوانے
بیکدم زندہ میسازد زمین مردہ را گوئی — دم از باد مسیحا میزند باد بہارانے
نسیم عیش و عشرت می وزد از بسکہ در عالم — نماید در شگفتن غنچہ دلہا گلستانے
گل جام است سر شیشہ اکنون جلوہ گر ہر سو — بہ بین ہر بزم دارد نشہ در سر زلبستانے
شراب ارغوانی نو بہار ارغوان دارد — چو ریحان جلوہ گر باشد می گل رنگ ریحانے
نباتات عیش گل گل کرد در گلشن بصد خوبی — خرابی گشتہ اکنون نو بہار سست پیمانے

برنگ سبزه سرسبزی شود سرسبز در عالم چو گلبن نونهال سرخروی در گل افشانی
ز جوش نوبهاران شد جهان یکسر چمن اکنون نگنجد لاله و گل در نظرها از فراوانی
هجوم فوج گلها هر طرف شاه بهار آمد نماید وسعت گلزار عذر تنگ میدانی
زبان سبزه چون طوطی سبق خواند ز خوشگوئی غزلخوان گشت طفل غنچه چون طفل دبستانی
بهر سو نغمه در رقص است چون سازم بیان او زبان اندر دهن قصد بهنگام سخن رانی
نه تنها بر زمین هر جا است پاکوبی رقاصان که هم بر آسمان ناهید دارد دست افشانی
متاع کهنگی در دهر بی نام و نشان باشد ز نو شد رونق کار جهان از تازه سامانی
بود هر صبح صبح عید نوروز است هر روزی بود قربان عشرتهای عالم عید قربانی
ز نور یاسمین در شام میگردد سحر پیدا گل خورشید شب را روز سازد از درخشانی
چو شد آئینه این نور و صفای صورت گلشن بسان صورت آئینه گردیدم ز حیرانی
بخود در رفتم فرو هر چند پرسیدم ز عقل خود ولی بر من نگردید آشکارا این راز پنهانی
ندای از سروش غیب در گوش دلم آمد که نو شد روزگار کهنه حال آن نمیدانی
بهار باغ همت راجه دهنپت رای ممدوحم نسیم نطق در خلد جهان گرد است رضوانی
عروج طالع اقبال از بخت بلند خود فروغ اختر دولت بود از فضل سبحانی
بعهد او کند هر ذره دعوای خورشیدی ز فیض او بود هر قطره در جوش عمانی
ز نیسان کف او بحر بخشش زد جهان جوشی که در آب گهر کشتی درویشان است طوفانی
بر ذر و شب نباشد امتیازی اهل بینش را که نور رای پر نورش جهان را ساخت نورانی
بدیوانش ندارد اختیاری سرنوشت بد چو گردد خامه در کف خط کشد بر خط پیشانی
ز نور اختر سعدش فروغی هر کمالی را بعهد دولت او ماه نو فارغ ز نقصانی
شد از نور ترقی بسکه روشن محفل عالم نگاهد در زمان دولتش شمع شبستانی
بدورش آنچنان باشد قوی بازو ضعیفان را که هر موری نماید دعوی زور سلیمانی
نباشد شرط دانائی مثال او توان جستن مگو در علم و عقل اولش ثانی ز نادانی
سر دشمن چو گو گردید غلطان زیر پای او که شمشیر دو دم زد بدست او ز چوگانی
بدور او ولی را هیچ دردی نیست در عالم که لطف جانفزایش میکند هر لحظه درمانی
کند تعمیر از لطف و کرم دلهای ویران را پی بنیان آبادی بود دست سخا بانی

کهر را آب گردد ور دهان تا دست او بوسد
ز آب لعل پیکانی روان گردید در پائے
کند بیعانه اش جن و ملک نقد دل و جان را
بیم عدل او از بس بناخن پی شکست او را
بدل شد روزهٔ عالم بنوروزے در زمان او
صلای میزند با میزبانان لطف عام او
باَبی رخت هستی داد و بگذشت از سر اعدا
چراغ نور چون شمع سحر بے نور میگردد
ز بیم عدل او هر کجروی شد راست رو اکنون
مصفا گوهرش پاک از غبار لوث انیعالم
نحوست را کجا باشد گذاری در زمان او
سبک رفتاری عزم سبک سیرش تماشا کن
اگر عارف خیال تیغ تیز او بخواب آرد
اثرها در مزاج خلق از حلم روان او
ز آبادی بدور دولت او شهر هر صحرا
زر افشان دید دست او سحر از مطلع دولت
ز رنگ آمیزی قصرش که دارد رنگ زیبائے
چو او قدر سخن سنجی سخن سنجی نمے سنجد
عزیز از جان خود هر دل که در عالم بود دارد
بیک گنبد برون افتد ازین نه گنبد گردون
بیک جستن ز سر عتها رود در عرصهٔ فردا
منم از صدق دل مدحتگر اخلاق و اکرامت
کنم اکنون نثار فرق مدحت گوهر معنے
چمن شد دامن عالم ز جوش نوگل مقصد
نشد محروم سائل از در عاجز نواز تو

نه تنها دارد آتش زیر پا یاقوت رمانے
نماید ابر فیضش تا بعالم تیر بارانے
که دارد روز بازاری بعهدش جن و انسانے
نماید هیچو نے قالب تهی شیر نیستانے
بود هر روز روز عید از نعمت فراوانے
بیک خوان نوالش هر دو عالم راست مهمانی
بهر جا آب تیغ آبدارش کرد طوفانے
بهر جا شمع راے او که بیدارد فروزانے
شود خضر ره گم گشتگان غول بیابانے
بود روشن دلش آئینه سان از نور عرفانے
سعادت را بعهدش بر در خلق است دربانے
که از باد سبکروح است پیش او گرانجانی
به بیداریش قطع ما سوا سازد ز بیرانے
عروق چشمهاے اهل عالم کرد شریانے
روی صدساله ره هرگز نه بینی زروی ویرانے
که روے قفا خورشید دارد از پشیمانی
اگر بیند شود چون صورت دیوار [illegible]
بود سنجیده گر نازد بذات او سخن دانے
دل او راست با مهر و محبت الفت جانے
نماید اشهب او گر بمیدان برق جولانے
اگر امروز در میدان عصیان او بجنبانے
کن آن بخشش که سازم [illegible] مدح و ثنا خوانے
که سازم ابروی خویش حمائل زین زر افشانے
منم کز داغ حرمان سینه ام دارد گلستانے
منم بداغ کسے دارم به کام خویش حرمانے

خزف بفروشم و امید آن دارم ببازارت — که با نرخ گهرسازی خریداری و بستانی
خمش مقصود از مدحت سخندانی سخن دارد — چه میداری سخن برلب زسحبانی و حسامی
دعا ها کن بصدق دل که هنگام دعا باشد — اجابت را بصد دل گوش بر آواز خود دانی
بدیوان جهان تا انتظام کارها باشد — خدایا ساز داز دستش نظام کار گیهانی
ترقیخواه او را زنده جاوید کن یا رب — حسود دولتش را ساز زرد از مهر خود فانی

چون قصیده ختم شد دو صد روپیه بشاعر ارزانی داشتند و معذرت نمودند شاعر موصوف ازین علو همتی درین قحط سال قدردانی متحیر شد و دعاگویان بوطن شتافت در سال پنجم جلوس والا کنور جمعیت رای عم محرر این اوراق به نظامت سانڈی و پالی سر افتخار برافراشت و با سرکشان آن دیار جنگها کرد و شمشیرهای نمایان زد از انجمله راجه هردیو بخش تعلقدار کٹیاری که حالا بخطاب اسٹار آف انڈیا ممتاز است در ایام حکومتش سر از اطاعت پیچید و باد ای مال واجب و قبول جمع مشخصه باز زد بنابران کنور موصوف بجمعیت کثیر بتدارک متوجه شد راجه مذکور متحصن گردید کنور ممدوح مراتب محاصره وا نمود از دقیقه چنانکه لازمه کار آزمودگان عرصه نبرد است بتقدیم رسانید و هنگامه جنگ و نبرد گرم نمود از انجا که استحکام قلعه بغایت بود و مردان جانفروش آماده جانسپاری بودند بدین سبب مدت محاصره بامتداد انجامید تا آنکه روزی کنور موصوف تاب انتظار نیاورده به نفس نفیس با بیاری جلادت کیشان خود را اندرون قلعه انداخت و چندان تلاش رستمانه و نبرد مردانه کرد که راجه را جز فرار قرار نماند و هزیمت را غنیمت دانسته با اهل و عیال بملک انگریزی پیوست روزیکه این عروس فتح و ظفر از نهانخانه شمشیر شجاعتش بجلوه درآمد همان روز قلعه را از بیخ و بن برانداختند بظهور این خدمت شایسته و اینکار بایسته از حضور حضرت ظل سبحانی خلیفه الرحمانی مورد تحسین و آفرین گردید و بخلعت گران بها اعزاز و افتخار یافت همدرین سال راجه فتح چند بن راجه نارائن دهن عم ثانی راقم این سطور بنظامت بیسواڑه مع علم و نقاره محفوف عاطفت بادشاهی گشت او نیز در ایام حکومت کارنامه ها بجا آورد که تفصیلش موجب بسط کلام و تشریحش باعث اطناب مرام است در دانش و فراست پایه فراتر داشت و از حلیه فضل و کمال آراسته بود به نظم و نثر هر دو استعداد کامل داشت علم لغت را خوب میدانست صاحب تصانیف کثیره و تو الیف معتبره است

ذکر برافراشتن رایت اجتهاد مولوی امیر علی بر سر هندوان و بقتل رسیدن

از قضای ایزد سبحان

دربلدۂ اودھ خاص عقب ہنومان گڈھی کہ معبدگاہ ہندوان است و پرستش گاہ عامہ این طائفہ عمارتی
شکستہ از آثار قدیمہ ہندوان باقی بود مہتمم معبد شریف بعرض توسیع عمارت آنرا داخل گڈھی
نمودہ بہ تعمیر آن پرداخت بعضی مفسدان شرارت پیشہ کہ محض تماشائی بودند غلغلہ انداختند کہ ہندوان
مسجد شکستہ اند و زمین را داخل معبد نمودہ باشتہار این خبر کاذبہ شورشے عظیم برخاست و آشوبے
شگرف بدید آمد مسلمانان بتعصب دینی کمر بجنگ بستند و بقصد انہدام ہنومان گڈھی یورشے
و شورشے کردند ہندوان کہ ازین آشوب آگہی نداشتند ناگرفت غوغاے عظیم شنیدہ دشمن را
مقابل یافتہ دست پاچہ شدند و بحکم ضرورت خود را جمع کردہ بمقابلہ و مجادلہ برآمدند و ہرچہ از دست
برآمد دریغ نکردند بہاراجہ مان سنگھ بہادر قائم جنگ برادر زادۂ راجہ بختاور سنگھ جمعے
از جانفروشان باعانت فرستاد ایشان کارنامہ ہا بجا آوردند تا بسیاری مردمان علف تیغ بیدریغ
شدند و بقیہ نیا کامے را محرومی برگشتند مولوی امیر علی ساکن امیٹھی استدراک انواقعہ نمودہ
تبقاضای اجل بجنگ ہندوان و انہدام معبد ایشان کمر بست و رایت اجتہاد برافراشت از
شریف و رزیل جمعی قریب نہصد کس در ظل رایتش فراہم آمدند چون اینخبر وحشت اثر بمسامع
وزیر الممالک رسید جہت تفتیش و تحقیق نفس این واقعہ معتمدی را بہ اودھ گسیل کرد او از شہادت
مردمان صادق القول و ہم بامعان نظر خود انکشاف این ماجرا نمودہ واپس آمد معروض نمود کہ
دعوی اہل اسلام باطل است و حق بدست ہندوان است من بعد جہت مزید اطمینان بہ آغا علیخان
ناظم برای انکشاف این قضیہ فرمان رفت او نیز تصدیق تحقیق ماسبق نمود مقارن اینحال خبر رسید
کہ مولوی امیر علی بجمعیت کثیر عازم جہاد است بنام بشیر الدولہ بہادر حکم شد کہ مولوی مذکور را
حاضر گرداند او برطبق فرمان مشار الیہ را طلبیدہ حاضر دیوان وزارت ساخت وزیر الممالک علما
عصر را جمع فرمودہ از مولوی مذکور درباب اجتہاد مباحثہ نمود ہمہ باتفق اللفظ و المعنی اتفاق بہ نہی
کردند کہ بغیر امر سلطان جہاد روا نیست اما مولوی مذکور اتفاق ننمودہ و از دیوانخانہ برخاستہ راہ امیٹھی
پیش گرفت و بعد ماہی کہ یاران و دوستان را یکدل ساخت و جمعیت سابقہ را کہ منتشر شدہ بود باز جمع
آورد بطرف اودھ گام برداشت اول مقام بانسا منزل کرد درینمقام بسیاری از مسلمان اختیار رفاقت
نمودند چون اینخبر بحضرت بادشاہ رسید جہت اطفای نائرہ این فساد بوزیر الممالک تاکیدات شدید

فرمودند وزیر الممالک استفتا نوشت که چه میفرمایند علمای دین و مفتیان شرع متین اندرینصورت که
اهل اسلام بادعای اینکه هنود مسجد کنندیده شامل مکان تبخانه کرده اند اجتماع و عزیمت جهاد میدارند
بادشاه و والی ملک اقرار تدارک درصورت ثبوت واقعه و رفع حجت طرف ثانی میفرمایند و ممانعت
از هجوم که در ضمن آن خونریزی اهل اسلام است مینمایند اندرینصورت تعمیل امر سلطان فسخ عزیمت
می باید یا نه همه علمای بیت السلطنت دستخط کردند که تعمیل امر سلطان فسخ عزیمت باید نمود و بعد تکمیل فتوی

فتوی را همه علما بنماز ها خوانده در اردوی مسلمانان مرتبه بمرتبه وعظ کردند که این عزیمت جهاد خلاف امر
سلطان است ثواب شهادت بمسلمانان نخواهد رسید صواب آنست که ازین اراده باز آیند
و جانهای خود را تلف نسازند بسیاری مسلمانان باستماع اقوال ایشان اختیار مفارقت نموده راه
مواطن خود ها پیش گرفتند و چندی ازان بتقاضای اجل قبول انحراف نکرده بجانبازی و سرفروشی
کمر بستند و صباح آن بمنزل مقصود گام برداشتند چون این خبر بمسامع جاه و جلال رسید که مولوی مذکور
بهیچ وجه دست از اراده خود باز نمی دارد و بجمعی کثیر متوجه اوده است بدینصورت حضرت بادشاه
بغضب در آمده و چاره انکار هیچ ندیده **بارلو صاحب** را که یکی از افسران فوج سلطانی بود
فرمان دادند که بجمعیت خود بدان طرف شتابد اول بنصائح و مواعظ پیش آید اگر پذیرای مواعظ
دلپذیر و گیرای سخنان دل آویز گشته راضی بمراجعت گردد فبها و الا درصورت اراده دیگر بدم توپ
نهد و هرچه از دست برآید قصوری نسازد بارلو صاحب بحسب فرمان والا با افواج جرار و چند ضرب
توپ روانه شد و بطریق یلغار قطع مسافت نموده بمقابل رسید و جواهر زواهر نصائح بدامن حالش
ریخت اما اثری مترتب و مفادی متصور نگشت تا بارلو بحکم ضرورت بجنگ ایستاد جنگی عظیم از طرفین
بظهور رسید مسلمانان از غایت جرأت و جلادت حمله های دلیرانه و نبرد های رستمانه کردند مردم
بادشاهی تاب جنگ نیاورده پس پا شدند و توپ خود را در باختند درین اثنا راجه شیر بهادر
تعلقدار کمیاز بجمعی کثیر در رسید و با مسلمانان دست و گریبان شد چندان تلاش دلیرانه و
چپقلشهای بهادرانه نمود که جمعیت اسلام چون بنات النعش از هم پاشید و مولوی امیر علی
بضرب گلوله تفنگ سر در گریبان عدم فرو کشید بسیاری مسلمانان از نهایت حمیت و جلادت جنگ کرده
همدران رزمگاه فرو شدند و بقیه راه فرار پیش گرفتند این واقعه در سال نهم جلوس والا سنه یکهزار و دو صد و

و هفتاد و یک هجری بوقوع آمد

ذکر بی‌انتظامی مهمات مملکت و احوال انتزاع سلطنت

اکنون خامه سوانح نگار و قلم وقایع گذار لختی از گردش فلک کجرفتار و نیرنگی این چرخ ستم شعار سخن می‌راند
و برای نظارگیان کارنامه ادوار عبرت نامه میگذارد که تبدل اوضاع از مسلمات این روزگار است
و تغیر احوال از عادات این دهر ناپایدار هر ساعتی رنگهای گوناگون بروی کار آرد و در هر آنی
نقوش بو قلمون بر صفحه روزگار نگارد

نظم

دوران که بصد طلسم سازیست — در پرده او هزار بازیست
از پرده این طلسم خانه — صد رنگ بر آورد زمانه
این بازی که روزگار دارد — یک مستی و صد خمار دارد

جمشیدان با شوکت و حشمت از سریر پادشاهی بر حصیر ناکامی انداخت و ضحاک را با آن ضعف
قوت با هزاران هزار صولت و عظمت سریرآرای کامرانی ساخت یکی را اندیشه و دیگری را
نیش بخشد و یکی را غم و دیگری را شادی دهد یکی را بیچاره بالش دولت نشاند و دیگری را بتخصیص
نامرادی رساند

اشعار

که داند که این دهر دام و دد است — چه بازیچه‌ها دارد از نیک و بد
چه نیرنگ با چرخ دانا نهفته است — چه گردن کشان را سر افراز خسته است

مصداق انفعال احوال انقلاب سلطنت و انتزاع مملکت خسرو جم جاه خورشید کلاه کیوان بارگاه
حضرت بادشاه ظل الله واجد علی شاه است هر چند این خدیو داد گستر و این والا عدل پرور
تا عهد حکومت و آگهی به بذل معدلت و اصلاح احوال مملکت دریغ نکردی در رعایت عدل و جور رسته
خلق بنهایت مسرور بود اما چون از ذات مقدس بر معاملات جزوی و کلی رسیدن ممکن نبود رشته
وزیر الممالک علی نقی خان را که از غایت اعتبار بحلیه فهم و فراست متحلی و از انوار معدلت و نصفت
متجلی میدانستند بار مشیت مهمات مملکت بر دوش او گذاشته با اعتبارش میگذرانیدند او از
غایت ناسپاسی مراتب حقوق ولی نعمت نشناخته رو بسوی منزل بی اعتدالی گشت و باستحکام بنیان
سلطنت و انتظام آشوب مملکت اصلا متوجه نگشته و با منفعت و ترفه حال خود و اغنیه [illegible]
شد کارهای مملکت بدست بیهنران و ناسپاسان داد و بزرگان قدیم الخدمت را از اعتبار

و اقتدار برانداخت بدین سبب رخنهٔ عظیم در بنیان مملکت افتاد و آشوبی تمام بر روی
روز آمد سلیمن صاحب رزیدنت بمشاهدهٔ اینچنین افعال ناشایسته و اعمال نابایسته متحیر و متاسف
گردیده وزیر الممالک را از گران خواب غفلت بیدار و بنصایح و مواعظ مداوا ساخته خاطر نشان
نمود اما از غایت بی باکی پذیرای سخنان ارجمند و گرامی پندهای دلپسند نگشت بلکه گفتار او
را بهیچ نینگاشت و به بیهودگی و بیدانشی او را مخاطب ساخت رفته رفته ترک ملاقات او نمود
و به چهرهٔ [illegible] ظاهری هم حجابی برانداخت بدین سبب رزیدنت بهادر از اصلاح معاملات
ناامید گردیده به تخریب سلطنت کمر بست و آماده بر فکر انتزاع این ولایت گشته تا بعرض
وزیر الممالک محروسه از بیت الخلافت برآمد و در چند مدت تمامی ملک اوده گشته جاهای آباد
ویران و مردم آسوده و پریشان همه بنظر در آورده کتابی مبسوط مشتمل بر خرابی های مملکت و شکایت
وزیر الممالک و استدعای انتزاع سلطنت به کلکته فرستاد متقارن آنحال اوترم صاحب بر
رزیدنتی آمد و سلیمن به کلکته شتافت و آنچه نوشته بود زیاده از آن بزبان خود ادا نمود و بجهت
انتزاع این ولایت ساعی گشت تا بجهت استصواب این امر جلیل اوترم نیز از لکهنو به کلکته طلب
شد او هم اتفاق از رای سلیمن نمود و تمامی ممبران کونسل همگی متفق اللفظ گشتند که ملک منتزع
شود و مواجب بادشاه معین گردد چنانچه او هم بجهت تقدیم انگلستان [illegible] اوده تشخیص یافت
عقب او فوجی متعین گشت چون این خبر انتشار یافت و صاحب رزیدنت بهادر بذریعه وزیر الممالک
ازین ماجرای شر انگیز حضرت بادشاه را خبر کرد تلاطمی عظیم افتاد و قیامتی ظاهر شد ارکان
دولت و اعیان مملکت و خرد و بزرگ شهر در ورطهٔ اضطراب افتادند و خود را بدست بیتابی
سپردند هر طرف ناله و شیونی بود و هر سو غم و الم تصرفی داشت صغیر و کبیر و برنا و پیر بجهت حضرت
بادشاه تاسفی میکردند و اشک از دیده ها میریختند اما به نواب علی نقی خان که او را مخرب سلطنت
و بانی مبانی انتزاع مملکت میدانستند دشنام غلیظ میدادند و شعرها در هجو تصنیف و تضمین کرده کوچه
بکوچه محله بمحله میخواندند بطور [illegible] راجه های اطراف و زمینداران اکناف
[illegible] افتادند که اگر [illegible] و اشاره ای گردد [illegible] با انگلیشیان
[illegible] کنند [illegible] از دریا [illegible]
[illegible] حضرت [illegible] استقلال با وجود کثرت سپاه [illegible]
[illegible] رعایا بجهت [illegible] سرکار انگلشیه از اراده های دیگر درگذشته [illegible]

مستقیم تسلیم و رضا اختیار فرموده بودند بجواب ارشاد کردند که ما بدولت را غیر از صبر و شکیب دیگر
هیچ منظور خاطر نیست شما هم ازین اراده باز آیند و جز اطاعت و انقیاد راهی پیش نگیرند بهمین
مضمون فرامین مطاعه بنام افسران فوج و راجه‌ها و زمینداران ممالک محروسه شرف نفاذ یافت
و راجه جیلال سنگه نصرت جنگ پسر غالب جنگ برای انتظام عبور و رسد فوج انگریزی رخصت
یافت تا بعرصه یک هفته فوج داخل لکهنو شد. رزیدنت بهادر بند و بست ممالک محروسه شروع
نمود از اهلکاران و سپاه بادشاهی قلیلی را نگاه داشته باقی همه را بعد تقسیم تنخواه موقوف و برطرف
ساخت و حکام و عمال جابجا مقرر فرموده تمامی ممالکت اوده را بچهار قسمت منقسم کرده و در هر قسمت
سه ضلع و در هر ضلع چهار چهار تحصیل و بعض جا از چهار کم نیز قرار داده و بر هر قسمت یک کمشنر
و در هر ضلع یک دپتی کمشنر و در هر تحصیل یک تحصیلدار مقرر ساخت و سوای آن بسیاری
حکام مددگاری ایشان متعین ساخت و خود بعهدهٔ چیف کمشنری مقرر گشته بر تمامی ملک اوده
کار فرما گشت من بعد بانتظام کارخانجات بادشاهی توجه نموده و اسباب و تمامی سامان جلوس بادشاهی
نیلام فرموده بقیه اسباب نفیسه و جواهر ثمینه حسب ایمای حضرت بادشاهی تحویل حسام الدوله گذاشت

نظم

چنین است آیین این چرخ پیر	گهی چون کمان است و گاهی چو تیر
یکی را برآرد بچرخ بلند	یکی را اسیر آرد بخم کمند
نه با آنت مهر و نه با اینت کین	که به زان توئی ای جهان آفرین

ذکر توجه حضرت بادشاه بجانب کلکته بقصد لندن و توقف فرمودن خود بجانب کلکته و رخصت نمودن والده و برادر و ولیعهد خود را بولایت بهزاران هزار رنج و محن

بعد ظهور انقلاب سلطنت و وقوع این هنگامه مصیبت حضرت بادشاه با وزیران قدیم و جدید هم
مشورت در میان انداخت و چارهٔ کار خویش از رای صواب اندیش ایشان خواست همه با
متفق اللفظ و المعنی گشته رای نمودند که آنحضرت بدولت و اقبال بسمت لندن تشریف
[illegible] الویه دولت نموده با علیه حضرت ملکه [illegible]

استدعای اشرف او حکامت نماید انتخاب که نقد مدعا بدست آید و صورت مراد جلوهٔ ظهور گیرد آنحضرت از
رای ایشان اتفاق نموده عزیمت آن سمت مصمم قرار دادند و بتاریخ پنجم شهر رجب سال یکهزار
و دو صد و هفتاد و دو هجری مطابق سوم مارچ سنه یکهزار و هشتصد و پنجاه و شش عیسوی با خاتونان
مقدس و محلات معلی و برادر و فرزند بسمت منزل مقصود گام برداشتند و قبیلهٔ بیت الخلافت را
گذاشته اند عجب اندوهی و طرفه شیونی بود و شگرف ستمی بر دلهای مردم تصرف داشت

قطعه

زین در و گزان بیگانه برخاست	طوفان غم از زمانه برخاست
زین درکه درید ناگهش گوش	بیگانه و آشنا در افسوس

ارکان سلطنت و اعیان حکومت بسیاری کس سعادت همرهی اختیار فرمودند اول خطه
کانپور از ورود موکب اقبال مهبط فیض شد بسبب ملالت مزاج چند روز توقف بدان
دیار دست بهم داد حسن بعد از راه آله آباد به بنارس نزول اجلال گشت مهاراجه
ایسری پرتاپ نراین سنگه بهادر فرمانروای بنارس مراسم استقبال و مراتب فدویت و انکسار
تقدیم رسانیده و در ایوانات و منازل خود که بجهت ورود ترتیب داده بود آنحضرت را جا داد
و یکهزار روپیه نثار فرق مبارک نمود و هفت هزار روپیه و پنجاه و یک کشتی اقمشه نفیسه و جواهر
ثمینه پیشکش نمود آنحضرت از حسن خدمات مهاراجه بغایت محظوظ گشتند چنانچه در مثنوی خود ذکر
این واقعه چنین میفرمایند

نظم

بنارس کا راجہ عجب نیک تھا	ہزاروں میں لاکھوں میں وہ ایک تھا
مکان اسنے پہلے کیا تھا درست	بھون کی عمارت ہوئی چاق و چست
عجب اسکی کوٹھی بہار ارم	زمین پر مگر تھی فلک سے بہم
سجاوٹ پہ نازاں کرے لطیف	مگر تھیں گرمی میں فصل خریف
کہ آ بیٹھتے [illegible] دیوار پر	جو پریوں کے رکھتے تھے ہر بار پر
[illegible] آدم کوئی غم [illegible]	کوئی نیک رو کوئی دنیا کا بد
تماشا [illegible]	نظر آتا تھا جو [illegible] سب
[illegible] ایک	نظر آگئی سب حسینوں میں ایک
[illegible] آگئی	یہ شرمندہ صورت بھی گھبرا گئی

کہا دل سے کیونکر چھپاؤں تجھے یہاں سے کہاں لیکے جاؤں تجھے
وہ ایسا اطاعت پر آمادہ تھا یقینی ہمیں پر وہ دلدادہ تھا
عجب ٹھاٹھ سے نذر دیکر ہٹا کہ دربار کا ہو گیا جمگھٹا
کہا چوبداروں نے ہوشیار ہو ادب سے تفاوت سے اس جا چلو
گیا دور سے جھک کے اُسنے سلام پکارا یہ دربان اے نیکنام
ادب سے قرینہ سے اور دور سے سلامت شہ ہند ذیشان رہے
غرض بعد مجرا تھا ذی شعور حکایات لطف و طرب کی حضور
ہوا حکم احضار بیٹھا جو ان کہیں کی کہیں عرض کی داستان
ہوا ایا بہت خوب معقول سب جدا ہر کی تھی ایک کشتی عجب
عجب جیغہ صاف الماس کار کہ تھے آب پر جسکے موتی نثار
وہ مالا کے دُر بے بہا صاف صاف جو کہتا تھا تشخیص رکھو معاف
وہ پشمینے کی کشتیاں تین چار تو ہر قسم کے پارچہ بے شمار
وہ سب کشتیاں ایک دو پر پچاس جو کیں پیشکش آئیں وہ میرے پاس
عجب سبز کوٹھی تھی اُس ماہ کی سکونت حقیقت میں تھی شاہ کی
ہر ایک سو بچھے تھے پلنگ نفیس نہ دو تین تھے بلکہ تھے بیس تیس
ہر یک لشکری سے وہ ملکر چلا بڑا جو صلہ تھا بڑا حوصلہ
مبالغ تصدق کو بھیجے ہزار کہاں ہوں نثار رہ شہریار
عجب لطف سے پندرہ دن رہے کہ کچھ عیش رفتہ بھی یاد آ گئے

بتاریخ نوزدہم شعبان مطابق بست و پنجم ماہ اپریل آنحضرت از بنارس سوار جہاز دخانی گشتہ علم سبقت برافراشتند و بعد قطع منازل داخل کلکتہ شدہ بمٹیا برج نزول اجلال فرمودند و بعد چندے عزم لندن تصمیم دادند اما بسبب علالت مزاج و بالتماس بعضی مقربان خدمت خود بدولت فسخ عزیمت نمودہ جناب عالیہ ملکہ کشور والدۂ خود را مع برادر خود یعنے مرزا سکندر حشمت و حضرت ولیعہد بہ جرنیل صاحب و مرزا ولیعہد بہادر را بغرض پیروی مقدمہ استرداد سلطنت بسمت لندن گسیل کردند و لالی آبدار نصائح آویزۂ گوش ہوش ایشان ساختند چون ہنگام وداع فراز آمد آلودہ مفارقت قرار بدلہا نماند ہنگامہ محشر نما ہر شد چنانچہ شیخ غلام حیدر متخلص بہ غیری سراید نظم

کیا باغ میں شاہ نے جب قیام
ہوئی حد صحرا نوردی تمام

پئے ملک تدبیر ہونے لگی
ہر ایک سمت تحریر ہونے لگی

چراغ رہ عقل روشن کیا
پئے کام دل عزم لندن کیا

کہا ایک دانا سے درگاہ نے
یہ حالت تو کی سختی راہ نے

کہ سنبھلا نہیں بادشہ کا مزاج
لبوں سے نہیں دور جام علاج

یہ رنگ رخ شاہ سے ہے عیان
کہ ہے زعفرانی گل ارغوان

بہت جسم کو ناتوانی ہوئی
کہ مانند پیری جوانی ہوئی

اگر شاہ کو اور ہوگا سفر
طبیعت کو ہوگا زیادہ ضرر

یہ ہر چند ہے بہتری کا سفر
پر اب ہے یہان سے تری کا سفر

اب آگے ارادہ جو حضرت کریں
ولیعہد کو وان کو رخصت کریں

جو ہونا ہے مطلب تو ہو جائیگا
ہما دام اقبال میں آئے گا

خدا جانے کیا بات شہ کے وہان
سمجھے تو جانے ہیں حضرت کہان

پسند آئی یہ بات ہر ایک کو
کہی آفرین مصلح نیک کو

یہی گفتگو تھے جو پایا قرار
تو عازم ہوئی مادر شہریار

بہت شہ نے بھائی کو سمجھا دیا
ولیعہد کو ساتھ وان کے کیا

جواہر کے صندوق لدوا دیے
کہ لیجاؤ یہ پیشکش کے لیے

اٹھے جسقدر زر اٹھانا وہان
بڑی شان و شوکت سے جانا وہان

ملے ملک سارا تو کیا پوچھنا
جو دین گھر ہمارا تو کیا پوچھنا

وگرنہ غنیمت ہے جو ہاتھ آئے
الجھنا بہت آگے حاکم کی رائے

میں ہوں خوش تمھیں سلطنت ہو اگر
یہ سمجھوں کہ مجھ میں ہوا تاجور

تمھیں تاج دے کاش و کشور دیا
تو گویا پھر اُسنے مجھی کو دیا

وگر پھر ملے ہو ولیعہد پر
تو حاصل ہو مجھکو قرار جگر

بہت عیش دنیا کے میں نے کیے
تمھارے لیے ہے تو میرے لیے

کہا شہ نے بھائی سے یوں پھر کے آؤ
ہمیشہ سلامت رہیں بادشاہ

یہ ارشاد شاہان حضرت نہیں
مجھے حسرت تاج و دولت نہیں

خدا رکھے قائم مدام آپ کو
کہ زندہ سمجھتا ہون مین باپ کو

نہین شاہ سے کچھ جدائی مجھے
کہ حضرت کی ہے بادشاہی مجھے

سنا یہ تو سینہ سے لپٹا لیا
کہا جاؤ حفظِ خدا مین دیا

لگایا گلے سے جو فرزند کو
لگین ہچکیان مردم چند کو

یہ تھا حال نواب عصمت پناہ
روان اشک تھے اور لب پر تھی آہ

جدا جسکو مان نے سلایا نہ تھا
کبھی چین بے جسکے آیا نہ تھا

اُسی کو تھی درپیش راہِ دراز
اُسی کا سفر تھا میان جہاز

اُدھر مادرِ شاہ عالی وقار
پسر کی جدائی مین تھین دلفگار

کہا زندگی ہے تو پھر آؤنگی
تمھارے لیے تاج مین لاؤنگی

یہ ہے اور آفت سوائے سفر
کہ جاتی ہون تمکو یہان چھوڑ کر

کہا شہ نے قسمت سے چارہ نہین
کہ قابو ہمارا تمھارا نہین

اگر ہے تمھین دردِ لختِ جگر
مجھے بھی تو ہے رنجِ ہجرِ پسر

تمھارا ہے غم بھائی کا ہے الم
یہ ہین فرقتین تین تنہا ہین ہم

غرض مادرِ شاہ گردن فراز
گئی بعد رخصت میان جہاز

بہت ساتھ تھین عورتین ہمنفس
ملازم تھے سب یکصد و ہفت کس

روانہ ہوا اسطرح وہ جہاز
پس صید جسطرح جاتا ہے باز

اینواقعہ در سال یکہزار و دوصد و ہفتاد و دو ہجری مطابق سنہ یکہزار و ہشتصد و پنجاہ و شش عیسوی بسال دہم جلوس والا ظہور آمد مدت سلطنت آنحضرت دہ سال ہست رزیڈنٹ کرنیل رچمنڈ صاحب سلیمن صاحب آوٹرم صاحب وزیر نواب امین الدولہ نواب علی نقی خان دیوان مشیر الدولہ مہاراجہ بالکرشن بہادر و اصطبلاقی نویس راجہ بہاری لال بخشی الممالک راجہ الفت راے

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر چهارم بوستان اوده

ذکر ظهور هنگامهٔ غدر بسائر بلاد هندوستان و پر آشوب گشتن این ولایت جنت نشان

باز بر آنم که بدیباے راز　　از اثر ناطقه بندم طراز
باز بر آنم که درین جلوه‌گاه　　غازه نهم بر رخ خورشید و ماه
باز ز اندازه رسائے سخن　　یافته ام دام هماے سخن
باز بآهنگ سخن گسترے　　ساخته ام خامه زبان پرے
پاے فرو رفته قلم را بگنج　　خامه برقص است و نفس نغمه سنج

برضمیر خورشید نظیر شائقان اخبار و برخاطر دریا مقاطر مشتاقان آثار روشن و هویدا باد که چون زمام سلطنت و فرمان روائی و عنان حکومت و کشورکشائی بکف اختیار و بدست اقتدار سرکار انگلشیه در آمد جهان پیر جوانے از سر گرفت و زمانه عشرت گزین و عیش قرین گشت فتنه و آشوب را دستگاهے و شور و شر را پناهے نماند رهزنان ظلم کیش بکنج خمول نشستند و قطاع الطریق ستم اندیش در خود را بر روی یار و اغیار بستند

نظم

ز عین عدل گشته قاف تا قاف　　نهفته حرف بیدادی باطراف
چنان بنشسته هر سو فتنه را جوش　　که کس بانگ سگے نشنید در گوش

اوٹرم صاحب رزیڈنٹ بامر فرماندهی این ولایت معزز گشته بخطاب والای چیف کمشنر نامور آمد

داز عدالت نوشیروانی و عدل پژوهی داد گستر گشت پنج ماه عدالتش را روز بازار رسے و بوستان معدلتش را بهاری بود تا صاحب جکسن بجایش حکمران و بدست بذل و کرم بر روی عالم گوهرافشان گشت من بعد سر جان لارنس که افسر آزموده کاری و هوشمندی و فراست منتخب روزگارے بود بفرمان فرمانفرماے هندوستان و انگلستان افتخار افزاے این سرزمین و داد دادبخشی و معدلت پژوهی نشاط آفرین گشت در عهد دولتش و ایام حکومتش هنگامه غدر چهره برافروخت و این آتش فتنه تر و خشک را سراسر بسوخت هرچند آغاز این فتنه از سرزمین میرٹهه گردید اما رفته رفته تا اینجا رسید از سال یکهزار و هشتصد و پنجاه و هفت عیسوی سی ام ماه مئی بود که ناگاه آثار بغاوت و طغیان از چهره احوال سپاه نمایان گشت و اطوار و هنجار ایشان از اطاعت و عبودیت درگذشت افسران انگلشیه این خبر وحشت اثر بسمع مبارک جناب چیف کمشنر بهادر رسانیدند و از ناسپاسی این ناسپاسان باخبر گردانیدند آنوالاجناب بجهت حزم و احتیاط به تیاری و مرمت قلعجات فرمان داد و برای سامان رزم و پیکار ابواب گنج بر روی ایشان کشاد و تمامی افواج هندوستانی را در میدانی جمع و مخاطب فرموده گوهر آبدار نصیحت و لآلی شاهوار موعظت آویزه گوش هوش ایشان نمود و بمواعید دلپذیر و کلمات جاگیر به شاهراه اطاعت هدایت فرمود از انجا که ریشه بیخ بغاوت زمین دلهای ایشان را فرو گرفته و علاج خاطرهای ایشان از حد تدبیر درگذشته بود بنابران پذیراے مواعظ دلپذیر و سخنان دلاویز نصیحت گیر نشدند تا از غایت ناسپاسی پا از جاده اطاعت بیرون گذاشته با اماکن و مساکن خداوندان آتش در زدند و دست غارت و تاراج دراز کردند و هر کرا از انگلشیان در یافتند کشتن و بستن و دقیقه نامرعی نگذاشتند نظم

هراسی پر آشوب شد دشت و در	که بر نامه بربسته شد راه و در
ز فرمان ده خود ندیدند باک	در آورده بر جان مردم هلاک
بهر جا بود در آمد بغارت گرے	بهر جا صد و بهر دو لشکرے
ازین در در کشور افتاد شور	که شد فتنه تازه را دست زور
بهر راه و هر شهر و بالا و پست	بتاراج مردم کشادند دست

بالجمله این آشوب فتنه خیز و بوقوع این شورش بلاانگیز انگلشیان با فوج گوره تدارک شتافته از ریزش گلولهاے تفنگ ناسپاسیان را پس پا کردند و روی ایشان از میدان جنگ برگردانیدند

نظم

سپاه فرنگ از سر خشم و کین	زدند آتش کینه را بر زمین
چنان آتش کین برافروختند	تو گوئی زمین و زمان سوختند

پس بسیارے ازین جماعه باغیه اسیر پنجهٔ بلا گشتند و اکثرے از دریاے آب شمشیر بران عبور به جادهٔ عدم ساختند روز دوم ازین ماجرا جمعی از ساکنین این شارستان و باشندگان این خطهٔ جنت نشان که سرمایهٔ انواع فتور و فتنه و مخزن صد هزار بغض و کینه بودند بر جماعه انگلشیه دست بردے نمودند و بالآخر حرکت مذبوحی نموده و کارے ناساخته بناکامی برگشتند مقارن انحال جمعی کثیر از باغیان بسرگردگی احمد الله شاه نام فقیرے از طرف فیض آباد متوجه دار الحکومت لکهنؤ شدند و بمقام چنهٹ معسکر ساخته ساعت جنگ بروز یکشنبه سی ام ماه جون تجویز بنجان اختیار کردند جناب چیف کمشنر بهادر بعد استدراک انحال روز مقررهٔ طرفشانی قبل ازانکه از جانب باغیان حرکتے و جنبشے پدید آید بجمعیت یکهزار پیاده و دو صد سوار و قدرے برقنداز پیش از طلوع آفتاب خود را برایشان زد و هول عظیم در دلهای غنیم در انداخت کافرنعمتان که مصروف انفراغ حوائج ضروری و مشغول امور لابدی بودند غنیم را بر سر و اجل را برسر خود یافته نقد حواس در باختند و زود و بهم تامتر کمرها بسته هنگامهٔ رزم و پیکار برآراستند از طرفین جنگے صعب حیرت افزای دیدهٔ نظارگیان گشت و از صدای گیر و دار و شورش یلان خنجر گذار آثار محشر نمایان شد

نظم

یلان از دو سو در خروش آمدند	دو دریای آتش بجوش آمدند
هوا پر شد از دود و گرد و غبار	زمین در گرفت آتش شعله بار
یلان از سر کین به شمشیر کین	زدندے سر سرکشان بر زمین
به نیروے بازو به تیغ و تبر	زدندے در انداختندے بسر
تن کشتگان از شمردن گذشت	که زد توده بر توده بر روے دشت

بالآخر باغیان نکبت سرشت بآن کافر نعمتے چیره دستی یافتند و انگلشیان هم از روے شکست و هم از روی مصلحت عنان از میدان بر تافتند احمد الله شاه بادپای خود را برانگیخت و با فوج باغیه در شهر ریخت از انگلشیان اکثری به بیلی گارد و بعضی بمچهی بهون قرار گرفتند و از آلات حرب و ضرب و سامان آذوقه و اطعمه ذخیره بسیار فراهم آورده و قلعه را از چهارسو مستحکم کرده مورچال محکم بستند دوم روز از بینوایان شهر که برهنه تن و سرخواهان نان و زر در بدر میگردیدند متفق و جمع شده از جائے توپے بدست آورده رایتے بلند کردند و آتش جدال و قتال باشتعال آوردند

مچھی بھون که جای قلب و مستحکم بود و از رسیدن گلولۂ توپ و تفنگ دمبدم بیم جان می افزود
پس انگلشیان بکمال چستی و تیزی از انجا بر آمده براه حسن باغ به بیلی گارد آمدند و انچه اسباب حرب
و ضرب در انجا باقی مانده بود آتش درزده بخاک برابر ساختند حالا باغیان نکبت نشان از هر
چهار طرف هجوم آورده هشتاد و دو مورچه بستند و بر هر مورچال اتواپ کوه تمثال گذاشته
اشتغال بجنگ و جدال نمودند تا از هر طرف گلوله چون تگرگ باریدن گرفت و از چهار سو توپ اژدر دهن
چون رعد نعره خروشیدن گشت مقارن انحال بسیاری زمینداران اطراف و راجه و روسای اکناف
به هواهی بخت ناسازگار و دستگیری کردار ناهنجار چون مور و ملخ از هر سو شتافتند و بقتل و غارت
و بستن و گرفتن شریک باغیان نکبت شعار گشتند من بعد گنجایش این طائفه باغیه بدان رفت
و بسیج خاطر این گروه نکبت پژوه بران گشت که یکی را از خاندان شاهی و شخصی را از دودمان شاهنشاهی
بفرمانروائی برگزیده بر سریر سلطنت نشانیم و سکه و خطبه بنام او درزده در ظل رایتش کارنامه ها بجا آریم
که بغیر فرمانروای عظمت شعار امر سلطنت انتظام نگیرد و بدون ناظم با اقتدار نظام مملکت منتظم
نگردد پس باستوای این رای ناصواب با معدودی از افسران فوج بجمعیت سوار و پیاده
بدولتسرای بادشاهی دویدند و مرزا برجیس قدر فرزند یازده ساله حضرت سلطان عالم
واجدعلیشاه را بدست آورده بامر فرمانروائی برگزیدند والده اش نواب حضرت محل هرچند
در انکار اینکار استبداد و اصرار ساخت اما از ظلم و تعدی این گروه نکبت پژوه جز صبر و تسلیم
چاره نیافت تا شاهزاده نامدار باتفاق اهل سپاه بساعت مختار پا بسریر فرمانروائی گذاشت
در رایت جهانداری و کشورکشائی برافراخت کاردانان بسیار دان شرف الدوله که بعهد
سلطنت حضرت ثریاجاه امجدعلیشاه دستور اعظم بود خواسته و ناخواسته بدستور دستور شد و
ممو خان داروغه محل به مدار المهامی و کارپردازی کارزار سر گرفت و دیگر مستحقان قدیم و جدید
منصبی و جاهی یافتند و دری و درگاهی برافراختند اما اقتدار و تسلط سپاه بهر ساعتی تازه می افزود
بدین سبب از شاه و دستور بجز نامی هیچ نبود۔

ذکر کشته شدن فرمانروای نامدار یعنی سر جان لارنس چیف کمشنر این ولایت همیشه بهار و یورش نمودن سپاه کینه خواه و برگشتن بناکامی و بحال تباه

چون بهادران عرصۀ جنگ و دلاوران ملک فرنگ از گردش این دهر دو رنگ در بیلی گارد

محصور و مجبور شده از جان به تنگ آمده از غایت پُردلی و پخته کاری بجانسپاری دل برنهادند و مورچه
سخت و مستحکم بسته از توپ و تفنگ آغاز جنگ ساختند هر گلولهٔ تفنگ که از کمین گاه سر میدادند خون
سپیدی بر زمین می‌ریختند و هر گوله که از دهان توپ بیرون می‌انداختند صفهای ولاوران بر زمین
می غلطانیدند جائیکه گوله‌هاے بم و دیل چون شهاب ثاقب می شکست خرمن حیات مخالفان
میسوخت و بطرفے که بان آتشبار چون برق خاطف بر جماعت اعدا می افتاد جامهٔ حیات ایشان
بآتش میداد درین اثنا بتاریخ بست و یکم ماه جولائی سنه یکهزار و هشت صد و پنجاه و هفت عیسوی
نیمهٔ از روز گذشته بود که گلولهٔ تفنگے که بظاهر دانهٔ سیاه رنگے و بمعنی خون آشام نهنگے بود بر پیشانے
سر جان لارنس درخورد هماندم طائر روح آن عالیجاه از قفس عنصری پرواز نمود و جهان
در دیدهٔ انگلشیان چون روز هجران سیاه گشت و شگرف شیونی و طرفه ماتمی در دلهای ایشان
جاگرفت از انجاکه کاتب ازل از بدو آفرینش خط استقلال و همت بر پیشانی این طائفه نگاشته و نقد
شجاعت و پُردلی به کف اقتدار ایشان گذاشته بدین سبب با وجود رسیدن اینچنین چشم زخم
عظیم و یورش و شورش غنیم لئیم اصلا از جا بر نیامده مردانه وار به رزم و پیکار اشتغال ورزیدند و
بیش از پیش داد کشش و کوشش داده از آتشخانهٔ تفنگ در خسخانهٔ حیات این جماعت بے نام و
ننگ آتشی در زدند مقارن اینحال استقرار رای جماعهٔ باغیه و این طائفه طاغیه بر آن گردید
که یورشے دلیرانه و حملهٔ رستمانه بر قلعه نموده نهال حیات انگلشیان از بیخ بر کنند و بسیوف آبدار
و سنان سندان گذار جماعت محصورین را قتل نموده دست تصرف بدامن قلعه بر زنند بدین رای
ناصواب همه یکدل و یکرای گردیده پیمان یکدلی و همواری بستند و مؤکد باجان و ایمان کردند روز
دوم علی الصباح بموجب قرارداد به نیت یورش شمشیرهاے برهنه در دست گرفته چون مور و ملخ
از هر سو شتافتند و جان بر کف نهاده راست بر قلعه تاختند انگلشیان محصور از تدابیر بیرونی مجبور
بجرأت موفور بمدافعه پرداختند و بکمال چستی و تیزی جماعهٔ اعدا را نشانهٔ توپ و تفنگ ساختند جنگی عظیم
جلوه پذیر ظهور گشت و از کشته پشته و از خسته تودها گشت تا آنکه غنیم را جز فرار قرار و غیر از برگشتن چارهٔ کار
نماند بکمال ناکامی و حال تباه و به تن هاے مجروح و زخمهای مرهم خواه واپس آمدند همبرین منوال
هر روز شورش از هر سو جدال و گوله اندازی از توپ کوه تمثال مے بود اما با وجود مساعی جمیلهٔ آن
نهانخانهٔ تمنا جلوهٔ مدعا ندیدند و جز پشیمانی گلے از نهال مراد بر نچیدند و ازین طرف بهادران فرنگ
هر کاریکه اختیار کردند و بر جائیکه قدمی گذاشتند تا دست بکار بردند و گوهر مقصود نه ربودند پای پس

نگه داشتند هر روز چند گوره هاے ولایتی از مورچه بیرون مے آمدند و جمعی غفیر از ایشان کشته و بخاک
انداخته برمے گشتند و گلهاے مراد دامن دامن مے چیدند هر چند این بهادران بسبب تنگی مکان و عفونت
نعش هاے کشتگان و کثرت اعدا و قلت احبا و بیتابی اطفال معصوم و بیقراری خاتونان از شدت آلام
و هجوم نوبت بجان و کارد براستخوان داشتند اما آفرین بر استقلال مردانه و تحسین بر همت رستمانه که
بسبب هجوم هموم و غموم اصلا از جا بر نیامده بمدافعهٔ اعدا و تدارک این طائفه بیوفا کمر همت چست بستند
و دمار از روزگار این گروه نابکار برآوردند آرے شهسواران عرصهٔ جنگ و دلاوران بانام و ننگ
با آنکه صد هزار آزار از این دار ناپایدار دریابند نقد جرأت گاہے نبازند و اگر هزار کاسه زهر آب
ناکامی بنوشند ذائقهٔ همت تلخ نسازند نظم

چنین گفت رستم فرامرز را	که دل شکن و بشکن البرز را
همین گفت با بهمن اسفندیار	که دل نشکنی بشکنی کارزار

ذکر رفتن ایلچی با تحف و هدایا بسوی دهلی بدرگاه بهادر شاه و برگشتن از انجا بجای تباه

چون مرزا برجیس قدر تاج شوکت و فر بر سر و میان پرزر بکمر کرد رای افسران سپاه و اندیشهٔ
سرکردگان فوج کینه خواه بران رفت که سفیری کاردان و دانش آگاه بدرگاه حضرت بهادر شاه
با تحف و هدایا فرستاده آید و طریق روابط ملوک با ملوک مسلوک گردد تا غباریکه از مدتهای دراز
درمیان این هر دو دولت برآئینهٔ دلها افتاده برطرف شود باتفاق این سخن عباس مرزا بسفارت
نامزد گردید با هدایاے خوب و تحائف مرغوب ترخیص یافت روزیکه سفیر را بدان دیار گذار و از
رنج سفر قرار افتاد چراغ سلطنت بهادر شاهیه از صرصر یورش فوج انگلشیه خاموش گردید بادشاه
باشاهزادگان نامدار و خاتونان پری رخسار گرفتار و مسلسل گشته بدست بهادران فرنگ رسید
و خطهٔ دلپذیر دهلی پامال سم ستوران بادرفتار گشت و بقتل و غارت آثار هنگامهٔ نادرشاهیه بچشم
مردم جلوهٔ ظهور گرفت سفیر ناچار بدیدن این حال زار قرار بر فرار و تقدیم گریز بر همه کار داد با خاطر
خسته و دلی برشته عاجل بقطع منازل گردیده به لکهنو داخل گردید و غمنامهٔ دهلی آنچه شنیده بلکه بچشم
خود دیده بود حرف بحرف برخواند بشنیدن این خبر وحشت اثر پای استقلال طائفه باغیه از جا رفت
و بجای استقلال صورت اضمحلال از روے ایشان جلوهٔ ظهور گرفت درین اثنا در شهر کانپور که محل
تسلط نانا راو مقیم مشهور بود انگلشیان از یورش هاے علی الاتصال و آراستن هنگامهٔ جنگ

وجدال باز استقلال یافتند و تا تار را اُورا هزیمت فاش و شکست های دلخراش داده بدر ساختند و فوجی از گوره هاے جانسپار و انگلشیان خنجر گذار به لکھنؤ فرستاده در عالم باغ رخت اقامت کشادند و برخی از ان به بیلی گارد که از بارش گلوله هاے تفنگ و گوله هاے توپ بنهایت شکست و نا مستحکم گردیده بود پس باستقلال تمام با آلات حرب و ضرب و زر و جواهر و زن و بچه از انجا برآمده به عالم باغ رسیدند و باغیان نکبت شعار و ناسپاسان نکوهیده کردار اصلا جرأت مدافعه و همت تدارک اینواقعه نیافتند اکنون چندان هراس انگلشیان بر دلهای ایشان طاری و ساری شد که اگر در خواب هم صورت انگلشیان سے دیدند صد فرسنگ راه سراز پا نشناخته مے گریختند اما در قتل و غارت بیگناهان و هتک بیباک و خاطر سے از ترس روز محشر پاک داشتند روزی نبود که خانهای تونگران و مسکینان دست خوش تاراج و نجدنگ ستم های ایشان سینه های بیدلان آماج نگشت از ینجاست که باوجود انچنین جمعیت کثیر دست بدامن کامرانی نزدند و غیر روسیاهی و بدنامی مرادے نیافتند آرے کفران نعمتی را طرازے از نحیت در آیین نیست و ناسپاسی را نتیجه غیر از ندامت و نگونی نے

ذکر معتکف شدن حضرت بادشاه به قلعه ولیم فورٹ کلکته باستصواب صاحبان انگریز و بسر بردن در انجا مے آفت خیز با خاطر شر ریز

ازینجا خامه سوانح گذار باظهار وقائع پر اضطرار شهریار گردون وقار و بادشاه جم اقتدار و خاقان خورشید کلاه حضرت واجد علیشاه بادشاه نقاش این نقش و نگار و مخبر این اخبار و آثار است که چون دوران بیوفا و سپهر پرجفا آنحضرت را از افسر و تخت جدا و صابر و شاکر برضا و قضا کرد مدام اوقات این بادشاه کیوان بارگاه بهمت خسروانه و جرأت ملوکانه باشتغال مشاغل عیش و نشاط و بسط بساط انبساط مے گذشت و طریقه رعایت و عنایت با فدویان و خدام و خواص و عوام مستدام مسلوک مے گشت بل عالمی از خوان نعمت و مائده دولتش زله ربا و جهانے از فوائض مکارمش کامروا مے بود درین اثنا نیرنگ این چرخ دورنگ رنگے دیگر ریخت و افسون طرازی این فلک سحرساز طلسمی دیگر برانگیخت یعنی بتاریخ پانزدهم ماه شوال سال یکهزار و دو صد و هفتاد و سه هجری حضرت بادشاه با اقبال و دولت بقصر گردون رفعت در خواب شیرین بودند و خدام درگاه و خواصان بارگاه پایه بپایه ایستاده انتظار خدمت مے بردند درین اثنا چند حکام با احتشام با کمپنی گوره هاے ولایتی بدولتسرا سے

بادشاهی در آمده با دستور معظم عرض کردند که حضرت بادشاه را از آمدن ما خبر دار و بهر جهة تمامتر متوجه
دربار فرمایند دستور فهیم با دلی پر از امید و بیم بدرگاه آن زیبندهٔ تاج و دیهیم شتافت و بصد هزار
جسارت آنحضرت را از خواب بیدار و ازین فتنه هوشیار کرد حضرت بادشاه نفسی سرد و آهی پر درد
از دل برزده بعد انفراغ حوائج ضروری و التباس لباس خسروی بیرون آمدند انگلشیان بموجب
امر بار یافته سعادت کورنش دریافتند و ابلاغ پیغام نواب گورنر جنرل بدینسان کردند که چون
از برگشتن سپاه خود سر تمامی ملک و کشور مخزن صد هزار آفت و شر است پس مناسب وقت و لازم
مصلحت این است که بندگان حضرت تا فرو گشتن این هنگامهٔ رستخیز و تسلط صاحبان انگریز سر زمین
قلعه ولیم فورت را از قدوم میمنت لزوم بهار انگیز فرمایند چون زبان انگلشیان این راز سر بسته
و این سر نهفته بیرون داد آتشی در دلهای صغیر و کبیر در افتاد و بندگان درگاه و خواصان
بارگاه ازین غم جانکاه جامه تباه کردند و خاتونان پری رخسار و نازنینان گلعذار از غایت
اضطرار دامن و گریبان تار تار نمودند پریچهرگانی که جز ناز و نعم صورت غم بچشم ندیده بودند از مهاجرت
این بادشاه جم حشم تیر از نده تیغ و علم زلف برهم و چشم پر نم کردند و دلربایانی که غیر از عیش و عشرت
گاهی دست بدامن گلگفت نزده بودند از مفارقت این شهنشاه گردون رفعت بهزاران هزار
اندوه و حسرت در ساختند اما حضرت بادشاه والا تبار که کوه تمکین و وقار بودند اصلا بمقام اضطرار
در نیامده بهمت خسروانه و جرأت مردانه همانندم برگردون با در فتار با دولت و اقبال سوار گشته
عازم حصار شدند سرزمین آن حصن حصین از قدوم میمنت آگین شد و خاک آن حصار از مقدم این
خسرو گردون وقار سرمهٔ دیدهٔ اولی الابصار گشت هر چند انگلشیان در بجا آوری مراسم فدویت
دریغ رعایت نکردند و در پاس مراتب بادشاهی دقیقه نامرعی نگذاشتند اما از غم مفارقت دلربایان
غمگسار و صحبت بیگانه و اغیار صد هزار خار حسرت بدل می شکست و هر دم غبار ملال بر آئینهٔ دل می نشست

نظم

بدوری کی بود دل را صبوری — که دشمن را مباد از دوست دوری
مثل گر چوب و گر سنگ است و پولاد — شود گاه جدا کردن بفریاد
خردمند آن بود کو در همه کار — گهی با گل بسازد گاه با خار
همه لقمه شکر نتوان خورد و برد — گهی صافی توان خوردن گهی درد
درین جهندل سرای آنچه سی — گهی با تو گاهی عروسی

اکنون سررشتهٔ این گفتار حسرت بار همین جا گذاشته برخی از انجام کار باغیان نابکار و ناسپاسان
نکبت شعار مدعا گذارست که چون سپاه بهادران فرنگ و انگلشیان با نام و ننگ بعالم باغ در آمده
عرصهٔ کافر نعمتان تنگ نمود الیشان از غایت هراس نقد حواس در باختند و بهزاران هزار جتن
و بیدلے در ساختند با آنکه یک نیم لک پیاده و سوار کما بیش یازده ماه هنگامه آرای این کارزار
بود اما از ناخن بریدهٔ شان این عقدهٔ نکشود انگلشیان دست همت دراز و بازوی جرأت فراز کرده
از عالم باغ در شهر ریختند و منازل و قصور بادشاهی بقبض و تصرف آوردند ناسپاسان بواویداین
چیره دستی خود را مرد میدان و حریف جنگ این بهادران نیافته ترک جنگ و ستیز با گریز نهادند
مقارن اینحال نواب حضرت محل بواوید بیوفائی سپاه و چیره دستی فرنگیان کینه خواه با شاهزاده
نامدار و چند مردم جانسپار اختیار فرار و قطع تعلق ازین دیار نمود رعایای این شارستان و سکنای
این بهارستان بدید این آشوب محشر نشان باطراف و جوانب گریزان و از غایت بیم و هراس
پاشان و پریشان شدند امرای نامدار و خواتین والاتبار که قدم از خانه بیرون نگذاشته و تاب
حرارت آفتاب گاهے نه برداشته بودند با خاطر خسته و دلی برشته پا بر رهگذار و قدم بر خار زار
گذاشتند و مهوشانی که رنگ رو از گل سرخ نازک تر و از بوی صندل درد سر داشتند از کاشانه بویرانه
و از یگانه به بیگانه افتادند های از آن خاتونان پریچهره که از نزاکت صد رنگ بر روی گل مے شکستند
از ایوان بمیدان افتاده از گرد و غبار غازه بر رخ پر بهار زدند و وای از آن بانوان دلربا که صد
هزار نقاب بر چهره افگنده از مهر جهانتاب حجاب میگرفتند از یار با غیار و از خویش به بداندیش
افتاده از شکستن شیشهٔ ننگ و ناموس صد رنگ بر رو شکستند مردم شرارت پیشه و اشخاص جفا اندیشه
از هر گوشه چون شیر از بیشه بیرون جستند و بقتل و غارت و بتاراج و هلاکت مشتغل گشتند عجب طامهٔ
حیرت بخش دیدهٔ عبرت بود و شگرف اندوهے در دیدهٔ عبرت جلوه حسرت مے افزود بالجمله بیگم
با شاهزادهٔ پر غم بعد قطع منازل و طے مراحل در دیار گونڈه پیوست و داخل خارج شهر لکهنئو
بالتمام بتصرف اولیاے دولت گشت من بعد این طائفهٔ ناهنجار بطرف قریه و امصار رو نهاده
مصروف غارت و تاراج و مشغول باخذ باج و خراج شد رفته رفته شهر سندیله هم مورد این بلای
سیاه و این آفت جانکاه شد اول از همه که آماج این تیر بلا و هدف این خدنگ هوش ربا گشت
جناب والد نامدارم راجه وهنپت رای بودند پنجهزار سوار شمشیر برهنه بر منبع حسیب چون مور و
ملخ اندرون ریختند و جناب والدم را بدست آورده بجرم آمیزش با ارباب انگلش صد هزار ظلم و جبر

وجفا برانگیختند و تمامی منازل و امکنه را که مملو از اقمشه و امتعه بود همه از جاروب غارت رفتند
و بر کاهی نگذاشتند بنجر و ز سواد این بلاد محل استقامت این طائفه بی بنیاد بود در روز پنجم غلبه
انگلشیان از جانب لکهنو دیده و شنیده چون رنگ پریدهٔ خویش از مردم نهان و به جادهٔ نکبت
روان گشتند جناب والدم هر چند زیان کثیر و صعوبت کبیر برداشتند قطع نظر از مال و متاع جان و آبرو
هر دو بسلامت بردند من بعد لکر شاه نام درویش که بدنام کن این طائفه حقیقت کیش بود ناظم
این قصبه و حاکم این بقعه گردید برق ستمش بر خرمن آبروی نجبا و شرفا و تیغ ظلمش بر گلوی غربا
و اغنیا در افتاد نبا جانها را بباد و ساکنانش را بدم شمشیر جفا داد و والدم که در خود را بر یار و
اغیار بسته مراعات سابقه خود بر او ثابت ساخته بودند از دست جفای او برستند اما تا ورود
باغیان و هنگامه این طائفه نکبت نشان بود ترک تعلق از همه کار و خلوت گزین از هر سواد و کنار
گشتند و بانتظار طلوع نیر جاه و جلال از افق اقبال چشم بر راه و دیده بر گذرگاه دوختند و رسانیدن
اخبار هر دیار و گذرانیدن روزنامه باغیان نکبت شعار بذرایع و وسائل مسرعان برق کردار
بسرکار دولتمدار سعادت ابدی اندوختند تا رایات جهانگشای انگریزی بمیدان نصرت فراز
و کوس بهروزی و فیروزی در اقصای مملکت پرآواز گردید و نور سراج امن و امان ظلمت زدای
شبستان جهان و شمیم لطف و احسان بچار سوی عالم مشک بیز و عنبر افشان گشت مجملی از تفصیل این
احوال و مختصری از توضیح این مقال آنکه کمابیش چهار ماه درویش کینه خواه موسوم به لکر شاه
بامر حکومت این دیار قیام و بر چار بالش بدعت و تعدی مقام داشت هر روز خانهای متمولان وقت
خویش تاراج کردی و متاع و اموال اغنیا بغارت بردی و در تمام روز آنچه از غارت و تاراج
بدست افتادی صرف وظیفه سپاه ساختی و خود هم از آن داد عشرت دادی و بافعال ناشایست
روی خود را سیاه نمودی سکنای این قصبه از ظلم و ستمش بستوه و از تیغ ظلمش بامان [illegible] آمدند
در این اثنا فوج انگریزی از لکهنو بتدارک این نابکار بدکردار در رسید سطوت اقبال سرکار و
ولوله رعب افواج ظفر امواج گذارای استقلالش از جا ربود با وجودیکه چند هزار سپاه همراه بود
و خود هم دم از شجاعت و بسالت میزد تاب جرأت مقابله و همت مقاتله نیاورده بلکه فرار [illegible]
پیش پا نهاده شکست گریزان شد مهاکرپال سنگه از متوسلان و عزیزان [illegible] چند کانجش
تعلقدار [illegible] اجل سرمست باده شقاوت و مدهوش می نخوت گردیده با [illegible]
ظفر شاه هنگامه آرای رزم و پیکار گردید و با وجود فرار درویش نابکار [illegible] مستقیم بوده

باسعد و دمی چند حرکت مذبوحی می نمود بالآخر رخ از میدان برتافت و با خاطری شکسته و کمری شکسته بجادهٔ هزیمت و فرار شتافت نسیم فتح و ظفر بر پرچم رایات سرکار ابد قرار وزید و سکنای این بقعه را جانی تازه بقالب افسرده رسید نشاط و انبساط را روز بازار و مسرت و فراغ را بدلها قرار شد در زمانه باین ابیات مترنم گشت نظم

باز باطراف باغ آتش گل در گرفت	مرغ بر رسم مغان زمزمه از سر گرفت
سبزه بر اندام خاک خلعهٔ مخمل برید	مهر به دیدار باغ آئینه در زر گرفت
دشت به پرکار باد طرح صنم خانه ریخت	باد باطراف دست صنعت آذر گرفت
سرو به بالای سرو طره ز سنبل فگند	گل به تماشای گل دیده ز عبهر گرفت
قامت رعنای سرو پرده ز گلبن درید	عارض زیبای گل دل ز صنوبر گرفت
روشنی روزگار از شب یلدا فزود	عشرت اردی بهشت ره به آذر گرفت
دیدهٔ امید خلق آئینه در ره نهاد	شاهد اقبال ملک پرده ز رخ برگرفت

ذکر آمدن هرپرشاد چکله دار خیرآباد بجمعیت پنجاه هزار پیاده و سوار و محصور گشتن انگلشیان نامدار در منازل این نامه نگار و فتح یافتن بتائید داور و اعزاز یافتن راجه دهنپت رای پدر این خاکسار

چون تسلط سرکار دولتمدار عشرت افزای خاطر دوستان و هواخواهان گردید و زمانه را عشرتی تازه و راحتی بی اندازه بهم رسید صاحبان انگریز بسوی نظم و نسق مملکت بدل توجه فرمودند و در صدد دفع پراگندگی و دفع آشفتگی های خاطر مردم شدند پدرم راجه دهنپت رای که از آغاز ظهور این هنگامهٔ غدر بر لباد جانفشانی مستقیم و بامر جانسپاری مصمم بودند خود را حاضر خدمت حکام والامقام داشته رعایای این نواح را بذریعهٔ خود حاضر می فرمودند و هدایت باطاعت و فرمان پذیری می نمودند درین اثنا فلک شعبده باز و زمانهٔ نیرنگ ساز باز ساز بی آهنگی ساز و جنگ بی اعتدالی بر آورد از گردش نخست هرپرشاد چکله دار بجمعیت پنجاه هزار پیاده و سوار بطریق یلغار داخل سواد این دیار گشت صاحبان انگریز غافل از سامان جنگ و ستیز منتشر و سراسیمه و متفکر و اسیمه شدند نشان تغیر از چهرهٔ احوال نمایان و آثار اضطراب از رخ پرنور ایشان عیان گشت

جناب والده از خلوص قلبی و عقیدت باطنی تمامی منازل و امکنه خود را برای صاحبان انگلش
خالی و ارادت و عقیدت خود را حالی کردند تا انگلشیان با احمال و اثقال و بنه و بار اندرون
منازل داخل و بجنگ و جدال شاغل و عاجل شدند از انطرف کاپتان جلوریز سبک عنان
در شهر ریخته مصروف بمحاصره و مشغول بانداد آذوقه گشته متوجه رزم و پیکار گشتند روز از طرفین جنگ
بود و عرصه بر انگلشیان تنگ با فوجی جرار از بهادران خنجرگذار باعانت صاحبان نامدار در رسید
و ازین طرف جمعیت محصورین بیرون ریخته اعدا را به شکنجه زد و کشت در کشیدند طرفه چشمی عیان
و عجب رستخیزی جلوه فروش دیده نظارگیان شد تا چاره اعدا را جز پشت نمودن و نقش هزیمت
بر چهره حال خود کشیدن چاره نگشت هر کس با حال تباه و زبان امان خواه سرگردان بادیه ادبار
شد انگلشیان که از بعضی سکنای این شارستان آثار بغاوت و طغیان دیده بودند بجهت عبرت سائر
بد اندیشان سرهای ایشان بضرب های شمشیر بران و خنجر جانستان بر زمین انداختند و فرق
خیراندیشان و سرهای عقیدت کیشان به کلاه لطف و احسان به گنبد گردان برافراختند اکنون
جماعهٔ باغیه و این طائفه طاغیه از سر نو مغلوب و منکوب گردیده بطرف گونده که محل اقامت مرزا
برجیس قدر و تمامی ارباب فتنه و شر بود متوجه گشتند انگلشیان مراتب تعقب بجا آورده جنگهای
متواتر و رزمهای علی الاتصال کرده زده زده از ملک اوده بیرون کردند مرزا برجیس قدر
مع نواب حضرت محل با معدودی و مختصری اهل خدمت به نیپال پیوست و جماعه باغیه از انطرف
رانده و ازین سو درمانده گشته از آب شمشیر بران غرق سیلاب عدم شدند تا نانا راو جانشین مهاراجه
باجی راو و دیگر سرداران نامی و گرامی قطع امید از حیات و ترک تعلق از دنیای بی ثبات
کرده کارنامه ها بجا آوردند و جنگهای سخت و رزمهای صعب ساخته همدران رزمگاه فرو شدند
من بعد ساحت هندوستان از خس و خاشاک این فتنه پاک و صاف شد و فضای این ولایت
جنت نشان مهد امن و امان گشت پس فرامین دلنواز و مناشیر تسکین افزا متضمن بعفو تقصیرات عمده در
یافتند تا رعایای مفرور و مجبور بمساکن خود درآمده سکونت پذیر و از صدمات غارت و تاراج
آرام گیر شدند مقارن انحال جناب مستطاب معلی القاب نواب لارد کیننگ صاحب بهادر گورنر
جنرل کشور هند بجهت بذل شفقت و اظهار مرحمت تمامی ولایت هندوستان برگشته در دستان
و هواخواهان را از مراحم بادشاهی نواخته در ماه اکتوبر سال یکهزار و هشتصد و پنجاه و هشت [۱۸۵۸]
عیسوی داخل لکهنؤ گشتند و مرهم نه دلهای خسته و مومیائی بخش خاطرهای شکسته شدند راجه های

نامدار و تعلقداران با اقتدار بجلدوی خدمات شایسته بمرحمت خسروانی غیر اختصاص یافتند و بخلعت و جاگیر
و خطاب و القاب فرق عزت برافراختند درین روز میمنت اندوز جناب پدرم راجه **دهنپت رای**
نیز بعنایات بادشاهی مخصوص گشت و علاوه ریاست موروثی علاقه سرواه مع خلعت گران بها یافته کله گوشه
افتخار بر آسمان شکست

ذکر برآمدن حضرت سلطان عالم از قلعهٔ ولیم فورٹ بتائید یزدانی و داخل شدن به مٹیابرج با هزاران هزار کامرانی

چون قبض و تصرف سرکار با وقار بدیار و امصار دست بهم داد و نقش وجود باغیان کافر نعمت از شمشیر
این نامداران با دولت چون حرف غلط از صفحهٔ جهان محکوک شد و ساحت پرفضای هندوستان
مرکز امن و امان و گلشن این ولایت جنت نشان عشرتگاه این نامداران گشت انگلشیان با دانش
و داد و فرنگیان معدلت نهاد حضرت بادشاه جم جاه **واجد علی شاه** را از حصار بسوی دولتسرای
پر بهار تکلیف توجه دادند تا حضرت جهان پناه با دولت و اقبال سوار گردون با در فتار گشته و داخل
این گلشن چون بهار به چمن و شمع با انجمن و جان بقالب و مراد بطالب و ثمر به شجر و نور بنظر گشتند غیر لواز
نهاد و نمکخواران قدیم و جدید برخاست و هر نفسی جانی تازه و راحتی بی اندازه دریافت گلهای
سوری و سمن و نسرین و نسترن را رنگ و بوی دیگر و نوجوانان چمن و نوعروسان گلشن را قباهای سبز
و ردای زمردین در برگشت مخدرات سرادق اقبال از مقدم این همای اوج اقبال غبار ملال
از چهرهٔ آمال برشستند و پردگیان حریم خلافت از قدوم میمنت لزوم هزاران هزار نقش عیش و عشرت
بستند شاهدان دلربا و نازنینان رنگین ادا زلف مشکین و جعد عنبرین را پیچ و تاب و رخ انور را
از غازه های عنبرآب و تاب داده ادای دلربائی و کج ادائی آغاز نهادند و مهوشان توبه شکن و
پریرویان جادو فن چشم نرگسی را از سرمه پرعتاب و پنجه نگارین را از خون عشاق خضاب داده آماده
صد هزار جفا و خوگر عشوه های هوش ربا گشتند مغنیان خوش نوا با آهنگ باربدی و لحن داودی زهره را
از چرخ برین بر زمین کشیدند و مطربان رنگین نوا و سرود سرایان نازک ادا از نغمه های نکیسائی و
ترانه های تان سینی عالمی را محو بیخودی کردند نظم

ز آسمان و زمین مژده و ارمغان آمد	اگر آفتاب زمین تاج آسمان آمد

لوای فوج حکومت بقلبگاه رسید	همای اوج سعادت بآشیان آمد
دو جنبش است که از غایت جلالت و قدر	لباب جمله تواریخ در جهان آمد
نخست هجرت سلطان دین که از کعبه	سوی مدینه بتکمیل انس جان آمد
دویم مراجعت فخر هر کز حد مالک	بسوی تخت شهنشاه کامران آمد
سپهر گفت بدل مدح روزگار بگو	که آفتاب سوی ناف آسمان آمد
جوان بگفت کرسے بگو که جان جهان	بلب رسید دگر در تن جهان آمد

ذکر رسیدن جناب عالیه ملکه کشور مرزا ولیعهد مرزا اسکندر حشمت المخاطب جنرل صاحب به انگلستان و ملاقات نمودن با ملکه علیه حضرت فرمانروای انگلیند و هندوستان و بیان بعضی حالات ایشان و حقیقت انجام کار این سینه ریشان -

پیش ازین حواله خامه سوانح نگار شده که آنحضرت مصلحت وقت عزیمت سفر لندن فسخ کرده جناب ملکه کشور والده خود را مع مرزا جنرل سکندر حشمت ولیعهد بهادر رخصت فرموده بودند چنانچه بتاریخ دهم شوال سال یکهزار و دوصد و هفتاد و دو هجری مطابق نوزدهم ماه جون سنه یکهزار و هشتصد و پنجاه و شش عیسوی این جمله ارکان خاندان شاهی بغرض دادخواهی بسواری جهاز دخانی رهسپر منزل مقصود شدند سیزدهم ماه شوال در احاطه مندراس اتفاق ورود افتاد از تلاطم امواج و شدت حرکت جهاز ندیدگان سفر و مسافران بحر دبرآثار اضطراب طاری و حالت بیخودی ساری شد سه روز درین مقام توقف رو داد روز چهارم از انجا کوچیده بتاریخ هفتم در عدن و بتاریخ پانزدهم در سویز رسیدند شانزدهم ماه مذکور بسواری ڈاک گاڑی سوار گشته هفدهم داخل دیار مصر شدند عباس پاشا فرمانروای مصر خواست که مراسم مهمانداری ادا نماید اما مصلحت بنیان ملاقات ایشان باعث تکدر و توهم مزاج صاحبان انگلش دانسته باین معنی رضا ندادند پس بتاریخ بست و هفتم ذیقعده از انجا بسواری کالسکه بخاری شامگاهان داخل سکندریه شدند و به چهارم ذیحجه سوار جهاز دخانی گشته از راه مالٹه و جبرالٹه هیژدهم ذیحجه مطابق بستم اگست سنه روان در لنگرگاه سوتهمپتن نزول اجلال فرمودند اعیان و برگزیدگان این شهر تمامی مردم خرد و بزرگ تماشای جلوس بادشاهی و مشاهده تزک کاروان شاهنشاهی دیده هاے خود را فرش راه کردند عجب انبوهے و طرفه

هجوم بود هر کس بر حالت پر ملالت ایشان تاسف و تحسر داشت بسیاری حکام و معارفین شهر روز دوم شرف ملازمت دریافتند و تماشای جمال نونهالان گلشن بادشاهی و نوباوگان بوستان سلطنت نیاکی دیده و دل را فروغ و فراغ بخشیدند پس ازانکه در عرصهٔ پانزده روز کسالت مزاج برطرف گشت و خاطر از آلام سفر بر آسود بطرف دار السلطنت لندن عزیمت مصمم کردند در چند ساعت بدار الخلافت نزول اجلال فرمودند و ایوانی بلند و قصر دلپسند بر پنجهزار روپیه ماهانه گرفته رخت اقامت کشودند از عظمای و معززین دار السلطنت جوق جوق به ملازمت آمدند و بر حال کثیر الاختلال ایشان تاسف ها کرده داد غمخواری دادند بعد چندی با حضرت ملکه معظمه رفیع الدرجات ملاقات بمراسم شاهانه دست داد و طریقهٔ رعایت خاندان شاهی از جانب علیه حضرت مسلوک گشت ازانجا کر اختر در وبال و غضب الٰهی شامل حال بود اختلاف رای مرزا ولیعهد بهادر و بعضی مصاحبان پست فطرت با جنرل صاحب و مولوی مسیح الدین خان کاکوروی که سفیر حضرت بادشاه و مختار کل درین سفر بود دست بهم داد وازین اختلاف آراء در حصول مقصود اختلالی کلی حاصل شد هر چند حضرت بادشاه با دراک این ماجرا بذریعهٔ متاسیم مطاعه اصلاح طبائع ایشان و هدایت بر اطاعت و ترغیب باجابت رای جنرل صاحب و مسیح الدین خان فرمودند اما فائده مرتب نگشت مقارن انحال از برگشتگی سپاه کینه خواه انگریزی هنگامهٔ غدر هندوستان برروی روز آمد شورشی عظیم از چپ و راست برخاست و تلاطمی غریب در ولایت لندن افتاد تا ابواب گفتگو از هر سو بسته و رنگ امید بر روی ایشان شکسته شد اعیان و گزیدگان ولایت را که با ایشان سری در حالت پر ملالت ایشان نظری بود مبدل بخصومت و عداوت گشت و وقوع این آشوب و طغیان از نتائج انتزاع مملکت اوده مفهوم خاطر همگنان شد پس بعد قطع امید جناب عالیه ملکه کشور از راه فرانس عازم اماکن متبرکه شدند در اثنای راه به ملک فرانس از نهایت ضعف پیری بعوارض مبتلا شده ودیعت حیات فرمودند حضرت شاهنشاه فرانس چند هزار سوار با دیگر تزک و حشام همراه جنازه فرمود و تمامی سکنای دار السلطنت راسیه پوش نمود از راهی که جنازه میگذشت از انبوه خلائق و مردم تماشائی از زمین تا بسقف و بام چندان بود که جز سرهای مردم چیزی دیگر محسوس نمیگشت مقارن انحال مرزا اسکندر حشمت المخاطب به جنرل صاحب هم از غایت غم و اندوه تپ مرسنه بهم رسانیده داعی اجل را لبیک اجابت گفته مادر و پسر هر دو یکجا مدفون شدند شاهنشاه فرانس مرزا ولیعهد بهادر را به ملازمت خود خواست و پیش نهاد خاطر والا چنین داشت که بعد ملاقات یکدیگر در باب استرداد مملکت بحضور علیه حضرت ملکه معظمه ساعی گشته ولیعهد ممدوح را داد اصل بدهد

گردانید اما بعضے مقربان پست فطرت از اندیشهٔ ملال خاطر صاحبان انگلش بملاقات رضا ندادند تا
ولیعهد موصوف عذرها آورده اغماض بحصول ملازمت نمود انیعنی سبب ملال شهنشاه گردون وقار
گردید و مضمون شعر مصداق حال آمد ــ تهیدستان قسمت را چه سود از رهبر کامل ✽ که خضر از آب
حیوان تشنه می آرد سکندر را ✽ بعد چندے مرزا ولیعهد به لندن تشریف شریف ارزانی داشتند بعد
از آنکه هنگامهٔ غدر و آشوب این کشور فرو نشست و حضرت بادشاه از قلعه ولیم فورت برآمده بر سریر
عیش و نشاط جلوس فرمودند مرزا ولیعهد بهزاران هزار ناکامی از لندن به کلکته رسید و بپابوسے
پدر نامدار سعادت ابدی اندوخت حضرت بادشاه باستصواب مصاحبان و مقربان یک لک
روپیه ماهوار که باوجود اصرار صاحبان انگلش هنوز منظور نفرموده بودند قبول ساختند و براضی نامه
دستخط نموده گوشهٔ عافیت را غنیمت دانستند اکنون که سال یکهزار و هشتصد و هفتاد و هشت عیسوی
مطابق سال یکهزار و دوصد و نود و پنج هجری است آنحضرت با دولت و اقبال بانواع حشمت و جلال
در کلکته بمقام متیا برج رونق افزای آن دیار و فیض رسان عوام الناس هستند هر چند که از انتزاع
سلطنت در مداخل آنحضرت نقصانی کثیر راه یافته اما مخارج و مصارف بادشاهی هنوز برحسب
معمول است الوف مردم از خوان افضالش زله ربا و صنوف تحیات از مائدهٔ نعمتش خوشه چین
عمارات وسیع و ایوانات رفیع و باغات دلکش و حدائق نزهت بخش احداث فرموده با دولت و
کامرانی روز را بشب و شب را بروز مے آرند و دست بذل و کرم بر روی عالم مے افشانند ایزد
جلّ جلاله و خداوند عزّ شانه این خسرو قدسی صفات و این بادشاه جمجاه را تا یوم التناد بر مفارق عالم
و عالمیان فیض بخش و فیض رسان دارد — قطعه

خدایا تا جهان را آب و رنگ است ✽ فلک را دور و گیتی را درنگ است
تمتع دارش از بخت جوانے ✽ ز هر چیزش فزون ده زندگانے
فراخی باد تنهایش جهان را ✽ ز چترش سربلندی آسمان را
مبادا دولت از بالای او دور ✽ مبادا تاج را بے فرق او نور

ذکر بعضی شعرای نامی این عهد

حضرت سلطان العالم واجد علیشاه بادشاه المتخلص به اختر در سخن سرائی و معنی آفرینی از
ابلغ البلغا و افصح الفصحا بوده اند مثل او بادشاهے باین جامعیت علوم و فنون بر سرزمین هند

بر نخاسته چنین فرمانروای با چندین فضل و کمال در فضای مملکت هندوستان علم بادشاهی
نافراشته در عهد دولت شعرای نازک خیال و سخنوران معنی شناس بپایهٔ تخت او جمع آمده از پایه
شناسی و قدردانی آنحضرت دامن آرزو پر از گلهای مراد کردند و بیش از وهم و خیال از القاب و
خطاب و زر و جواهر بهرهٔ وافی ربودند اکثر امرای ذی اقتدار و سخن سنجان دقیقه شناس شرف
تلمذ آنحضرت دریافته کلاه بر کیوان زدند و گوی تفاخر از اقران و امثال در ربودند درین زمان
اگرچه انتزاع سلطنت و قلت مداخل و کثرت مخارج خاطر مقدس بانواع افکار در ساخته است
اما از غایت شوق سخن بیشتر اوقات شریف بتذکرهٔ علمی میگذرانند و از تصنیفات تازه بتازه و تالیفات
نو بنو فیوضات بیحد و پایان به حاشیه نشینان بساط میمنت مناط میرسانند اگر بجهت گلگشت حدائق
و تفرج باغات سواری میفرمایند خدام صندوقهای تصنیفات و کتب های اساتذه همراه میدارند
چراکه اکثر اوقات درین حالت تفرج هم با خدام و مقربان خدمت اکثر تذکرهٔ سخن میشود و اتفاق ملاحظه
تصنیفات اساتذه می افتد از جمله قدردانی های آنحضرت نقلیست که منشی ظهیر الدین متخلص بظهیر
که در عهد سلطنت معزز بعهدهٔ جلیله بود چند تاریخ برای آنحضرت تصنیف فرموده بذریعه عرضداشت
بحضور فیض گنجور ابلاغ داشت از غایت قدرشناسی عبارتی که بقلم خاص بر ناصیه عرضی دستخط فرمودند
نقلش بجهت دلبستگی ناظرین حوالهٔ این صفحات میشود ناظرین کتاب ازین دستخط خاص استنباط
قدرشناسی علم آنحضرت می توانند ساخت و معلوم می توانند کرد که این بادشاه قدسی صفات را
با علم و فضل چگونه مناسبت بوده است و باوجود این همه افکار و آلام هنوز چه قدر قدردانی سخن منظور باید

نقل دستخط خاص حضرت سلطان العالم شعاع آفتاب کلامش چنان بر ذرهٔ دلم تابید که از
پا محو حیرت گشتم و چون در حساب و سیاق و تخرجه و تعمیه و زبر و بینات و تاریخ محض چوب نارسا شده ام
لهذا حسب العرض اشعار گذرانیده اش را برای قصیده نزد سلطان الحکما مسیح الدوله بهادر روشنی
جانکی پرشاد که مخزن استعداد و جواهر قابلیت اند فرستاده ام مگر صفای بندش و حسن کلامش که در یتیم
بهر دو دست دل گرفته ماندم بجدا که هرگز قابل و لائق چنین بحر زی نظر شود و هم لطف و کیفیت و بیدا
از لب نمیخیزد دیگر آنچه از دل خیزد بر دل ریزد و صله اش بعوض هر قطعه یک گنج در وار است مگر درین
زمان مبلغ پنجاه روپیه در ماهه از بیداوار ضرورت طیاری کتاب سیر السلاطین و سوانح واجد
مقرر نموده ایم یکصد و بیست و چهار عدد که از نام راقم برمی آید سبحان الله قدر ... از عمر ... و حسن
طبعی پیدا است و هر آنچه در باره رسائل تصنیف راقم در فنون جداگانه ... دیگر روزنامچه و سوانح

عمری عرضداشت صورتش برنگو نہ کہ تالیفات و تصنیفات عمدہ راسیل غارت باغبان ہیچو خس و
خاشاک درامواج تاراج چنان غرق ساختہ کہ اثر حرفے ازان باقی نیست و روزنامچہ و سوانح عمری
جزآہ جگر و دود دل اختر یاشام رندان یا صبح غربیان باجز اشک باتصادم رشک دور از یاران
مجروح سیوف فراق زنان و فرزندان حالا دگر چیست اگر از اقتباس انوارم گونہ لذتے و
آگاہے داشتہ باشد کالشمس فی النہار است ع حاجت مشاطہ نیست روی دلارام را ؛ چندا
تصنیفے کہ از کلک صداقت سلکش بمطالعہ راقم در آمد بدان کہ ہمہ تن مشتاق مشاہدہ آن تحریر دلپذیر
صدق نظیرام در ارسالش دیر نباید ساخت و مبلغ یکصد و بست و چہار روپیہ برائے نثار اعداد
حروف نام راقم و دوازدہ عدد اشرفی جہت وزن شکل ہندسہ و مبلغ شصت وسہ روپیہ بنابر
تحصیل شصت وسہ عدد سرو پای جلوس میمنت مانوس و دوازدہ مہر اشرفی دیگر اضافہ شصت
وسہ مبلغ و عدد جلوسی و یکہزار و دو صد و شصت وسہ مبلغ مطابق سنہ عدد جلوس ہجری و شصت
و شش مہر با عداد اسم ذات اغنی اللہ موافق قصید خود با و عنایت فرمودیم مابقی بعد قصید جملہ
حساب مہور مبلغ دو ہزار و ہفصد و دہ روپیہ از میر واجد علی ستانند و رسید ارسال دارد و تنخواہ
خود بحساب مرقومہ بالا از کاتب الملوک منشی محمد شفیع الرضوی حسب ضابطہ ماہ بماہ وصول کردہ باشد
فقط بقلم دُر در دو الم جان عالم اختر مورخہ ۲۹- شوال المکرم ۱۲۷۵ ہجری (برے
کلام گوہر بار) آنحضرت زیب این نامہ میگردد ہ جب کبھی برسات کی فصل آگئی ؛ یان
گھٹا الفت کی دلپر چھا گئی ؛ خضر دل تو چھوڑ دے الفت کی راہ ؛ اب طبیعت عشق سے گھبرا گئی ؛
ولہ بنا دے نور کا پتلا خدا یا میری مٹی کو ؛ بتون کے واسطے پتھر کا کر دے قلب کو جی کو ؛
کرو حسن دو روزہ پر نہ غرہ اے پریزادو ؛ لیے پھرتے ہو صیاد و عجب دھوکے کی ٹٹی کو ۔
ولہ جمال شمع رویان دیکھکر محفل مین جلتے ہین ؛ مثال موم دل عشاق کے غم سے پگھلتے ہین ۔
لگا دیتا ہے کھن عاشق کے دلین عشق کا سودا ؛ نمکزار جہان مین ہم نمک کی طرح گلتے ہین ۔
ولہ شراب عشق سے ہے دل کی جام کی رونق ؛ کہ جیسے شعر و سخن سے کلام کی رونق ؛ ؛ ؛
اسی طرح صف عشاق کی نمایش سے ہے ؛ نماز جمعہ مین جیسے امام کی رونق ؛ ؛ ؛

شقہ عتاب آلود جوابا بنام حکیم شفاء الدولہ بہادر کہ در حالت تشریف بردن
آنحضرت بہ قلعہ ولیم فورٹ کلکتہ ترک رفاقت نمودہ بہ فیض آباد آمد و

ازینجا بہ عذر خواہی عرض مدعا شروع نمود

بحث کے قابل نہین میرا دماغ — در زندان سے نہین مجھکو فراغ
رمز اک سوجھی ہے موقع پر مجھے — بلبل غم نے دیے ہین پر مجھے
گوش دل سے سُن اسے تو اے طبیب — پھر سمجھنا شاہ کو اپنا حبیب
بُخت نصّر کے قرین تھا اقبال — کافر و مرتد وہ تھا یہ خوش خصال
تا بمرگ اُسنے نبا(ہا) اُسکا ساتھ — دست صادق سے نہ چھوڑا اُسکا ہاتھ
مذہب اثنا عشر کے شاہ کو — تو نے چھوڑا قید مین اُس ماہ کو
کب سکندر سے فلاطون چھٹ گیا — کون سی لیلی سے مجنون چھٹ گیا
کون سے مالک کا بھاگا ہے غلام — بھاگ کر پایا ہے کسنے نیک نام
حق کے ہمرہ رہتا گو بیمار تھا — بحز ناچاقی سے بیڑا پار تھا
دن مصیبت کے ائمہ پر پڑے — کسطرح اصحاب دین دلسے لڑے
بادشاہون پر جو آفت آئی ہے — دوستون نے عز و شوکت پائی ہے
یہ تو زندان تھا فقط اے مہربان — آہین تو ہرگز نہ تھا جان کا زیان
بلکہ حق یہ ہے کہ حق کی بات تھی — جو نفی حق کی تھی سب اثبات تھی
جان کو پیارا جانا مگر اے قدردان — کلثوم ہو گئے دم مین روان
ہمکو چھوڑا قید خانے کے سلیے — آپ جا پہونچے زمانے کے لیے
گر یہی طرز رفاقت ہے تو واہ — آپکا مالک نہین ہے بادشاہ
ہو جو مملوک اُسکو پیاری جان ہو — دعوی مملو کی پھر ہر آن ہو
لڑکے پھسلاتے ہو اے عالیجناب — کب بھلا مانینگے اسکو شیخ و شاب
اور جو کی یہ عرض بخشو جرم کو — مین نے تو بخشا مگر صاحب سنو
روز محشر کیا خدا فرمائے گا — سامنے دونون کو جب بلوائیگا
اس سے بہتر ہے زیارت کیجیے — روضۂ شہ سے محبت کیجیے
کیا محبت پیر حضرت سے کی — دھن زیارت کی جواب دل سے لگی
چاہیئے مقبول ہو گر یہ سفر — ترک واجب کر کے سنت ہو مگر

شیفتہ میرے تم ایسے ہی تھے یار | جو میری تصویر سے آیا قرار
سلطنت کی تھی محبت ہو چکی | مال و زر کی تھی رفاقت ہو چکی
اب نہ مین مالک نہ تم مملوک ہو | اب مرے نزدیک تم مشکوک ہو
شک طہارت اور نجاست کا ہے صاف | بحث لفظی ہے یہان کیجیے معاف
اصل چھوڑی بت پرستی کے لیے | جام توڑا فرط مستی کے لیے
ہجر محبوبہ مین لیکن دو نہ تم | بار وعظ و پند سر پر لو نہ تم
جب محبت کا تمھارے ہے یہ حال | ہے نصیحت بھی وہ اک رنج و ملال
بس خدا جو چاہتا ہے خوب ہے | شکوہ اختر دہر مین معیوب ہے

نواب محمد خان اختر تخلص بہ رشید فرزند نواب سراج الدولہ غیاث الدین محمد خان بہادر نصرت جنگ نیشاپوری است پدرش در فیض آباد اقامت داشت او در آخر ایام حیات بہ لکھنؤ رخت توطن انداخت و با دولت و امارت بسر برد از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ کردی کلامش دلکش تر از حسن خوبان و طرز گفتارش مطبوع تر از گفتار محبوبان از بندشہای پاکیزہ مضمون ہای تازہ بتازہ ہزاران بند بر دلہا می نہد و از حدت طبع و شوخی مضامین صید دلہا میکند

ازوست

کھلی ہے کنج قفس مین مری زبان صیاد | مین ماجرائے چمن کیا کرون بیان صیاد
اوجاڑا موسم گل ہی مین آشیان میرا | الٰہی ٹوٹ پڑے تجھہ پہ آسمان صیاد
اودا سی دیکھ کے مجھکو چمن دکھاتا ہے | کئی برس مین ہوئے ہم مزاجدان صیاد

ولہ

لالہ رویون سے کب فراغ رہا | اک نہ اک گل کا دل پہ داغ رہا
ناز بیجا اوٹھائیے کس کے | اب نہ وہ دل نہ وہ دماغ رہا
کب مٹا عشق کا نشان دل سے | زخم اچھا ہوا تو داغ رہا

ولہ

خنجر قاتل پہ رکھدونگا گلا | ہے بھلا بیٹھ رہونگا مین ہو دل تھام کے
ایک دو ساغر کرینگے نشہ کیا | خم کے خم پیتا رہا ہون سامنے

ولہ

طور اغماض کا انداز اوکا دیکھا | کیا کہون تم سے دل آمادہ تیرا دیکھا
یون تو جایا کیے ہر سال جنون لیکن | ابکی تو چندے ہی مین اک جا بسا گلشن اوکا دیکھا

ولہ

چپکے کر لیتے ہین شرما کر دم گفتار آنکھ | بات بھی کرتے نہیں کثرت سے ہم کرکے چار آنکھ

زندان واہے مثال و دیدۂ بیدار آنکھ
زیبا ہین جعد گیسوے خمدار کے لیے
تسبیح کے لیے ہے نہ زنار کے لیے
قطرے عرق کے ابرو پہ ہین پونچھ ڈالیے
ولہ اٹھا ہے پردہ فقط اک نقاب باقی ہے
ہوا ہے پھر تجھے الفت کا حوصلہ او دل
ولہ دید گل کی تجھے پڑ جائینگے لالے بلبل
کان کھولے ہوئے گل گوش بر آواز ہین آج
نہ رہی بوے وفا ایک بھی گل مین باقی
ولہ غیر ہے حسرت گلزار مین حال بلبل
مین چلا جاؤن تو گل توڑ لو تو اے گلچین

چھوڑ ڈالے گی تو کیا اشتعال یار آنکھ ولہ
ہین پیچ و خم ازل سے بنے مار کے لیے
گردن نہ ہے میری خنجر خونخوار کے لیے
چھالون کا ہونا عیب ہے تلوار کے لیے
ابھی مزاج مین کچھ کچھ حجاب باقی ہے
کوئی ستم ابھی خانہ خراب باقی ہے
پڑ گئی جب کبھی صیاد کے پالے بلبل
درد دل جو تجھے کہنا ہے سنا لے بلبل
اب تو اس باغ سے اللہ اٹھا لے بلبل
دیکھوں کن آنکھوں سے صیاد ملال بلبل
مجھ سے دیکھا نہین جائیگا ملال بلبل

تدبیر الدولہ منشی مظفر علیخان بہادر المتخلص بہ اسیر از ارشد تلامذۂ مرزا مصحفی است
در عہد سلطان عالم ناصر الدین سکندر جاہ محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ بہ منصب انشا پردازی
و تقرب خدمات بادشاہی اختصاص داشت ہنوز در قید حیات است بکمال تنعم بسر مے برد و از
دولت و ریاست ہمہ چیز دارد نواب کلب علی خان بہادر والی ریاست رامپور بکمال شوق
و تمنا او را طلب داشتہ در سلک مقربان و ملازمان خود جا دادہ و از غایت قدر شناسی شرف
تلمذ او در یافتہ بالجملہ از افاضل روزگار و از اجلہ شعرای نامدار است امروز سکہ سخن بنامش زدہ
و خامہ سخن بر فرانش کردہ اند سخن را از ذاتش صد اعزاز و معنی را با او ہزاران ہزار نیاز تعداد
شاگردانش از ہزاران ہزار درگذشتہ و صیت جہانگیری سخنش از زمین تا باسمان رفتہ از وست

ہون مین زخمی تیغ ابرو سے ستم ایجاد کا
ہے نشاط عید نظارہ رخ جلاد کا
چشم مست یار میری فکر سے غافل نہین
جب سے زندان مین ترا دیوانہ آیا ہے پری
ولہ حلقۂ ماتم ہوا ہے دور اپنے یار کا
خندۂ دندان نما کھوتا ہے قدر مرد کو

چاہیے زخمون کو مرہم بیضۂ فولاد کا
ہو رہا ہے زخمیون مین غل مبارکباد کا
الحذر اے مرغ دل یہ خواب ہے صیاد کا
خانۂ زنجیر مین غل ہے مبارکباد کا
ساقیا دیکھا تماشا گردش ایام کا
رتبہ دندانون سے ہو جاتا ہے کم صمصام کا

شاہ ملک فقر ہون تخت زمین ہے زیر پا — پھر رہا ہے چتر سر پہ گردش ایام کا
ایک ذرہ بھی اگر شامل ہو میری خاک کا — چرخ آسا سر پھرے تار و زر مشت چاک کا
ولہ زرد جب خوف معلم سے وہ چہرہ ہوگیا — اور بھی زینت ہوئی مصحف مطلا ہوگیا
ولہ بحر طوفان خیز الفت مین جو مارے ہاتھ پانون — کشتی دل بچ نکلتے آخر ہمارے ہاتھ پانون
اسکو کہتے ہین نزاکت کیا بدن ہے نرم نرم — استخوان رکھتے نہین گویا تمھارے ہاتھ پانون
ولہ ہو مگر آہن ربا سینہ ترے نخچیر کا — آگے جاتا ہے پر ناوک سے پیکان تیر کا
حاکم اقلیم وحشت کون ہے میرے سوا — کان مین مجنون کے حلقہ ہے میری زنجیر کا

آفتاب الدولہ المتخلص بہ قلق نامش خواجہ اسد اللہ بن خواجہ حسین ذخواہر زادہ وہم از تلامذہ حضرت خواجہ وزیر لکھنوی است در خدمت حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ بزمرۂ مصاحبان اختصاص داشت واز یاوری طالع یاور و بخت بیدار مورد الطاف خسروانہ و عنایات خاقانی بود نقل است کہ در شادی مرزا ولیعہد بہادر حضرت سلطان عالم بہ نوازشات گوناگون او را بنواختند واز خلعت گران بہا سر و پائے او را بیار استند چون دران وقت خواجہ موصوف خطابے نداشت صرف بنام قلق مشہور بود موقع وقت دریافتہ و شہریار قدرشناس را مہربان حال یافتہ فی البدیہہ عرض نمود ؎ خلعت و زر سے تو سب کچھ مین سنوارا جاؤن ۔ ایسی شادی مین قلق کہکے پکارا جاؤن ۔ ہمانوقت حضرت بادشاہ اودھ آفتاب الدولہ مخاطب فرمودند و پایۂ قدرش از دیگر مقربان برافزودند کلامش بسیار خوب و بہ طبائع شائقان این فن نہایت مرغوب است در مثنوی طلسم الفت بسا سحر کاری کردہ و عجب دادِ سخن دادہ برخے از ان ثبت افتاد نظم اے حکیم طلسم الفت و حسن ۔ رنگ و بوئی گل محبت و حسن ۔

اے مسیحائے درد بیماران — اے عطا پاش معصیت کاران
اے تسلی دہ دل پُر درد — اے طلا ساز رنگ چہرۂ زرد
سب فنا ہین مگر ہے تجھکو ثبات — وحدہٗ لاشریک ہے تری ذات
جبہہ سا در پہ بادشاہ ہین ترے — تاج بخش شہان گدا ہین ترے
تو دوائے درد ہر دل ہے — مرہم زخم جان بسمل ہے
رنگ و بوئے گل مراد ہے تو — ثمر نخل اعتقاد ہے تو
تو ہی تو نور دیدۂ دل ہے — تو ہی منظور دیدۂ دل ہے

تو ہر ایک عیب سے مبرا ہے	تو ہی بیشک خدا ہے یکتا ہے
تو کسی چیز کا ہے کب محتاج	تیرے ہی ہاتھ کے ہین سب محتاج

خطاب بہ سامعین

ساقیا دے مجھے شراب سخن — تجھکو دکھلاؤن آب و تاب سخن
اک حکایت عجیب لکھتا ہون — ماجراے غریب لکھتا ہون
ہان اب اے طبع باغبان سخن — بنے ہر صفحہ غیرت گلشن
رونق افزا ہین آج سب اُستاد — لکھنؤ ہے انھین کے دم سے مراد
خود ہین یہ لوگ نکتہ دان سخن — اہل انصاف قدر دان سخن
یہ انھین سبکا فیض صحبت ہے — ورنہ میری بھی یہ لیاقت ہے
کہ مضامین یہ بہم کرتا — ایسا افسانہ مین رقم کرتا
ہے یہ موقع سخن سرائی کا — وقت ہے طبع آزمائی کا
لے ذرا اب عنان توسن طبع — سبکو دکھلا دے شان توسن طبع
چھیڑ اب کوئی داستان رنگین — تھر کا ہے تیرا بیان رنگین
آج تو اس زبان مین یکتا ہے — حاکم اُردوے معلےٰ ہے
طوطی طبع وہ سخندان ہے — ہم صفیر ہزار دستان ہے
نام رکھین گے اِسکا اہل مذاق — نسخۂ داد کے ہے دل عشاق
حاسدون کی طرف خیال نکر — عیب بینون کا کچھ ملال نکر
عیب پر کرتے ہین نظر کم ظرف — دشمن ذی ہنر ہے ہر کم ظرف
جو ہر انسان کا ہے سہو و خطا — ایک بے عیب ہے تو ذات خدا
ہٹ دھرم سے ہمین کلام نہین — جو ہین نا قابل اُنسے کام نہین
سر بر آوردہ ہین جو اہل کمال — اونسے البتہ ہے یہ اپنا سوال
شوق سے ٹوکین وہ سر محفل — گر وہ شک ہے جواب کے قابل
سند اہل زبان کی یاد دینگے — یا لغت مین انھین دکھا دینگے
گر نہ مانیگا کوئی اسپر بھی — تو ہے اُسکا جواب خاموشی

فتح الدولہ محمد رضا خان بہادر المتخلص بہ برق از امراے نامدار و محتشمان روزگار

بود در عہد حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ بخدمت بخشی الملکی رقم اعزاز مے نگاشت ہنگامیکہ حضرت سلطان عالم سفر کلکتہ اختیار فرمودند او ہم از کمال خلوص دلی و عقیدت باطنی سعادت ہمراہی گزید و در ہنگام غدر کہ صاحبان انگریز حضرت بادشاہ را قلعہ نشین کردند او از غایت جانثاری دامن دولت نگذاشت و دران زندانخانہ بہزار ہمت مردانہ رفیق سلطان و انیس این بادشاہ جم نشان بود ہمانجا بسال یکہزار و ہشتصد و پنجاہ و ہفت عیسوی جادہ پیماے منزل فنا شد

ازوست تمکین کا نام نہ لو ذکر جنون جانے دو — دیکھ لینا مجھے تم موسم گل آنے دو
ولہ ہم تو اپنوں سے بھی بیگانہ ہوئے الفت مین — تم جو غیروں سے ملے تم کو نہ غیرت آئی
ولہ شب فراق کا صدمہ سہا نہین جاتا — حرام موت نہ ہوتی تو زہر کھا جاتا

اصغر علی خان متخلص بہ نسیم خلف الرشید آغا علی خان بہادر دہلوی مقیم لکھنؤ از تلامذہ حکیم مومن خان دہلوی است سخن بطرز خاص مے سراید و عجب نازک خیالی مے نماید کلامش دلفریب و سخنش غارتگر صبر و شکیب ازوست اس درجہ تھا قلق مجھے ردّ سوال کا ؛ دریا بہا گیا عرق انفعال کا ؛ اللہ رے تردد خاطر کی کثرتین ؛ تودہ بنا دیا مجھے گرد ملال کا ؛

بوسہ رقیب کو نہ ملا صد ہزار شکر — دھوکا ہوا گیا انھین میرے سوال کا
ولہ کبھی ہوتا ہون ظاہر جلوۂ حسن نکو ہو کر — کبھی خاطر مین چھپ جاتا ہون تیری آرزو ہو کر
کبھی کم ہو کے شرماتا ہون مثل قطرہ ساغر مین — کبھی کثرت سے رک جاتا ہون شیشے کا گلو ہو کر
سکونت سے بہت بڑھ کر ہے میری خانہ بردوشی — رہا کرتا ہون ہر خاطر مین تیری جستجو ہو کر
ولہ کرشمے غمزے سب آفت فتنۂ عالم سمجھتے ہین — تیری اس چشم دزدیدہ کے تیور ہم سمجھتے ہین
ولہ جب تیر نظر تا بہ جگر جائینگے لاکھون — دو چار تو کیا جی سے گذر جائینگے لاکھون
ولہ تیوری چڑھی ہوئی ہے کشیدہ نظر ہین آپ — کچھ اور حوصلہ ہے جو آئے ادھر ہین آپ
آگاہ سے ضرور نہین عرض مدعا — کیا کہیے خوب واقف درد جگر ہین آپ
جلاد روزگار ملا ہے کسے خطاب — اب فکر کیجیے کہ بڑے نامور ہین آپ
وا کیجیے نہ عقدۂ زلف دراز کو — آشنا رہے خیال کہ نازک کمر ہین آپ
پایا غزل نے طول نہین کم ابھی امنگ — کچھ خبر ہے نسیم کہان ہین کدھر ہین آپ
ولہ لب پر اک پردہ نشین کا شکوۂ بیداد ہے — میرے نالے ہین اچھوتے پارسا فریاد ہے
ہو چکی رسم اسیری دل نہایت شاد ہے — حلقۂ زنجیر آغوش مبارکباد ہے

میر دوست علی متخلص بہ خلیل از ارشد تلامذہ خواجہ حیدر علی آتش بود از دولت و حشمت بہرۂ وافی داشت بکمال تنعم و عشرت بسر می برد در عہد حضرت سلطان عالم بخدمات نظامت و چکلہ داری افتخار یافت تا حیات بہمان جاہ و جلال بسر کرد کلامش گوی تفوق از ہمعصران بودہ و ابواب حیرت بر روی شائقان سخن کشودہ از وست

تیوں کا سبزۂ خط خال کا نہیں محتاج
بغیر مہر یہ خط اعتبار رکھتا ہے

ولہ
دو مسی پہ باندھ لے جو میری چشم تر کا — کیسی زمین فلک پہ ہو پانی کمر کمر

ولہ
تم سنو یا نہ سنو نالے کیے جاؤنگا — درد دل کہنے سے مطلب ہے اثر ہو کہ نہ ہو

ولہ
جان جاں! عاشقوں میں نام جدائی کا نہ لو — موت کا ذکر نہیں کرتے ہیں بیماروں میں

ریحان از متوطنان لکھنؤ بود در عہد سلطنت حضرت سلطان عالم بخدمت سر رشتہ داری بخشی الملک راجہ الفت رائے معزز بود استعدادی کامل داشت و در سخن سرائی عجب معنی آفرینے بود جودت کلامش را حساب نتوان کرد کہ چندانست و نازک خیالیش را اندازہ نتوان ساخت کہ بچہ مقدار است در پایان عمر بہ سندیلہ اتفاق آمدنش افتاد بدین آمد مقدمش را گرامی داشتم و در اوتاق خود جا دادہ یکروز و شب از کلام گوہر بارش لطفی و حظی برداشتم از وست

صداے صور سے کمتر نہیں کچھ دل کے نالے ہیں — تب ہی تک خیر ہے جب تک طبیعت کو سنبھالے ہیں
جدا ہوتا نہ تھا شانہ صنم کی زلف پیچاں سے — بڑی ہی کشمکش سے دانت کالے کنگھے نکالے ہیں
زمیں پر لوٹنے پائیں نہ آنسو اے دل ناداں — یہ نور دیدہ ہیں آنکھ کے پردہ میں پالے ہیں
سحر آ کان خوبی کیا بنا گوشوں کے ہیں ہو — دو بالا روشنی میں مہر و مہ دونو بالے ہیں

ولہ
خورشید کو نہ مہ کو نہ انجم کو دیکھیے — منظور یہ ہے کہ فقط تم کو دیکھیے
ڈرتا ہوں خون دیکھ کے قاتل نہ کھائے غش — اُسکے ستم کو میرے ترحم کو دیکھیے

ولہ
ابرو کی تیرے کھینچ لی میں نے کمان دیکھ — زور اپنے ناتوان کا بھی تو اے جوان دیکھ
جام اسکا اے کلال بنے گا نہ بے شراب — ہم میکشوں کی خاک کو پانی میں سان دیکھ
مجنوں کے آب اشک سے تر ہے زمین دشت — پھسلے نہ پاؤں ناقہ کا اے ساربان دیکھ
صیاد نے اسیر کیا گل خموش ہے — بلبل کی بیکسی کی طرف باغبان دیکھ
کھلتا نہیں کہ عارضہ کیا ہے اسے مسیح — ریحان کی نبض ہوکے ذرا مہربان دیکھ

و لہ اب کہان ساقی کہان شیشہ کہان پیمانہ ہو	ہجر مین کیفیت وصل صنم افسانہ ہے

میر وزیر علی متخلص بہ صبا خلف میر بندہ علی متوطن لکھنؤ است از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ کردہ
در سال یکہزار و دو صد و ہفتاد و یک ہجری در گذشت دیوانش مشہور و معروف کلامش شائقان سخن را

مطبوع از دوست

ازل سے خنجر قاتل ہے میرے سر کے لیے	مین وہ شجر ہون کہ پیدا ہوا تبر کے لیے
بلا طویل شب ہجر ہے نہین گھٹتی	دعائین مانگتا ہون شام سے سحر کے لیے
و لہ طالب وصل سے تم آج بھی جھگڑا لائے	پھر وہی کل کی طرح وعدہ فردا لائے
تو نہوتا تو نہ دنیا مین کوئی غم ہوتا	کیون عدم سے مجھے ساتھ اپنے دل شیدا لائے
و لہ گھر سے وحشت مین جو مین چاک گریبان نکلا	کوہ فرہاد سے مجنون سے بیابان نکلا
الفت کوچہ جانان نے کیا خانہ خراب	برہمن دیر سے کعبہ سے مسلمان نکلا
و لہ آئیگا جذب عشق اگر زور شور پر	مہتاب مثل مار گریگا چکور پر
اب کی برس جنون جو رہا زور شور پر	زنجیر ہم چڑھا ئینگے مجنون کی گور پر
و لہ تصویر اپنی چاند سی او نوجوان دیکھ	آئینہ لیکے ہاتھ مین خالق کی شان دیکھ
لیلی سے ہے عرض ہو ذرا ناقہ کو روک کر	مجنون غریب ساتھ ہے اے ساربان دیکھ
و لہ کبھی نہ قدر ہوئی یہ ملال لیکے چلے	لحد مین ساتھ ہم اپنا کمال لیکے چلے
بلا کے آپ نے خوب آبرو ہماری کی	جبین پر عرق انفعال لیکے چلے
و لہ بہار آئے اگر چمن پری ہو جائے	یہ زرد زرد ہر اک شے ہری ہری ہو جائے
کبوتر اوڑکے جو پہونچے وہان پری ہو جائے	جواب نامہ جو لائے پری ہو جائے

و بیر تامش مرزا سلامت علی است از متوطنان لکھنؤ و از تلمیذ حضرت ضمیر بود در مرثیہ گوئی
زمین سخن را بہ آسمان برد و در بندش مضامین بلند بہ افلاکیان سخن میکرد از دوست

ظلمت جہان جہان تھی وہان نور ہو گیا	پھر شک شب جہان سے کافور ہو گیا
گویا کہ زنگ آئینہ سے دور ہو گیا	باطل رسالۂ شب دیجور ہو گیا
کیا پختہ روشنائی تھی قدرت کے خامہ مین	مضمون تھا آفتاب کا ذرے کے نامہ مین
کھولے ہوا مین طائر زرین نے بال و پر	بیٹھا وہ آکے چرخ چہارم کے بام پر
دانے ستارون کے جو پڑے تھے ادھر ادھر	منقار زر مین چن لیے اٹھنے وہ سر بسر

پھر ان چشمہ و مہتاب ہو گیا | چشمہ تو خشک اور وہ سیراب ہو گیا
پھل وہ دن میں تھا پھول تجلی میں نخل طور | گرمی میں محض نار تو نرمی میں صاف نور
آسیب سایہ چال پری قبضہ چشم حور | خود نہر آب زہر تڑپ قہر شور صور
یون غصہ میں سے گئے آسمان پہ | جسطرح غصہ آئے کسی ناتوان پر
آتے تھے جوہر تو عجب تیغ تیز کو | سر سے گری جدا کیا پائے گریز کو
اپنے سے گرم دیکھ کے اس شعلہ ریز کو | برق و شرر نے نذر کیا جست و خیز کو
بو گل نے رنگ لالہ نے عزت ہوا دی | یہ تھا یہ کیا ہر اک نیابت قضا نے دی

رباعی

اوڑنے سے جو سبک تھا سے ثقل وہ رہی | جو خلق سے بہرہ ور ہے دریا وہ ہے
کیا خوب دلیل تو یہ گویائی کی تو بہر | سمجھے جو برا آپ کو اچھا وہ ہے

انیس نامش میر ببر علی پسر میر مستحسن خلیق نبیرۂ میر حسن دہلوی است در شہر لکھنؤ توطن داشت در سخن سرائی علم یکتائی می افراشت مخصوص در مرثیہ گوئی فردوسی وقت بود و خاقانی عہد کلام دلفریبش حدیقہ ایست بہار ریشہ مملو از وصف مضامین نازک کش خمخانۂ معنی را بادۂ نابے است عمرے در وادی سخن با مرزا دبیر ہم پلہ بود بلکہ دو قدم از وے پیش اگر او در بلاغت نشان یکتائی برافراختی این در فصاحت کوس انا ولا غیری نواختے اگر آواز کلام دلفریب شکیب از دل ربودے این از نازک خیالیہا جان از تن کشیدے اگر او شخص سخن را آبرو داست این قالب معنی را چون روح در جسم کہ این ہر دو حضرات را اتفاق مرثیہ خوانی مے افتاد از کثرت جماعت سامعین و شائقین در آن مجلس گذر بود دشوار بودے و کلمہ احسنت و مرحبا و نعرہ واہ واہ بفلک ہفتم میرسید امرائے ذوی الاقتدار و شاہزادگان نامدار و نواب زادگان والا تبار بر دولتخانہ این ہر دو حضرات جمع مے آمدند و خدمتہای شایستہ بجا می آوردند در صورت تعداد مداحل این ہر دو حضرات اعتبار ہزارہا سید و عالی تبار و دل دادہ کلام معجز نظام الشان گردیدہ اند دست

یارب چمن نظم کو گلزار ارم کر | اے ابر کرم خشک زراعت پہ کرم کر
توفیق کا مسدار کی توجہ کوئی دم کر | تو نام کو اعجاز بیانوں میں رقم کر

جب تک یہ چمک مہر کی پرتو سے نہ جائے
اقلیم سخن میرے قلمرو سے نہ جائے

اس باغ میں چشمے ہیں ترے فیض کے جاری | بلبل کی زبان پہ ہے تری شکر گذاری

ہر نخل برومند ہے یا حضرت باری ۔۔۔ پھل ہمکو بھی ملجائے ریاضت کا ہماری

وہ گل ہوں عنایت چمن طبع کو ہمکو
بلبل نے بھی سونگھا نہ جنھیں پھولوں کی بوکو

غواص طبیعت کو عطا کر وہ لآلی ۔۔۔ ہو جنکی جگہ تاج سر عرش پہ خالی
ہر اک لڑی نظم ثریا سے ہو عالی ۔۔۔ عالم کی نگاہوں سے گرے قطب شمالی

سب ہوں دُر یکدانہ علاقہ ہو کسی سے
قدر انکی نہ ہونگے جنھیں رشتہ ہے نبی سے

بھر دے دُر مقصود سے اس درج دہاں کو ۔۔۔ دریائے معانی سے بڑھا طبع رواں کو
آگاہ کر انداز تکلم سے زباں کو ۔۔۔ عاشق ہو فصاحت بھی وہ دے حسن بیاں کو

تحسین کا سموات سے غل تا بہ سمک ہو
ہر گوش بنے کان ملاحت وہ نمک ہو

تعریف میں چشمے کو سمندر سے ملا دوں ۔۔۔ قطرے کو جو دوں آب تو گوہر سے ملا دوں
ذرّہ کی چمک مہر منور سے ملا دوں ۔۔۔ خاروں کو نزاکت میں گل تر سے ملا دوں

گلدستہ معنی کو نئے ڈھنگ سے باندھوں
اک پھول کا مضمون ہو سو رنگ سے باندھوں

گر بزم کی جانب ہو توجہ دم تحریر ۔۔۔ کھچ جائے ابھی گلشن فردوس کی تصویر
[illegible] نہ کبھی صحبت انجم فلک پیر ۔۔۔ ہو جائے ہوا بزم سلیماں کی [illegible] توقیر

یوں تخت پرستان معانی اتر آئے
ہر چشم کو پریوں کا اکھاڑا نظر آئے

ساقی کے کرم سے ہو وہ دور اور وہ چلیں جام ۔۔۔ [illegible]
ہر مست فراموش کرے گردش ایام ۔۔۔ [illegible]

ہاں بادہ کشو پوچھ لو میخانہ نشیں سے
جنت کی یہ سوجھ آگئی ہے خلد بریں سے

آؤں طرف رزم ابھی چھوڑ کے جب بزم ۔۔۔ شمشیر کی خبر لائے مری طبع اولوالعزم
قطع سر اعدا کا ارادہ ہو تو بالجزم ۔۔۔ دکھلائے یہیں سب کو زبان معرکہ رزم

جل جائیں عدو آگ بھڑکتی نظر آئے
تلوار پہ تلوار چمکتی نظر آئے

دولت کوئی دنیا میں پسر سے نہیں بہتر
لذت کوئی پاکیزہ ثمر سے نہیں بہتر
راحت کوئی آرام جگر سے نہیں بہتر
نکہت کوئی بوئے گل تر سے نہیں بہتر
صدموں میں علاج دل مجروح یہی ہے
ریحان یہی روح یہی رُوح یہی ہے

ماں باپ کا دل غنچۂ خنداں ہے اسی سے
سب راحت و آرام کا ساماں ہے اسی سے
وہ گل ہے کہ گھر رشک گلستاں ہے اسی سے
آبادی کاشانۂ انساں ہے اسی سے
کس طرح کھلے دل کہ جگر بند نہیں ہے
گھر قبر سے بدتر ہے جو فرزند نہیں ہے

یہ وہ ہے عصا پیر جواں رہتا ہے جس سے
وہ شمع ہے پرنور مکاں رہتا ہے جس سے
یہ وہ ہے نگیں نام و نشاں رہتا ہے جس سے
وہ دُر ہے قوی رشتۂ جاں رہتا ہے جس سے
کھوتے نہیں یہ لال زر و مال کے بدلے
موتی بھی لٹا دیتے ہیں اس لعل کے بدلے

صولت یہی شوکت یہی اجلال یہی ہے
سرمایہ یہی نقد یہی مال یہی ہے
ثروت یہی حشمت یہی اقبال یہی ہے
گوہر یہی یاقوت یہی لعل یہی ہے
دلبند جو پہلو میں تو غم پاس نہیں ہے
کچھ پاس نہیں گر یہ دُر یتیم پاس نہیں ہے

ماں باپ کی آسائش و راحت ہے پسر سے
خوں جسم میں آنکھوں میں بصارت ہے پسر سے
پیری میں بھی جینے کی حلاوت ہے پسر سے
ایام ضعیفی میں بھی طاقت ہے پسر سے
آرام جگر قوت دل راحت جاں ہے
پیری میں یہ طاقت ہے کہ فرزند جواں ہے

وہ شے ہے خوشی در پہ کھڑی رہتی ہے جس سے
وہ لعل ہے امید بڑھی رہتی ہے جس سے
وہ چین ہے راحت کی گھڑی رہتی ہے جس سے
وہ دُر ہے یہ دُرجان لڑی رہتی ہے جس سے
آرام جگر تاب و تواں ساتھ ہے اُسکے

پھرتا ہے جدھر رشتۂ جان ساتھ ہے اُسکے

مالک سے بھرے گھر کے اوجڑ جانے کو پوچھو
ماں باپ سے قسمت کے بگڑ جانے کو پوچھو

گھر والوں سے اس تفرقہ پڑ جانے کو پوچھو
یعقوب سے یوسف کے بچھڑ جانے کو پوچھو

اللہ دکھائے نہ الم نور نظر کا
بہ جاتا ہے آنکھوں سے لہو قلب و جگر کا

منشی فضل رسول رئیس سندیلہ المتخلص بہ واصلی سعطی در علوی نسب و سموی درجات معروف است جامع فضائل انسانی بود و در عربی و فارسی و علم رمل و طب و حساب و نجوم دستگاہی کامل داشت در عنفوان شباب سفر اختیار کرد و در گوالیار رسیدہ از تائید بخت بیدار عہدۂ سررشتہ داری انگلشی جودھ پور یافت رفتہ رفتہ بر عہدۂ میر منشی راجستان رسید مدتے ہمانجا گذرانید و از زر و دولت جمعیت بسیار بہم رسانید و در آخر عہد حضرت سلطان عالم ترک روزگار کردہ بوطن آمد و از دیہات موروثی و نیز بذریعہ بیع و رہن صورت علاقہ پیدا نمود و در ایام غدر خدمات صاحبان انگریز بجا آورد تا بعد تسلط بجلدوی حسن خدمات چند دیہات از سرکار انگریزی انعام یافت و اختیار انریری مجسٹریٹی ہم گرفت در پایان عمر شوق سخن کرد چون استعداد و مادہ خوب داشت ہرچہ گفت خوب گفت بلکہ گوی تفوق از اقران و امثال ربود و کلامش بس دلکش و جان نواز است صید دلہا میکند و ہزاران بند بر خاطر ہا مے بندد با این نامہ نگار شفقت بسیار کردے و طریق محبت بزرگانہ سپردی اکثر اوقات کہ نوبت یکجائی بو ثاقم و یا در رود تشمدہ ایشان صورت می بست صحبت خوش میگذشت و لطفی غریب حاصل میگشت بسال گذشتہ ودیعت حیات نمود

برخی از کلام معجز نظام آن مغفور ثبت افتادہ

دل دام زلف میں جو پھنسا تھا پھنسا رہا
دل پر شب وصال بھی صدمہ ہزار رہا
گیا جانئے ہائے کسکی لگی بددعا مجھے
نکلا حباب جبکہ عشاق کا جشن

عاشق تمام عمر اسیر بلا رہا
صبح سیاہ بخت کا کھٹکا لگا رہا
میں عمر بھر کہیں نہ کہیں مبتلا رہا
جانے دو جو گیا وہ گیا جو رہا رہا

ولہ
عمر بھر مجھکو جو شغل مے سے جوش رہا
ایک رنگی زندگی میں ہے زمانے کی جسنی

تیر پر مجمع رندان قدح نوش رہا
مثل گل باغ جہان میں ہمہ تن گوش رہا

ولہ
جوانی کا جوبن جو ڈھل جائیگا

حسینوں کا نقشہ بدل جائیگا

مریض آپکا رو بصحت تو ہے | سنبھلتے سنبھلتے سنبھل جائیگا

وله
تجھکو قرار کیون نہین ہے آسمان کبھی | کیا دیکھ لی ہے گردش چشم بتان کبھی
ظلم و ستم ہین اہل زمین پر ہزار ہا | آتا ہو رحم تجھکو بھی اے آسمان کبھی

وله
ہجر مین کیا کیا نہ پیش آیا مجھے | موت نے آ آ کے دھمکایا مجھے
دیکھکر اُسکو مین ایسا کھو گیا | دل نے بھی ڈھونڈھا نہ پھر پایا مجھے

وله
شب وصل کم اسقدر ہو گئی | پلک مارتے ہی سحر ہو گئی
رہی فکر صندل سے درد سر | دوا باعث درد سر ہو گئی

وله
چمن مین لیکے جو اُس گل کی بو صبا آئی | دہن سے غنچون کے آواز مرحبا آئی

وله
دل ہے خود مردہ تیری بیداد کی حاجت نہین | کشتہ سیماب کو جلاد کی حاجت نہین
گل ہمارے داغ ہین شمشاد اپنا نالہ ہے | کچھ ہمین سیر گل و شمشاد کی حاجت نہین

وله
شہرے عالم مین جو حضور کے ہین | مجتمع لوگ دور دور کے ہین
اچھے ہین یا برے خدا جانے | جیسے ہین بندے ہم حضور کے ہین

وله
رنج و محن اٹھائیے ایذا اٹھائیے | لیکن نہ ہاتھ عشق سے اصلا اٹھائیے
خنجر ابرو و غمزہ کافی ہے قتل کو | تلوار کھینچیے نہ تیغ اٹھائیے

وله
ہے کون حسین جسکی خبر ہم نہین رکھتے | کس بزم مین کس گھر مین گذر ہم نہین رکھتے
تشریف وہ لا بیٹھے تو کیا نذر کرینگے | دل ہم نہین رکھتے ہین جگر ہم نہین رکھتے

عارف علی شاہ متخلص بہ عارف از ولایت خراسان بود از عمائد دولت محمد شاہ بادشاہ ایران بود کلام نمکینش نمک مائدہ فصاحت و سخن شیرینش حلاوت افزاے کام بلاغت شعر نغمہ عاشقانہ سرودی و ترانہ ہاے دردانگیز گفتے در عنفوان شباب بر دنیاے دون پشت پا زدہ اختیار سیاحت فرمود و در ہندوستان آمدہ بہ حیدرآباد رخت اقامت کشودہ دست ارادت بدامن سالک علی شاہ نعمت اللہی زدہ مدتے بریاضت و مجاہدہ گذرانید من بعد سفر اطراف ممالک اختیار نمود و ساحت پر فضاے ہندوستان را بپاے سیاحت پیمود و از جملہ ممالک ہند بنارس و کانپور مخصوص لکھنو را بسیار خوش انگاشت بدین سبب اکثر اوقات بہ لکھنو تشریف میداشت چنانچہ گوید ع بہندوستان ندیدم موضعی دلچسپ چون لکھنو؛ اگرچہ در طریق سیر تا چینا چین رفتم؛ در اواخر ایام حیات قصبہ سندیلہ را براے اقامت خود برگزیدہ بہ

بمقام شیخ لاله که جائیست پرفضا اقامت ورزیده واین شعر خود بر زبان داشت ؎ کوے
عشق است خاک سندیله ۔ اے خوشا خاک پاک سندیله ۔ و هم بعضی اوقات که از سیر اطراف
برمیگشت باتفاق این نامه نگار هم رخت اقامت می انداخت اما جاے مستقل قیام شان
بود که مذکور شد مجمع غفیر از برگزیدگان و معارفین ودام برگرد او بودی و هر کس صحبتش را بنهایت
غنیمت انگاشتے وجاهت وحسن ظاهری هم بنهایت داشت وهمچنان بصفت اخلاق وتواضع فی نفسه
بود واستعمال ملبوس نفیسه واطعمه لذیذه بسیار دو شراب علانیه میخورد ومصارف معمولیات او کم از دوصد
روپیه یوم نبود باینهمه دست سوال پیش کسے دراز نکرد و رو برو سے هیچ یکے امرا و اکابر لب
به سوال نکشود بدین سبب اکثر او را به کیمیا گری منسوب میکردند در ایامیکه من نامه نگار مشغول
اکتساب علوم بوده ساقی نامه ظهوری میخواندم روزے آنجناب تشریف شریف ارزانی داشتند
ومرا مشغول درس ساقی نامه یافته بنهایت محظوظ گشتند وابیاتش خود خواندن آغاز فرمودند
وبازمعنے آن بطرز احسن بیان کردند چگویم که از خوش لهجگی وحسن بیانی ومعنی آفرینی چه لطفها
برداشتم روزے در صحبت شعر وسخن ذکر هندیان درمیان آمد فرمودند که هیچ سیدے
در هندوستان طریق سعدی علیه الرحمه که پیش گرفته واین جاده را که پیموده گفتم نه فرمودند
که محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاه هند بود در هنگامیکه جناب پدرم ودیعت حیات
فرموده آنجناب به سندیله تشریف نداشتند بعد چند ماهے که آمدند اظهار شوق تمام کردند
بدیدن ایشان رفتم باشفاق واخلاقے پیش آمدند که هنوز لطف آن از دل نرفته تا دیر از
[illegible] نعم والد مغفور بتاسف وتحسر ماندند وگفتند که هرچند در تمامی بلاد هندوستان گشتم
باین اخلاق ستوده واوصاف حمیده از امرا واکابر دیگرے را نیافتم من بعد [illegible]
بهمان لهجه خاص برخواندند که بر من ودیگر حاضرین خدمت حالتے شگرف طاری شد [illegible]

گل بکف کن زینت آغوش کن — بوش کن وبوش کن وبوش کن
موسم گل تا نشوے هوشیار — هوش کن وهوش کن وهوش کن
ساغرت از باده همین تا بر است — نوش کن ونوش کن ونوش کن
گوش بمیخانه وچون خم نشین — جوش کن وجوش کن وجوش کن
گفته عارف نه سر صدق دل — گوش کن وگوش کن وگوش کن

باز فرمودند غزلی حافظ شیراز را تازه تضمین کرده ام برخے ازان بشنوید ۔ غزل

درگلستانیکه از جنت بخوبی عار داشت　　صد بهار تازه در رخسار سر دیوار داشت
هر طرف جاری هزاران چشمه کوثر بار داشت　　بلبلی برگ گل خوشرنگ در منقار داشت
اندران برگ و نوا خوش نالهای زار داشت

خواستم تا در حقیقت دانم این اسرار چیست　　درمیان عین شادی گریه سرشار چیست
روبرو دلدار و دیگر شکوه از دلدار چیست　　گفتمش در عین وصل این نالهای زار چیست
گفت ما را جلوهٔ معشوق در انکار داشت

گر نگردد از بنده پیدا نیست جای اعتراض　　غنچه سان با ما نشد وا نیست جای اعتراض
بر بساطم رو بسر پا نیست جای اعتراض　　یار اگر ننشست با ما نیست جای اعتراض
پادشاه کامران بود از گدایان عار داشت

هر چه میداری بمی ده بیم ناکامی مکن　　جام را از کف منه خوف بد انجامی مکن
هوش کن ای دل درین سودا بروخامی مکن　　گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن
شیخ صنعان خانه رهن خانهٔ خمار داشت

در سال یکهزار و دوصد و هشتاد و هشت هجری در لکهنو ودیعت حیات فرمود حسب وصیت نعش او را در سندیله آوردند و بمقام شیخ لا دفن کردند دراینجا از کلام معجز نظام آن فرمانروای قلمرو سخن بقلم می آید

اگر دستم رسیدی گردش دور خدائی را　　زبن برکندمی تا ریشه بنیاد جدائی را
بگو عشقبازی عار نا گر سالک عشقی　　برو از سر بدر کن کبر و جاه و خودنمائی را

وله
عمریست انتظار تو دارم بیا بیا　　یارم بیا بیا و نگارم بیا بیا
مردم در انتظار و به پرسش نه آمدی　　از بهر فاتحه بمزارم بیا بیا
جانم ز اشتیاق تو بر لب رسیده است　　ای جان جان دمی بکنارم بیا بیا

وله
منم و دلی که هر دم بدو دست دارم او را　　که دلی دنیم بسمل به که واگذارم او را
همه روز بیقراری همه شب بآه و زاری　　بچه کار آید این دل که نگاه دارم او را
نه بسینه بیک آهی که روان کنم بسویش　　نه بخمی بدیده نامن رقمی نگارم او را
بمیان جان دلی را که چو جان پروریدم　　بهزار داغ حسرت بتو می سپارم او را
شود آن زمان که بینم به بغل گرفته تنگش　　بفشرده هر قدر دل بعوض فشارم او را

ولہ
شمشاد قدی لالہ رخی گلبدنی نیست — جانانۂ هر خلوت و هر انجمنی نیست
ساقی اگر اینست و شراب کهن اینست — کیش من و دین من و ایمان من اینست

رباعی
برخیز که گلرخان زیبا رفتند — شمشاد قدان سرو رعنا رفتند
ای مرد خدا چند نشینی غافل — شتاب که همرهان ما رفتند

منشی نظیر حسن المتخلص به اوج از [illegible] کاکوری است پدرش منشی احمد حسن در سرکار انگریزی متعهد عهده های جلیله بود و رتبهٔ عالی و درجهٔ متعالی داشت عجیب نازک طبع و خوش خیال است در علم تاریخ و فارسی دستگاه کامل دارد و در [illegible] طبع و تحریر و تقریر [illegible] فضل و کمال گوی سبقت از اقران و امثال ربوده [illegible]

افزوده از وست

لذتی هرگز نشد در عمر تو حاصل [illegible] — با همه [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]

ولہ
دل که یاد [illegible] دیدهٔ جانان دارد — خلش نشتر [illegible] دارد
پیش رویم فلک آئینهٔ خورشید گذاشت — تا ببیاد رخ زیبای تو حیران دارد
پایم از جادهٔ دوری چو در آید بستود — هر بره با سر هر خار مغیلان دارد

ولہ
رنج فراق جان گسل و دل ز وصال ناامید — بازی عاشقی چه سود هرچه بود زیان بود

ولہ
عشق ابرو میں جو تجھے دوست وہ دشمن ہو کر — ہو گئے مجھ سے جدا سب میری گردن ہو کر

ولہ
موج مے سے نہ ہائی مجھے زنجیر کبھی — کی نہ ساقی نے جنوں میں میری تدبیر کبھی

ولہ
سوز سے تیرے [illegible] — روتی ہے عاشقوں کی طرح شمع کا دل گداز ہے
تھوڑی سی بات وصل کی کہیں اسکو یاد ہے — قصہ عشق زلف بھی زلف صفت دراز ہے

حکیم عابد علی المتخلص به کوثر از تلامذهٔ مظفر علیخان اسیر است و وطنش در خیرآباد از مضافات این سواد است در اردو و فارسی هر دو سخن میگوید کلامش لطیف است و زبانش فصیح از وست

مے عشق تو ای جانان کشیدن آرزو دارم — برنگ عقل به بستان رمیدن آرزو دارم
کجا ای قبلهٔ جانها کجائی کعبهٔ ایمان — بمحراب خم ابرو خمیدن آرزو دارم

ولہ
یار و صد ذوق لب تو اینها — خوش بود عالم جوانیها

در حریم خیال اے کوثر | غم و یار و بدگمان تنہا
ولہ سوز دلم گر اثرے داشتی | بیخبر از من خبر داشتے
ولہ در غم ہجر یار پردہ نشین | بخیہ از روے کارم افتادہ است
ولہ حسرتون کا ہجوم ہے یارب | یہ جنازہ ہے کس پر ارمان کا
سبزۂ خط نے روے رنگین پر | حاشیہ لکھدیا گلستان کا
ولہ تا کجا ظلم سوچ تو ظالم | دل نہ لوہے کا ہے نہ پتھر کا
ولہ چین اکدم کبھی نہ پایا عشق مین | درد دل اٹھا جو درد سر گیا
ولہ گھائل خدنگ کے نہ تفنگ و سنان کے ہین | کشتے ہم آپکے نگہ جانستان کے ہین

تیورپردھان مہاراجہ جے گوپال سنگھ صاحب بہادر المتخلص بہ ثاقب از سکناے لکھنؤ و قصبہ بہدرس پرگنہ گھاٹم پور است پدرش در عہد سلطنت سلاطین اودھ ملازم دفتر سلطانی بود بدین سبب از مدتے استقامت لکھنؤ اختیار فرمود و بعد انتزاع سلطنت از غایت خلوص و عقیدت ترک وطن کردہ رفاقت حضرت سلطان عالم بادشاہ اودھ بر خود لازم نمود و در سررشتہ بخشگری سلطانی جا یافت و از وفور عاطفت بادشاہی بخطاب و خلعت معزز گردیدہ با قران و امثال علم افتخار برافراشت بسخن طرازی پایہ اش بلند است و در معنی شناسی خاطرش نزاکت پسند نتائج افکارش حلاوت افزای کام و زبان و ریختہ ہاے خامۂ عنبر بارش رائحہ بیز مشام سخنوران برخے ازان درین نامہ جا یافتہ

صبح عید عاشقان نظارۂ رخسار او | حلقۂ محراب طاعت ابروے خمدار او
ولہ تا بکوے عاشقان شد مسکن و ماواے من | ہمچو مردم گشت در چشم ہزاران جاے من
ولہ بتے داریم نادانی عزیز ہر دل و جانے | بخوبی ماہ کنعانی بملک حسن سلطانے
عجب عیار و خاموشی بجام حسن مدہوشی | جفا کوشی ستم جوشی عدوی عہد و پیمانے
چہ محبوب است مرغوبی عجب خوبی خوش اسلوبے | فروغ چشم یعقوبی چو یوسف پاکدامانے
ز مژگان ناوک اندازی ز غمزہ سحر پردازے | ز ابرو ترک کجبازی بکف شمشیر برانی
ولہ چو نیست بجہان ہیچ کسے کس ما | باشد غم عشق تو بدل ہمنفس ما

راجہ جیالال بہادر المتخلص بہ گلشن از روسار ہرہہ و از زمینداران و چودھریان آن قصبہ بود من بعد بتوجہ حضرت خاقان قدر قدرت محمد علی شاہ بادشاہ بتقرب خدمت بادشاہی و

دستخط احکامات شاہنشاہی فرق عزت برافراخت و ریاستی در لکھنؤ پیدا کرد و در سخن پایہ اش بلند بود
و کلامش خاطر پسند از خواجہ حیدر علی آتش تلمذ میکرد برخے از کلامش بقلم سپرده مے آید از وست

بہار آئی شگوفہ پھولا کھلا ہے تختہ ہر ایک چمن کا | کہیں تماشای یاسمن ہے کہیں تماشا ہے نسترن کا

ولہ

وہ کھینچکر نیام سے تلوار رہ گئے | سر کو جھکا کے ہمسے گنہگار رہ گئے
شوق جمال یار مین دم ہو گیا فنا | دیدے ہمارے طالب دیدار رہ گئے
جیسے کھڑے ہوئے نہ ہلے ہم کسیطرح | کوے صنم مین صورت مینار رہ گئے
گلشن نہ مضطرب ہو شب ہجر ہی اخیر | دن وعدہ وصال کے دو چار رہ گئے

ولہ

خوشا روزیکہ آن خورشید باشد ہمنشین من | شبستانم بہ یار آید جمال مہ جبین من

منشی گردھاری لال المتخلص بہ آسد از متوطنان قصبہ ہڈہہ واقع ملک اودھ بودہ است با این نامہ نگار واسطہ یگانگیت و یکجہتی دارد عجب مرد باخدا و شگفتہ مزاج است باوجود ایام شباب متورع و پرہیزگار و بغایت خوش افعال و نیک کردار بعد از انصرام کارہاے سرکار دولت انگلشیہ اوقات خود را بیاد الٰہی گذراند و مدام بسیر کتب اشتغال علمی اشتغال دارد بزبان فارسی و اردو و بھاکھا سخن گوید و از دریای ذخار خاطر دُرہاے معنی جوید در علم تاریخ گوئی بغایت طبیعت ادرسا است و غوامض و دقائق علوم را طبعش عقدہ کشا از وست

خط سبزت بود سبزہ چہ سبزہ سبزۂ ریحان | دو رخسار تو چون صفحہ چہ صفحہ صفحۂ قرآن
زسودای دو گیسویت سرو کم نہ شد پیچش | چہ پیچش پیچش سنبل چہ سنبل سنبل پیچان

ولہ

صنم چو زلف و کمر را شکست و بست و کشاد | در اسید تمنا شکست و بست و کشاد
بنای ملت و زنار عشق و باب ستم | صنم ز دست و بدلہا شکست و بست و کشاد

در تقریب اول کتخدائی این نامہ نگار تاریخہا گفتہ کہ دو تا از ان بقلم مے آید **نظم**

راجہ دھنپت راے عالی رفعت و ذی مرتبت | رفعت کیوان براہی اوج قدر او گواہ
چون ثریا در سخا ہر دم کف او در نثار | در علو چون مہر تابان است و کیوان بارگاہ
ہست فرزندش نیز عالی ہمتے | دائما از چشم بد دارد بحفظ خود آلہ
کتخدا چون گشت آن مہر سپہر تمکنت | با عروس نیک اختر با ہزاران عز و جاہ
بہر سال طوی دو تخم سپہر برترے | گفت آسد باشد مبارک این قران مہر و ماہ

ولہ نوگل گلشن اقبال چو در گاہ برشاد | کتخدا گشت و ناز و گل راحت چیدیم

از عود طرب وجوش نشاط وعشرت	سال این طوی آمد از دل خود پرسیدم
از سر وصل بکایک زده ہاتف گلبانگ	اتصال گل و بلبل به گلستان دیدم

منشی ظہور حسن المتخلص بہ ظہور از اشد تلامذۂ تدبیر الدولہ منشی مظفر علیخان اسیر است سخن را بر ذات او ناز است ومعنی را با او صد نیاز ہر لفظش قالب سخن را جان وہر سخنش شائقان این فن را روان مدتہا مشق سخن کرده ودر معرکہ شعرا کارنامہ بابجا آورده تا باین حد کمال رسید وکلامش مطبوع طبع خاص وعام گردید برخے از کلامش بقلم میرود

سے آید از وست

خط اُس حسین کے صفحۂ روئے نفیس کا	بیشک لکھا ہوا ہے کسی خوشنویس کا
عشر عشیر بھی تو نہ یوسف کا حسن تھا	ہے تم مین ایسا فرق ابھی بیس تیس کا
رونق کسی کمال کو ہوتی نہین ظہور	جب تک نہ درمیان مین قدم ہو رئیس کا
ولہ بے خطا ہمسے پھرے ہین تو [illegible] بیٹھے ہین	تو بتو یہ نہ خدا ہین نہ پیمبر ہو
ولہ گرمی یہ فرقت سے کلیجے مین پڑی ہے	یہ آگ بہت دن سے انگیٹھی مین گڑی ہے
وہ پا بہ رکاب اور اجل سر پہ کھڑی ہے	اسے نزع دو گھڑی مین مری جان پڑی ہے
بھون پہ نکل آئین عبث روکے جو پڑی ہے	مجرم ہو تو الگ موت بھی سکتے مین کھڑی ہے
یہ آرزو دو مجھکو نکلنے کی تمنا	کوئی در دل پر کوئی پہلو مین کھڑی ہے
سچ ہے کہ نہین وہان بھی عزیزون کی سماعت	مدت سے دعا باب اجابت پہ پڑی ہے
شکل اسکی ذرا پیشان سے نہین ملتی	معلوم نہین بنت عنب کس پہ پڑی ہے
اُس چشم سیہ مین شش دنبالۂ سرمہ	برچھی کا ہے کہ کہتے ہین اس آہو کے پڑی ہے
جھنڈا [illegible] دولت پہ تو لپٹے	دیوار پہ [illegible] کلکے سہارے کھڑی ہے

[illegible] ہشت ہجری کہ نامہ سوانح نگار بہ ترمیم مضامین وحالات این [illegible] گرم تکاپو است تقریب کتخدائی عین فرزند مہین کنور جنگ بہادر بتاریخ ہفتم ہی [illegible] پرده کی روز [illegible] قصیده [illegible] تاریخ بہ تہنیت این تقریب برنگا شتند چون مضامین [illegible] [illegible] بعبارت رنگین صنائع بکار برده اند لہذا بجہت ملاحظہ شائقین سخن [illegible] [illegible] عوالم قلم کرده شد —

قصیده

آفتاب اجمت سے ابھی مین سو انتھا بیدار	کسی مسجد مین موذن نے اذان دی یکبار

آئی جب حی علی خیر عمل کی نوبت
اتفاقاً جو پڑی آنکھ فلک کی جانب
اسطرف رفع ضرورت میں ہوا میں مصروف
سبعہ سیارہ روانہ ہوئے ہو کے پشش و پنج
لیکے تسبیح ثریا کی برائے اوراد
بزم انجم میں ہوا جب یہ تلاطم برپا
تا کسی غیر کے منہ پر نہ پڑے گرد نگاہ
بعد ازین صبح کی تقدیر کا تارا چمکا
سر ہر نخل چہکنے لگے مرغان چمن
صدق اللہ تعالیٰ کی صدا اٹھی بلند
دست گستاخ سے ناگاہ چھٹا بڑھ کر
خاک پر لوٹ گیا ہائے نگہ مثل کلیم
رنگ وہ لال بھبھوکا وہ شفق کا غازہ
تنگی وقت سے ادا پھر ادا کی وہ جب
بعد اسکے کیا سورۂ والفجر شروع
وا ہوا دل کو ہوا پھیر کے [illegible] سلام
دفعۃً بعد ملاقات کے یہ لفظ کہا
الغرض ساتھ ہوا انکے میں سایہ کیطرح
ہوئے جب مثل صبا باغ کے دروازہ پر
نخل و نخل کہ رضوان نہ دیکھے ہوں کبھی
چار جانب کو چمن بیچ میں اک قصر بلند
جوئے فرہاد سے بھی بڑھ کے مصفا اک نہر
باغبان ازلی کی جو صنعت دیکھی
سبحن داود سے گلزار کی سرسبزی پہ
اک صبا اہل تماشا سے پیکرش گزار

لیکے انگڑائی سردست ہوا میں ہشیار
صبح صادق کے نظر آئے سراپا آثار
اسطرف چرخ نے انجم کا بڑا اٹھایا بازار
بند کر کرکے دکانوں کو چلے دکاندار
اوڑھ گیا مسجد مغرب میں شب بیدار
لیلی شب نے بھی بالوں میں چھپایا رخسار
گر پڑے دامن عفت میں ندامت کا غبار
مطلع فجر بنا مطلع نور الانوار
مثل قرآن کے کھلے دفتر [illegible] غفار
ارض سے تا بفلک صورت رنگیں حصار
چہرۂ صبح سے گھونگھٹ کو ہٹایا اکبار
جلوۂ طور کے بالکل نظر آئے آثار
جس پہ لالہ ہو فدا اور تصدق گلنار
سر سجادہ پہ وضو کرکے ہوا میں طیار
دی صدا آکے کسی شخص نے وہ بیکبار
لیجے دعا مانگیے میں باہر نکل آیا [illegible]
کہا اسطرح شگفتہ ہوئے چلے گلزار
کہہ چکا تھا کہ نظر باغ کی آئی دیوار
اون دربان لیکے ہوئے وہ قفل کھولا
پھول وہ سامنے جنکی فردوس میں [illegible]
رنگ وہ کہ حسینوں کے ہوں جیسے رخسار
جان شیرین صفت موج ہو جان نثار
اپنا گلدستہ شانی بھی ہوا باغ و بہار
پھولکر شجرے سے مرغان چمن پر اشجار
کر دیئے تھا جو سے گلزار [illegible] آئی ہوا

اہل گلزار نے پہنے ہین حنا کے حلے
بر مین ہر نخل کے موزون ہی قبائے اطلس
رشک طوبیٰ ہی بلندی سے ہر اک شاخ نہال
صاف تشکل رخ محبوب ہے ہر ایک روش
سبزۂ مخمل کا جو سبزے نے بچھایا ہی فرش
زعفرانی گل صد برگ نے پہنی ہی کلاہ
لب جان بخش پہ سوسن بھی ملے ہی مسی
ہی گل سرخ کی یکرنگ گلابی پوشاک
شادمانی سے خرامان ہے ہر اک نخل قدم
آمد باد بہاری سے جو مہکا گلشن
صاف ہر برگ سے پیدا ہی جلاجل کی صدا
لب ہر گل سے ہویدا ہی ترانے کی صدا
محو نظارۂ قدرت ہی گلستان سارا
باغ مین غنچہ کودک کے ہنسانے کے لیے
گل کو سو ناز سے جھولے مین جھلاتی ہی صبا
سر خم ہی کوئی گلشن مین کوئی ہی سرسبز
مے شبنم سے چھلکتے ہین جو ساغر گل کے
دست بستہ بہ ادب ہے روش پیر ہی ضیا
حمد معبود مین مدہوش ہین مرغان چمن
کہین طاؤس ہین رقصان تو کہین کبک دوان
پی کہان پی کہان کہ کے پپیہا بدست
کیون نہ لبریز شکر منھ ہو شکر خورے کا
واہ کیا ایک قلم کاتب قدرت نے لکھا
غنچہ کردار لبون تک نہین آتا ہی سخن
باغبان نے ہی کیا باغ کا یہ نظم و نسق

جائے کہنہ ہر ایک شاخ نے ڈالا ہی اتار
عشق پیچان کی عجب بیل نے بخشی ہی بہار
برگ مانند زبان ہین ہمہ تن شکر گذار
صورت آئینہ بالکل نہ کدورت نہ غبار
غیرت گلشن فردوس ہے صحن گلزار
ارغوانی سر لالہ پہ بندھی ہی دستار
سادگی سے ہی عجب حسن پہ نسرین کا سنگار
جعد سنبل نے دکھایا ہے قیامت کا نکھار
رخ شمشاد سے پیدا ہین خوشی کے آثار
چاندنی نے گل خورشید کیے بڑھ کے نثار
جیسے ہوتی ہی حسینون کے چھپرون مین جھنکار
غنچے مضراب سے پہلو مین بجاتے ہین ستار
وجد شمشاد کو اور جوش مین ہے بار سنگار
روز کرتی ہی نسیم سحری بوس و کنار
صبحدم آکے کھلاتی ہے پاندار ہزار
مجمع گل مین ہی کیفیت اژدر بازار
بھولکر غنچے یہ کہتے ہین کہ ساقی کے نثار
بڑھکے پڑی سے ہزار و نسیم جماتی ہی قطار
نغمۂ تازہ سے ہر شاخ پہ کھولے منقار
کہین قمری کی ہی کو کو کہین کویل کی پکار
لوٹ جاتا ہی کسی گل کی ہوا مین ہر بار
ہر گل تر سے لیا کرتا ہے یہ بوس و کنار
وصلی سادۂ گلشن کو بخط گلزار
لال ہی حمد الٰہی مین زبان گفتار
بے اجازت کے ہوا کو بھی ہی آنا دشوار

برچھیان ہاتھ مین بوقت حفاظت کیے
ساتھ قدغن کے جوانان چمن کو ہی یہ حکم
سبب نظم گلستان کا جو پوچھا مین نے
اصل یہ ہے کہ مجھے جان کے طفل مکتب
بیٹ والی سے چھپائے کہین چھپتا ہے حباب
تب قسم کھا کے کہا مین نے کہ اے طفل صغیر
گول گول آپنے کہا تب یہ معمے کی طرح
انہون نے انکے مہین پور کی شاید ہی برات
بلکہ خط بھیجا ہے ہر شخص کو یہان نام بنام
یہ بھی تحقیق سنا ہے کہ اب وجد اونکے
مثل نقطہ کے رہا ملک اودہ زیر قلم
بادشہ حصن حصین اور وہ تھے شہر پناہ
مثل خورشید کیا نام جہان مین روشن
غربا پرور و ذی ہمت و ذی بذل و نوال
اونکو در اصل بنایا تھا خدا نے پارس
رقم کاتب قدرت سے مہاراج ہوئے
چھوٹا منہ اور بڑی بات ہے تعریف اونکی
منسلک ہونے چلے تھے در تقریر ہنوز
ہان باعلان جوانان چمن سے کہدو
دیکھو تعمیل مین تاخیر نہونے پائے
یہی وقفہ ہے کہ پوشاک بدلتے ہین حضور
اپنے عہدے پہ قرینے سے ہو سب حاضر
ہاتھ مین سرو کے ایک ایک عصا سیمین
برچھیان چاندی کی ہر ایک صنوبر کو ملین
وردیان سبز مگر ٹول کے سر پر صافے

خار ہین باغ کے جنگلے یہ تو کھائین یہ خیار
آنے پائے نہ گلستان مین خزان مردار
دی صدا مجھکو یہ غنچے نے چٹک کر یکبار
آپ نے خوب تجاہل سے کیا استفسار
آپکو علم نہوتا تو مین کرتا اظہار
مجھکو معلوم جو ہوتا تو نکرتا انکار
کوئی راجہ ہین کہین صاحب اعزاز و وقار
ہے بولانے کے لیے حد سے زیادہ اصرار
سرخ کاغذ پر تکلف سے چھپے ہین اشعار
عمر بھر نظم اودھ کے رہے بالکل مختار
سلطنت پر رہے حاوی وہ بسان پرکار
مثل قبضہ رہے مٹھی مین سپہ کے سردار
رونق صدر حکومت رہے تا آخر کار
مثل گل ہو گئے زردار ہزارون نادار
چھو گیا جو وہ زر سرخ ہوا بے تکرار
جتنے راجہ تھے اودھ مین رہے فرمان بردار
خیر خموشی نہین شاعر کو مجال گفتار
قصر گلشن سے کسی نے یہ صدا دی یکبار
کمرین باندھ کے سب لوگ ابھی ہون تیار
کہین لیجائینگی تشریف ہماری سرکار
جتنا سامان سواری ہے ابھی ہو تیار
آشکارا ہوئے گلشن مین شہانا آثار
پگڑیان سب سر طاعت پہ ہمہ لٹو دار
الغرض سب وہ بنائے گئے برچھی بردار
خاصبردار ہزارون کے مگر ایک ہزار

ڈر شبنم کے بناگوش مین جھالے ڈالے — مہربان تسلخ گل سرخ کی آئین دو چار
دو شرکرلائی صبا تخت رروان ہاتھون ہاتھ — اور نسیم سحری چتر لیے ایک زرتار ردہ
ایک مہری نے یہ کی عرض محل مین جاکر — حسب ارشاد مطلے ہے سواری تیار
آئی آواز یہ ڈیوڑھی کا اٹھا جب پردہ — کہ نگہ رو برو ہوتی ہین برآمد سرکار
پردۂ قاف سے ثابت یہ ہوا دو پریان — کوندکر برق کی صورت نکل آئین یکبار
مثل شبنم کے اوڑے اپنے حواس خمسہ — شکل ہوتے نہ ہی چشم کو تاب دیدار
نیم وا چشم کو نرگس کی طرح یہ تو کھلا — کہ وہ دونون ہوئین اس تخت رروان پہ سوار
ہوئی ایکبار یہ گلبانگ سے پیدا آواز — بل کی طرح بڑھے جاہ و جلال سرکار
تابش حسن سے خیرہ جو ہوئی اپنی نگاہ — ہوگئی آنکھ سے اوجھل وہ سواری وہ غبار
بعد ساعت میرے جب جمع ہوگئے ہوش و حواس — مین نے اسوقت یہ غنچے سے کیا استفسار
سچ بتا مجھکو چھلاوا تھا کہ کوئی یہ طلسم — دل کو الجھن ہے بہت صورت سنبل ہر بار
مسکرا کر میری حیرت پہ یہ غنچے نے کہا — آنکھ کے ساتھ نہ حضرت یہ کھلا یہ اسرار
نہ یہ پریان ہین نہ انسان ہین نہ حوران جنان — انمین یک شاہد گل دوسری تھی فصل بہار
اس تجمل سے ابھی گھر یہ گئی ہین مہمان — جبکے ادراک یہ تھی آپکے میرے تکرار
مین نے جھنجھلا کے کہا صاف بتا او ظالم — کیا تجھے بخل ہے اس بات مین یہ کر اظہار
تب کہا آپکے شاگرد وہ راجہ صاحب — دائما سلمہ اللہ لوجہ الاخبار
مین یہ بولا کہ اسی پر یہ تجھے تھا اغماض — وہ تو میرے ہین بڑے دوست برب الغفار
خوب موقع پر مجھے یاد دلایا تو نے — تیرے احسان سے سبکدوش نہونگا زنہار
بات رہجائیگی اور وقت نہین رہنے کا — کچھ ندامت کے سوا ہاتھ نہ آتا زنہار
فکر تھی مجھکو بھی تاریخ وغیرہ کی کمال — تو نے اب یاد دلایا تو ہوا ہون ہشیار

ساقی نامہ

ساقیا پھر حوشی زلب خسم بردار — جام جمشید کجا ہست ورو بادہ بیار
مے گساری کا میری جان یہی ہے موقع — برق چمکی وہ سرکوہ اوٹھا ابر بہار
پھر بھر آتی ہے کچھ اپنی بھی طبیعت اسدم — کہ بصد ناز ہے مستانہ ہوا کی رفتار
چار جانب سے چلے آتے ہین کالے بادل — ہے ہو شوق ہو گلزار ہو بجتا ہو ستار

کوئلین کوکتی ہین بول رہے ہین طاؤس — کبھی بوندین ہین برستی کبھی پڑتی ہی پھوار
جمع میلہ ہی درختون پہ پڑے ہین جھولے — پینگ لے لیکے حسین چین گانے ہین ملار
سنج جوڑا ہی کسیکا تو کسیکا دھانی — اس پہ طرہ ہی الگ باغ جوانی کی بہار
ساقیا تجھکو سر پیر مغان کی ہی قسم — دیکھ اب دیر نکر سب ہے مصالح طیار
وقت جاتا ہی ذرا گھر سے نکل او ظالم — جان بلب ہو رہے ہین جام کی صورت میخوار
کتنے منتے سے بڑی دیر مین لائے تشریف — لٹ پٹی سر پہ دھرے کہنہ گلابی دستار
ایک جماعت کی جماعت نے کیا جھکے سلام — اور کہا آپکی تھوڑی ہی عنایت درکار
سنکے اس کان سے اس کان اوڑا یا اوسنے — خالی شیشے کی طرح خاک نہ لی منہ سے ڈکار
ہوکے مجبور کہا سب نے کہ اے بندہ نواز — کھولیے مثل دکان قفل زبان گفتار
پرورش خم کے محافے مین ہی جسنے پائی — آج دکھلایئے اس لال پری کا دیدار
سنکے یہ بات دیا پیر مغان نے یہ جواب — یکقلم اسکو ہے صحبت سے تمھارے انکار
سر اکراہ سے یہ بھی ہے مقولا اوسکا — ایڑی چوٹی مین ہین وار [illegible] انوار
تشنہ کامون کو جو سو کبھی یہ سنائی اسنے — دل بیتاب کو مطلق نہ رہا صبر و قرار
ایک مدت سے تمنا ہی ہے آ ساقی — دل مضطر ہوا ہی ناوک مژگان [illegible]
سنکے یہ بات بمشکل وہ مسیحا کمبخت — جہل کیوجہ سے مجبول کیا کچھ اقرار
پھر کہا شیشہ صفت کھولکے منہ کا ڈورا — اے محب ازلی نیک بطون [illegible]
وہ بلا آج کہ جم نے بھی نہ دیکھی ہو کبھی — پھول سے بھی ہون سوا رنگ مین جسکے رخسار
شیشۂ دل مین اترے یون وہ پری [illegible] — جسطرح صاف اوتر جاتا ہی [illegible]
مبدۂ فیض تا اک نشہ مین جسکے ہو نجون — مدح ممدوح مین تا نظم کرون چند اشعار
گلفروشون کی طرح سے سبد کاغذ پر — تازہ گلہائے مضامین کے لگا دون انبار
دیکھکر اہل بصیرت کو تعجب ہو جائے — باغ فردوس و [illegible] کو نظر آئے بہار
ایسے زیبا ہون قصیدے کے سواد و بیاض — کہ بدل شام و دہ صبح [illegible] ہو شمار

خطاب بہ خرد

زود برخیز بیا ای خرد خوش کردار — علم نظم ز سر نجۂ مدحت بردار
تو ہو اس کلبۂ احزان مین چراغ روشن — دست و پا دیدہ و دل سب ہین [illegible]

تیری تجویز پہ ہوتے ہین جہان کے سب کام
روح کی طرح سے جس تن مین نہین دخل ترا
جہلا کو تیری تکریم سے کیا آگاہی
بحر ہستی مین ہین ہر قسم کے جوہر لیکن
تیری توقیر کوئی دل سے ہمارے پوچھے
خوب آگاہ ہی تو عز و شرف سے اُنکے
اپنا اس کام کے لائق نہ زبان ہے نہ وہن
راجہ صاحب کے لقب نام ہی درگا پرشاد
بارک اللہ وہ ہین اپنے گھرانے کے چراغ
مطلع لطف و کرم مقطع خلق اعظم
وہ رئیس ابن رئیس اور لئیق ابن لئیق
رؤسا مین جو کیا غور نہین مثل اونکا
اُنکے گوہر سے کھلے معنے سر لابیہ
اُنسے اسوقت کے لوگون کو بھلا کیا نسبت
وضعدار ایسے کہ واللہ نہ دیکھے نہ سُنے
صاف اجباب ہے کیسر صفت آئینہ
ایسی اللہ نے بخشی ہے اُنھین عقل سلیم
حق تو یہ ہے کہ اگر آج ارسطو ہوتا
کچھ تعلی کی نظر سے نہین اپنا یہ کلام
یہ ہین سب امر خدا داد اجارہ کیا ہی
کوئی معشوق نہین اور بجز شغل کتاب
کوئی چرچا ہی نہین علم کے چرچے کے سوا
تو ٹرون کے ہین امیر اور سخی ابن سخی
فارسی و عربی و ناگری اور انگریزی
نظم مین بھی وہ ہین نہایت کامل

کہ تیری جیت ہے ہی جیت تیری ہارے ہار
وہ حقیقت مین ہی مانند لحد تیرہ و تار
عقلا کا ہے تیری ذات مقدس پہ مدار
پر تیرے سامنے بے آب ہین دُر شہوار
تیرے نگتون کے تصدق تیرے نقد دگن نثار
جنکی توصیف مین لکھنے ہین مجھے چند اشعار
بعد تائید کچھ امداد ہی تیری درکار
زبدۂ خلق خدا خاصۂ رب غفار
جاہ و اقبال کے پیدا ہین جبین سے آثار
نیکخو نیک صفت نیک بطون نیک شعار
انکی تہذیب پہ تہذیب کو خود ہی اقرار
شرفا مین بھی شریف ایسے کہان استغفار
صاف صورت سے ہین آئینہ کرم کے آثار
سچ ہی انکو تو بنایا ہی خدا نے اوتار
بات جو منھ سے کہی فرق نہ آیا زنہار
دل شفاف مین گنجلک نہ کدورت نہ غبار
مشورہ ہوتا ہے ہر شخص کو اُنسے درکار
مثل سرمہ قدم آنکھون مین لگاتا ہر بار
دیکھ لین دیدۂ نصفت سے جنھین ہو انکار
حاسدون سے کہو تمکو یہ حسد ہے بیکار
وہی شاہد وہی مشہود وہی ہی دلدار
دیکھو جس سمت کتابون کے لگے ہین انبار
گو ہر اک کو ہی صدر ریاست سے وقار
کون سا علم ہی جسمین وہ نہین ہین ہشیار
انکی تصنیف ہی خود شہرۂ ہر شہر و دیار

رحمت خاص سے اللہ نے سب کچھ ہے دیا — اس تحمل پہ طبیعت مین نہین کچھ پندار
قدردانی ایسے کہتے ہین کہ ہر حالت مین — دل سے نثار وہی ناصر شعرا کے غمخوار
کشت امید جہان مثل جنان ہے سرسبز — رشحہ فیض سے ہے دست کرم ابر بہار
صبح سے شام تلک نقش کف پا کی طرح — آستانے پہ پڑے رہتے ہین سائل دو چار
حق ہے جو داد و دہش انکی ہے اس عالم مین — سنے حاتم تو جو خود آکے ابھی لرزے سے بخار
ہر سخنور نے یہی تھک کے کہا آخر کار — انکی تعریف لکھے کیا قلم بے مقدار
کام جو ہمت عالی سے کیا خوب کیا — اس زمانے مین یہ باتین ہین نہایت دشوار
وہ اولو العزم کہ بالکل نہین پروا اسکی — ایک کے خرچ ہون سو یا کہ انھین سوجھے ہزار
آپنے جنگ بہادر کی جو یہ شادی کی — کیا کہون شرح مین قاصر ہے زبان گفتار
نہ میری مدح سرائی کو تعلی سمجھو — اسکی تعریف سے خالی نہین کوئی اخبار
ایک شمہ اُسی شادی کا بیان کرتا ہون — درزیون کا رہا ڈیوڑھی پہ مہینون بازار
سیکڑون قسم کے سلوائے ہزارون جوڑے — مثل اوراق شجر ہوگئے گھر مین انبار
مختصر یہ ہے کہ اتنی ہوئی کپڑے کی خرید — کمپنی مین نہ رہا نام کو باقی ایک تار
دوستون کو بھی عنایت سے نہ رکھا محروم — بلکہ مانند اعزا کے کیا اُنکا وقار
لوگ کہتے ہین یہ آ آکے کہ راجہ صاحب — کیا نئے رنگ سے قصبہ کو بنایا گلزار
میہمانون کے لیے عمدہ نہایت کھانے — اور کئی قسم کے ہمراہ مربون کے اچار
ماسوا اسکے یہ بھتی جتھون پر تاکید — کہ عوض آب کے دو شربت نارنج و انار
بات یان صاحب انصاف یہی کہتے ہین — ایسے دیکھے ہین کسی نے بھی کہین خوش کردار
بارگہ ایسی مرتب ہوئی نوشہ کے لیے — جسکے اطراف مین مخمل کی قناتون کا حصار
چاندنی ماہ منور نے بچھائی لا کر — اس پہ قالین تکلف کے بچھے بوٹے دار
لب شفاف نہایت سر محفل روشن — لالٹینون کی الگ گرد قناتون کے قطار
جب شب قدر کے مانند تجلی پھیلی — روز روشن کو کیا جسنے اس شب پہ نثار
سر مسند پہ جو نوشاہ ہوا جلوہ فروز — مہر کے صاف نظر آتے تھے جبین سے آثار
اہل مجلس کو کیا از سر آداب سلام — ہوگئے مسرور ریدل سب نے کہا برخوردار
پہلے مجرے کے لیے چرخ سے آئی زہرہ — ماہ و خورشید ہم رقص سے ہے مشغلہ دار

پاؤں میں سلک ثریا کے بندھے جب گھنگرو
مشعلیں لیکے ہوا ایک یمین ایک یسار

ایک مصرعہ یہ پڑھا اسنے غزل سے پہلے
کہ الٰہی رہے تا حشر یہ قائم سرکار

غزل

ماہ پارہ ہے دولہن راج دلارا دولھا
سارے پروار کی آنکھ کا ہے تارا دولھا

پھول کر مور لگا پھبنے سر نوشہ پر
فخر ہے اپنے گھرانے کا ہمارا دولھا

اہل محفل کے کھچیں کیوں نہ دل اسکی جانب
دلربا ہے یہ دلارام دل آرا دولھا

جلکے یوں حضرت یوسف سے زلیخا نے کہا
کشور حسن کا لیتا ہے اجارا دولھا

سالیاں سمجھیں بولیں یہ بلائیں لیکر
اسکے تلووں سے بھی کمتر ہے ہمارا دولھا

عرض کی زہرہ نے مکھڑے کی بلائیں لیکر
اسطرف بھی نظر مہر خدا را دولھا

رو دیا دیکھ یہی مادر نوشہ نے کہا
شکر یارب کہ دولہن چاند ہے تارا دولھا

میرے اللہ یہ ایسی ہو مبارک شادی
جلد ہو صاحب اولاد یہ پیارا دولھا

پھر اسی رنگ سے زہرہ یہ غزل گائے ظہور
نیچی نظروں سے یہ کرتا ہے اشارہ دولھا

خوب دور رہا ناچ کا باہم جلسہ
ایک ساعت بھی کسی طرح نہ گذرے بیکار

بعد اسکے بھی کئی روز رہا رقص و سماع
دیکھنے کو نہ رہی حرص کو جرأت زنہار

اس ذریعہ سے تا نفع اوٹھائیں ہم بھی
جمع ہر قسم کے آ آ کے ہوئے دکاندار

صحن دروازہ سے تھی انجمن خاص ملک
بھیڑ ایسی کہ گذر ہیک نظر کا دشوار

وہ بہ دم فرط تعجب سے یہ کہتا تھا فلک
چاندنی چوک کہوں یا اسے مینا بازار

بم کے گولے نے یہ منہ پھوڑ کے گردوں سے کہا
آج جی کھولکے نکلا ہے میرے جی کا بخار

چھوڑ دوں گر گل کے بھبھوکے تو ابھی گل کھلا دوں
قلعہ چرخ کو یک آن میں کرکے فی النار

کاٹ کر سیف کے پیچے بانکے ہر چرخی نے
ایک گردش میں دئیے چرخ کو چکر دو چار

ماہ کے منہ پر خجالت سے ہوائی چھوٹی
چاندنی رات کو مہتاب جو چھوٹی یکبار

مثل نرگس کئے ہوئے دیدۂ اختر بے نور
صبح کے صاف نظر آئے فلک سے آثار

رہی گلکاری یہ بڑھ بڑھ کے برنگ گلشن
طعنہ زن مثل شرر کاہکشاں پر تھے انار

لٹکن کے مثل ثریا جو بندھے تھے پیچھے
دم دبا کر ہوئے روپوش ستارے دمدار

بعد شادی کے دئیے سبکو دوشالے رومال
قرۃ العین کی شادی میں جو تھے کارگذار

بعد انعام کے بٹنے کی جب آئی نوبت
بول بالا ہو مہاراج کی جو کچھ مرضی
پر یہ ہے عرض کہ ہے آج جھگڑنے کا دن
مین بھی سنتا تھا یہ تقریر مسلسل ناگاہ
آپ کس فکر مین ہین باب اجابت ہے کھلا
حق ممدوح مین ہو وقت دعا کی مین نے
جب تلک نجم سے افشان ہے جبین افلاک
مہر و مہ پھرتے ہین جب تک صفت سوداگر
جب تلک سدرہ پہ جبریل امین کا ہے قیام
یہ بھی قائم رہین دنیا مین بصد جاہ و جلال
جاہ و اقبال مین انکے تو دے برکت یارب
اور جو کچھ تری درگاہ غنی سے مانگے
اور زندہ صد و سی سال رہین سب فرزند
دوست خندان رہین مانند گل تر ہر دم
از سر نو یہ قصیدے کی ہے تاریخ ظہور
بیاہ ہو جنگ بہادر کو مبارک یارب
باغ عالم مین خدا انکو کرے بار آور
باپ دادا کے سوا نام ہو روشن اسکا
یہ دعا ہے کہ اسی سال مین با فضل عمیم
کر رقم کلک دعا سے ہی تاریخ ظہور

دست بستہ سر آداب سے بولے یہ کہار
ہم نمکخوار ہین کہنے مین نہین کچھ تکرار
کہ مہینون ہی امید پہ کٹتا ہے اودھار
ہاتف غیب نے گھبرا کے پکارا ایکبار
کھولیے بہر خدا جلد لبان اظہار
یا الٰہی بہ تکرم رسول مختار
جب تلک شمس و قمر کا ہے سر چرخ مدار
جب تلک چرخ کا تارون سے بھرا ہے بازار
جب تلک دہر مین جاری ہے محیط زخار
فضل خالق کا رہے اور رہے راضی سرکار
اور ہو جائین زر سرخ کے گھر مین انبار
ہاتھ اوٹھاتے ہی سر دست ملے بے تکرار
بھائیون کو ہو ترقی عزت ہر بار
دشمن جاہ رہین صورت نرگس بیمار
کہ یہ شوکت رہے قائم یہ ہمیشہ بیدار
اور رہے زندہ بصد جاہ و اقبال آثار
نخل اقبال سے دائم یہ رہے برخوردار
مثل خورشید یہ ہو شہرہ ہر شہر و دیار
دے الٰہی اسے فرزند سعادت آثار
راج رانی ہو دولہن دولہا کنھیا اوتار

مہر تخلص این نامہ نگار و این خاکپای سخنوران معنی شناس است ہر چند کہ خود را در زمرہ سخن پردازان شمردن و بہ معنی شناسان نسبت کردن سرمایہ ریشخند ارباب سخن بر اسکے خود ترشیدہ و ادن است اما چون سخن را با من و مرا با سخن دلبستگی معنوی در میان است چارہ ناچار برخی از خزف پارہ ہای خود را پیش جوہریان بازار فضل و کمال بکمال آشفتگی و بیقدری ہم نظیر خویش است پیش شائقان سخن کشیدہ

قصیده در مدح جناب والد مغفور یعنی راجه دهنپت رای

سایه افگن شد ز هر سو ابر مروارید بار — رشک عمان و عدن شد دامن باد بهار

قاصد باد بهاری نامه آورد از طرب — شد ز مضمونش معطر دشت و باغ و کوهسار

از شگوفه تاج بر سر سبز پیراهن ببر — شد مخلع نخل هر گلشن ز تشریف بهار

قابل دیدست حسن نوعروسان چمن — حبذا نوروز روز عید و تشریف بهار

چشم نرگس در چمن حیران ز صنع ایزدی — نکهت گل شد بجست و جوی او هوش هزار

گل کشاید گوش خود را در چمن هر صبح و شام — تا شمیمی یابد از راز خفی کردگار

رند و صوفی هر دو غافل شد بدور جام — غنچه چشم ساقی میکش نباشد هوشیار

صنعت صانع بچشم جلوه از هر سو نمود — در چمن هر برگ گل آورد یاد کردگار

نوعروسان گلستان محو آرایش شدند — شانه میسازد بزلف خویش سنبل بار بار

از شمیم نکهت گلها معطر شد چمن — نافه تا بکشاد باد صبح از مشک تتار

محفل رندان منور شد ز نور آفتاب — خانه های زهد و تقوی کلبه شبهای تار

توبه را بشکست زاهد سبحه را بر خاک زد — جبه و دستار را از دست کرده تار تار

ساقیا رحمی بحالم کن درین عهد نشاط — باده رنگین عطا فرما بجام زرنگار

بر نشینم در گلستان با صنم ساغر زنم — زلف را زنجیر سازم در گلو زنار دار

گاه از جوش طرب تنگش در آغوش آورم — گاه دست خود بدوشش افگنم مستانه وار

مست سازد باده از وجه سر حسن صبیح — رو برو آئینه باشد از رخ شفاف یار

اندران حالت که خاطر را بود جوش و خروش — دل شود مضطر پی تحریر نظم سحر کار

از رگ گل خامه و از دیده بلبل دوات — صفحه از برگ سمن مضمون نگارم از بهار

بهر نظم خود نمک برگیرم از حسن ملیح — چاشنی بخشد سخن نطق لب شکر نثار

بر نگارم مدحت آن بحر امواج کرم — گر ز کف جودش بدست آرم گهرها بیشمار

نامدار و خاتم مهر سلیمانی بدست — آسمان جاه و دولت کامران و کامگار

یافته جسم و سرش از دست خیاط ازل — جامه مهر و مروت افسر عز و وقار

راجه دهنپت رای کان جود و سرو باغ خلد — شد دماغ عالم امکان ز بویش مشکبار

روح دشمن صاف میگوید که قربانت شوم — رویت ماه نو تحید هست تیغ آبدار

توتیای چشم نصرت گرد پای لشکرش
چند از هیبت تهمتن افتد از بیمش بچاه
همت مردانه رستم را دهد تعلیم جنگ
جند اسکیتی تنگ و تار صبح او
مسند زرین حشمت را ز ذاتش رونقی
گوهر مدح و ثنا آورده ام در سلک نظم
نغمهٔ تحسین سراید زهره از چرخ سوم
منکه باشم تا کند تحسین کسی بر طبع من
با خموشی ساز مهر اینک بگو حرف دعا
تا که یارب باشد از داد و دهشش زیب جهان
رونق دیوان جاهش دائما از داد باد
وله نگارا بی تو خوش ما را نه هرگز بوستان آمد
امید بخت بیدارم که گردد مهربان یارم
هزاران عهد بستی بساعت ناز بشکستی
اگر از زلف مشک آگین گره در باغ بگشایی
وله فصل بهار آمد و او در کنار نیست
زاهد مرا به تیغ ملامت مکن فگار
بر بستر فراق طپیدم همه صبح و شام
وله شباب رفت و بدل عشق دلبران باقی
خزان چه کرد به گلشن بیا تماشا کن
نه گل بشاخ بماند و نه عندلیب بباغ
هزار کاخ به سیلاب رفت صد دفتر
هزار درد کشیدی تو مهر در ره عشق
وله دایم بزخت خوبی رخسار نماند
بنشین به گلستان و بزن بادهٔ گلگون

خاک نقش پای او گلگونهٔ روی بهار
تیر تیزش کور سازد دیدهٔ اسفندیار
می شمارد سام را صمصام طفل نی سوار
حلم یک بار گران باشد بفرق کوهسار
قصر جود و داد را از دست او نقش و نگار
لب کشاید خامه ام بر جوش عمان باربار
آفرین پیر فلک گوید به نظم آبدار
این بود فیض ثنای آن امیر نامدار
از ادب ای خامه ام برگیر راه اختصار
تا که از ظلم و ستم گردد دل عالم فگار
حرف جور از دفتر اقبال باشد برکنار
ز چشمم خواب برباید نه جانم را توان آمد
درآید از درم جانان امید کامران آمد
کنون چشم وفا از تو چسان ای مهربان آمد
معطر بوستان گردد هوا عنبرفشان آمد
دردا که خاطرم به شکیب و قرار نیست
این خاطر جنون زده در اختیار نیست
حاشا که بی تو خاطر او را قرار نیست
گذشت عهد گل و شوق گلستان باقی
که نیست از گل و بلبل یکی نشان باقی
بماند شکوه ز صیاد و باغبان باقی
مگر بماند سخن از سخنوران باقی
هنوز هست ترا مهر مه رخان باقی
این جنس گران از سر بازار نماند
کین عهد گل و موسم گلزار نماند

وله
چشم سگون قد موزون رخ زیبا داری
نقد دل برده و هم صبر و قرار دل ما

وله
وقت عیش و طرب و گردش جام است امروز
تا توانی بطرب کوش و بده داد نشاط
نخل سرسبز و هوا خرم و گل خنده زنان

وله
دیده مشتاق است بهر دید دیدار ترا
حسن روی گلرخان و رنگ تو بوستان
نعیم است از جور گردون اسیر دام عشق
عمر شد تا سر غریق بحر عصیان بوده است

وله
هزار شکر که آن ماه مهربان گردید
جهان بدوش من افتاد بار کوه فراق

وله
گر ترا نامهربان گه مهربان گویم ترا
قصه درد فراقت شرح کردن مشکل است
عالمی گوید ترا جان یک جهان گوید مسیح
وای ناکامی که امیدی به لطفت بسته ام
مهر بر رو و سخن بستی دو صد رنگ طلسم

چشم بد دور عجب حسن دلارا داری
ناز کنون از من بیدل چه تمنا داری
بزم بی باده اگر هست حرام است امروز
مهربان یار رهی کهنه بجام است امروز
در چمن جلوه بکن لطف تمام است امروز
گوش میخواهد شنیدن نغمه گفتار ترا
میدهد یادی بهر کس صنعت کار ترا
فکر آزادی نباشد یک گرفتار ترا
تکیه بر لطف تو باشد این گنهگار ترا
فلک بکام و معین گردش جهان گردید
که تیر قامت ما صورت کمان گردید
در محبت هرچه آید بر زبان گویم ترا
لیک خواهم شمه زان داستان گویم ترا
بهتر آن دانم که عمر جاودان گویم ترا
با همه نامهربانی مهربان گویم ترا
جای آن دارد کنون جادو بیان گویم ترا

ذکر ملاقات نگارنده این شگرفنامه با راجه درگا پرشاد رئیس اعظم عظیم آباد پتنه

بر مطالعه کنندگان این اوراق و شائقان اخبار بلاد و آفاق نهفته نماند که نگارنده این شگرف نامه یاری داشت مهربان و دوستی مجسم اخلاق و احسان موسوم به راجه درگا پرشاد وارث ریاست و دولت مهاراجه رام نرائن ناظم صوبه بهار و عظیم آباد که اگر شمه از محامد و اوصافش بنگارم کتابی ترتیب شود و اگر برخی از مهر و اشفاقش برگذارم دفتری گردد حیف که درین سال بعمر اختلال بحالت عیش شباب رخت زندگانی ازین جهان فانی بعالم جاودانی بربست و داعی اجل را لبیک اجابت گفت چگویم که این حادثه پراندوه با من چه ساخت و خاطرم را چسان در تنگنای آشفتگی و پژمردگی انداخت ستیزه گر فلک از جفا و جور تو داد و نفاق پیشه سپهر از کینهات فریاد

مرا گوش رسانیدی از جفا حرفی * که رفت تا ابد حرف عافیت بر باد * از اتفاقات آنکه پیش ازین بسه ماه از غایت تقاضای شوق خاطرهای طرفین نوبت دیدن جانبین بمقام بنارس رسیده بود گویا کارکنان قضا و قدر همان دیدرا دید آخری قرار داده بودند حیف در چشم زدن صحبت یار آخر شد * روی گل سیر ندیدیم بهار آخر شد * چنانچه چند ابیات مثنوی مشتملبر حالات ملاقات یکدگر و هم در تاریخ وفات آن مرحوم از نتائج افکار خود درین شگرف نامه میگذارم

مثنوی

دلم امروز کلفت آشنا ئیست
ز جور این فلک حسرت فزائیست

ز دل طوفان حسرتها زند جوش
سخن از غم شود بر لب فراموش

ایاغ شادمانی وقف سنگست
جهان بر عیش و عشرت سخت تنگست

جگر خون میشود از شدت غم
بکنج دل بود ماوای ماتم

ندانی کین غم از بهر که باشد
نمک بر زخمها در دکه باشد

بگویم باعث این غم مرا کیست
بعالم انیهمه شور از پے چیست

که در شهر عظیم آباد مشهور
که بوده است از حیا و خلق معمور

مرا بوده شفیقے نوجوانے
ملایک سیرت و شیرین بیانے

سخی و باذل و عالی تبارے
بصد رجاه و دولت ذی وقارے

رئیس بیمثال این زمانه
بعالم در نکو نامے یگانه

محبت در دلش چون کیف با مُل
مروت کاملش چون رنگ با گُل

بکار دوستان چستش کمر بود
به نیکی در همه عالم سمر بود

سه مه بگذشت کان والانژادی
فرشته صورت و فرخ نهادے

بمن اظهار کرده شوق دیدار
پیے نمود استبداد و اصرار

بیا تا یکدگر صحبت گزینیم
گلے از گلشن دیدار چینیم

مرا هم شوق دیدارش بیفزود
تمنا جلوه هاے خویش بنمود

نمانده طاقت صبر و قرارے
فتاد از شوق در دلها شرارے

بهر دو سمت خوش شور و شغف بود
تمنا نقد صبر از دست بر بود

چو افزون گشت شوق هر دو مضطر
بنارس جائے جلسه شد مقرر

درین گفت و شنودن درمیانه — شفیقی بود یکتای زمانه
بنام پاک جی گوپال مشهور — ز خوبیها بصد اوصاف معمور
مخاطب با مهاراجه بهادر — ز دریای محبت بی‌بها دُر
به شیو پرشاد هم مشهور آفاق — معزز از صفات مهر و اخلاق
ز سلطان اوده اعزازها یافت — بعالم اختر تابنده‌اش تافت
ندیدم اینچنین مرد وفادار — نکورای و نکوحال و نکوکار
ز لطف خاص و از مهر فراوان — ز کلکته خود آمد او شتابان
گرفته با خود آن یار نکو را — متاع مهر و جان آبرو را
نه جان آبرو بل جان جانها — چراغ خاندان عز و شانها
فروغ دودمان عز و اقبال — جوان بخت و جوان دولت جوان سال
گل بشگفتهٔ باغ نکوئی — بهار بوستان تازه روئی
سرور خاطر دلهای ناشاد — که نامش بود از درگاه پرشاد
مخاطب از خطاب رای بوده — ز رای پاک عز و شان فزوده
عنان گسسته آمد از ره شوق — بسوی خطهٔ کاشی بصد ذوق
مرا از تار برقی کرد آگاه — که اینک آمدم با عزم دلخواه
چو بشنیدم نوید آمد او — مرا از شادی آمد رنگ بررو
بماندم عزم رفتن ساز کردم — دری از عیش بر خود باز کردم
ز فرط شادمانی جوش دردل — پی فائز شدن هر گام عاجل
گرفتم چند مردم را به همراه — ز اهل خدمت و جمع هواخواه
بگردون بخاری برنشستم — نسیم آسا سبک از ره گذشتم
رسیدم اندران مصر نو آئین — دلم شد تازه زان گلزار رنگین
ز لطف یکدگر دلشاد گشتیم — بقصر خود شده آباد گشتیم
ندانم چه فرحت تا کجا بود — که از خنده لبم برلب نیاسود
نه چشم از دیدن شان سیر می‌شد — نه مژگانم ز بالا زیر می‌شد
ز جوش عیش و فرط شادمانی — همین خواندیم این ابیات جامی

چه خوش روزی و خرم روزگاری — که یاری برخورد از وصل یاری
به افروزد چراغ آشنائی — رهائی یابد از درد جدائی
چو شب شد ساز عیش و سور کردند — دل احباب را مسرور کردند
طلب کردند خوبان جفا ساز — همه عشوه همه غمزه همه ناز
همه غارتگر کالای ایمان — همه بر هم زن نقد دل و جان
همه نسرین بدن گلگون قبایان — همه جان پرور و رنگین ادایان
همه آشوب خاطرهای یاران — همه بیدادگر بیداد سامان
همه شوخ و همه طرار و عیار — جفا جوی و جفا ساز و جفاکار
چو ساز عیش و عشرت ساز کردند — سرود دلبری آغاز کردند
نواهای نوی از سر کشیدند — تو گوئی جان بقالبها دمیدند
غرض تا نصف شب لطفی عجب بود — کلام عیش و گفتار طرب بود
سه روز و چار شب بودیم باهم — بروی یکدگر شادان و خرم
جدا هرگز ز یکدیگر نگشتیم — بایوان طرب بهم نشستیم
چو وقت رخصت یاران در آمد — ز لب شور و ز دل افغان بر آمد
عجب حسرت بدلها بود پیدا — جگر پر درد و خاطر ناشکیبا
بآخر یکدیگر پیمان نمودیم — ز پیمان الفتی نو بر فزودیم
که تا بینان این مهر و محبت — بود قایم بدنیا تا قیامت
بدین مضمون شفقت گشت تحریر — بدلها زور الفت کرد تاثیر
وداع یکدگر کردیم زان پس — نبوده غیر حسرت درمیان کس
شده همراه حسرتهای دوری — نمانده در دلم نقد صبوری
رسیدم در مکان در عرض شش پاس — بصد حسرت بصد افسوس صد یاس
هنوز انیحال را بگذشت سه ماه — که آن والا نژاد و آسمان جاه
ز دنیا قطع کرده مهر و الفت — خرامیده ز عالم سوی جنت
دریغا و دریغا و دریغا — که افتاد آن نهال تازه از پا
دریغا کانچنان شمع منور — خموشید از گزند باد صرصر

دریغا کانچنان طاؤس طناز / زگلزار جهان بنمود پرواز

دریغا کانچنان خورشید تابان / بیکدم گشت زیر ابر پنهان

دریغا بلبل سنجیده گفتار / بدام مرگ گردیده گرفتار

دریغا کانچنان رعنا جوانے / ز دنیا رفت در اندک زمانی

کدام آن دل کزین غم خون نگردید / کدامی جان کز آن محزون نگردید

که باشد در جهان بے ماتم او / که باشد خالی از درد غم او

دل عالم ازین ماتم چو خون است / چگویم حال خویشان را که چونست

بلی زانها منم زار از غم او / گریبان چاک چاک از ماتم او

گهی یاد آیدم مهر و وفایش / گهی خوے خوش و فرخ لقایش

گهی لطفش که بیرون از بیان بود / گهی خلقش که بر عالم عیان بود

بلی این نوبهار زندگانے / نباشد ایمن از باد خزانی

درین گلشن بسے گلها شگفتند / که آخر از خزان پامال گشتند

بیک پهلو جهان را نیست آرام / بود ظاهر گهے صبح و گهے شام

همه فانی است اوضاع زمانه / نماند در جهان کس جاودانه

همه بود جهان نابود باشد / اگر باشد خدا موجود باشد

دلا بس کن حدیث درد تا چند / دهن را از سخن گفتن فرو بند

بتاریخ وفاتش فکر نما / که باشد سال هجری زان هویدا

ز ردی حسرت و صبر و غم و رنج / بمیزان خرد تاریخ بر سنج

اشعارے چند از مثنوی مهر تابان که راقم در قصهٔ عشق چندر و ملکه تصنیف کرده هنجا به جهت تفریح طبع شائقین درین شگرفنامه میگذارد

قدرت کردگار ہے خامہ / سب کا مطلب نگار ہے خامہ

کیا چلے کوئی کام اسکے بغیر / ہے ازل سے یہ کاتب شر و خیر

اسکی تعریف جو لکھوں کم ہے / اسکی مٹھی مین سارا عالم ہے

بے سر نفع بے سر بہبود / بسر و چشم کام کو موجود

کیا تکلف ہے صبح ہو یا شام / جب کہو مستعد بہ شغل مدام

اسکا برتر ہے آفتاب سے نام
اس مدارج پہ خشوع وخضوع
دم اطاعت ازل سے بھرتا ہے
جھک کے چلنا یہ اسکی خلقت ہے
پھر نہ کیون مرتبہ ہو اسکا بلند
اسکا سکہ ازل سے جاری ہے
بے تکلف ہو ہو وہ ہو ا
نہ نقصان ہو یار کا نہ سود
یہ ہے دیوان صدر لم یزلی
دفتر دو جہان لکھا یکدست
لکھدیا سب موافق تجویز
واہ کیا انصرام اسنے کیا
یکہ تاز زمانہ بے غل وغش
صورت باد پا روان ہردم
خانۂ زین پہ پیر ہو کہ جوان
کاتب سرنوشت روز ازل
حق نگر حق پسند حق آگاہ
ہے شمایل یہ قد یہ جسم حقیر
جسکے سر آسمان سے اونچے ہین
فخر دارا و رشک جم ہے یہ
یہ ہے فرمانروائے ہفت اقلیم
زیب عالم ہے جسقدر خلقت
جزو کل ہین اسی کے حلقہ بگوش
لوگ لیتے ہین اسکو ہاتھون ہاتھ
ہے یہ نیروئے پنجۂ سلطان

لوح محفوظ ہے اسی کا مقام
کمن سے ہوگا ہوا جو اس سے وقوع
سجدہ ہر ہر قدم پہ کرتا ہے
سالک جادۂ طریقت ہے
عاجزی دل سے ہے خدا کو پسند
واہ کیا اس پہ فضل باری ہے
جو کچھ اسکی زبان سے نکلا
دستخط اسکے ہر جگہ موجود
کہنہ مشق آگہ خفی و جلی
تا ابد ز ابتدائے روز الست
خیر تو کیا کیا نہ پاس عزیز
دل سے مالک کا کام اسنے کیا
کچھ عجب ڈھنگ کی ہے اسکی روش
کہین ہوئی کسی جگہ پر قدم
پھر دے چاہے جسطرف کو عنان
خاص فرمان پذیر عز و جل
کاتب لا الہ الا اللہ
ہے انہین دست و پایہ عالمگیر
سب وہ اسکے قدم کے نیچے ہین
صاحب السیف والقلم [illegible]
سبنے اس بات کو کیا تسلیم
دائرے ہین ہین اسکے نقطہ صفت
معترف اس بات کے ہین سب ذی ہوش
مثل دُر لاکھ آبرو کے ساتھ
دست بستہ جہان کے خورد و کلان

خشک و تر جو جہان کے اندر ہے
کب قلمرو سے اسکے باہر ہے

اسنے ایسا ہی مرتبہ پایا
وَالقَلَم اسکی شان مین آیا

رونقِ بزمِ شش جہات ہی یہ
مرکزِ کاکُن کائنات ہے یہ

بے زبان مظہر کلامِ حق
کاتبِ نص و آیۃ و مطلق

کچھ عجب صنعتِ خدا ہی یہ
لائق مدحت و ثنا ہے یہ

پشت دستِ زبان و محرم راز
مثل عیسیٰ ہر ایک کا دمساز

اِس سے آگاہ ہے ہر ایک بشر
سارا عالم ہے اسکا دستِ نگر

صورتِ خضر رہنما ہے یہ
کس زبان سے لکھون کہ کیا ہی یہ

رات و دن صبح و شام گرم سفر
دل کا ہمراز ہاتھ کا رہبر

بارک اللہ بے خیال سود
ہادی راہ منزل مقصود

ہمہ تن مالک سیاہ و سفید
کاشف قفل باب گنج امید

اِسکی تعریف مین زبان ہی لال
ایک شمہ لکھون یہ کیا ہے مجال

اے زہے لوح و کاغذ سادہ
یہ مُصلّے ہے اور وہ سجادہ

عرض کرتا ہے اے کریم و رحیم
تا ابد مین رہون اسی پہ مقیم

لغزیا ہو نہ تا زمان قیام
پئے آل نبی علیہ سلام

دھیان آیا جو یہ دم تالیف
کچھ حروف قلم کی لکھ توصیف

صنعتون سے ہی یہ بھی اک صنعت
ظاہرا اسمین ہے بڑی دقت

کچھ اگر ہو خدا کا فضل شریک
یہ بھی مشکل نہین ترے نزدیک

متردد ہوا جو مین ناگاہ
خامہ خود بول اُٹھا کہ بسم اللہ

ہین جو لفظِ قلم مین تین حرف
اُنسے پیدا ہین مدعاے شگرف

قاف پہلے ہے درمیان مین لام
میم پر ہو گیا یہ لفظ تمام

قاف ہی ابتدا سے قدرت حق
افسرِ قبلہ بھی برَبِّ فلق

سر قرآن ہے اور دل یعقوب
قوت روح خلق و فرح قلوب

مختصر یہ ہے از رہِ انصاف
کہ یہ قادر ہے قاف سے تا قاف

بعد اسکے ہے حرف اوسط لام
قائم اس لام سے ہوا اسلام

اسکے اوصاف مین جیسے ہو کلام
ایسے لا علم کو ہے میرا سلام

اور آخر مین ہو جو اسکے ہم
اسمین بھی فکر کی بعقل سلیم

تاج مہ طلعت سر معراج
جملہ مردم کا اعتدال مزاج

سر مریم ہے روح سر مدین
سے مکرر یہی محمد مین

جبکہ تمہید ہو چکی یہ تمام
تب کہا مین نے اے بلند مقام

سر الطاف و پاسے احسان سے
کر قدم رنجہ تو قلمدان سے

سب کی تائید کام ہے تیرا
ربع مسکون مین نام ہے تیرا

کچھ تو میرے بھی باب مین تکلیف
کہ بہت یہ مقدمہ ہے خفیف

نظم تازہ کا کچھ ارادہ ہے
مگر اس بات مین زیادہ ہے

کیجیے ایک مثنوی تالیف
جسمین پہلے خدا کی ہو تعریف

بعد پھر آؤن بر سر مطلب
کہ سر دست ایک یہی ہے طلب

اس گلستان کا باغبان تو ہے
باعث نظم بوستان تو ہے

تجھ سے سرسبز ہے ریاض کلام
ابتدا سے یہی ہے تیرا کام

رونق گلشن سخن تو ہے
رنگ افزائے ہر چمن تو ہے

گر توجہ کچھ ایسی مشفق من
ہو یہ سرسبز داستان کہن

مجھ پہ کیا حصر ہے برب صمد
کسکو پہونچی نہین ہے تجھ سے مدد

لا عروس بہار کی فی الفور
تا ہون اسمین بھی سب دولہن کے طور

ہر چمن مین ہون قسم قسم کے پھول
ناظرین جائین چار باغ کو بھول

کہین نسرین کسی جگہ پہ گلاب
گل خورشید جس سے ہو آب آب

ہون نئے رنگ کے گل مضمون
جنکو رضوان ہو دیکھکر مفتون

نخل نادر ہون عمدہ گل بوٹے
دیکھنے کو زمانہ آ ٹوٹے

جب یہ ہو جاوین سرسبز طیار
تب سردست اے خجستہ شعار

باندھ گلدستۂ ثنائے احد
کہ وہ ہے لم یلد و لم یولد

بے سر اشتباہ و بے تشکیک
کوئی اسکا نہین سہیم و شریک

وہ رہیگا ازل سے تا بہ ابد
اس پہ یقین سند ہے ہر سند

گلشن دہر اُس سے تازہ ہے | روے خوبان پر اُس سے غازہ ہے
حُسن معشوق کو ہے ناز اُس سے | دل عاشق کو ہے نیاز اُس سے
گُل پہ بلبل کو کر دیا مفتون | کیا لیلی پہ قیس کو مجنون
دیکھو جس جا وہ جلوہ آرا ہے | اُسکی قدرت کا سب تماشا ہے
بے سر و پا کا دستگیر ہے وہ | رازق و راحم و قدیر ہے وہ
دیر و کعبے کا مدعا ہے وہی | دین و دنیا کی ابتدا ہے وہی
نگہ لطف سے ہر آئینہ | فلس ماہی ہو شکل آئینہ
گر نسیم کرم کو آئے جوش | شجر خار دار ہو گل پوش
حمد اُسکی ہے رونق ہر فن | ہے یہی پہلے نردبان سخن
حمد کرتے ہین اُسکی ہفت فلک | انجم و مہر و ماہ و حور و ملک
بحر جود و بہاے دُرّ یتیم | آبرو بخش کوثر و تسنیم
سامع عذر عذر خواہ ہے وہ | وحدہ لاشریک لہ ہے وہ
حشر کے روز جب پھکیگا صور | ہونگے زندہ تمام اہل قبور
مدتون کے گڑے ہوے مُردے | یون اُٹھین گے کہ جسطرح زندے
زور بازو و جرأت رفتار | چشم بینا و طاقت گفتار
جامۂ جسم پر کفن اوجلا | خاک تک کا کہین نہین دھبا
گرد سے بال بھی نہین میلے | جسطرح مان کے پیٹ سے نکلے
اے توانا زہے تیری قدرت | ہان سراپا ہے عقل کو حیرت
ایک دم مین جلا دیا فی الفور | جسم تازہ عطا کیا فی الفور
اس گھڑی تک زخلقت آدم | روز بنتی ہین صورتین پیہم
ہر یہ نیرنگ صنعت ازلی | ایک شکل ایک سے نہین ملتی
طفل ہوتے ہین جو عیان توام | وہ بھی یکسان نہین خدا کی قسم
مقر اس پر تمام عالم ہے | تیری تعریف جو لکھے کم ہے
یون فلک پر ہین انجم باتمکین | زیب خاتم ہون جسطرح سے نگین
جو ہین ثابت اُنھین نہین گردش | جو ہین گردندہ وہ ہین صرف روش

اپنی اپنی جگہ ہین سب ممتاز — ایک کو ایک سے نہین ہے نیاز
سب رہینگے یونہین قیامت تک — تا قیام زمان و سقف فلک
نور بار جہان ہے مشعل ماہ — روشنی بخش چشم و نور نگاہ
کیا خدا نے دیا ہے صنعت نور — جس سے ہوتا ہے چشم دل کو سرور
صاف روشن ہی اُس سے صحن فلک — تا زمین اسکے نور کی ہے چمک
کچھ عجب صنعت خدا ہے یہہ — لائق دید ماجرا ہے یہہ
شام سے تا بہ صبح جلوہ کنان — ہر جگہ ہے جہان تلک ہی جہان
ہے کبھی آفتاب کی صورت — صاف روشن ہے پرتو قدرت
شرق سے غرب تک روان ہر روز — جو کہ اول مین تھا وہی ہی ہنوز
کیا کرے انکشاف اِسکا بشر — جسکے رخ پر ٹھہر سکے نہ نظر
ہر مبصر کے عقل و ہوش ہین گم — کیا کہین جز سکوت ہم اور تم
باخشوع و خضوع وقت سحر — مرغ تسبیح خوان درختون پر
کہین کرتی ہے فاختہ کو کو — اور کوئی لا الہ الا ہو
شغل حق سرّہٗ ہے قمری کا — اور کہین عندلیب نغمہ سرا
ذکر اُسیکا اُسیکی ہے تسبیح — لب ہر مرغ پر بہ لحن فصیح
عشق گلشن نہ الفت گل ہے — دل سے شیدا اُسی پہ بلبل ہے
ملتمس ہین نہال ہو کے درخت — تو نے ہمکو عطا کیا وہ رخت
کہ گریبان سے لیکے تا دامن — ہی جناب خضر کا پیراہن
تو نے سرسبز کر دیا ہمکو — ہی نہ دنیا تھا وہ دیا ہمکو
برگ ناطق ہون گر بشکل زبان — حمد تیری نہ ہو سکے یزدان
کس سے چارہ سواے خاموشی — عبد کو چاہیے نہ حق پوشی
گل گلشن بھی تجھہ ہین مفتون — پیرہن چاک صورت مجنون
جبر اپنی نہ ہے بدن کا ہوش — اور اگر ہین تو ہین سراپا گوش
گر بھرے کان ہین ہوا تیری — بلبلین جب کرین ثنا تیری
اشک آنکھون ہین ہو بھرے شبنم — ہمہ تن ہون یک قطرہ تو ہی بحر کرم

چشم گل مین ہو آبرو میری — پر اعانت کرے جو تو میری
تیری رحمت سے کامیاب ہون — بادۂ ساغر گلاب رہون
نہ کبھی باغ سے ہون آوارہ — رہون نرگس کی آنکھ کا تارا
اور یہ ہے مدعاے بلبل زار — اے کشایندۂ در ہر کار
تو ہے فریادرس غریبون کا — حکمت آموز ہے طبیبون کا
ہون مین بیمار بڑھ کے نرگس سے — عرض تیرے سوا کرون کس سے
وقت مشکل ہر دادرس تو ہے — ناکسان جہان کا کس تو ہے
کوئی سنتا نہین غریب کی آہ — جز تیرے کوئی اے میرے اللہ
تو ہے غفار مین ہون سینہ فگار — لاوبالی ہے تیری ہی سرکار
حامی گل میری حمایت کر — مرحم زخم دل عنایت کر
قرص بہ وعین کی طرح نالان ہون — شکل بلبل بہت پریشان ہون
ہر یہی وقت دستگیری کا — داغ غنچہ دل کو ہے اسیری کا
حسن پر فصل گل شباب بہار — زلف سنبل کا سر بسر ہے نکھار
یہ سبق ہے زبان زد سوسن — آؤ رندو ہے باغ پر جوبن
پھر بھلا موسم بہار کہان — پھر یہ گلشن مین آبشار کہان
موسم گل بہت غنیمت ہے — چار دن یہ چمن مین صحبت ہے
سیکڑون اسکو مغتنم جانو — میرا کہنا بگوش دل مانو
گل کے دن تم کہان بہار کہان — آج دل کے نکال لو ارمان
الغرض جملہ ساکنان چمن — صرف عشرت ہین بے ملال و محن
مین فقط ایک مشت پر نالان — میرے رونے پر گل بھی ہین خندان
غم سے ہون دلگرفتہ غنچہ صفت — ایسے موسم مین مورد الفت
کوئی سنتا نہین فغان میری — کہدو رب دو جہان میری
روز رہتا ہے تاک مین صیاد — جان کب تک بچائے یہ ناشاد
باغ جوبن پہ اور یہ جوش بہار — سو طرح سے عروس گل کا سنگار
دل مین صیاد کی طرف سے باک — آشیانے کی باغبان کو تاک

شکل تصویر مین ہون سکتے مین
کیا میری جان ہے دو عالم مین

مثل گل بوستان کی پیدایش
روز میلاد سے ہے یہ خواہش

آنکھ کھولتی ہی شکل گل دیکھون
مر بھی جاؤن تو بوستان مین ہون

باغبان کو عبث بغاوت ہے
صفت صیاد کو رقابت ہے

ہے اُسے فکر خانہ بربادی
غرض اُنکی قفس کی آبادی

دو یمین و یسار ہین دشمن
دشمنِ خانہ ایک ایک رہزن

اِنکے ہاتھون سے دے امان مجھکو
جلد خلاق دو جہان مجھکو

تونے گلزار کی خلیل پہ نار
خُلّتِ خاص کو کیا اظہار

سارے انگارے بن گئے اولے
برف سے سرد ہو گئے شعلے

تونے جو وقت کی کلیم کی عون
نیل مین غرق ہو گیا فرعون

غرق سے ایک کو ملی نہ مفر
طعمۂ ماہیان ہوا لشکر

استخوانون کا بھی پتہ نہ لگا
قہر سے تیرے تا بہ تحت ثرےٰ

دفعتاً غرق جب ہوا وہ غول
تب گیا دعویِ خدائی بھول

ایک تختہ پہ جب بہا شدّاد
رحمتِ خاص سے ہوئی امداد

کوئی اُسدم شریک حال نہ تھا
غیر غرقہ کوئی مآل نہ تھا

کون دیتا یہ آبرو اوسکو
امن دیتا اگر نہ تو اوسکو

یہ بھی اولیٰ ہے تیرا لطف و کرم
کیا تعمیر اُسنے باغِ ارم

جان دی کرکے ہمسری تیری
توبہ توبہ برابری تیری

تو ہی قادر تو ہی توانا ہے
سارے عالم نے تجھکو مانا ہے

یونہین کتنون کو تونے شاد کیا
نامرادون کو بامراد کیا

ہے محیط جہان عطا تیری
کیا کوئی کرسکے ثنا تیری

ہو تمام اس پہ بھی نہ تیری ثنا
ارض کاغذ مداد ہو دریا

یزدان بی نیاز را فراوان ستایش و خداوند بی انباز را هزاران هزار نیایش که زبانم
را قوت گذارش و خامه ام را نیروی نگارش بخشید اندیشه های باطل از فراز خاطرم
رنگ سخن

بدارم و بجدا

ازگلهای بو

دماغم از روائح عطر بیز ریاحین معنی رشک طبلهٔ عطار الله الله سخن را چه پایهٔ فراتر داده
و بارگاه عظمتش را از کجا تا بکجا برافراخته مشامی که از شمایم سخن بوی نشمیده چون دیده ایست
که نوری ندارد و گوشی که ترانهٔ معنی نشنیده چون چشمه ایست که آبی نیارد سخن چشمهٔ آبی است
که گلشن دل را طراوتی و نضارتی بخشد و سخن جان بخش نسیمی است که غنچهٔ دلها را گل گل بشگفتن آرد
ملوب همکنار است و مشتاقش مدام از بادهٔ سرور سرشار
ین عروس

نماند ؛
نه سرماند نه خرد مال و فی اسپ ؛ نه شوکت ماند و نی مال و حسب ؛ تأسف بهر مال بی بقا چند ؛
اگر خواهی بقا دل در سخن بند ؛ که معمار بقا مال و بدن نیست ؛ بقا در هیچ چیزی جز سخن نیست
ازینجاست که این شوریده زبان ژولیده بیان که به درگاه رشاد بن راجه و هلیت اسی
بن راجه پرم دهن زبان زد روزگار است در سر نهاد که جشن بصحبت شاهدان سخن

بدیگرے مالوف نگردد و غیر از لعبتان معنی بدیگرے دل ننہد باستواری این راے
صواب اوقات خود را بہ مجالست سخن و موانست این فن بہر نحو صرف کردم و غیر ازین
براہے دیگر قدم نزدم تا آنکہ بتالیف و تصنیف تاریخی مبسوط مشتمل بر واقعات سلاطین ہند
اتفاق افتاد و باین شغل خطیر اشتغال خاطر دست بہم داد ہنوز دل ازین کار و پا ازین ہنجار
برنگرفتہ بودم کہ سوداے دیگر بسرم افتاد و خواہش خاطرم بگذارش سوانح بزرگان و وقائع
نیاکان شورے و شغفی دریافت ہرچند کہ از مدتی این آرزو در دلم بودی و آتش این
تمنا کالای صبرم بسوختی اما از بدنفسی ابناے زمانہ و ناتوان بینی این طائفہ فرومایہ کہ
اظہار مفاخر و معالی نیاکان و تبیان مدارج و مناصب ایشان را سرمایہ خودنمائی
شمارند و بخودستائی منسوب سازند خود را باز میداشتم و پا درین وادی خطرناک
نمیگذاشتم درین ہنگام کہ این شوق نشاط افزا روز بازارے و ہواے این تمنا را در
دماغم گذارے بود ہمان اندیشہ ہا زنجیر پای بیانم و ہمین وسوسہ ہا سرمۂ زبان گفتارم بود
ناگاہ از گورنمنٹ سرکار انگلشیہ بارسال حسب و نسب و کارنامہ ہاے نیاکان فرمانی
وامر والاے شاہنشاہی بتاکید تعمیل این فرمان نقش پذیر نفاذ گشت شاہد آرزو رخ نمود
عروس تمنا بکنار آمد تا بہ تصمیم ارادۂ پیشین و بہ تعمیل فرمان این دولت ابد قرین کمر ہمت
چست بستم و از نامہ ہاے باستانی واقوال بزرگان گرامی مختصرے و مجملی بلکہ یکے از ہزار
واندکے از بسیار بزبان اردو نوشتہ پیشکش بارگاہ این دولت ابد مدت کردم من بعد
بجہت نشاط خاطر دوستان و یادگار رہاے نام نامی نیاکان بقالب فارسی درکشیدہ
داخل این شکرنامہ نمودم قطعہ

امید کہ این نامہ گرامے گردد	مطبوع جہان بدوستکامے گردد
از یمنت قبول ارباب خرد	نامے ماند چنانکہ نامے گردد

آغاز ذکر نیاکان

از دیرگاہ بزرگان این دودمان و نیاکان این خاندان بسرزمین خراسہ ضلع گونڈہ
توطن داشتہ داد کامرانی و فراغبالی میدادند و گرامی انفاس بمشاغل دولت و امارت
میگذرانیدند ہنگامیکہ حضرت نصیر الدین محمد ہمایون سریر آراے جہانبانی و وسادہ

پیرای دولت و کامرانی شدند رای پورنچند جد دوازدهم این نامه نگار را بسبب واقعه
عبرت افزا رتن پانڈے هوای ترک وطن در سر پیچید تا باستواری این عزم بالجزم با بسیاری
حشم و خدم در پرگنه سیلک آمد و قطعه زمینی گرفته رخت اقامت انداخت و شارستانی
که مانا بهارستانی بود بنام نامی و اسم سامی خود اساس نهاده به پورنیا موسوم فرمود
پسرش رای کهیم چند در عهد معدلت مهد حضرت خدیو کیهان جلال الدین محمد اکبر شاه
به داروغگی ڈیوڑهیات بادشاهی بلند پایگی یافت و از والاهمتی تقریب جگی فرموده بوام
بذل و ایثار بر مردم کشور و طوائف انام و خواص و عوام را از زرپاشی مالامال نمود از آن
جمله نه من طلای ناب به طائفه براهمه بخشید و خطاب نونیا پانڈے بر گرفت پس از وفات
این والاتبار پسرش رای غریب داس بعهد حضرت نور الدین جهانگیر شاه بو تابع گکا
چار دانگ هندوستان کارروای خلائق آمد این یگانه روزگار بسیاری ریاست به
فتحپور بسوان که از توابع پرگنه سیلک است فراهم آورد و بساکاخهای دلکشا و نشیمن های
دلفریب بنا نهاد و شگفت آنکه هنوز با وجود انقضای دوران و امتداد زمان بیت

از نقش و نگار در و دیوار شکسته — آثار پدید است صنادید عجم را

فرزندش رای پرمانند که در هوشمندی و کاردانی پایه فراتر داشت بهمین تقرب خدمت
حضرت صاحبقران ثانی شاهجهان بادشاه غازی جاگیری به پرگنه متهرا بر گرفت و
منشورش بر تختهٔ مسی یافت که دران شبیه حضرت صاحبقران ثانی و رای معزی الیه تصویر کرده
بودند بصورتیکه آنحضرت کاغذی در دست گرفته بایشان می دهند و مضمون عطای جاگیر
بر گوشه آن تحریر است الحق این انموذجی از عطیات ربانی و مواهب سبحانی بود که بادشاهی
گیتی پناهی جم اقتداری بایشان کرامت و ارزانی فرمود اغلب که در جرائد پیشین و صحائف
باستانی از اینچنین فرامین شگرف و مناشیر بدیع نشانی نباشد پس از وفات رای پرمانند
پورش بختن داس فرزندش رای بکرم سین و خلفش رای ڈالچند یکی پس از دیگری
بمناصب و جاگیر کارروای دولت ماندند چون نوبت به رای لکهمن لال رسید از گردشهای
این سپهر دوار و بوقلمونی زمانهٔ ناهنجار نادر شاه قهرمان ایران که بادشاه غداری
و قهاری و در جهان شکری و دل آزاری سفاکی و بیباکی بود چنانچه اهل ایران در شان او
گفته اند ع زشتی اعمال ما صورت نادر گرفت به تقتل و غارت هندوستان متوجه گردید و بعد

جنگ پانی پت مظفر و منصور بمستقر الخلافت دهلی رسیده قتل عظیم کرد سی هزار کس از صغیر و کبیر
برنا و پیر طعمه تیغ بیدریغش گردیدند دران وقت از سکناے دهلی آنانکه درین طوفان
جانستان جان بسلامت برده بودند دلی دونیم و خاطرے پراز امید و بیم داشتند راے
لکهمن لال نیز خایف و مغلوب هراس بوده عزیمت ترک دهلی مصمم ساخته بود متقارن انحال
میان ابو النصر مجاهد الدین احمد شاه هندوستان و نواب وزیر الممالک منصور علیخان
بهادر صفدر جنگ باغوای عماد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ صحبت بهمزده
گردیده معامله طوالت کشید هنگامه زد و خورد گرم و صدای گیرو دار بلند گشت درین آشوب
بسیاری جانها بباد و خانمانها تباه رفتند آبی نبود که این آتش جهانسوز را بر نشاند و سیلابے
نبود که بناے این فتنه را از پا در آرد ازانجا که دانش و فرهنگ را پایه فراتر نهاده و متاع هوش
وخرد را قیمتی دیگر داده اند بنابران نواب وزیر الممالک از عقل خداداد همان مصلحت دید
که بساط جنگ در نوردیده و ازین صحبت ناسازگار کناره برگزیده بملک اوده مقر
حکومت خود عطف عنان فرماید و لواے حکومت بالاستقلال دران سرزمین جنت آئین
برافرازد بدین عزیمت درست از میدان جنگ برخاسته و خلعت از بادشاه گرفته
رایات عالیات بطرف ملک اوده برافراشت راے لکهمن لال که از پیشتر مورد اشفاق
نواب وزیر الممالک بود و از مدتها اراده ترک دهلی در دل داشت سعادت همرهے
اختیار نمود و به بشاشت خاطر و شگفتگی باطن به اوده آمده رخت اقامت کشود تا حیات
بتقرب نواب وزیر الممالک بکمال عزت بسر برد او سه پسر داشت راے کنور سین - راے
هیم چند - راے سیوک رام - از - راے هیم چند - راے جیسکه راے قدم بعالم شهود گذاشت
و از راے سیوک رام - راجه گوردهن لال - راجه رام دهن - راجه پرم دهن - راجه نارائن دهن
بوجود آمدند که ذکر این والا پایگان برجاے خود خواهد آمد راے کنور سین در عهد
وزیر الممالک نواب شجاع الدوله بهادر اسد جنگ به جگیرداری سندیله و فتح آباد
بلند پایگی یافت و در قصبه رحیم آباد رخت اقامت انداخته بامر حکومت اشتغال ورزیده
چندی عمارتے مختصر در قصبه سندیله تعمیر کرده توطن گزید از انوقت استقامت مستقل
بدین قصبه بظهور آمد راے جیسکه راے خلف راے هیم چند بعمر شانزده سالگی از علوم
عقلی و نقلی بهره یافته در عهد وزیر الممالک نواب آصف الدوله محمد یحیی علی خان بهادر

مبرجنگ بواصلیاقی نویسی ممالک محروسه بهره اندوز بفاخر گردید درین عهد ریاست
بسیار فراهم آورد و منازل لطیف و قصور دلفریب و ایوانات دلربا و نشیمن های دلکشا و
باغات نزهت افزا در لکهنو و سندیله تعمیر ساخت و سه ریاست علاقجات یکی به مرادآباد دوم
به باڑی و سوم به سندیله بهم رسانیده دایرهٔ حکومت فراخ تر گردانید بهادرین اثنا نواب وزیرالممالک
را روزگار بسر آمد و زمانهٔ غدار بادهٔ اجل بجام حیاتش ریخت نواب وزیر علیخان جنت و
فردوس آرامگاه وساده وزارت برآراست و بمقتضای نشهٔ جوانی و غرور برنائی که
عقل تامل اندیش و نگاه ژرف بین نداشت با ارکان دولت به ستیزه و آویزه رو آورده
جهانی را بشورش انداخت کارپردازان سلطنت و اعیان مملکت همزبان و همداستان
شده باستیصال دولتش کمر بستند و نواب گورنر جنرل کشور هند را جهت تنظیم و تنسیق این آشوب
طلبید شدند و تیکه بیت الوزارت لکهنو مخیم سرادقات اقبال نواب گورنر بهادر گردید منتظمان این
دولت محضری بعزل نواب وزیر علیخان نوشته بمهر اصاغر و اکابر مزین ساختند چون
پیش رای جیسکه رای آوردند ایشان از غایت خیرسگالی و حق شناسی از دستخط ابا
نمودند و گفتند که انصاف ازمعنی چگونه پسندد که کسی بعزل ولی نعمت کمر بندد و امید نیکی از دنیا
و عقبی بدارد بالجمله نواب معزی الیه در همان هفته از امر حکومت معزول شده بدست حکام
انگریزی اسیر گردید و نواب وزیرالممالک یمین الدوله ناظم الملک سعادت علیخان بهادر
مبارزجنگ برادر خرد نواب آصف الدوله بهادر از بنارس با دولت و اقبال به
لکهنو سعادت نزول فرموده متمکن وساده فرماندهی شد همان روز رای موصوف از وسوسه
اندازی اهل غرض و شعبده پردازی ارباب حسد مغلوب هراس گردیده بطرف بنارس
گریخت دلاوری لرزان و خاطری نژند غربت و کربت اختیار نمود از انجا که امر تقدیر بران رفته
بود که او بمعارج دولت و اقبال و مساعد عز و اجلال صعود نماید و جهانی از مائدهٔ فواکه نگارش
زله ربای نعمت گردد بنا بران روزیکه این فرزانه خدیو بجلوس میمنت مانوس بار عام داد از
جمله ارکان دولت ایشان را حاضر نیافته از مقربان دولت می پرسد که رای جیسکه رای
کجاست مهاراجه تکیت رای و نواب تفضل حسین خان و سرفراز الدوله که بمخالفت و مخاصمت
کمر بسته بودند بمضامین دروغ و بمضمون فصیح و بلیغ بیوفائی و بی آزرمی ایشان معروض میدارند مگر این نمیدانند

چراغی را که ایزد برفروزد — هر آنکو تف زند ریشش بسوزد

تارزم برگران مایگی خرد و والاپایگی دانش این فرزانه خدیو که هرچند منافقان تخریب رای
موصوف زبان ورزبان گشته و قبا و قباباقته زبان جسارت میکشایند سبب مزید حسن ظن نواب
وزارت مآب میگردد و در رهان دربار عام بزبان اقدس میفرمایند که مرا از کردارهای گذشته
او اصلا تفحص و تعرضی نیست فرمان اشرف بطلب او صادر گردد تا بجمعیت خاطر رسیده مشرف
بملازمت و مشتغل بکار این دولت شود چون این کلمه از زبان اقدس برآمد بی آزرمان
زبان گفتگو بربستند و حاسدان بکنج خمول نشستند هنگامهٔ شورش مخالفان بر خموشید و زمانه از
مخاصمت برآسود تا نوید طلب فرمانروای عهد در رسید غنچهٔ آرزو بشگفت شام غم را
سحری بردمید آب رفته بجو آمد چشم رمد رسیده نوری یافت با خاطری فراغ و دلی
باغ باغ بقدمی آستان در رسید و بسجود درگاه سربلندی یافت و بنوازش خسروانی
کام دل برگرفت از انجا که نواب وزیرالممالک ازین جماعت موجوده که هر یکی رکن رکین
و پایه های اعظم این دولت صولت قرین بودند غباری بخاطر داشتند بنابران تفضل حسین خان
را بسفارت کلکته رخصت فرمودند و سرفراز الدوله بهادر را چندان در کار و بار مملکت
تنگ گرفتند که او در خرد مدت بعوارض مبتلا گردیده نقد حیات بخازن حقیقی سپرد و مهاراجه
تکیت رای که باقی ماند او را از خدمت معزول و جایدادش بالتمام ضبط فرمودند و راجه
جهینگه رای را که بدیانت و امانت و محرمیت درگاه امتیاز تمام داشت و متواتر عیار سنج
خدمات او شده بودند بشرف اعتبار مخصوص ساخته بمنصب جلیلهٔ دیوانی اعزاز و امتیاز
بخشیدند و بمرحمت سروپای خاصه قامتش برآراسته موتمن و مستشار گردانیدند این معامله
شناس روزگار چون عاطفت خسروانی بحال خود چنین دید از کاردانی و خیرسگالی که سجیهٔ
رضیهٔ او بود تمشیت مهمات بکمال تعمق و ژرف نگهی پیش گرفت و از غایت حسن خدمات نواب
وزیرالممالک را شیفتهٔ خود ساخت مقارن انجال ملک اوده و انتزبید درمیان نواب
وزیرالممالک و سرکار انگریزی از دست رای موصوف انقسام یافت علاقهٔ مرادآباد بوجه
توسل سرکار نواب وزیر در ریاست بارهی بسبب نقصان کثیر از خود بگذاشت و ریاست
سروین بڑاگاؤن را که تا امروز تحت حکومت است باشتمال دیگر دیهات فراسخی بخشیده وثیقه
استمراری این ریاست بدستخط و مهر نواب وزیرالممالک بدست آورد و تنکار دوازده هزار
روپیه بنام راجه گودهن لال برادر خود حاصل ساخت و دیگر ریاستها که بهم رسانید

و از زر و دولت و اسباب شوکت و حشمت هر قدر که فراهم نمود تا چند گویم ع شب کوتاه و قصه بسیار
است و رای موصوف علاوه دیگر صفات طبع نیز موزون داشت بسیاری شعرای نامی و فصحای
گرامی در عهد عیش بسلک ملازمت امتیاز داشتند بسا کتب بنام نامی او نوشته اند از وست

کجا این نازنین پیکر ز مصر ناز می آید		که یوسف در رهش از دیده فرش انداز می آید

از آنجا که در پایان عمر رای معزی الیه از جلیه بصارت عاری شده بود بنابران راجه
دیاکرشن کایته سکسینه را که در دفتر دیوانی بتعلیل وجهی مامور و آثار رشد و کاردانی از جبین او
واضح و لائح بود به پیشدستی خود برگزید تا بعد وفات ایشان او بعهده جلیله دیوانی رسید بالجمله
چون هنگام وفات رای موصوف فراز آمد متروکه خود از نقد و جنس به تعداد هفت کرور
روپیه نوشته بدست فیض الله خان خدمتگار پیش بندگان جناب فرستاد و معروضداشت
که اکنون آفتاب عمر این خانه زاد لب بام است اندیشه ها دارم که پس از من عزیزان و اعقابم
بمطالبات سرکار و محاسبات این دولت ابد پایدار در خارستان بلا نیفتند و بعتاب سلطانی
که نمونه قهر ربانی است گرفتار نیایند امید وارم که در حیات این خانه زاد بضبط اثاث البیت
فرمان رود گویند که چون این عرضداشت بحضور نواب وزیر الممالک میرسید از فرط عاطفت
و شفقت تاسف میفرمایند و ناصیه عرضداشت را بحکم معافی جا نداده و وعده پرورش و ثنا افزایی
می سازند تا آنکه رای ممدوح بعد ادراک نوید بخشش و بخشایش داعی اجل را لبیک اجابت
گفته بندگان حضرت راز وقوع این واقعه حیرت افزا تو زع خاطر دست داد از غایت
قدرشناسی دو شتر چوب صندل از کارخانجات بادشاهی مرحمت فرموده عاطفت
خسروانی بر سایر مخلصان و بندگان ظاهر فرمودند این واقعه پر اندوه بتاریخ بست و پنجم
رجب سنه ۱۲۱۲ هجری بر روی روز آمد بیت

دنیا خرابی است کش عدم تعمیر است		صید اجل است گر جوان و رپیر است

این واقعه پژوهه خرد پناه به مزاج شناسی و کاردانی و معامله فهمی پایه فراتر داشت و در
خیر سگالی و بهی خواهی این دولت رقم یکتائی می نگاشت نواب سعادت علیخان که کشور کشای
با دانش و فرهنگ و فرمانروای با هوش و خرد بود همین آثار رشد و کاردانی در و یافته بمدارج
اعلی برگزید و منتهای شفقت خسروانی اختصاص بخشید هر چند که قاعده مستمره این دولت بضبط
جایداد وی ساعی بود اما بنظر حقوق خدمات و مزید تقیدات همه بگذاشت و بمزید رحم و کرم معاف

و مرفوع القلم فرمود الحق چندان مورد نوازش و عنایات ولی‌نعمت بود که اکثر بخلعت‌های گران‌بها
سربلندی می‌یافت و تحایف بوقلمون مخصوص مرحمت گردید از تفضلات و نوازشات خسروانی
مذکور است که در سالی جشن کتخدائی مرشدزاده منعقد گردید از غایت کهترنوازی و عزت‌بخشی
رای موصوف را بمراسم نوید برادرانه محفوف عاطفت ساختند او سپاس‌گذار این موهبت
کبری گردیده بسامان خود پرداخت و بضرورت اشتراک این جشن هواے خرید ارسے
هواداری که در یکی بازارهای بیت‌الحکومت بتکلف تمام تیار ساخته بودند در سرشاد
مردمان فرستاد تا بقیمتی طی کرده با آهنگ آوردن بودند که در بین اثنا مردم مرشدزاده
بیرسند و بجبر و تعدی آنرا خرید کرده بدولتخانه مے برند یعنی برخاطر ایشان بس گران آمده
غایت ملال دست بهم داد چون بر تفقدات بندگان حضرت و حسن خدمات خود نازها داشتند
پس بجهت اظهار ملال خود را شریک محفل بهشت مشاکل نساختند نواب وزیرالممالک چون
سبب غیرحاضری ایشان از مقربان دولت بشرح و بسط دریافت فرمود از غایت قدردانی
هوادار مذکور از مرشدزاده منتزع کرده بلاقیمت بایشان کرامت نمود رای موصوف گرانبار
این مرحمت عظمی گردیده بسجود قدسی آستان جبین اخلاص منور کرده بدعای ترقی عمر و دولت
زبان برگشاد الحق هر کسے را که آقاے نعمت مخصوص فرمانرواے وقت اینچنین مرحمت و شفقت
فرماید اگر هزار جان داشته باشد فدای راه او سازد بر جای خود است از آنجاست که رای
موصوف خود را در کارهای ولی‌نعمت همه تن محو کرده بود و بمیامن اینچنین خیرخواهی و خیرسگالی
اساس دولتش هنوز برجاست و با وجود وزیدن صرصر بلیات تا حال شمع ریاست دودمان
دولتش روشن و فروزانست امید که از افضال ایزد بیهمال و بمیامن حسن اعمال این خجسته
خصال بنای این دولت و نام نامی آن والاهمت استوار و پاینده ماند بیت

چه می‌گفتم و با که پرداختم	کجا بود اشهب کجا تاختم

چون رای مغفور فرزندی نداشت بنابران تمامی اموال متروکه او چه از نقد و جنس و چه
از ریاست و املاک همه بفرزندان راے سیوک رام که برادران عم‌زاده او بودند
رسید و امر ریاست به راجه گوردهن لال قرار گرفت و خلعت ماتمی از حضور پرنور مرحمت
گشت در سنه ۱۲۴۲ هجری خلعت چکله‌داری سندیله و ملیح آباد و بانگرمئو و بیگانون و موهان و
کاکوری و لکهنو خاص با علم و نقاره مرحمت شد و بعهد سلطان ابوالمظفر معزالدین

غازی الدین حیدر بادشاه اوده از خطاب راجگی نسلاً بعد نسلٍ و نظامت سرکار
خیرآباد مع جیغهٔ مرصع و سپر و شمشیر و نالکی و پالکی و فیل سواری خاص و علم و نقاره محفوف عاطفت
بادشاهی و مشمول نوازش نامتناهی گشت و راجه پرم دهن جد این نامه نگار به چکله داری
محمدی مفتخر و مباهی گردید و راجه نراین دهن به چکله داری سیتاپور و کهیری گدهه اطراف
شمالی و رای گلاب رای به چکله داری بسوان و باڑی سر امتیاز برافراشت ندرت
مدید ریاست سروین برا گانون و نظامت خیرآباد و محمدی و باڑی و بسوان و سندیله و ملیح آباد
و بیهر گانون و بانگرمئو و موهان و کاکوری و لکهنئو خاص و بیسواڑه و فتح پور و جهانگیرآباد و کرسی
وغیره رونق افزای این دودمان و حیرت بخش دیدهٔ نظارگیان بود شوکت و حشمت این
خاندان تا بجای رسید که هنگام سواری دوازده دوازده نقاره اسپی پیشاپیش میزدند
و از کثرت سپاه و فوج بهر سو که میگذشتند گذر مور دشوار بود و بافضال ایزد متعال بهر طرف
که رو می آوردند فتح و نصرت دست بسته باستقبال می شتافت در ملک اوده جای
نماند که دران سرزمین رخش این والا پایگاهان بجولان نیامد و راجه و زمینداری
نبود که غاشیهٔ طاعت بدوش و حلقهٔ اطاعت بگوش نکشید چنانچه در سوانح این نامداران می سراید
؎ ز کهسار شمالی تا لب گنگ ؛ بزیر خاتمش چون موم شد سنگ ؛ در عهد سلطنت
ابوالمنصور ناصرالدین سکندر جاه بادشاه عادل قیصر زمان سلطان عالم
محمد واجد علیشاه بادشاه اوده کنور جمعیت رای خلف راجه گور دهن لال
به چکله داری ساندی و پالی مفتخر و مباهی گردید و در ایام حکومت با سرکشان آن نواح
جنگها کرد و کارنامه ها بجا آورد و راجه فتح چند بن راجه نراین دهن در همین عهد
دولت به چکله داری بیسواڑه سر امتیاز افراشت اکنون عندلیب خامه از ترانه سنجی
از کار گفتار دیگر زبان بکام خموشی کشیده باظهار بدائع سوانح جد امجد و پدر والاقدر
بدینسان ترجمه سرا است که راجه پرم دهن جد راقم این سطور یکی از مقربان بساط فیض
مناط بادشاهان اوده بود بهمین تقرب و شایستگی خدمات سر آستان ریاست خاندان را شاداب
تر گردانید و جمیع کارخانجات این دودمان را آب و رنگی دیگر بخشید و در ایام حکومت بسی جا
شمشیر نمایان زد و بجلدوی همچو خدمات متواتره بجلائل تفقدات بادشاهی مخصوص گشت از جمله
کارنامه های او یکی اینست که حضرت قدر قدرت سلیمان جاه نصیرالدین حیدر بادشاه اوده

بگمک یا ٹھاک امرت لال ناظم که او بایکی از راجه های کلان جنگ داشت نامزد فرمود
این یگانهٔ روزگار با مردان جان سپار و سواران خنجر گذار و آتواب اثر در دهان پا بر رکاب
گذاشت و بکوچهای طولانی خود را بر غنیم برسانید ناظم مذکور از جراتی که نداشت با وجود رسیدن
راجه موصوف پای استقامت از جا داده قرار بر فرار داد بوالاتبیه انجال مردمان این
والا تبار نیز طریق بیوفائی سپردند تا آنکه این نامور با تنی چند در میدان جرات قدم
همت افشرده و خود را جمع ساخته حمله بر جمعیت غنیم نمود و دست بردی دلیرانه و چپقلشهای
مردانه کرده علم نصرت و فیروزی برافراشت و ازین جرات و پردلی جهانی را شگفت زار
حیرت انداخت بظهور این خدمت شایسته و انکار بایسته مورد انواع مراحم بادشاهی گشت
و ناظم مفرور بعتاب سلطانی درآمده به ادای پنجهزار روپیه جرمانه مجبور گردید روایت است
که در ابتدای نظامت منور خان راجه نان پاره سر از اطاعت پیچید و بادای خراج
تن باغماض سپرد هرچند بارسال پندنامه ها پنبهٔ غفلت از گوش هوش او برآوردند و بوسائل
کاردانان لآلی آبدار نصائح بدامن حالش ریختند از انجا که کثرت سپاه و فوج و استحکام
جاهای دشوار گذار و فراوانی زر و اسباب دود غرور و استکبار در دماغش رسانیده
پرده بر چشم هوش و خرد او برانداخته بود بنابران پذیرای مواعظ دلپذیر و گرای
سخنان دلاویز نگشت بظهور این بی اعتدالیها این والا جناب از غایت غضب آشفته
با افواج جرار و سپاه صف شکن و مبارزان جانفروش و بهادران نبرد آزما و توپخانه های
آتش فگن بطرف مسکن راجه مذکور کوس نهضت نواخت و بعد طی منازل و قطع مراحل بدان
دیار پیوسته خیام برافراخت و قلعه راجه مسطور را که مامن و ملجایش بود و با مردان جان
بناموس ده ازبیشتر دران قیام داشت از چهار سو محاصره کرده بتقسیم مورچال و ترتیب افواج
پرداخت و به تضییق محصورین اهتمام بلیغ بکار برد هنوز آتش جدال و قتال باشتعال در نیامده
بود که راجه مذکور از غایت هراس نقد هوش و حواس از دست داده و صورت جانبری
به آئینه حال ندیده بتضرع و زاری درآمد و بوسائل وکلای معتبر سلسله جنبان اطاعت و فرمانبری
و آمادهٔ ادای باج و خراج گردید این والا جناب عذرات او را بسمع قبول جا داده خاطر
بر هم خوردهٔ او را دلداری و تشفی و جمعیت بخشید روز دوم راجه مذکور زر خراج همراه گرفته بملازمت رسید
و نذر گذرانیده انقیاد ها کمفوزلات نمود این والا نهاد بخلعت گران ارز قامتش برآراست

رخصت داد و خود با فتح و ظفر همدوش کامیابی و هم آغوش کامرانی مراجعت فرمود همچنین
بسا کارنامه ها ازو بر روی عالم مانده که ذکرش بسبب اطناب کلام بگذاشت ازان والاجناب
مستغنی الصفات دو پسر بوجود آمدند یکی راجه مجلس رای که بفضائل گوناگون و صفات
بوقلمون اتصاف داشت و در نزاکت طبع و حدت فهم و دوربینی و هوشمندی رقم یکتائے
می نگاشت دوم راجه دهنپت رای که پدر والاقدر راقم اینحروف است از اوصاف
فضائلش چه بر طرازم چون واسطه فرزندی درمیان است عجب نیست که ناتوان بینان
شپره چشم و هرزه درایان کم آزرم حمل بر مبالغه و تمدیح سازند اما شکر هزار شکر که اوصافش
محتاج تبیین و تفصیل نیست مروت و سیرچشمی و سخاوت و دریا دلی و کم خشمی و بسیار مهربانی
دیکروی و یکرنگی و یوسف جمالی و شیرین مقالی و بآن حشمت و شوکت عجز نهادی و بآن همه
اظهار هیچدانی انیهمه محامد او روشن تر از آفتاب نصف النهار و عالمگیر تر از نسیم عنبر بار
است در عهد حضرت سلطان عالم ابو المنصور ناصر الدین سکندر جاه بادشاه عادل
قیصر زمان محمد واجد علی شاه بادشاه اوده متمکن وساده ریاست موروثی گردید
و بحصول خلعت گران بها سر برافراخت و دست بذل و کرم برروی عالم کشاد و از رعایت
و عنایت و شفقت و عاطفت ملازمان و منتسبان و لواحقان و هرکه غیر ازان بخدمتش رجوع
آورد کسی را محروم نگذاشت از عادت خاصه او بود که اگر حاجتمندی دست سوال کشادی
و یا از دیباچه احوال کسی حرف احتیاج خواندی او را کامروای خواهش ساختی و در انکشاف
احسانات و اظهار مراعات چنانکه سجیه نامرضیه اهل این روزگار است هرگز راضی نه شدی
بلکه در کتمان اسرار و اخفاے این راز بغایت کوشیدی خدا شاهد است که اکثر اوقات
این خاکسار را در هنگام انجاح مرام مستمندان از خدمت خود دور فرموده اند تا افشای راز
نگردد و پرده از کارش نیفتد ملازمان و کهتران خود را بغایت عزت فرمودی و اگر صد هزار
خطا ازو بظهور آمدی نظر بران نه انداختی و همه را درگذرانیدی و با هرکه یکبار رعایت
فرمودی مدت العمر همان رعایت مرعی داشتی خط شکسته و نستعلیق هردو خوب نوشتے و در
تحریر مکاتیب بذل فصاحت کردی از غایت عجز و انکسار ملازمان و فرزندان خود را نیز از
الفاظ تعظیمی محروم نداشتی روزی در خدمت فیضدرجت حاضر بودم به یکے از ملازمان تحریرے
فرموده پیشم انداختند بدیدنش کلمات درخورشان مکتوب الیه نیافته بکمال جسارت نسبت

هیچ الفاظ چیزی معروض نداشتم متبسم شده فرمودند که ازین تحریر شان من چه زیان یافته‌ام از پایهٔ
قدر من چه کاست ع دل بدست آور که حج اکبرست ٭ از هزاران کعبه یکدل بهترست
سکوت کردم و سخت محجوب شدم و عهد نمودم که اگر خدا مرا هم توفیق دهد همین مسلک پیش
گیرم بالجمله از کدام کدام اوصاف او بنگارم هنگامیکه سپاه کینه خواه انگریزی از آقای نعمت
خود برگشت و بجان سگری خداوندان و خونریزی ولی نعمتان کمر بست این والاجناب آماده
جان نثاری گردیده خدمات شایسته بجا آورد و گروه باغیان که هر طرف بغارت و تاراج
میگشتند بسرکردگی فیروزشاه شاهزادهٔ دهلی در سندیله رسیده امکنه و منازل این والانهاد
را محاصره کردند و دروازه ها شکستند اندرون ریختند از اثاث البیت و نقد و جنس هرچه
یافتند دست خوش تاراج کردند و پر کاهی نگذاشتند بعد چندی که بهادران فرنگ این قصبه را
بجنگ آوردند و بدلداری بیدلان و غمخواری مصیبت زدگان کمر بستند همیشه شاد و چکلهٔ
خیرآباد که سرگروه باغیان نکبت سرشت بود بجمعیت پنجاه هزار سوار و توپخانهٔ بیشمار متوجه سندیله
شد درانوقت در کمپ انگریزی زیاده از پنج و شش صد پیاده و سوار نبود بنابران اضطراب
بخاطر این بهادران راه یافت درین وقت عیر این والانهاد تمامی امکنه و منازل خود را
که در خوبی و فراخی و استواری ضرب المثل است بدست صاحبان والاشان سپرد تا ایشان
مع فوج ظفر موج داخل گردیده مورچه های محکم بستند و اتو آب خرد و بزرگ بر جا ها مناسب قائم
کرده جنگ انداختند تا سه چهار روز این گروه نکبت پژوه به لوازم محاصره پرداخته و از
توپ و تفنگ گلوله چون تگرگ می بارید اما باوجود مساعی جمیله ازین حصن حصین خشتے
نه انداختند و بقتل تنفسی دستے نیافتند و ازین طرف شیران بیشهٔ شجاعت و نهنگان دریای
جلادت تفنگی که زدند خطا نکردند انبوهے کثیر و جمعی غفیر از صفوف اعدا برخاک هلاک افتاد و از
کشته پشته ها شد روز چهارم چند کمپنی گوره های ولایتی چون برق و باد بتدارک و تنبیه این طائفهٔ
مخذول از لکهنو در رسید و ازینطرف محصورین تیغها آخته خود را بیرون انداختند از دو سو
بسوی شورش و یورش رو آورده جماعه اعدا را بشکنجه زد و کشت در کشیدند طرفه رستخیزے
بظهور آمد ناگزیر بدسگالان باوجود جمعیت کثیر تاب جنگ این بهادران نیاورده راه فرار
و ادبار پیش گرفتند بهر سو که چشم می افتاد از کشته پشته ها بنظر می آمد و بهر طرف که نگاه میرفت جوی
خون روان و سرها چون گوی غلطان بود بالآخر نسیم فتح و فیروزی بر پرچم رایات سرکار

ابد قرار وزید و زمانه بادهٔ کامرانی در جام کشید نشاط چهره برافروخت مسرت غازه برروکشید تیغ در نیام آسود خنجر از کشاکش نجات دید زمانه ساز عشرت ساز کرده سرود بیغمی آغاز کرده ابواب مرحمت پادشاهی چون دلهای ارباب همت گشاده گردید و هنگامهٔ بخشش و بخشایش از چهار سو بلندی گرفت کارپردازان دولت و پیرایه بندان کارخانهٔ سلطنت خیراندیشان درگاه و جانفروشان بارگاه را بجلدوی جان نثاری بایندر و دولت درگرفتند و بمناصب و جاگیر و خلعت و خطاب باعزاز افزائی درآمدند درین روز مسرت اندوز این والاجناب را نیز بجلدوی خدمات علاوهٔ ریاست قدیم ریاست سروالعلت بغاوت راجه دهورهره بضبطی درآمده بود نسلاً بعد نسل مرحمت و عنایت فرمودند و خلعت گران بها قامتش برآراسته بارگاه قدردانی برافراختند و حق شناسی را پایه برتر نهادند گلبن آرزو بشگفت و نهال تمنا باردر گردید شادمانی هنگامه برآراست کامرانی دست بساغر زد قطعه

دوران به بهار رنگ و بو داد	گلدسته بدست آرزو داد
برخاست صدای کوس شادی	بنشست خروش نامرادی

چون سخن تا به اینجا رسید و از نشاط و انبساط نغمه ها و زمزمه ها بلند کرده شد اکنون از غمهای جگرسوز و دردهای محنت اندوز برخی سخن میراند و نمک بر جراحت می افشاند بر هوشمندان دوربین و دانش اندوزان عبرت گزین مخفی و محتجب نیست که این سپهر لعبت باز و این دهر نیرنگ ساز جز آنکه دلهای نامداران بخدنگ بلا بدوزد شعاری ندارد و غیر ازان که به خنجر جفا جگرهای دلاوران بشگافد کاری نیارد و در هر ساعتی طلسمی حسرت افزا برانگیزد و در هر آنی نقشی هوش ربا بنگارد گلی درین چمن نشگفته که از صدمهٔ سموم ظلمش از پا درنیفتاد و بوستانی از پیرایهٔ بهار خلعتی رنگین در بر نکرد که از صرصر خزان بیدادش عریان نگردید نهالی در جهان نرست که به تیشهٔ قهرش از پا درنیامد شمعی روشن نگردید که در ساعتی از باد جفایش خاموش نشد

این گردش چرخ پیچ در پیچ	هست اول و آخرش همه هیچ
هر سنبل و گل که روید از خاک	گردد بمرور خار و خاشاک
هر سرو سهی که باغبان کشت	آخر همه هیزم است و انگشت
از بیخ زمین نرست برگی	کآفت نرسید از تگرگی

ژرف است محیط این جریده	خاک سیه است آب دیده
صندوقچهٔ این رواق گردان	عرق است بخون نزار مردان

ازانجا که درشگفت کارهای زمانهٔ غدار وطلسم سازی این دار ناپایدار دراز نفسی کردن سررشتهٔ مدعا از دست دادن است بنابران باختصار واجمال این داستان درازمتوجه اظهار مقاصد ومطالب که پیش نهاد خاطراست مے گردد که از سال یکهزار وهشت صد وشصت وهفت عیسوی یعنی گذشته بود که ناگرفت وبای هیضه درملک اوده شیوع یافت شهرها وخانه ها ویران نمود رفته رفته شهر سندیله راهم فروگرفت وتابغایت اشتداد پذیرفت که جوق جوق مردم درین بلای بے درمان مبتلا گردیده راهی ملک عدم شدند از شدت اموات وکثرت حادثات درهرخانه ماتمی وشیونے بود درین طوفان جهان آشوب سانحهٔ پراندوه وحادثهٔ غم اندوز از مکمن بطون بعرصهٔ شهود آمد **نظم**

انگیخت مشعبد زمانه	نقشی عجب از طلسم خانه
ناگاه سحابی بهم برآمد	تاریک شبے زدود درآمد
نے غم که محیط عمر کاهی	نے غم که جهان جهان سیاهی

یعنے والا جناب - هلال رکاب - ملایک انتساب - مسند آرای دیوان امارت - نورافزاے ایوان ایالت - مهر درخشندهٔ سپهر دولت - شمع فروزندهٔ ایوان ثروت - دُرّهٔ فاخرهٔ دولت واقبال - نقطهٔ دایرهٔ فضل وکمال - شگوفهٔ بوستان دانشوری لوحهٔ نگارستان سخن پروری - نخلبند بهارستان فضل کمال - چمن آرای بوستان حشمت واجلال - بانی مبانی سخاوت وکرم - مخترع آئین لطف اعم - عقده کشاے کار فروبستگان مومیائی بخش دلهای شکستگان - مقبول قلوب عالم وعالمیان - محبوب طبائع جهان وجهانیان مرومیدان شجاعت وبسالت - شهسوار عرصهٔ جرائت وجلادت - یکه تاز معرکهٔ مردانگی عرق ریز دیوان فرزانگے - خرد اندوز دانش پناه - حق گزین - معارف آگاه - سرمایهٔ فرهنگ ودرا راجه دهنپت رای بتاریخ سوم ماه آگست بدین عارضهٔ جانستان مبتلا گشتند ارباب خدمت واعزا واقارب وملازمان ومنتسبان درگرداب تردد افتادند ونقد حواس از دست دادند از شومی طالع وناسازگاری بخت این هیچمیرز بحسب فرمان آنوالا جناب جهت حصول ملازمت وعرض بعضی حالات ریاست بحضور جناب مستطاب معلے القاب صاحب چیف کمشنر

بهادر به لکهنؤ بود دو روز که بهوش ماند بنظر اضطرابم خبرم نکردند چون مرض بشدت انجامید
حاضرین خدمت مسرعان فرستاده ازین ماجرای هوش ربا آگهیم دادند از اتفاقات پیشتر
از دو روز توحش خاطر داشتم و لبستگی‌ها که بایست نبود نمیدانستم که این وحشت از کجا است
و این وارستگی و بیتابی از چه راه است و این چند ابیات بر زبان داشتم **نظم**

این درد ندانم از کجا خاست	کز هر رگ و ریشه ام بلا خاست
جوش جگر من از چه باب است	در نبض دلم چه اضطراب است

ناگاه مردمان میرسند و ازین ماجرای وحشت افزا خبرم میدهند شنیدن همان بود
و از جا رفتنم همان از غایت اضطراب دست بدامن بیتابی زدم و خود را بدست دیوانگی
سپردم همان‌دم بسواری پالکی با معدودی و مختصری مردمان که تعلق خاطرشان کم از من نبود
ره سپر سندیله گردیدم و در راه به هیچ جا نه آرمیدم و چیزی آب و آتش نکردم مگر آفرین
بر وفاداری حمالان و ملازمان که باوجود مسافت بست کروهی مرا در دو پاس به سندیله
رسانیدند وقتیکه به نواح شهر در آمدم آنچه دیدم هیچ دشمن نه بیند و هیچ کافر نشنود از هر طرف
دریای غم و الم جوشش میزد و نعرهٔ درد و اندوه بر چرخ هفتم میرفت یکی بماتم پدر چون
صبح گریبان دریده و دیگری بغم پسر در ظلمتکدهٔ ماتم نشسته یکی بدرد مادر مهربان خاک
بر سر و سر بر خاک و دیگری بماتم برادر دست بر سینه و گریبان چاک یکی را واقعهٔ
یاران دمساز عنان صبر گسسته و دیگری را سانحهٔ خورشید طلعتان برق اضطراب بر خرمن
دل زده از یکطرف مهوشان پری رخسار به بهم زدن طره‌های مشکین و بناخن زدن
چهره‌های رنگین نشتر اضطراب بر دلهای عشاق شکسته و دیگر طرف مشتاقان فرهادمنش
بغم شیرین لبان عشوه فروش دست از حیات شسته بالجمله بمشاهدهٔ انجال کثیر اختلال بادل
صد پاره و چشم نمناک بر بالین آن مسافر منزل عدم در آمدم با چشم نیم باز بسویم دیدند و آب
در دیده گردانیدند مرا از شدت گریه سخن در زبان گره شد قریب بود که نفس در گلو تنگی کند
اما از تسکین دهی حاضرین خدمت خود را برجا آوردم و آمادهٔ خدمتگذاری نمودم روز دوم
صاحب ڈپٹی کمشنر بهادر فرمان فرمای ضلع هردوئی بعیادت این والاجناب تشریف شریف
ارزانی داشتند و داد غمخواری دادند آن روز طبیعت بحال خود بود روز سوم از شام مزاج برگشت
یعنی از اعتدال افتاد اضطراب طاری و حالت نزع ساری شد روز چهارشنبه

دو گهڑی روز برآمده بود که طائر روح پرفتوح بعمر پنجاه و هشت سالگی از قفس عنصری پرواز نموده بآشیانه جنت آرام گرفت جهانے بدرد و غم برنشست که فیاض روزگار رخت از جهان بربست عالمی بظلمتکدهٔ ماتم درآمد که حاتم زمانه سراپرده بر روی خود فروهشت کار فروبستگان و تنگناے غم شدند که عقده کشای دشوارہاے روزگار بعالم قدس خرامید حاجتمندان جامه در نیل زدند که حاجت روای روزگار یا از دائرهٔ هستی بیرون کشید طائفه اندوہے و هر گروہے شیونے بطرز خاص داشت و هنگامهٔ ماتمے آراست هرگاه حال جهانیان چنین باشد اندازهٔ دردناکی این دردمند صوری و معنوی که تواند انگاشت بخداوند ذوالجلال که عالم در چشم تیره و تار بود طرفه اندوہے بدل راه داشت سررشتهٔ استقلال از دستم افتاده بود حالتم بدینجا کشیده که انجا میده نفس نفس حالتم متغیر گردیده دمبدم اضطرابم می افزود از غایت حزن و ملال ناله و شیونی آغاز نهادم هرچه از دست برآمد بگریبان کردم یکطرف حال من و دیگر طرف دیگر فرزندان و عزیزان و ملازمان و منتسبان که خو کردهٔ عاطفت و شفقتهای او بودند چون بسمل بر خاک می طپیدند و سرها بدیوار مے زدند

غم سوخت درون یکان یکان را　　ماتمکده شد جهان جهان را
آشوب قیامت از جهان خاست　　شیون ز زمین و آسمان خاست

این واقعهٔ شرر ریز بتاریخ هفتم ماه اگست سنه ۱۸۶۷ع مطابق سنه ۱۲۷۴ فصلی روز چهارشنبه چهار گهڑی روز برآمده بظهور آمد برادرم منشی گردهاری لال متخلص به آشفته متوطن قصبهٔ ... چنین تاریخها یافتند تاریخ

راجه دهنپت رای چون رفت از جهان　　در غمش بگریست هرکس ہاے ہاے
مصرعهٔ تاریخ فضلی گفت آه　　شد ز دنیا راجه دهنپت راے وا
۱۲۷۴ف

ولهٔ تاریخ موشح

راجه دهنپت رای عالی مرتبت　　بود در حلق و مروت متصف
مثل او در همت و جود و سخا　　مادر گیتی کجا زاید خلف
نامی و ذیشان رئیس ابن رئیس　　کم کسے بوده است مثلش در سلف
پایهٔ حلمش گران از بسکه بود　　کوه در پا سنگ اخف آمد اخف
بود دریا دل چنیان کرم　　چون صدف میداشت گوهر بر کف

کرد رحلت آه در ماه اگست — ناگهان سوی جنان شد ذی شرف
نیک نیت قصد عقبی چون نمود — برد از خیر العمل با خود تحف
شوکت و شان و شکوه و تمکنت — شد ز رنج فرقتش یکسر تلف
گرم شد شور و فغان در چارسو — ناله و شیون بپا شد هر طرف
خاک بر سر عالمی کرد از غمش — در فشان از چشم تر مثل صدف
شد ز حیرت هوش از سر ناگهان — گوش کردم من چو این شور و شغف
حسرت و رنج و الم کرده هجوم — روح برلب آمد و دل شد ز کف
رفت تا چرخ کبود این تیر آه — سینهٔ صد چاک دارم چون هدف
بهر تاریخ وفات او آمد — چون عنان خامه آوردم بکف
عیسوی و سعبت و فصلی مگر — شد سنه هجری باینها مؤتلف
چون حروف سر و پا یکجا کنی — رو نما گردد یقین شک برطرف
دال در دارد اجل هجری شود — تیر فکرم بگذرد سوی هدف

دیگر برادرم شیوپر دیال مهاراجه جیکوپال سنگه بهادر متخلص به ثاقب وارد کلکته ملازم آستانهٔ دولت حضرت سلطان العالم بادشاه اوده و دیوان شاهزاده بلند پایگاه صاحب عالم و عالمیان جنرل فریدون قدر مرزا محمد ظهیر علی بهادر خلف آن سلطان والاجاه چنین گوهر مضمون سفته تاریخ

راجه ونهیت رای عالی مرتبت والا شکوه — آسمان عز و تمکین آفتاب اقتدار
بحر همت پاک طینت صاحب مجد و علا — مظهر خلق و کرم نفس و نگین افتخار
قصبهٔ سندیله بوده گرچه منزلگاه او — لیک جاه و عظمتش معروف هر شهر و دیار
حیف از ناسازی دور زمان کج ادا — حیف از کجبازی و جور سپهر فتنه کار
صبح روز چارشنبه هفتم ماه اگست — در ربیع آخرین تاریخ پنجم در شمار
انجمن اعظم امیر کامگار و نامور — شد نهان در طرفة العینی ز چشم روزگار
از سنین عمر او پنجاه و هشتم میگذشت — کز جهان عطف عنان کرده سوی دار القرار
هست الحق نیست در کل اینجهان بی ثبات — جای بستن دل نباشد منزل ناپایدار
داستان خلق و اشفاقش چسان آرم بیاد — خود فراموش کرده ام خود را ز جوش اضطرار

اوز دنیا رفت شد یکسر روان از بهر بهشت — طاقت و هوش و حواس و دانش و صبر و قرار
نیلمی رختی ببر کرد آسمان چنبری — ریخته بر سر زمین در ماتمش گرد و غبار
چون شب دیجور آمد روز روشن در نظر — یکقلم فصل خزان شد موسم باد بهار
سر بدیوار گلستان زد کعبت از جوش غم — در دل هر گل شکسته خار حسرت صد هزار
چون به کلکته رسید این واقعه در گوش من — من نمیدانم چه حالت رفت بر من ز انتشار
تاب از دل و دل ز سینه سینه از پهلو گذشت — هوش رفت از سر حواس از جای خود کرده فرار
رونمای موج دامان گشت چین آستین — بسکه گشت از عین رقت هر دو چشم اشکبار
زندگی و موت چون شد لازم و ملزوم خلق — هست این دستور از روز ازل بر روی کار
غیر تسلیم و رضا دیگر نباشد چاره — چار ناچار از شکیبائی توان گشتن دوچار
جمع شد هرگاه خاطر ناقب انگه خواستم — تا کنم تحریر تاریخش برای یادگار
از سنین پنجگانه کان همه باشد روان — صاف بالتفریق و التوضیح بر بستم نگار
چار اشک آمد پی تاریخ هجرت پیش چشم — پهر سنبت گشت کافی قطره رحمت ذوبار
بی سر و پا شد بتاریخ مسیحی این همه — حزم و عقل و احتشام و عظمت و زیب و وقار
دیگر از روی غم و رنج و عنا بین و بکا — سال فصلی و سنین بنگله آمد آشکار

شمس الشعرا سید مقصود عالم بهانوی این تاریخ ها یافته **نظم**

خوشا ممدوح دریادل کرم گستر سخا باقی — وحید العصر و پهنبت رامی راجه جعفر ثانی
هوای گلشن فردوس طبعش را پسند آمد — دو اسپه ره سپر گردید زین منزلگه فانی
چون سمت سنبت آمد دل پسند خاطر محزون — بمیدان تردد گرد رخش فکر جولانی
رقم زد کلکم ای مقصود سال انتقال او — جهان دایم بدرد از انتقال حاتم ثانی ۱۹۲۴

وله

راجه و پهنبت رامی کان حلم بود — افسر او بود و گر سرور سر انگلند
روح در تن از وصال او حزین — دل بماتم همچو بیجان پیکراند
نکته ور بهر نشان سال فوت — گرد غمخانه چو حلقه بر دراند
سال غم مقصود میگوید کنون — بشنوند آنها که صاحب جوهراند
حرف حرف ماده دریک دگر — صورت مجموعهٔ غم ابتراند
ناظمان نکته ور دانند راز — نظم و نثر جمله باهم خوشتراند

چار اشک عدد ۳۴۱
سنه ۱۲۸۶
سنه قطره رحمت ۹۶۲
مسیحی ۱۹۲۴

بهر تاریخ از حسام تیر مرگ ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ فیض و دولت خلق و خوبی بیر اند
۱۲۸۳

هرچند در آغاز ظهور این سانحه غم اندوز زندگی محال میدانستم و صبر و استقلال را دور باش میگفتم اما اندرز دوستان و تصور بے ثباتے جهان گذران مرا بمنهج مستقیم شکیبائی آورد و رضا و تسلیم اثر پذیر گشت و دل از کشاکش غم فے الجمله برآسود و خاطر غمزده قدرے تسکین یافته

بهر آنکه نزاد و بنا چار زبادش نوشید ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ زجام دهرے کل من علیها فان

خواجه حسین مروے در مرثیه وفات حضرت جنت آشیانی نصیر الدین همایون شاه از بی ثباتی حیات ناپایدار چه خوب گفته

اے دل صداے مرگ ترا هم شنیدنی است ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ صبح اجل ز مطلع عمرت دمیدنی است
چون کل نفس ذائقة الموت حکم شد ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ میدان یقین که شربت مرگت چشیدنی است
این نام زندگے که نهادند مر ترا ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ نام ترا بطرف ممانت کشیدنے است
غره مشو باین گل و بستان زندگے ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ باد خزان درین گل و بستان وزیدنی است
از گوش خویشتن شنوے کان فلان نماند ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ در گوش دیگران خبرت هم رسیدنی است

چون از سر گذشت نیاکان تلخی پرداخته آمد برے از خود نیز گویدو دلی خالے میکند که این هیچمدان در سنه یکهزار و هشتصد و چهل و شش عیسوی مطابق ماه چیت یکهزار و نهصد بکرماجیتی طیلسان هستے بر دوش گرفت و از عالم بقا بعالم فنا آمد در عمر پنج سالگی بمکتب درس نشست دو سال از شناسائے حروف و کتب ابتدائے تعلیم برگرفته بود که ناگاه راجه کور دهن لال برادر جد راقم این سطور را بعمر نود و یک سالگی روزگار سرآمد مقارن انحال پسرش کنور جمیعت رائ نیز در نظامت سانڈی و پالی طومار حیات در نوردید طرفه آشوبے پدید گشت و شرک اندوهے برروے روز آمد دیبی دین که یکے از خدمتگذاران و مقربان خدمتش بود و درین روزها بامر سرگ نیابت اشتغال داشت خاک بیوفائی بر سر خود ریخته کفران نعمتی کمر بست و مصاحبان و اهلکاران و افسران فوج را از خود ساخته خواست که بر کار خانجات کنور موصوف متصرف گردد و بامر حکومت اشتغال گیرد مسٹر لیم افسر فوج بادشاهیه که بحکم سلطانی بخدمت کنور موصوف متعین بود شرائط وفاداری و اخلاص بجا آورده آن ناسپاس حق نشناس را ازین ارادهٔ ناصواب باز داشت و

بحکمت عملی و چشم نمائی جمعیت او را متفرق ساخت و بر تمامی کارخانجات بند و بست خود نمود و
خدمتگذاران و مصاحبان را که از ایشان اندیشه یاداشت بجا بست خود آورد آن فرومایه چون
در انجا کار خود روائی ندید بر جناح استعجال به دار الخلافت لکهنؤ شتافت و وزیر کشور جهان
و ارکان سلطنت بیخت تا خلعت نظامت پوشید و بادای خراجیکه بذمه کنور موصوف بقدر اد
کثیر باقی بود متکفل گردید و با کر و فر و شوکت و حشمت نقاره نوازان بمقام حکومت شتافت و بر
تمامی کارخانجات کنور موصوف متصرف گردیده بامر حکومت اشتغال گرفت اما بمصداق اینکه

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند	نه هر که آینه سازد سکندری داند

در جزو مدت متحمل این بار عظیم نگردیده و توهمات گوناگون و اندیشه های بوقلمون در افتاده
از نقود و جواهر ثمینه و اسباب نفیسه هر قدر که توانست برداشته با ساخت یاران و دوستان
در تیره شبی راه فرار داد و بار پیش گرفت و بپاداش کافر نعمتی و [illegible] روزنه به تباه حالی گرفتار
آمده برای دیگران عبرت نامه گذاشت چون اینخبر بسامع جاه و جلال [illegible] والد مغفور بدرگاه
افلاک بارگاه طلب گشت و بعلت بقایای ذمگی کنور موصوف [illegible] باز پرس در آمد هر چند
عذرها فرمود و احوال تصرف اموال و کارخانجات [illegible] اما چه [illegible]
قبول جا نیافت تا آنکه چار و ناچار انگشت قبول بر چشم گذاشت و وزیر الممالک نواب علی نقی خان
وزیر اعظم که با این دودمان مخالفتی و خصومتی داشت فرصت وقت غنیمت شمرده [illegible]
گرد به چند هزار پیاده و سوار جهت وصول زر مقرر فرمود تا [illegible] والد منشور [illegible] بماند
باقی به ستدیه آمده تنخی و بدعت کمر بستند یکسال شورش و یورش ایشان [illegible] بود و
جهت ادای زر مقبوله فراهم میگردید و در روزانه اکل و شرب ایشان صرف میرسید در انوقت
این حیران [illegible] بخوف این ناسپاسان اندرون وثاق اقامت داشت بیرون پا
نمیگذاشت بدین صورت ادیب و آموزگار همه بیکار و من از نوشت و خواند محروم تا فتنه رفته رفته
این آشوب افزایش گرفت و این آتش بدعت بلند تر شد و از سختی و تعدی های ایشان حالت
به تنگی انجامید و ذائقه حیات تلخ آمد ناچار عزم ترک وطن و اراده رفتن به ملک انگریزی که بازار
امنی و ملجای نبود بالها تصمیم یافت اما چون سواران و پیادگان تمامی منازل و [illegible] را محاصره
داشتند بنابران تجسس رفت که اگر جای محفوظ بدست افتد آهنگ بیرون رفتن بآسانی دست
گرد هر چند که بخویشان و دوستان و غمگساران قدیم و جدید ایمائی و التجائی رفت اما [illegible]

وقت نازک بود و زمانہ حالتی دیگر داشت ہمہ ہا تن باغماض سپردند و خاک بیوفائی بر سر ریختند بہر سو کہ نظر میرفت و بہر طرف کہ چشم مے افتاد دوستی بنظر نمی آمد در چارہ سگالی بستہ بودند و ابواب اندیشہ و توہمات کشادہ

دشمنان دست کین بر آوردند	دوستی مہربان نمی یابم
یک جہان آدمے ہمین بینم	مردمے درمیان نمی یابم
ہم بدشمن درون گریزم زانکہ	یارے از دوستان نمی یابم

درین کشاکش تردد تیرہ شب را سحرے بردمید و بہ نسیم افضالش غنچہ مراد بخندید کہ گفتہ اند مردی از غیب برون آید و کاری بکند چودھری محمد امیر کہ یکے از روساے سندیلہ و ملیح آباد است و اوستاد و آموزگار سخن نیز من است مردانہ کمر ہمت کبست و بہ غمخوارے در دوستانے نشست امکنہ خود را خالی کردہ و سواریہاے متعدد بگرداگرد منزل خود مہیا نمود تا نیم شبے از دریچہ مغربی بہ عیال و اطفال برآمدہ بارادۂ کاپنور بطرف منزل ایشان گام برداشتیم بہ سازگاری وقت از سواران و پیادگان کس خبر نیافت با دلے لرزان و خاطرے پژمردہ بمنزل ایشان رسیدیم و نفسی راست کردہ سوار شدیم در اثناے راہ یکروز بہ متھورا منزل ٹھاکر گنگا بخش تعلقدار بیار میدیم فرزندان خود را باستقبال فرستاد و شرائط خدمت بجا آوردہ جمعی از جانفروشان ہمراہ داد ازانجا بہ سمیر گنج در آمدیم نرپت سنگھ تعلقدار آنجا خدمتے غریب نمود و باطاعت و فرمان برداری دلداری و غمخوارے ساخت و ہنگام رخصت او نیز گروہے از جانبازان ہمراہ داد تا ہفتم روز بہ کاپنور رسیدیم و از رنج راہ برآسودیم و این طرف بہ سندیلہ پس از رفتنم طرفہ شورشے پدید آمد و عجب تلاطم میان فوج افتاد ہمہ ہا ازین شکر فکاری حیران سر رشتہ تدبیر از دست دادہ و از منزل چارہ سازی دور افتادہ بودند ناچار بجوش و خروش در آمدہ اسپان تاختند ناقہ ہا دوانیدند کہ خبرے ازجاے بیارند تا بربرند و بگیرند چندے بی ازرمان و ناسپاسان این دیار نیز بایشان پیوستند و حقوق نعمت گذاشتہ بہ بیوفائی کمر بستند اما دستے نیافتند و کارے نساختند و برنج و غم برنشستند اینقدر البتہ ازجاے معلوم کردند کہ ذریعۂ برآمدن ایشان چودھری محمد امیر اند تا پیادہ ہا فرستادہ طلبیدا شتند ایشان با برادر خود مسلح شدہ مردانہ در آمدند و آنچہ پرسیدند ہمہ گفتند ہیچ نہفتند و کمر آن بستند کہ اگر سخنے بر زبان رانند و یا حرفی دیگر زنند خونہا

بریزند و جمعی را بکشند تا هرچه بظهور آید ناسپاسان چون معامله چنین دیدند سکوت ساختند صبر کردند و
بگذاشتند شگفت تر آنکه دران حالت که اینکار شایسته از ایشان بظهور آمد اصلا و اصله ملازمت و یا
رعایتی یا منت از ما نداشتند اما همت مردانه شان آماده این خدمت نمود که تا انقراض روزگار
بار این منت بر گردن این دودمان خواهد بود سیزده ماه به کانپور اتفاق قیام افتاد و در آنجا
ریاست گهاتم پور و اکبر پور رسبیر بر که از دیر باز تمشیت نایبان کارش سرانجام می یافت بالذات بانتظامش
اشتغال دست داد درین اثنا نوازش پادشاهی ظل رحمت انداخت نوید دستگیری جان نو تازه بقالب افسرده
دمید بوساطت افسر توپخانه سلطانی جمعیت نامه در رسید تا باطمینان بوطن مالوف رسیدیم روزیکه
خواهم رسید اعیان سندیله بجلوس تمام باستقبال بر آمدند تا بخانه آمدیم و بر آسودیم و دیدیم
بی ازرمان جفاجو دست تصرف بر اثاث البیت دراز کرده اند و هر قدر که باقی مانده بر هم و
خراب نموده اند از همه صبر کردیم و سپاس آن نمودیم که باز روی وطن دیدیم مقارن
انجال عنان سلطنت اوده بانتزاع بدست سرکار انگریزی در آمد انتظامی دیگر صورت پیدا
گرفت گورنمنت سرکار انگلشیه بنظر ترحم انداخت از ریاست قدیمه چند دیهات عطا فرمود
و حکم عطای زر محاصل کل ریاست بطریق نقد در داد و روز یکه برای اینکار مقرر بود طلسم
سلطنت انگریزی در هم شکست مجلس فرماندهی این طائفه برهم خورد و چون هنگامه غدر بلند
گشت آشوبی شگرف پدید آمد نمکخواران سرکار انگریزی به کفران نعمت کمر بستند همه از افسر
پیاده یکدل و یکرای گردیده بقتل خداوندان و کشتن بیگناهان آماده و بیوفائی گشتند
در لکهنو جرا برجیس قدر فرزند یازده ساله واجد علی شاه را بسروری برداشته بدل آزاری
و دمنخواری گشتند درین آشوب عمرم زیاده از ده سال نبود و بترک نوشت و خواند ساخته بودم تا از
بدعت باغیان اتفاق فرار از وطن افتاد و در یکی از مواضعات علاقه بادلی دو هم
صورت قیام دست داد و ران جای ویرانه که بادشتیان سروکاری و اتفاقی بود دهیا
صحبتی میسر میگردید که لختی بطرف سخن و یا بجانب علوم توجهی رود و والد مغفور بخیر اندیشی
سرکار انگریزی مشتغل بودند فرصتی نداشتند که نظر توجه بدیهم گمارند و آموزگار مصائب خود گرفتار از
باغیان عیال و اطفال را از جای بجای می برد و کجا جمعیتی بخاطر داشت که بتعلیم متوجه گردد تا آنکه هنگام امینی
فراز آمد ابواب فتوحات بر روی اهالی فرنگ گشاده گردید به سندیله آمدیم و زمانه را
بکام دیدیم تا به نوشت و خواند توجهی رفت جناب والد نامدارم بجستجوی آموزگاری

افتادند بعد فکر بسیار چودهری محمد امیر را که ذکر جمیل شان بطور بالا گذشت برای اینکار
برگزیدند از انجا که بزرگان ایشان بمناسب جلیل خدمات رفیع از شاهان دهلی امتیاز داشتند
بالخصوص جد ایشان بخطاب سردار خانی و هفتصد روپیه نانکار علاوه دیهات معزز و ممتاز بوده
در اقران و امثال بعزت بسر میکردند و درین عهد انگریزی وجه نانکار ضبط و دیهات از دست
رفته بودند قدردانی بنظر در نمی آمد که شناسای جوهر شجاعت و تدبیر برای خدمت ایشان
گردد درین قحط سال قدردانی جناب والد نامدارم عیارشناس نقد اخلاص گردیده خدمت
آموزگارے این نامه نگار بایشان رجوع فرمودند تا ببرکت تعلیمش در عرصه سه سال از علوم
ضروری مفروغ شدم و به برکت آن باین ریاست و دولت رسیدم سپاس ایشان از
زبان و خامه بر نیاید چه حق آموزگاری از همه حقوق فراتر است حقوقیکه مبادلهٔ آن به دولت
و نعمت میسر نشود و منتی که گردن از بار آن سبک نگردد همین است بوکه خدمات شایسته از من
بظهور آیند بالجمله بعمر شانزده سالگی از تحصیل علوم فراغ بهم رسانیدم مقارن انحال فرمان گورنمنٹ
انگلشیه برای تعلیم انگریزی در رسید و بعد چندی تاکید مزید گردید تا والد مغفور آموزگارے
در علم انگریزی بهم رسانیده ملازم داشتند و به تعلیمم همت گماشتند اینجانب دو سال در تکمیل
و تحصیل این علم پرداخت مقارن انحال والد مغفور در سنه یکهزار و دو صد و هشتاد و یک هجری
مطابق سنه یکهزار و دو صد و هفتاد و یک فصلی کار ریاست بدستم سپردند درانوقت کمتر فرصتی بدست
میداد هرگاه از کارها مفروغ میشدم هر قدر که میتوانستم میخواندم تا رفته رفته آشنائی بآن
علم بهم رسانیدم و بقدر ضرورت اخذ مطالب کردم هنوز کام دل برنگرفته بودم که ناگاه واقعه والد مغفور
پدر روی روز آورد غمی و المی که سراپاے خاطرم را فرو گرفت در قالب گفت نگنجد درانوقت عمر
اینهیچمدان زیاده از بیست و سه سال نبود وصیت آن مغفور و فرمان فرمانرواے عهد مرا به
مسند ریاست موروثی متمکن ساخت تا آنکه بمزید عاطفت بادشاهی بدربار لارڈ لارنس گورنر
جنرل کشور هند بخلعت گران بها معزز و مفتخر گشتم و در سال یکهزار و هشت صد و هفتاد و هفت عیسوی
بدربار قیصری از حصول سند خیرخواهی مخصوص بعواطف شاهنشاهی شدم الغرض زبان خامه
را الکلام نبرد است که سپاس عطایای بادشاهی و جزایل تفقدات شاهنشاهی یکی از هزار
و اندکی از بسیار بگذارد و شکر نعمتهای او چندانکه نعمتهای اوست چه خداوند زمین و زمان
و خدیو کون و مکان این شهنشاه عدو بند کشور کشا را تا ابد الدهر ملک ستان و جهانگیر و دشمنان

نظم

و نا سپاسان او را در حلقهٔ کمند اسیر دار اد

الٰہی تا بود ظل الٰہی — خطاب مستطاب بادشاہی
شہنشہ را حیات جاودان باد — بہارستان جاہش بےخزان باد

امروز کہ سال یکہزار و ہشتصد و ہشتاد و ہشت عیسوی است عمرم لبی و دو سال رسیدہ امید خاطر آنست کہ بقیۂ انفاس در مرضیات الٰہی بگذرند و گزین کارہا از من بظہور آیند و خدمت بزرگان و حقوق دوستان از من روا آید و از افعال قبیحہ و اعمال ذمیمہ برکران باشم ؏

یا رب این آرزوی من چہ خوش است — تو بدین آرزو مرا برسان

اکنون اندیشۂ خاطر بدان سے کشد و بیچ خاطر بران سے آرد کہ از برادران دانش نہاد و فرزندان سعادت بنیاد کہ بہترین نعمتہا و خوشترین دولتہا از جناب ایزد تعالی تقدس شانہ بمن ارزانی و کرامت شدہ بر حی سخن را نام و مختصرے برگذارم کہ سرمایہ نشاط خاطر دوستان و اسباب انبساط دلہا سے تیر اندیشان گردد چنانچہ بندے ازان بر میگوید و سخن را آسے میدہد برادر مہربانم بابرکت آقا میرزا شاہ پشاور وتخلص بہ عجیم از من کوچک است محامد و اوصاف او بقالب گفت در نگنجد و بقلم راست نیاید جامع صفات انسانی و مجموعۂ دانش و فرزانگی است خواہش نفس خود را بر رشتۂ رضاے من بستہ و نقد اوقات عزیز خود را در راہ اخلاص من صرف کردہ و در معنی شناسے و سخن فہمی پایہ قرار داد و در نظم و نثر اردو و فارسی رقم یکتائی میں نگاردہ جودت فہم را حسابی نتوان کرد کہ تا کجا است و نزاکت طبع را نتوان سنجید کہ چندان است ؏

لمی بیاورد میان من و اوست در کمال — ور چشم باغبان نشود قدر او بلند
در عمر اگر از دو سہ سالے فزون ترم — گر از درخت گل گذرد شاخ عرعرم

برخے از کلام متانت یار اد

غزل بقلم سیرده ہے آید

نہ بھولے سے کیدن بھی میرے گھر میں قدم رکھا — تمہارے اٹھانے مبتلاے رنج و غم رکھا
نہ اس تیغ مژہ سے دیدہ و دانستہ منھ موڑا — دیا خلاق عالم نے وہی جو جسکے شایاں تھا
حقیقت سے کچھ غرض باقی نہ تمنا سے کچھ مطلب — بھلا کیا آبلے پھٹنے زمین گرم صحرا سے

ہمیشہ تھے اس مشتاق کو دیدکے دم رکھا
ہمیشہ صورت مردم میرا آنکھوں میں دم رکھا
ہمیشہ صورت ابرو سر تسلیم خم رکھا
جبین میں چین مژہ میں اپنی ابرو میں خم رکھا
محبت نے کہیں کا بھی نہ خلاق کی قسم رکھا
صبا آسا زمین پر پھونک پھونکے قدم رکھا

غزل کا نجم کے شہرہ جو گوش چرخ تک پہونچا — عطارد نے وہین سنکر قلمدان مین قلم رکھا

ولہ

تیغ برہنہ دوش پہ خنجر کمر مین ہے — کیا جانئین آج کیا دل بیداد گر مین ہے
ابرو کیے تجھے سے مجھے سیکھیے دونیم — تلوار کیون حضور حمائل کمر مین ہے
پھر دیکھیو چراغ لحد مین میرے ضرور — روغن بچا کھچا جو تمھاری سپر مین ہے
یون آ بٹے مین ڈوب کے کاٹنے نے دی صدا — یارب بچائیو میری کشتی بھونر مین ہے
پرکار بنگیا ہون مین راہ تلاش مین — باہر ہی ایک پانون تو اک پانون گھر مین ہے
صیاد کیون ٹٹول رہا ہے خدا سے ڈر — گل کیا کوئی کلی بھی نہین بال و پر مین ہے
ہرگز بچائیگی مژہ یار کی خلش — بیدھب چبھی یہ پھانس ہمارے جگر مین ہے
اُس مہ جبین پہ نجم تو دل سے نثار ہے — سنتے ہین ہم کہ نجم بھی اُسکی نظر مین ہے

ولہ

دشمن ہے جو وہ زلف گرہ گیر ہماری — بن بن کے بگڑ جاتی ہے تقدیر ہماری
تنکے کے طرح رشتۂ الفت کو نہ توڑو — ثابت کرو پہلے کوئی تقصیر ہماری

تاریخ وفات جناب مستطاب راجہ دھنپت رائے

ہائے کیا آسمان نے ڈھایا ستم — بزم عشرت کو کر دیا برہم
چلی باد خزان گلستان مین — کھویا لطف بہار وائے ستم
ختم دور سپہر عیش ہوا — ہوئی آغاز گردش عالم
گل کا کیونکر نہو گریبان چاک — کرے بلبل نہ کیون فغان ہر دم
کھائے لالہ نہ کیون جگر پر داغ — نہو سنبل کا حال کیون برہم
معدن جود راجہ دھنپت رائے — چل بسے ہائے سوئے باغ ارم
حلقۂ غم مین ہمکو بٹھلایا — سر سے اپنا اوٹھایا ظل کرم
لے گئے ہمسے صبر و ضبط و قرار — دے گئے ہمکو درد و رنج و الم
خاک اوڑائی صبا نے صحرا مین — پھوٹ کر روئی باغ مین شبنم
روز روشن ہوا شب تاریک — بزم شادی ہوئی صف ماتم
دل اومنڈ آئے مثل بحر سخا — آنکھین بن گئین صاف ابر کرم
آیا کاوش پہ خنجر الماس — چبھے سینہ مین نوک نشتر غم

جیب و داماں نے چوسے دست جنون ‌‌ ‌ لیے وحشت نے جوش دل کے قدم
پائی ہر دل نے درد کی لذت ‌ ‌ ‌ کھائی اس غم کی ہر بشر نے قسم
ابر میں آیا ماہ جود و سخا ‌ ‌ ‌ ہوئے خاموش شمع مہر و کرم
پشت اقبال میں کبھی آ ئی ‌ ‌ ‌ قد دولت میں پڑ گئے سو خم
بیٹھی سو پردہ میں عروس حیا ‌ ‌ ‌ اٹھی دنیا سے آج رسم کرم
کہا دل نے یہ دیکھکر احوال ‌ ‌ ‌ بدل ریش و دیدۂ پُر نم
گلۂ روز رنج طول ہے طول ‌ ‌ ‌ نہیں آسان ہے شکوۂ شب غم
جنکو سب کے لیے فنا ہے ضرور ‌ ‌ ‌ نہ سکندر رہا جہان میں نہ جم
نہ سلیمان سا بادشاہ رہا ‌ ‌ ‌ نہ رہا اُسکا خیل اور وہ حشم
ہوش میں آؤ اتنا غم نکرو ‌ ‌ ‌ نکرو غم تمھین خدا کی قسم
رنج بے سود سے ہی کیا حاصل ‌ ‌ ‌ غم بیفائدہ ہے کیون ہر دم
شب ہجران سے لو سیاہی و ام ‌ ‌ ‌ الفت آہ سے بناؤ قلم
کسی غمکش کا صفحۂ دل ریش ‌ ‌ ‌ لے لو خاطر سے میری دیکے قسم
از سر درد و رنج و غم فریاد ‌ ‌ ‌ لکھدو تاریخ فوت اوٹھا کے قلم

کنور جوالا پرشاد از تا ہر دو برادران خرد تر است از تحصیل علم فارسی انفراغے گرفتہ باکتساب علم انگریزی اشتغالے دارد نشان سعادت از جبین او ظاہر و انوار رشادت از چہرۂ او باہر ع سالے کہ نکوست از بہارش پیدا است ؛ بوکہ در اندک روزگاری سرمایۂ دانش و ہوشمندی و دست مایۂ سعادت و ارجمندی گردد از ہمہ فرزندانم کنور جنگ بہادر کلان تر است از سنین عمرش سال دوازدہم میگذرد آثار نیک از وے تابند و امید ہاے فراخ از و برمیگیرند گر انبار امیدم کہ بدولت ریاست موروثی برسد و از حشمت و اقبال روز افزون بہرہ ور گردد و دیگر فرزندان ہنوز از مہد رضاعت برنخاستہ اما امید خاطر انست کہ بافضال ایزد سبحان و بہ برکت ارواح بزرگان ہمہ رہرو ہنجار سعادت مستقیم منزل رشادت شوند بالجملہ سپاس این مواہبت کبرے و این عطیات عظمی ندانم کہ چگونہ برگذارم و چسان از عہدہ نیایش و ستایش بدر آیم

بیت

از دست و زبانی کہ بر آید ‌ ‌ ‌ کز عہدۂ شکرش بدر آید

او تعالے عز شانہ و جل جلالہ بدام فضل و کرم خویش شامل حال این دودمان و بتوفیق خیر و ہمت بلند

ہر یکے را رہنما دار مع این دعا از من و از جملہ جہان آمین باد۔

بسم الله الرحمن الرحیم

دفتر ششم بوستان اوده

در ذکر سندیله و برگزیدگان این خطه

وقت شد اکنون که بجادوگری ‌‌‌ بازگشائیم در داوری
در قلم از سحر زبان درکشیم ‌‌‌ سحر زبان را بقلم درکشیم
برسمن از غالیه بندیم بند ‌‌‌ پیش صف مورچه زنجیر قند

برخاطر ارباب عقل و هوش و برضمیر اصحاب انصاف کوش ظاهر و پیداست که حب وطن و تعلق مسکن بر دلهای عوام الناس تصرفی عجیب و دخلی غریب دارد و جذب این نسخهٔ الفت در تاثیرش از مقناطیس و کهرباست که گفته اند ع حب وطن از ملک سلیمان خوشتر + خار وطن از سنبل و ریحان خوشتر + پس خواهش دلم بدان سر کشید که بسیج خاطرم بران رسید که چون از اذکار و گفتار دیگر واپرداختم و چمنی تازه از انواع گلهای سخن برآراستم چه خوش باشد که برخی از حقائق وطن نیز سخن برانم و از برگزیدگان و معارفین این بقعه سطری چند برنگارم تا اهل سخن بدانند که خاک این بوم بچه پایه مردم خیز است و سرزمین این دیار بچه پایه عشرت انگیز ع سرگذشت عهد گل را از نظیری بشنوید + بلبل آشفته تر میگوید این افسانه را +

ذکر آبادی سندیله قصبه غرب رویه لکهنو و شرق رویه صدر مهردوئی است مقامی لطیف

وشهارستانی هست بس غریب در تمامی قصبات اوده بخوبی وکثرت آبادی ونزهت ونضارت ممتاز خوابگاه اولیاء کرام وزاد بوم بزرگان بلند مقام است حضرت سید مخدوم علاء الدین همین جا آسوده اند هنوز درگاه آنجناب مرجع خلائق امیدگاه جهانیان است برای کیش هندوان نیز چند مکانی متبرک بوده اند مخصوص مکان ستیلا دیبی جائیست بس مقدس بسیارے اثار غریب نمایان جوق جوق هندوان بزیارت وطواف آن شتابند ونذر بالبته گو هر مقصود یابند امروز لاثانی تیتا نام بقالی از همت خداداد سرمایه بضاعت خود صرف کرده تالابی کلان ووسیع بعرض مدت ده سال باتمام رسانیده سال اتمامش که یکهزار دو صد ونود وپنج هجری است حسب استدعای او راقم این سطور تاریخش انشا کرده وبقلم خود بر سنگ مرمر نوشته است تا بر عمارت زنانه گهاٹ آن تخته را چسپان کردانند در آئین اکبری مسطور است که بعهد معدلت مهد حضرت جلال الدین اکبر بادشاه زمینداری وحکومت اینجا به راجپوتان چندیل مرجوع بود وخراجش از بست وشش لک وشش صد وهشتاد وهشت دام که نقد شصت وپنجهزار وشش صد وچهار روپیه باشند زیاده نبود اما در عهد دولت سلاطین اوده هفت لک وده هزار ویکصد وسیزده روپیه به تشخیص وتحصیل رسید اکنون در عهد دولت انگلشیه که چند پرگنات جدا گشته بدیگر اضلاع پیوستند قریب چهار لک روپیه مع مال وسوای جمع این تحصیل باقی ماند گویم که جائیست پر از لطافت در آب وهوا ومقامی است غم ربا وعشرت افزا هر سو بوستانی رنگین هست وهر جانب گلستانی نزهت آگین از اشجار میوه دار ودرختان پر برگ وبار خاطر افسردگان طراوت گیرد از کثرت فواکه واثمار مذاق زندگانی لطف پذیر سڑک ریل چنان از سواد آن در گذشته که از غایت نزدیکی سیرگاهے عظیم وتفرج گاهی لطیف است عمارتهای امراء ورؤسا بغایت خوب ونهایت مرغوب بلکه نزهت بخش دیدهٔ نظارگیان وحیرت افزای چشم تماشائیان است مخصوص عمارت این نامه نگار در تمامی عمارتهای سندیله بخوبی وخوش اسلوبی وفراخی واستواری بر همه بالاتر است در هنگامه غدر صاحبان انگلش در همین عمارت قرار گرفته تا جنگ کرده فتح یافتند هنوز بسبب ترمیم علی الاتصال رونقش بر جا است بلکه در افزایش دیگر عمارت چودهری حشمت علی تعلقدار لکرالی ورئیس این قصبه لطیف وغریب بود مخصوص عمارت کوٹهی بغایت خوب ساخته بودند در هنگامه غدر باغیان آتش زده بخاک برابر کردند هنوز هم عمارتی وسیع وکلان است وعمارت رؤسا آنجا بسیار است که ذکرش بسبب طناب کلام نگذاشت

ذکر امراء صاحبان منال وبزرگان با فضل وکمال وسخنوران نازک خیال وشناسندگان ابجد جمال

ذکر خاندان راقم این شگرف نامه

خاندان این نامه نگار باعتبار قدامت ریاست معروف دیار و امصار است محتاج استدلال
و موقوف بطول مقال نیست بزرگان این دودمان از عهد سلاطین دهلی و شاهان اوده اعزازها
یافتند و باطراف ممالک علم حکومت برافراختند و تا عهد ناصر الدین سکندر جاه عادل زمان حضرت
سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده مورد مراحم بادشاهی بوده و به نظامت اکثر ممالک
کوس حکومت نواختند و با ارباب وطن و سکنای این دیار و متوطنان اقطار و امصار رعایتهای
بی پایان و عاطفتهای نمایان کردند و با وجود فراخی دائره حکومت و درازی فراخنای دولت
دلی را نیازردند و جمعیت خاطری را برهم نکردند افسانه عظمت و شوکت ایشان اگر حوالهٔ خامه شود
یا بزبان تقریر سپرده آید پیش ناتوان بینان شپره چشم و حاسدان کم آزرم محمول بخودستائی یا افسانه
طرازی گردد اما بمقتضای لوازم سوانح نگاری و تناسب آئین وقائع گذاری وادی بیان ربایی
خامه در نوردیده ام و یکی از هزار و اندکی از بسیار لفصل چهارم داخل نموده بزرگانی که دیده
تماشا بر کارگاه شوکت و رفعت این دودمان باز کرده و یا بالسنهٔ خواص و عوام کارنامه های ایشان
بگوش زده اند خواهند سنجید که نگارنده این شگرف نامه باظهار این گفتار بچه پایه طریق اختصار
و اجمال پیموده و آنچه بود عشر عشیر آن نوشته ازینجا باصل مدعا گرایش رفت که قصبه سندیله که درین
موقع مقصود از ذکر اوست مع بیگمات و متعلقات مدتها در تحت فرمان این دودمان بود در ایام
غدر چنان که گذشت بعوض حسن خدمات و جان نثاریها علاوه ریاست موروثی علاقه سروبن گراگان
تعلقهٔ سروا از سرکار دولتمدار انگلیسیه برای دوام مرحمت و شفقت گردید اکنون ریاست قدیم و جدید
دو بخش گردیده نصف بفرزندان راجه فتح چند تعلق گرفت و نصف ریاست قدیم و جدید مع ریاست
سندیله در تحت فرمان این نامه نگار است از تفضل و مراحم شاهنشاهی چه برگذارم که علاوه دیگر
عاطفت و مرحمتهای مخصوص خود است بالاتر از همه اینکه چون ریاست این نامه نگار بسبب قرضهای
موروثی بغایت گران بود سرکار دولتمدار از غایت عاطفتهای شاهانه بحسب استدعای این نامه نگار
در انتظام خود گرفت و از خزانهٔ عامرهٔ خود زرهای قرضخواهان ادا و بیباق فرمود و با انتظام شایسته
و نظم و نسق بایسته چارچمن این ریاست را آب و رنگی دیگر بخشید ندانم که سپاس این مرحمت شاهنشاهی
چگونه برطرازم چودهری حشمت علی صاحب تعلقدار گکرانی و رئیس این قصبه عجایب ملایک صفت
و فرشته خصال بود در سخاوت و همت ید طولی داشت تا حیات جز نکوکاری کاری نکرد پنج شش سال

چکله داری این قصبه نمود دلهای مردم بدست آورد گویم که مجسم خیر و نیکی بود دلهای مردم بزنجیر
بسوی خود کشیدی و صغیر و کبیر و برنا و پیر را محو اخلاق خود نمودی ایشان و پدرم راجه و هفت پت را
در اکثر عادات مخصوص بسخاوت و همت و حلم و استقلال بایکدگر متشابه بودند و باهم محبتی کمال داشتند
محامد این مستغنی الصفات درین اوراق مختصر نتوانم نوشت در هنگامهٔ غدر همراه لشکر انگریزی بوده
جنگ ها کرد و خدمات شایسته بجا آورد و بجلدوی آن علاوهٔ ریاست موروثی علاقه جدید درجاگ
چند سال است که ودیعت حیات فرمود امروز چودهری حشمت حسین جانشین اوست بصفات حسنه
متصف و بمحامد و محاسن ممدوح در عقل و فراست پایه برتر دارد و بهوشمندی و دانشوری رقم یکتائی میگارد
کارهای ریاست خود را اصلاح و رونقی داده و ابواب جمعیت و فراغت بر روی خود کشاده منشی فضل رسول
تعلقدار جلال پور که حالش بذکر شعرا گذشت رئیس با مروت بود و بعلم و فنون لیاقتی وسیع داشت
و از وفور آگهی بر همه کارها تسلط می نمود و در جزو مدتی ریاستی وسیع جمع نمود و بعد غدر بجلدوی
حسن خدمات دیهات جدید در انعام یافت بسال گذشته جهان گذران را پدرود ساخت منشی
فضل حسین فرزندش امروز جانشین اوست مردم به نیکی یاد میکنند و آثارهای نیک می یابند
حافظ محمد شوکت علی خلف چودهری مسند علی از افاضل روزگار و ناموران این دیار است بسخاوت
و کرم معروف و بمسافر نوازی و وضعداری مشهور با ملازمان و متوسلان خود طریق رعایت و نیکوئی پیش گرفته
و با هر که یکبار رعایت نموده همه عمر رعایتش نگذاشته ذاتش درین دیار وجودش بس غنیمت است
چودهری نصرت علی خلف چودهری عظمت علی مرحوم بحلیهٔ فهم و فراست آراسته و بکسوت دانش و ذکا
پیراسته بغایت فهیم و شیرین گفتار و بنهایت حلیم و پرهیزگار از ذاتش فطری مداخل موروثی خود را توسیع
داده و از اخلاق جبلی بند بر دلها نهاده امروز در انجمن هند تعلقداران اسسٹنٹ سکرٹری است
منشی فهیم الزمان رئیس خوش لیاقت و وسیع اخلاق است ملاقات او شکیب از دل می رباید و از گفت
دلاویز صید دلها میکند در علم تاریخ و تحقیق احوال متقدمین و متاخرین یگانهٔ روزگار است اوقات
عزیز باشغال علمی میگذراند با کسے کارے ندارد صاحب ریاست و جمعیت است چودهری مبارک
از معززان و برگزیدگان این قصبه بود افسانه اقتدارش بعهدهٔ چودهرائی زبان زد سکنای این دیار
بالآخر بوجوه و اسباب کارش رو به تنزل نهاد بعد چندی ودیعت حیات نمود پسرش محمد دائم المعروف
به کلو چودهری را با سواران سلطانی منازعت رو داد چند کس را از ان میان کشته راه فرار پیش گرفت
بفرمان سلطانی خانمانش به یغما رفت و املاکش بخاک برابر شد بعد چندی او هم وفات یافت پسرش وقار محمد

بقید حیات است ریاستش از کثرت قرضداری تلف شد انچه باقی است بدست مرتهنان است باکمال
پریشانی و تنگدستی میگذراند اما بغایت رئیس مزاج و شریف طبع بوده است حالش تاسف خیز و عبرت انگیز
منشی عزیز الدین احمد اکسترا اسسٹنٹ کمشنر از معززان این دیار است در راستی گفتار و درستی کردار
و صفای معاملت و حسن معاشرت و مروت و اخلاق بے نظیر و بے عدیل است مدتها ملازمت سرکار
انگریزی نمود تا بدرجه اکسترا اسسٹنٹی درجه اول اعزاز یافت در هنگامه غدر بجلدوی حسن خدمات
موضع اٹوا بجاگیر حاصل کرد اکنون پنشن گرفته خانه نشین است بغایت نیکنام و ممدوح خواص و عوام
منشی شمس الدین احمد اکسترا اسسٹنٹ کمشنر برادر خرد منشی فضل رسول تعلقدار است بغایت متورع
و پرهیزگار و نهایت متدین و وفاشعار بعلوم و فنون لیاقتی خوب دارد و به نیکوئی و حسن معاشرت
خدا یکتائی مے نگارد چند روز است که از ضلع کهیری به نواب گنج تبدیل شد هرجا که ماند نیکنام
ماند میر محمد حسن ڈپٹی کلکٹر چند سال است که ودیعت حیات نمود بغایت سیرچشم و دریا دل بود
ایام حیات را به نیکوئی بسر برد و ازین دار ناپایدار همین سرمایهٔ نیکنامی با خود برد مذاق
سخن هم خوب داشت شعر اردو بغایت خوب گفتی و داد سخن دادی صاحب دیوان است نوبت
انطباع کلامش نرسیده شیخ مومن علیخان صدر الصدور از سکنائے این دیار و متوطنان این
گلشن همیشه بهار بود تا عرصهٔ دراز ملازمت سرکار انگریزی کرد بالآخر بدرجهٔ صدر الصدوری
رسید و بقدر ریاستی پیدا نمود چند سال است که درگذشت مولوی لطف علی برادر حقیقی
اوست او هم بسرکار انگریزی بعهده هاے جلیله مامور بود اکنون خانه نشین است مرد باخدا
و قانع و متوکل و بغایت نیکنام است سید مهدی حسن تحصیلدار امروز پنشن گرفته خانه نشین است
پدرش در عهد سلطنت اوده حاکم عدالت بود از ناموران این دیار است و به نیکوئی ممدوح
صغار و کبار مولوی جعفر علیخان میرمنشی رزیڈنٹی گوالیار بود افسانهٔ نیکوئی او چندان بسیط است
که خامهٔ سوانح نگار بضبط آن معذور و زبان بیان باظهار آن معترف بعجز و قصور بغایت مردمی
و مهمان نواز بود با اعزا و اقارب و دوست و احباب رعایتهاے بے پایان کرد و طریق تواضع
و انکسار با ابناے روزگار سپرد در آخر ایام حیات ترک روزگار کرده بوطن آمد و همین جا وفات
یافت منشی باسط علی به لیاقت و خوش وضعی بدور و نزدیک مشهور و معروف است و از دیر باز
ملازم سرکار انگریزی است تا بدرجه تحصیلداری رسید امروز هم بسرکار دولتمدار تعلقی دارد و بغایت
امین و صاف معامله و در انشا پردازی برگزیدهٔ روزگار مولوی محمد حافظ واحد علی

معین پور او امروز در ریاست این نامه نگار کار فرماست و در امانت و دیانت قدم با قدم پدر خود و است از غایت کار آگهی و هوشمندی تمشیت مهمات این ریاست به آن خوبی نموده که هر موسے تنم سپاس گذار اوست بجلدوی هیچ کاره گذاریها جناب معلی القاب لفٹننٹ گورنر کمشنر
اوده دریاد داشت خود بکلمات تحسین و آفرین او را یاد میفرمایند مولوی ضامن حسین آگه
از رؤسای شیخ زاده های لکهنؤ است اما از مدتی به سندیله رخت اقامت ریخته پدرش ... حسن علی اتالیق شاهزادگان اوده بود خامه و زبان را کجا یارا که حرفے از صفات او بنگارد
زبان را کجا نیرو که سخنی از فضائل او برگوید در علم فضل گوی تفوق از اقران و امثال ربوده و در
اخلاق پسندیده و محاسن برگزیده علم یکتائی برافراشته در تقریر جواهر آبدار از درج دهان می ریزد
و در تحریر بهار طلسم حیرت برمے انگیزد گویم که دام اخلاقش مرغ دلها را صید کرده و رایحه روح پرور اوصافش
مشام خلائق را معطر نموده اول در ریاست این نامه نگار و منشی فضل رسول تعلقدار کار فرما بود من بعد
بقصبه بلگرام تبدیل شد انتظام علاقجات تعلقداران آنجا هم خوب کرده دلهای مردم بدست آورد تا علغله
کارگذاری و کارآگهی او بدور و نزدیک رسید مقارن انحال از دولت حیدرآباد طلب شد تا
بترک روزگار بدانسو شتافته و از قدردانی حکام آن دولت ناظم فوجداری گردید امید که در چند روز
بقدردانی و پایه شناسی حکام با احتشام آن دولت با عظمت بمنتهاے ترقی که الحق لائق شان اوست
فائز گردد منشی یوسف علی از رؤسای این قصبه بود ملازمت سرکار انگریزے کرد تا بعهدهٔ منصفی ...

شد که یاران اکثر کلامش بدزدی بردند و از نام خود ها مشتهر کردند درین موقع گفتار حضرت غالب
چه قدر حسب حال است

غالب درین زمانه هر کس که وا	مضمون غیر و لفظ خوش بر زبان اوست
آری نه چیک بود نه تمسک نه هر که ہ	نی دستخط نه مهر نه نام و نشان اوست
مضمون شعر نوٹ بود نے زمانه	یعنی بدست هر که بیفتاد زان اوست

منشی کاظم علی فرزند اوست بروش پدر سخن میگذارد اما پسرش منشی عالم علی طرز خاص
اختیار کرده نظم و نثر هر دو بغایت خوب میگوید و سخن بلیغ مے سراید ظن غالب آنست که در چند روز
از ناموران این دیار گردد منشی عابد علی از سخنوران نازک خیال و معنی سرایان

عدیم المثال بود سخنہاے بلیغ و فصیح گفتے و دُرہاے معنی بسلک تحریر سفتے اکثر اوقات این نامہ نگار را
شائق سخن یافتہ لآلی آبدار کلام خود را آویزہ گوشم فرمود چگویم کہ آن نوزادگان طبع وقاد را بچہ پایہ یافتم
چندسال است کہ داعی اجل را لبیک اجابت گفت چودھری محمد امیر از ارباب مشاہیر این خطۂ
دلپذیر و این دیار جنت نظیر است بانواع صفات موصوف و باصناف خوبیہا معروف وفا را با
ذاتش چنان نسبت کہ رنگ را با گل و فتوت را بوجودش آنمایہ خصوصیت کہ نشہ را با مُل ہمتش بساختن
کارہاے یاران و دوستان شاغل و نفعش مدام بانصرام مہمات خویشان و عزیزان عاجل کارے
نکنند تا استفادہ دیگران نہ بینند قدمے نہند تا مفاد دوستان نگزینند اجدادش از خطاب و جاگیر
اعزاز یافتند و باقران و امثال علم افتخار برافراختند از انجملہ جد ایشان میر حیات علی
حیات گنج آباد کردہ از املاک و باغات بسا چیز یادگار گذاشت حیف کہ بعد از انتزاع سلطنت
اودھ بسبب ضبطی ناکار و معاش کہ قریب ہفت صد روپیہ بود سنگ پریشانی بر آبگینۂ حال ایشان
افتاد و حالت ایشان بہ تنزل و تقلیل رو نہاد تا از قدردانی و پایہ شناسی پدرم کمر ملازمت ایشان
بمیان جان بستند و بخدمت آموزگاری این نامہ نگار مامور گشتند کہ ذکرش بفصل چہارم بقلم در آمدہ
میر علی حسین برادر کلان ایشان است در انشا پردازی دستگاہے کامل دارد امروز با ہمین فرزند
خود مسمی بہ محمد حسن بسلسلۂ ملازمت ریاست بھوپال بسر آوردہ و فرزند وسطی او احمد حسن
سیاہہ نویس علاقجات کورٹ بود بسبب علالت استعفا دادہ بوطن آمد بنابرین نہایت لیاقت ہست
و کہین پسرش لطف حسن اہلمد رشتہ کلکٹری صدر ہردوئی است بعلم انگریزی لیاقتے وافی دارد از سعادت
و رشادت بہرۂ کافی دارد مولوی مظہر علی آنریری مجسٹریٹ سندیلہ در ہوش و خرد گوی تفوق از
ہمعصران ربودہ و در اخلاق و حلم و تواضع بے نظیر بودہ است از تدابیر وسیع و فکرہاے
بلیغ ریاستے از دیہات و عمارات پیدا ساختہ و از صفائی معاملت و حسن معاشرت بندہا بر دلہا نہادہ
امروز بعہدہ آنریری سکرٹری میونسپلٹی سندیلہ ہم بایشان مرجوع است سید قاضی وحید الدین
قاضی این قصبہ بصفات حسنہ اتصاف داشت درویش صفت بود در عرس پیر خود صرف کثیر نمودی
و مجالس حال و قال ترتیب دادہ روشنی چراغان باطراف و جوانب کردے چند روز بالف نشستے کنند
امرا و اکابر بخدمتش میرفتند امسال جہان گذران را بدرود نمود یار اعم میر شاہ و از طائفہ تا ...
بود از عنفوان شباب بریاضت و عبادت شاقہ اشتغال ورزیدہ و از تصفیہ باطن و تزکیہ نفس
اکتساب کمالات نمودہ فسانہاے فضل و کمالش زبان زد خلائق است در ایام عـ

جہان فانی را بگذاشت وبعالم جاودانی شتافت اکنون سجادہ اش از سجادہ نشینان لائق خالی است
بابا رام داس ہم از فرقۂ نانک شاہیان بود بفضل وکمالات او از احاطۂ تحریر بیرون وخرق
عادات او از انحصار تقریر افزون مدتی است کہ جہان گذران را بدرود نمود امروز بابا
روپ نرائن سجادہ نشین است ودر اخلاق ستودہ وعلم مجلس بے نظیر است واز نکات
درویشی نیز ناواقف نیست سید وصی علی شاہ سجادہ نشین درگاہ مخدوم سید علاء الدین است
صفات ایشان از خامہ برنیاید داو صافش بزبان درنگنجد باوجود ایام شباب عجب نفس کشی کردہ
وبریاضت شاقہ تکمیل نفس وتصفیہ باطن نمودہ اند وہندو ومسلمان ہر دو باو رجوع دارند حافظ کرم احمد
عجب بزرگ صفات است مدتے ملازمت سرکار انگریزی کرد اکنون پنشن گرفتہ خانہ نشین است بیاد
الٰہی میگذراند وبہمین شغل لطیف ایام حیات بسر مے برد وصفاتش از ان فراتر است کہ بقالب
گفت درگنجد۔

بسم الله الرحمن الرحیم

تتمهٔ احوال حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاه بادشاه اوده

خواهم که همچو ناله ز دل سر بر آورم	دود از خود و شراره ز آذر بر آورم
آتش زنم ز آه بدین خیمهٔ کبود	دود از نهاد چرخ ستمگر بر آورم

نگرندگان این نامه را آگهی که چون من نگارندهٔ این شگرف نامه در سال یکهزار و هشت صد و هشتاد و هفت عیسوی از ترتیب و تکمیل این کتاب انفراغی یافتم خواستم که برخی از حالات شبانروزی و بود و ماند آنحضرت حوالهٔ خامهٔ سوانح نگار ساخته پیش شائقان سخن و دلدادگان این فن هدیهٔ مرغوب بیاورم و از سرانجام این کار فرخنده فرجام این بوستان همیشه بهار را آب و رنگی تازه بیفزایم از انجا که فلک ناتوان بین را مدام بر غم نامرادان خواهش است و دوام نمک پاشی دلهای ریشان و نشتر زنی رگ جانهای ایشان می باشد بنابران در عین جوش بهار صرصر خزان همچو بلای ناگهان در رسید و بساط نشاط و انبساط در نوردید یعنی واقعه پرانده حضرت قدر قدرت بادشاه جمجاه حضرت واجد علی شاه بر روی روز آورده بدین دلهای را

در جنبش آورد و دلها [illegible]

من در چه خیالیم و فلک در چه خیال	کاری که خدا کند فلک را چه مجال

بوقوع این واقعه حسرت افزا وظهور این سانحه عبرت انتما خواستم که قلم وکاغذ از دست بافگنم وزبان را حرف خاموشی ودل را از سوانحات روزگار کلمهٔ فراموشی بیاموزم اما اقتضاے مادهٔ سوانح نگاری وجوش سودای وقایع گذاری کشان کشان مرا باز به انجمن گفتگو درآورده وبجای آنکه چون عندلیب خوش نوا بذکر عشرتهای زندگانی این سریرآراے سلطنت وجهانبانی زمزمه هاے نو بنو آغاز کنم بجاے رسیدم که چون سوگواران حلقهٔ ماتم وصف نشینان شبستان غم باظهار واقعهٔ رحلت پرحسرت این بادشاه سکندر حشمت نالهاے جانگزا وخروشهاے حسرت افزا میکنم

سر چشمهٔ خون است ز دل تا بزبان های	دارم سخنی با تو وگفتن نتوان های

ذکر انتقال بادشاه جمجاه واجد علی شاه ازین جهان فنا بعالم بقا وخاتمه ...م سلطنت

آن کیست که دل نهاده فارغ بنشست	پنداشت که مهلتی وتاخیرے هست
گو میخ مزن که خیمه مے باید کند	گو رخت منه که بار می باید بست

بدانکه حضرت بادشاه بعد از انتزاع سلطنت ومعزولی از دولت مملکت سی ودو سال به کلکته مقام مٹیا برج به کشاده پیشانی اوقات زندگانی بسر آوردند واین تلخی غمهاے حسرت اندوز را به چاشنی صبر وتوکل آمیخته مردانه وار بگواراے تمام نوشجان میفرمودند وازبسکه ماده رو ابط واتحاد دولت انگلشیه تخمیر عناصر لطیف بود گاهے لب به شکایت وحکایت آشنا نساخته به مقام ارادت وعقیدت دولت برطانیه استقامت داشتند

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار	ترک رضای خویش کند در رضای یار
گر بر وجود عاشق صادق نهند تیغ	بیند خطاے خویش نه بیند خطای یار

والحق از جانب سرکار ابد قرار دولت برطانیه نیز ودام درلشیند مبانی رعایت اهتمام بلیغ بکار میرفت ودر حفظ مراتب آداب شاهی دقیقهٔ از دقایق نامرعی نمی گشت بدین سبب بود و ماند آنحضرت درین مقام دار السلطنت کلکته از بادشاهان عظام وفرمانروایان بلند مقام گوے تفوق ربوده والقصه جمعیت ویکسوئی خاطر به آنحضرت حاصل آمد که درین حالت قلت مداخل همت والا نهمت خود را تماماً به تحفظ شکوه بادشاهی وپاس مراتب شاهنشاهی مبذول فرمودند واز تعمیر ایوانات بدیع تصور ودلفریب وآرایش وزیبائش هرگونه وبهم رسانی مواد شوکت نو بنو باین غایت توجه ساختند

کہ سیاحان ہفت اقلیم زبان اعتراف کشودند کہ آنچہ این بادشاہ عظمت دستگاہ را در حالت معزولی
شوکتے و عظمتی حاصل آمدہ بادشاہان عظام و فرمانروایان بلند مقام را در حالت اقتدار ہم حاصل
نیست و در حقیقت این دولت شانی و آلی دیگر داشت ازین جاست کہ یک لک روپیہ ماہوار
کہ برائے میوہ خوری آنحضرت از سرکار برطانیہ بسرکار آنحضرت میرسید کفایت بہ ہیچ وجہ پورہ
نکردے و از زر و جواہر خاصہ انصرام اینہمہ مصارف کشتی الوقت مردم از خوان نعمت این بادشاہ
سلیمان جاہ زلہ ربودے و صنوف تجلیات از بذل و ایثار آنحضرت دامن دامن گلہائے مراد
چیدے باوجودیکہ از وقت انتزاع سلطنت ہیچ واسطہ از ملک و مال با آنحضرت نماندہ بود
لیکن بپاس شکوہ شاہی و تقاضائے ہمت بادشاہانہ بسیاری بندگان قدیم و جدید را در ہر صیغہ و
محکمہ جات بدستور قدیم بر عہدہ ہائے مختلف مثل وزارت و دیوانی و بخشی الملکی و سفارت و داروغگی
و بخشی الملوکی و عرض بیگی و ہمچنین بر بسیارے کارہا متعین داشتہ بودند و اوقات شریف خود را گاہی
بمشاغل علمی و گاہے بتفرج حدائق و باغات میگذرانیدند و بیش از بیش بہ صحبت نازنینان گلعذار و پریرویان
نادرہ گفتار کہ درینحالت غریب الوطنی ہم علاوہ محلات سابقہ قریب صد داخل حرم سرائے
خلافت کردہ بودند و الحق دل دادہ این صحبت رنگین و جان باختہ ہوائے این چمنستان دلنشین
بودند شب را بروز و روز را بہ شب می آوردند و اصلا پروائے انجام کار نکردہ ساعتی متوجہ اصلاح
احوال بہبود ذات مقدس یا برائے اولاد عزیز نمی شدند چنانچہ نتیجہ آن آنچہ بظہور آمد در سطور آئندہ
مکشوف ضمیر مشتاقان اخبار خواہد گردید از ہیچو حالت تغافل و بیخبری کہ زیادہ از عہد سلطنت بکار برد
ہر یک از متوسلان این دولت و مقربان خدمت از غایت کامیابی و حصول فوائد ہرگونہ پا بہ
گنج قارون و دولت سنجر میزد و از بام تا شام و از شب تا بہ سحر ہر کسے بکمال راحت و کامرانی
ایام زندگانی بسر مے آورد چنانچہ بسازش بعضے مقربان خدمت کہ ہنوز با وجود خرابی سلطنت
دامن دولت نگذاشتہ و ہمان طرز سابق مصروف حرام نمکی و کفران نعمتی و خیانت ہرگونہ بودند
نالش قرضخواہان بہ تعداد کثیر بر آنحضرت دائر عدالتہائے دولت انگلشیہ گردید تا آنحضرت را
ازین تردد تازہ کمال پریشانی و حیرانی رو نمود نازم بر قدردانی و حق شناسی سرکار
انگلشیہ کہ بوفور مراحم و التفات اینہمہ طوفان بے تمیزی را بادنی توجہ برطرف فرمود و ایکٹ
بریت ذات مقدس از نالشات دیوانی و فوجداری جاری ساختہ ابواب این فتنہ مسدود نمود
و برائے انتظام آئندہ محبت نامہ بنام آنحضرت فرستادہ ہدایت توجہ فرمود حضرت بادشاہ شکر

این نعمت و عنایت بجا آورده بعضی نمکحرامان کجرفتار فرزین کردار را از بساط خدمت دور فرموده
و منشی امیر علی خان را که یکے از معززین و برگزیدگان مملکت بنگاله بود و لبسا حسن خدمات از و
ملاحظه فرموده بودند بخطاب وزیر السلطان مخاطب ساخته بوزارت و مدار المهامی برگزید الحق
این مرد خدا در عهد مدار المهامی خود انچه کرد و هر قدر که خیر اندیشیها بکار برد می توان گفت
که حق خود را ادا کرد لبعد چندے معزی الیه را پیمانه عمر لبریز شد منصرم الدوله مورد عنایت شده
بجایش جا یافت بالجمله درین وقت معزولی و خانه نشینی هم زیاده از ده هزار کس بظل عاطفت
این بادشاه جمجاه زندگانی کردے و از بذل و ایثار و از فوائد هرگونه عالمی متمتع بودی از انجا
این چرخ بیوفا را آزردن دلہاے بیدلان شعاریست قدیم و برہم زدن اسباب جمعیت
عادتی هست مستقیم تا بر زخمهاے دلفگاران نمکی نه افشاند قرارے نگیرد و تا دل آزردگان را
آزارے بر آزارے نرساند آرامے نه پذیرد ؎

نیش عقرب نه از پے کین است		مقتضاے طبیعتش این است

بدین اسباب خواست که اینچنین صحبتی شریف و جمعیتی لطیف که از لطافتها بر لطافت خود نظر خویش
بود درهم و برهم گردد و اینچنین گلشنی تازه و چمنی شگفته که از فراوانی لاله و گل در پیرهن نمی گنجید از
دست برد خزان پامال شود دفعتًا عوارض چند بر مزاج آنحضرت مستولی ساخت تا از شدت آنها
امراض عناصر لطیف از اعتدال افتاده مدتی صاحب فراش بودند حکماے حاذق و اطباے موافق
که در حضوری باریاب و از شرف ملازمت کامیاب بودند بمداوا پرداختند و تدابیر وسیع و حکمت
بلیغ انچه که در خور شان همچو والا جاہے بلند پایگاہے مے تواند بود بکار بردند و هرکس از
نمکخواران شاہے و نمک ربایان خوان بادشاہے بدعاے سحری و اوراد نیم شبی صحت و سلامتی
این بادشاه که اله جاه از جناب ایزدی بخواست از انجا که پیمانه عمر آنحضرت لبریز شده و ایام
حیات بپایان رسیده بود تدابیر اطبا تدبیرے ره بجاے نبرد تا بتاریخ بست و یکم ستمبر سال یکهزار
هشتصد و پنجاه و هفت عیسوی مطابق سوم ماه محرم سال یکهزار و سه صد و پنج هجری ساعت
از شب گذشته بود که این بادشاه فرخنده صفات ملکی درجات رخت زندگانی ازین جهان فانی
بعالم جاودانی کشید چه گویم که بظهور این واقعه جانگزا و حادثه حسرت افزا بندگان شاہے و متوسلان
بادشاہی را چه حالت رو داده چه مایه حزن و ملال دلهاے صغیر و کبیر و برنا و پیر را فرو گرفت اندازه
شناسان غمهاے روزگار خود اندازه حالت این غم و اندوه مے توانند کرد و مقدار همچو آلام

می توانند سنجید ہمین قدر گفتنم کافی است کہ بہ حسب این واقعہ ہائلہ ہنگامہ قیامت وقعتی نداشت و آشوب رستخیز را سالم حقیقت بود و چرا نباشد کہ آنچنین بادشاہے بلند پایگاہے کہ ذات والا یش قائم مقام سلاطین نامدار و نام نامیش یادگار بادشاہان بلند اقتدار بود وفعتًا پا از دائرہ ہستی بیرون کشید و لبا برہنہ پایان بادیۂ طلب و لبا کشتی شکستگان بحر امید را از فیض و کرم خود محروم گردانید ؎

وقت است کہ در بیچ و خم نوحہ سرائی	سوز نفس نوحہ گران تلخ نوائے
وقت است کہ در سینہ زنی اہل جہان را	سر پنجۂ حنائی شود در رنگ ہوائے
ای چرخ چو این شد دگر از بہر چہ گردی	ای خاک چو این شد دگر آسودہ چرائی
خون گرد و فرو ریز اگر صاحب مہرے	برخیز و بخون غلط گر از اہل وفائے

بالجملہ چون اینخبر وحشت اثر انتشار یافت نواب مخدرۂ عظمیٰ خاص محل صاحبہ و ملکہ اودھ اختر محل صاحبہ و دیگر محلات مقدس جامہ دران و اشک ریزان در سلطان خانہ آمدہ جزع و فزع آغاز کردند و از نالہ و بکا و نعرہ ہاے جانگزا و لہاے در دمندان شرحہ شرحہ کردند ہمان ساعت صاحب ایجنٹ بہادر تشریف ارزانی داشتہ بعد تحقیق و تصدیق ڈاکٹر بذریعۂ ٹیلیگراف بحضور پر نور نواب گورنر جنرل کشور ہندلارڈ ڈوفرن صاحب بہادر خبر دادند و نواب معلی القاب بحضور فیض گنجور حضرت قیصرۂ ہند کوئن وکٹوریہ دام سلطنتہا اطلاع فرمودہ و بعد رسیدن جواب از انجا اجازت تجہیز و تکفین بہ صاحب ایجنٹ بہادر صادر کردند چنانچہ بعد بست و چہار گھنٹہ کہ درین انتظار گذشت کار پردازان سلطانی و مقربان خاقانی و فرزندان نامدار و شاہزادگان کامگار نعش آنحضرت بجلوس تمام بکر و فر شاہانہ و تزک بادشاہانہ برداشتند اعیان و برگزیدگان کلکتہ و حکام و دیگر ذوی الاحترام و افواج ظفر امواج انگلشیہ بحکم گورنمنٹ پیشا پیش میرفت بالآخر در امام بارۂ سبطین آباد کہ اندرون حلقۂ ٹیا برج تعمیر ساختۂ آنحضرت است ہزاران ہزار افسوس چون گنج بخاک مدفون ساختند

نظم

آہ افسوس آسمان را حسرت بیداد شد	ارے ارے کار چون بر ظلم آمد داد شد
چاک پیراہن شدہ خاقان دار باغ عمر	ہم زمین بگریست ہم از آسمان فریاد شد
آن تن نازک کہ بروی بود پیراہن گران	در کف خاک جفا افسوس استعداد شد

حالت غم و اندوہ و بیان این ہنگامۂ پر ستوہ کہ آنچہ دران ہنگام وحشت انجام رو داد از خامہ بر نمی آید

جائیکه سراسر ترتیب جلال بر حسن احوال یک کاروان افتاده باشد اندازه دردناکی محنت و مصیبت زدگان که می تواند کرد

شد گره از گریه چون گرداب در یاد گلو	گر خدا آسان نسازد سخت کاری مشکل است
گرد رخسارش به گیسو پاک کن ای حور عین	مهربانی کن که مهمانی عجب منزل است
ای انیس گور و سازش بحسن خلق باش	خاطر او را نرنجانی که بس نازک دل است

الغرض بعد این واقعه عبرت افزا نواب معلی القاب گورنر جنرل کشور هند بغرض تحفظ جائداد و انتظام خاندان شاهی باجلاس کونسل ایکٹ جدید جاری فرموده این است

ایکٹ انتظام جائداد شاه اوده مرحوم

عالیجناب نواب گورنر جنرل بهادر اجلاس کونسل کو کامل اختیار هوگا که هز مجسٹی مرحوم شاه اوده جس قسم کی جائداد چھوڑ گئے هون اسکا انتظام کرین اور اُس جائداد پر جو دعوے وغیره هون اُنکا تصفیه کردین اور هز مجسٹی شاه مرحوم کے خاندان اور لواحقین کے درمیان اُس جائداد کے باقیمانده حصے کو یا اُسکی آمدنی کو جس طریقے پر مناسب معلوم هو تقسیم کردین هز مجسٹی مرحوم شاه اوده جو جائداد چھوڑ گئے هین اُسکے انتظام تقسیم مین عالیجناب نواب گورنر جنرل بهادر بمعیت کونسل جو کارروائی کرینگے اُسپر کسی عدالت مین سوال نهین کیا جائیگا - عالیجناب گورنر جنرل بهادر کے ایجنٹ جو هز مجسٹی شاه اوده کے سرکار مین مقرر هین اور وه تمام آدمی جو ماتحت انکے کام کرتے هین بذریعه اس قانون کے اُن تمام کامون کے جوابدهی سے جو انھون نے شاه اوده مرحوم کی جائداد کے انتظام کے متعلق ۲ ستمبر ۱۸۸۷ء تک کیے هین بری کردیے گئے صاحب ایجنٹ یا اُنکے ماتحت افسرون یا صاحب سکریٹری اسسٹنٹ کے برخلاف اُن کامون کی نسبت کسی عدالت مین کوئی مقدمه دائر نهین کیا جائیگا هز مجسٹی مرحوم شاه اوده اگر کوئی وصیت نامه چھوڑ بھی گئے هون تو بھی یه قانون نفاذ پذیر هوگا اور باوجود کسی قسم کی کارروائی کے جو کسی دیوانی عدالت مین انتظام جائداد یا ادائے قرض جائداد کے لیے کی گئی هو یا کیجاویگی اور اگر کسی شخص نے بحیثیت کسی قسم کی دستاویز هبه کی یا کسی ذریعه سے هز مجسٹی شاه مرحوم اوده کی جائداد کا کوئی حصه پایا هے یا اُس سے کوئی نفع لیا هے اُس شخص کے لیے ضرور هے که ایسے افسر کو جو عالیجناب گورنر جنرل بهادر کی طرف سے مقرر کیے جاوینگے حساب سمجھا دیوے - بعد اجراے این قانون

صاحب ایجنٹ بهادر متوجه انتظام کارخانجات بادشاهی گردیده اول تقسیم تنخواه محلات و شاهزادگان نموده من بعد ملازمان شاهی مثل علما و فضلا و شعرا و خوشنویسان و مصوران و طبیبان

واربابِ نغمہ و اربابِ نشاط و چوبداران و چپراسیان و داروغگان و مکانداران و حاضرداران
و سواران رسالہ باڈی گارڈ و دیگر عملہ را تنخواہ برطرفی و انعام و زادِ راہ دادہ موقوف و رخصت
فرمودند و بعضی اشخاص را کہ حقِ خدمت برین دودمان داشتند و مدتِ ملازمتِ شان از بست
سال زائد بود فراخورِ حالت و مواجبِ شان پنشن دادہ اجازتِ قیام بمواطنِ مالوفۂ شان عطا
فرمودند و اسباب تمامی ایوانات و کوٹھیات و دیگر سامان جلوس کہ از کرورہا متجاوز بود و ما لحق
در خریداری آن علاوہ مصارفِ کثیرہ نہایت توجہ سلطانی بکار رفتہ بود نیلام نمودند و تمامی محلات
و شاہزادگان را حکم برخاستگی از املاکِ شاہی دادند درومی و ساعتی اینہمہ احکامات رنگ
نفاذ پذیرفتند ازین معاملات عبرت خیز تماشائیان اوضاع روزگار را عبرتی تازہ حاصل آمد و
تمام نواب محمد زادہ یعنی **خاص محل صاحبہ** و نواب ملکہ اودھ **اختر محل صاحبہ** ہم حکم شد کہ
بایوانات خود ہا تشریف برند ہر چند کہ ایشان عذر آوردند کہ تا چہلم اجازتِ قیام بایوانِ شاہی عطا
شود بنظرِ مصلحت منظور نگردید غرضکہ در اندک زمانے گردون گردان نیرنگے دیگر ظاہر نمود و زمانہ
نیرنگ ساز صورتِ معاملہ را بطرزی بچشمِ نظارگیان جلوہ داد من بعد درمیان اولاد آنحضرت انواع
نزاع و مباحث واقع شد یکی میخواست کہ من سرِ دفترِ خاندان شوم دیگرے میخواست کہ من کلاہ این
مفاخرت بر سر نہم یکے خود را صحیح النسب میگفت دیگری حالت مرجح خود را بر ہمگنان ظاہر میکرد
غرضکہ علاوہ دیگر خرابیہا این ذلت تازہ از دیگر خفت و ذلت ہا بدرجہا بیش بود بالآخر گورنمنٹ
عالیہ از غایت دور اندیشی و مصلحت بینی استقرار امر افسرے برکسے نکرد و علٰے قدرِ مراتب مواجب
ہمہ شاہزادگان و دختران حسب تفصیل مشمولہ این کتاب مقرر فرمود چون درین کتاب ذکر
تعداد اولاد آنحضرت بقلم نیامدہ و ہمین باعث انتظار و موجب نگرانے شائقان اخبار بود
بنا برآن فہرست ہذا بہجی ترتیب دادہ شد کہ تعداد اولاد و نام نامی محلات آنحضرت کہ از بطن ایشان
اولاد ذکور و اناث ذو دختران واقع شدہ مکشوفِ ضمیر ناظرین این کتاب گردد و ہم مقدار مواجب
خاندان شاہی کہ آنچہ تا حالتِ تحریر بذریعہ اخبارات بادراک رسیدہ مبرہن را سے ناظرین
این کتاب شود امید کہ اگر در تعداد و مواجب این خاندان خطائے رفتہ یا امرے ترک
شدہ باشد اربابِ نامہ نگار را معاف دارند و این بار برگردنِ نامہ نگارانِ اخبار گذارند۔

فہرست اولاد حضرت سلطان عالم محمد واجد علی شاہ بادشاہ اودھ

نمبر شمار	اسمائے شاہزادگان حضرت سلطان عالم فردوس مکان	اسمای محلات مقدس کہ از بطن اوشان ولادت وقوع شدہ	تعداد تنخواہ	کیفیت
۱	خسرو مرتبت دارا شوکت نوشیروان قدر مرزا محمد علی حیدر بہادر۔	مخدرہ عظمی نواب خاص محل صاحبہ		در عہد حضرت سلطان عالم وفات یافتند۔
۲	ابو الحرب غضنفر جاہ خاقان حشم صاحب عالم مرزا محمد جاوید علی بہادر۔	ایضاً		بشرح صدر
۳	قمر قدر صاحب عالم مرزا محمد عابد علی بہادر۔		سمـ	
۴	صاحب عالم آسمان جاہ مرزا کاظم علی بہادر۔	نواب رشک عالم صاحبہ	الـ	
۵	صاحب عالم مرزا خوش بخت بہادر	نواب اختر محل صاحبہ		بشرح صدر
۶	جنرل فریدون قدر مرزا محمد ہزبر علی بہادر۔	نواب معشوق محل صاحبہ		ایضاً
۷	صاحب عالم مرزا احمد مرزا جمجاہ علی بہادر	ایضاً	لعہ	
۸	صاحب عالم مرزا برجیس قدر بہادر۔	نواب حضرت محل صاحبہ		
۹	صاحب عالم قمر حسن مرزا بہادر	نواب مہدی بیگم صاحبہ۔		

۱۰	صاحب عالم مرزا محمد عابد علی بہادر۔	نواب فخر محل صاحبہ۔		
۱۱	صاحب عالم قمر احسن مرزا بہادر	نواب واجد محل صاحبہ۔		
۱۲	صاحب عالم مرزا محمد جوگی بہادر	نواب جہان پناہ محل صاحبہ	عا،	
۱۳	صاحب عالم مرزا محمد جلال بہادر	نواب صدر محل صاحبہ	عام	
۱۴	صاحب عالم قمر حسین مرزا بابر بہادر۔	نواب اکلیل محل صاحبہ	عام	
۱۵	صاحب عالم بلند جاہ مرزا محمد عسکری بہادر۔	نواب عیش محل صاحبہ	عا،	
۱۶	صاحب عالم مرزا کام بخش بہادر	نواب الفت محل صاحبہ	بما،	
۱۷	صاحب عالم روشن گہر مرزا قائم علی بہادر۔	نواب حور محل صاحبہ		
۱۸	صاحب عالم مرزا مسعود علی بہادر	نواب شاہ نواز محل صاحبہ	عا،	
۱۹	صاحب عالم جہان پرور مرزا کاظم علی بہادر۔	نواب دل افروز محل صاحبہ		
۲۰	صاحب عالم مرزا ابو تراب بہادر	نواب نونہال محل صاحبہ۔		
۲۱	صاحب عالم مبارک مرزا علی بہادر۔	نواب ہمایون محل صاحبہ		
۲۲	صاحب عالم اقبال جاہ مرزا محمد ہادی بہادر۔	نواب تابان محل صاحبہ		
۲۳	صاحب عالم سیف الملوک مرزا خادم حسین بہادر۔	نواب سہا محل صاحبہ۔		
۲۴	صاحب عالم تاج الملوک مرزا کاظم حسین بہادر	نواب محبت محل صاحبہ	عام	

۲۵	صاحب عالم سلطان مرزا محمد رضا علی بہادر	نواب بے نظیر محل صاحبہ	۱۰/	
۲۶	صاحبعالم مرزا حسین علی بہادر۔	نواب تابان محل صاحبہ	۱۰/	
۲۷	صاحب عالم جاہ مرزا محمد اکبر بہادر۔	نواب شاہزادہ محل صاحبہ		
۲۸	صاحب عالم ہمایون جاہ مرزا محمد اصغر بہادر۔	نواب پیارا محل صاحبہ	۱۰/	
۲۹	صاحبعالم محمد علی مرزا بہادر۔	نواب عالم افروز محل صاحبہ		
۳۰	صاحبعالم عوالی مرتبت مرزا محمد ابراہیم علی بہادر۔	نواب دل نما محل صاحبہ	۱۰/	
۳۱	صاحبعالم دلاور جاہ مرزا محمد علی نقی بہادر۔	نواب نگالہ محل صاحبہ	۱۰/	
۳۲	صاحبعالم خورشید مرزا محمد کاظم حسین بہادر۔	نواب ولائتی محل صاحبہ۔	۱۰/	
۳۳	صاحبعالم کامیاب مرزا محمد باقر حسین بہادر۔	نواب دلاویز محل صاحبہ	۱۰/	
۳۴	صاحبعالم داراجاہ مرزا ابو العلی بہادر۔	نواب مبارک محل صاحبہ	۱۰/	
۳۵	صاحبعالم بلند اختر مرزا محمد محتشم بہادر۔	نواب شباب محل صاحبہ		
۳۶	صاحبعالم مرزا اختر جاہ بہادر۔	نواب اصغر محل صاحبہ	ماھ	بعد ہیجدہ سال ۱۰/
۳۷	کسری بخت مرزا اعجاز حسین بہادر		ماھ	بعد ہیجدہ سال ۱۰/
۳۸	مرزا محمد اکرم بہادر۔		ماھ	بشرح صدر۔

نمبر شمار	اسمائے شاہزادیہا حضرت سلطان عالم فردوس مکان	اسمائے محلات مقدس کہ از بطن اوشان ولادت واقع شدہ	تعداد تنخواہ	کیفیت
۱	چہر آرا نواب کبریٰ بیگم صاحبہ	نواب سلیمان محل صاحبہ	ما صہ	
۲	مہر آرا نواب صغرا بیگم صاحبہ	نواب عزت محل صاحبہ	ما صہ	
۳	نواب جہان آرا بیگم صاحبہ	نواب حور محل صاحبہ	ما صہ	
۴	سہر آرا نواب زینت بیگم صاحبہ۔	نواب خاقان محل صاحبہ	سا ر	
۵	تخت آرا نواب سپہر بانو بیگم صاحبہ	نواب بیگم صاحبہ	ما صہ	
۶	نگین آرا نواب رضیہ بانو بیگم صاحبہ۔	نواب شیدا محل صاحبہ	ما صہ	
۷	دیہیم آرا نواب بنت السلطان بیگم صاحبہ۔	ملکہ سرو سہی صاحبہ	ما صہ	
۸	زینت الملک نواب صغرا بیگم صاحبہ۔	نواب معشوق محل صاحبہ	ما صہ	
۹	تاج آرا نواب حبیبہ سلطان بیگم صاحبہ۔	نواب سلطان محل صاحبہ	ما صہ	
۱۰	مرتبہ آرا نواب سکینہ بیگم صاحبہ۔	نواب سلطان محل صاحبہ۔	ما صہ	
۱۱	حکم آرا نواب سپہر بانو بیگم صاحبہ	نواب جہان پناہ محل صاحبہ۔	ما صہ	
۱۲	نزاکت آرا نواب محمدی بیگم صاحبہ	نواب سرفراز محل صاحبہ۔	ما صہ	
۱۳	محفل آرا نواب معصومہ بیگم صاحبہ	نواب صنوبر محل صاحبہ	ما صہ	
۱۴	محل آرا نواب کنیز صادق بیگم صاحبہ	نواب صدر محل صاحبہ۔	ما صہ	
۱۵	منزلت آرا نواب رضیہ بیگم صاحبہ	نواب محبوب محل صاحبہ۔	ما صہ	

۱۶	عفت آرا نواب لطیفہ بیگم صاحبہ۔	نواب نجم محل صاحبہ	اصہ
۱۷	حسن آرا نواب فاطمہ بیگم صاحبہ۔	نواب عیش محل صاحبہ	اصہ
۱۸	بہار آرا نواب کنیز حسین بیگم صاحبہ۔	نواب عمدہ محل صاحبہ	اصہ
۱۹	بزم آرا نواب سکینہ بیگم صاحبہ۔	نواب بوشہ محل صاحبہ	اصہ
۲۰	ملک آرا نواب عابدہ بیگم صاحبہ	نواب منصور محل صاحبہ	اصہ
۲۱	رزم آرا نواب خدیجہ بیگم صاحبہ۔	نواب منصور محل صاحبہ	اصہ
۲۲	شرف آرا نواب قاسم بیگم صاحبہ	نواب حسن محل صاحبہ	اصہ
۲۳	مروت آرا نواب مہدی بیگم صاحبہ	ملکہ سیم تن صاحبہ۔	اصہ
۲۴	شکوہ آرا نواب سیدہ بیگم صاحبہ۔	نواب اعلیٰ محل صاحبہ	اصہ
۲۵	گوہر آرا نواب نیک بخت بیگم صاحبہ۔	نواب حسن محل صاحبہ۔	اصہ
۲۶	یکتا آرا نواب کنیز جعفری بیگم صاحبہ۔	نواب حضرت محل صاحبہ	اصہ
۲۷	بدر آرا نواب اکبر بیگم صاحبہ	نواب خوشحال محل صاحبہ	اصہ
۲۸	سر آرا نواب منی بیگم صاحبہ۔	نواب مبارک محل صاحبہ	اصہ
۲۹	سلطان آرا نواب لونی بیگم صاحبہ		اصہ

نمبر	نام	خطاب	تنخواہ	ملاحظات
٣٠	بادشاہ آرا نواب بادی بیگم صاحبہ	نواب بادی محل صاحبہ	ماہ	
٣١	نواب تا بد ازیگ شاد بیگم صاحبہ	نواب مرغوب محل صاحبہ	ماہ	
٣٢	نواب زکیہ بانو بیگم صاحبہ	نواب بارگاہ محل صاحبہ	ماہ	

خاتمه کتاب

الحمد لله که این گنج نامهٔ کار آگهی و این مجموعهٔ خرد وری و دانائی پیرایهٔ اختتام گرفت و این فهرست جراید هوشمندی و این کلیات کلمات دانشوری حلیهٔ اتمام پوشید تیره شبها بروز و دراز روزها بشب گرائید که این عروس [illegible] پردهٔ سخن و این شاهد دلربای معانی جلوهٔ عروسش دیدهٔ مشتاقان گردید بسا جگر خون و بسا زهرهٔ آب شد که این درج لآلی آبدار و این نقد دولت ابد پایدار بدست افتاد بهروزی دل دادگان مقصود گشت کهن آرزو را هنگام روائی آمد و درین هنگام پیدائی نونهال مراد ببرگ و بار رسید و بوستان مقصود به فصل بهار

شد الحمد هر آن چیز که خاطر میخواست ‌ ‌ آمد آخر ز پس پردهٔ تقدیر پدید

الله الله این چه دلربائی است شوخ و شنگ که بهزاران هزار شیخ و دلال دلهای عشاق بسوی خود میکشد و این چه پری نژادی است پر از افسون و نیرنگ که بانواع کرشمه و ناز جادوی مدهوشی بگوش مشتاق می دمد. فی الحقیقت نسخهٔ اعجاز عیسوی است که گوشه نشینان عدم را زنده جاوید ساخت یا چشمهٔ آب حیوان است که تشنه لبان وادی فنا را حیات ابد داد

بسا نامداران گردن کشان ‌ ‌ که کردم یکایک همه را نشان
همه مرده از روزگار دراز ‌ ‌ شد از گفت من نام شان زنده باز
چو عیسی من این مردگان را تمام ‌ ‌ سراسر همه زنده کردم بنام

نادان که حرف از خزف نشناسد چنان داند که بهای جواهر و سنگ یکی است اما دانا شناسد که جواهر را چه قدر است و سنگ را چه وزن. کوه تراشیدن و ریگ صحرا بشمار آوردن آسان است الا گوهر آبدار سخن از دریای ذخار خاطر بدست آوردن و نذر قدردانان ساختن کاری است محال. آخر بانگشت شمردن و ذره را بحساب گرفتن سهل است فاما الماس ریزه های معانی از کان دل برکندن و ببازار آوردن امریست اشکال

سخن گفتن و بگر جان سفتن است * نه هرکس سزای سخن گفتن است * بدین دلفریبی سخنهای بکر * نتوان زادن از راه فکر * و احسرتا که درین قحط سال قدردانی سکهٔ سخن بی رواج است و نقد معنی بی اعتبار اگر گوهر سخن بصدف فروشند نستانند و اگر جواهر معنی را به خزف پاره ها بیع کنند

نگیرند - آن نکتہ چینان و عیب جویان را روز بازار است و این طائفہ حرف چینی را
اعتباری جز عیب بوی نہ بینند جز خطا حرفی نگیرند چہ آفتاب را بی نور گفتن کار این شپرہ
چشمان است و دیدہ پر نور را کور دانستن شعار این نابینایان است

قطعہ

بے ہنر چند ز خود بیخبر	عیب نبینند بہ چشم ہنر
دور شوند از بد ما عیب رسند	باد شوند از بحر اعمی رسند

سیہ ہے انچہ مے سرایم و چرا بر این سخن نوا آیم کہ دل دادہ ادای جانان از طعن
رقیبان نہ ہراسد و بلبل از خوف صیاد ترک نغمہ سنجی نسازد و پس ازین سخنہا بگذرد و انچہ از
متاع نا سرہ سخن در کیسہ داری نذر ارباب ہوش کن تا تحسین و ہدیت آفرین کنند تا عیوب
تا بدامن عفو بپوشانند و فنائم تر اہنر انکار نہ نگویم کہ رخسار این محبوب از غازہ عیوب
جدا است و دامن این گلبن سخن از خارہای نقص مبرا اما گویم کہ ذاتی بے عیب نباشد
و کاری از خطا خالی نبود مرا خود بسخن سرائی غروری در سر نیست و در مضمون نگاری لافی
دگر اسے نے دلے دارم آشفتہ و خاطرے دارم بر آتش شوق برشتہ اگر تحسین کنند از جا
نمیروم و اگر بد گویند آزردہ نمی شوم نہ شاعرم و نہ در مضمون نگاری راتبہ دارم نہ سخن
سرا ام نہ در معنی پروری وظیفہ خوار از رحمت رحمان طراز دولت در آستین دارم و نقش
جمعیت در نگین ابواب نعمت کشادہ و اسباب عیش آمادہ پس تفرج خاطر و تفریح طبع کہ ناگزیر
این اسباب است متقاضی شد تا دیگران را اگر در سر بستان تشنہ فریب لذات افگندہ باشم
را بدین ذائقہ و پایم را بدین مرحلہ آشنا کرد اگر دیگران را از جمعیت ها و غفلت افزود مرا
سرمایہ عبرت اگر کسے را افسانہ در خواب ربود مرا بیداری افزود پس بنای این قصر عالی
بر نہادم و این چمنستان را از انواع گلہای ریاحین ترتیب دادم تا تفریح گاہے نظیم
سیرگاہے لطیف گردد اگر دلدادہ زلف و طرہ آشفتہ روی دہ براست ازین بوستان رنگین
نسخہ تسکین برگیرد اگر خواب آلودہ بستر غفلت است ہم ازین افسانہ دلربا سرمایہ بیداری
پذیرد ؎ نظم من کہ درین آئینہ پر خیال * روی سخن را نمودم جمال * کس چہ شناسد کہ چہ خون
کردہ ام * لیک گہر از حقہ برآوردہ ام * ساختہ ام این ہمہ لعل و گہر * از خوی پیشانی و خون
جگر * فکر بسے داد جگر کاہیم * عمر بسے رفت بہ گمراہیم * بو کہ بہر گرمی ہنگامہ * یاد کنندم
ز چنین نامہ * او تعالی تقدس شانہ این گلدستہ ریاض معنی را از دست برد گلچینان و راغان

دارد وپیش ارباب خرد وہوش وبنظر اصحاب انصاف نوش مقبول سازد - نظم

هست امیدم ز سخن پروران ۔ چون نگرند از رہ بینش دران
عیب یکے نیست کہ جویند باز ۔ چون ہمہ عیب است چہ گویند باز
خردہ نگیرند بزرگے کنند ۔ ونہ چنان نیست کہ گرگے کنند
عیب شناسان بہین من اند ۔ بے ہنران جملہ بکین من اند
تو بکرم عیب من عیب پوش ۔ در نظر عیب شناسان بپوش
داغ قبولی بکشش اندر سرش ۔ تا نکند بادخشان ابترش

تمت

تقریظ منظوم از نتائج فکر رسا و ذہن رسا شاعر بلند خیال منشی کنور چندی سہائے متخلص بہ نہال خلف اصغر راجہ جیالال بہادر رئیس لکھنؤ شاگرد نواب عاشور علی خان صاحب بہادر

پہلے ہے حمد خالق اکبر
جسنے پیدا کیے ہین شمس و قمر

لکھون بعد اُسکے نعت احمد پاک
شان مین جسکے آیا ہے لولاک

پھر لکھون کچھ طرب فزا مضمون
شاد ہو جس سے خاطر محزون

قلزم فکر ہے روانی پر
طبع ہے جوش خوش بیانی پر

کیا خوشی کا یہ اندنون غل ہے
نغمہ خوان عشق گل مین بلبل ہے

پھر بہار آئی کیا گلستان مین
جشن شادی ہے بزم یاران مین

میکشون پر کرم ہے ساقی کا
منتظم آج دم ہے ساقی کا

طرفہ نیرنگیان یہ باغ مین ہین
روشون پر گلابیان چمن مین ہین

جمگھٹے خوب میکشون کے ہین
غول ہر سو پریوشون کے ہین

جھومتا آیا ابر مستانہ
میکشون کو بنایا دیوانہ

تاک مین مے کے بہ رہی ہین سب
پھول برسا دے باغ مین یارب

بادہ خوارون ہی کا نہین کچھ ذکر
شیخ و زاہد کو بھی ہوئی کی فکر

پہنے ہین میکشون کا یہ جامہ
کیا رہن شراب عمامہ

کون بدمستیون سے ہے خالی
ہے صبا کی بھی چال متوالی

سبزہ ہر سمت لہلہاتا ہے
سرو خوش قامتی دکھاتا ہے

کہین سوسن کہین ہے نافرمان
ہے بنفشہ کہین کہین ریحان

چشم نرگس کا یہ اشارہ ہے
لالہ و گل کا حسن پیارا ہے

لیا لٹون سے دم جو بلبل نے
تازیانہ دکھایا سنبل نے

نہین سوسن کو اسمین تاب مقال
کہ ہے اُسکی زبان ناطقہ لال

لالہ و یاسمن شگفتہ ہین
گل ہین خندان چمن شگفتہ ہین

سرو رونق فضا لب جو ہین — قمریان مست شور کو کو ہین
باغبان ہر طرف پکار آیا — کہ چلو موسم بہار آیا
پھر گلگشت نازنین آئے — دید گل کے لیے حسین آئے
باغ جنت کی چل رہی ہے نسیم — ہے ہر اک نہر کوثر و تسنیم
گل و بلبل کا دور دورہ ہے آج — اس گلستان کا رنگ اور ہے آج
تنگ ہے باغ کثرت گل سے — پر چمن ہے ہجوم بلبل سے
بہت ہون اس باغ کا خیرخواہ — یہ دعا ہے زبان پہ شام و پگاہ
خوب بلبل اڑائے گل پھر کے — سر صیاد پر چلین آرے
گل جو توڑے کسی بہانے سے — دست گلچین قلم ہو شانے سے
رقص طاؤس ولفو از ہوا — کبک مست خرام ناز ہوا
قہقہوں کا ہے شور یارون مین — چہچہوں کا ہے غل ہزارون مین
گل ہر اک رنگ و بو مین اعلی ہے — واہ گلشن کا بول بالا ہے
ہے سکندر جو آج طائر باغ — ہر شجر کا ہے آسمان پہ دماغ
گل کی صورت پہ حسن و زیبائی — پھرتے ہین ہر طرف تماشائی
دل مین ہر اک کے ہے خوشی کی امنگ — دم بدم شوق کی نئی ہے ترنگ
شادمان ہین خوشی سے لوگ تمام — کیا ہے گلشن مین آج جلسۂ عام
اس خوشی کا سبب یہی ہے ولا — کہ چھپی یہ کتاب روح افزا
باعث انبساط جان اودھ — طبع تاریخ بوستان اودھ
راجۂ نیک بخت نیک خصال — درگا پرشاد صاحب اقبال
ہین رئیس سواد سندیلہ — گل باغ مراد سندیلہ
اہل جاہ و حشم تعلقہ دار — آفتاب سپہر عز و وقار
ہین سخاوت مین حاتم ثانی — رسم مہر و وفا کے ہین بانی
مظہر لطف و خوبیٔ اخلاق — مصدر جود و اتحاد و وفاق
شاعر نامی و خجستہ نہاد — نظم اور نثر مین بڑے استاد
مہر پُر نور آسمان سخن — ثمر نخل بوستان سخن

موجد رمز نکتہ دانی ہین ۔ حاکم کشور معانی ہین
یہ اُنھون نے کتاب چھپوائی ۔ بے بدل لاجواب چھپوائی
چھپتے ہی چھپتے ہوگئی مشہور ۔ ہوئے احباب شاد اور مسرور
جو نہو حال دہر سے آگاہ ۔ وہ پڑھے اس کتاب کو واللہ
ہے لقب اس ریاض اخضر کا ۔ جام جم آئینہ سکندر کا
اس سے ظاہر ہے اقتدار اودہ ۔ حال شاہان باوقار اودہ
شعرا تھے جو اہل علم وکمال ۔ اسمین اُنکا بھی کچھ لکھا ہے حال
ہین قصاید بر عمدہ و نایاب ۔ گل کی صورت شگفتہ و شاداب
ایسی چھاپی گئی کتاب یہ صاف ۔ کہ ہے مانند آئینۂ شفاف
دیکھ لی جسنے خوبی تحریر ۔ ہوا حیرت سے صورت تصویر
غلطی کا نہین ہے نام اِسمین ۔ حُسن صحت سے ہے لاکلام اِسمین
اِسکا کاغذ بہت ہی خوش اسلوب ۔ صاف طبعون کو دلسے ہے مرغوب
فارسی مین ہے نثر کیا نادر ۔ ہے زبان جسکے وصف مین قاصر
جابجا نظم ہے نہایت خوب ۔ عاشقان سخن کو ہے محبوب
ذکر عمدہ ہے اور صحیح ہے بات ۔ اچھے مضمون ہین سچے ہین حالات
صرف اِسمین زرِ خطیر ہوا ۔ کارنامہ یہ بے نظیر ہوا
اِسکے مشتاق شوق سے آئین ۔ نقد دل سے خرید فرمائین
نظر لطف و اتحاد کرین ۔ سیر سے اِسکی دلکو شاد کرین
چشم بد دور ہی عجب یہ کتاب ۔ نہین روے زمین پہ جسکا جواب
وصف صفت کا کہان تک اسکے بھرون ۔ ہان دعا پر اب اِسکو ختم کرون
رہین یارب یہ مہر و مہ جب تک ۔ رہے جبتک زمین پہ دور فلک
رہین جب تک بہم گل و بلبل ۔ رہے جبتک کہ دور ساغر و مل
جلسۂ علم و فن رہے جب تک ۔ شغل شعر و سخن رہے جبتک
رہے جبتک دلون پہ عشق کا زور ۔ رہین عشاق مست نالہ و شور
رہے تا گرم حُسن کا بازار ۔ رہے دن دونی اس چمن کی بہار

ہو رواج اِس کتاب کا ایسا — کہ رہے اسکا ہر جگہ چرچا
گھر کرے دل مین آرزو کیطرح — گل مین مسکن بنائے بو کیطرح
بس یہ مطلوب خاص و عام رہے — اِسکا دائم جہان مین نام رہے
رہے مشہور نثر ذکر لطیف — رہے خوش اِسکا صاحب تالیف
روک لے اب قلم کو اپنے نہال — مختصر خوب ہے کہ طول مقال

قطعہ تاریخ طبع سرآمد اہل کمال فخر شعرای ماضی و حال استاد مسلم الثبوت حکیم سید ضامن علی صاحب جلال لکھنوی

چون مہاراجہ بصد خوبی و حُسن — حال شاہان اودھ کردہ رقم
سال طبعش چہ برآوردہ جلال — وہ چہ بُستان اودھ رشک ارم
۱۳۰۹ھ

ایضاً

تالیف شد این عجیب رنگین تاریخ — بشگفت چو گل در چمنستان اودھ
سال طبعش چنین رقم کرد جلال — شاداب ہے گلشن بستان اودھ
۱۳۰۹ھ

قطعہ تاریخ طبع زاد شاعر نازک خیال حکیم سید محمد مہدی متخلص بہ کمال خلف الصدق حضرت جلال

وہ چہ تاریخی رقم شد لاجواب و بیمثال — آشکار از نقطہ نقطہ شوکت و شان اودھ
راجہ نامی کہ مثلش نیست در ہندوستان — خامہ اش تحریر کردہ حال شاہان اودھ
از بیانش شوکت این ملک ظاہر میشود — اللہ اللہ بود در گیتی چہ سامان اودھ
لاجواب است ای کمال این مصرع تاریخ طبع — دلکشا حُسن بہار افزای بستان اودھ
۱۳۰۹ھ

ایضاً

حالات خسروان اودھ چون رقم نمود — یک راجہ کہ ملک سخن راست شہریار

یعنی عطارد فلک اوج داوری — مهر سپهر برتری و جاه و اقتدار
خوشتر ز کارنامهٔ مانی پدید کرد — از رنگ دلفریب ز کلک سحر نگار
رنگین تر از کتاب گلستان عبارتش — نقشی عجب بصفحهٔ گیتی شد آشکار
طبع کمال گفت چه خرم سنین طبع — آورد بوستان اوده دلکشا بهار

۱۳۰۹

قطعه تاریخ از شاعر نازک خیال کنور حیدری سہا متخلص به تہال خلف راجه اجپال

چو راجه درگا پرشاد اہل دانش صاحب حشمت — رقم فرمود تاریخ اوده را بادل خرم
هجوم طالبانش شد جہانی قدردانش شد — ز وصف بر کمالش شد یقین و لبرعالم
پس ترمیم طبعش شد که بیچ عالمی غش شد — بیانش طرفه و دلکش شد که ذوق او نه گردد کم
مکرر طبع شد احسن بعالم گشته نور افگن — زمین تا آسمان روشن تو گوئی نیر اعظم
جهانی را بجان شد و صفش [illegible] خوش [illegible] — نہال این سال طبع اوست - تاریخ دلاویزم

قطعه تاریخ طبع شاعر شیرین مقال منشی میکو لال صاحب سہا متخلص به عشرت لکھنوی شاگرد خواجه عزیز الدین صاحب عزیز لکھنوی

[illegible] و بادل [illegible] پرور [illegible] — ز فیض و دریا دلی اوست هر که مرهون و ممنون
سپهر قدر و [illegible] رئیس [illegible] با مروت — ندید چشم کسی بد نیسان شنید گوش نه هم بد شگون
جهانبانی درگا پرشاد راجه [illegible] — نوشت حالات بادشاهان به نثر رنگین و نظم موزون
[illegible] عشرت برای [illegible] — نفیس تاریخ بوستان اوده شده این نه از گردون

سنہ ۱۹۴۸ بکرمی

خاتمة الطبع

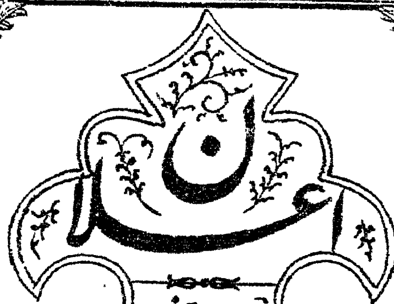
[illegible] کتاب فوائد انتساب حاوی حالات سلاطین کرد و [illegible] وقار و امرا و الانبار و شعرائے نامدار مع تصاویر مستند و معتمد تصنیف لطیف و تالیف نظیف کنور درگا پرشاد صاحب بهادر تعلقدار سرو بن ظراگانون و عطیه دار علاقه سعا

در مطبع دبدبۂ احمدی باہتمام خاکسار احمد علیخان آنریری مجسٹریٹ و رئیس اعظم سندیلہ ضلع ہردوئی ملک اودھ
و بخط خوش نمط شیخ الٰہی بخش صاحب ملازم سرکار فیض آثار مصنف این کتاب لاجواب و بہ تصحیح
جناب مولانا میان جان صاحب لکھنوی سابق ملازم منشی نولکشور صاحب بماہ
اگست سنہ ۱۸۹۲عیسوی مطابق ماہ محرم سنہ ۱۳۱۰ھجری از حلیۂ طبع آراستہ و پیراستہ گردیدہ امید
از شائقان شعر و سخن و طالبان علم و فن خاصۃً مدرکان حالات شاہان زمن علی
الخصوص ملک اودھ کہ بلحاد باد اے کاملان ہند و دکن است بنقد دل
خریدہ از سر سبزی و تازگی مضامین این دوحۂ مراد قلب و دماغ
را فرح و شاد فرمایند و مصنف کتاب مستطاب را بدعا
دولت و اقبال باد

گر نیاید بگوش رغبت کس ٭ بر رسولان بلاغ باشد و بس

قیمت فی جلد عہ

برای تنویر ضمیر

پر تنویر ناظرین کتاب ہذا مخفی مبادکہ

این کتاب لاجواب و تاریخ فوائد انتساب مؤلفہ

صدر نشین ایوان ریاست و رونق افزای گلزار امارت جناب راجہ

کنور درگا پرشاد صاحب بہادر تعلقہ دار سروین و آنریری مجسٹریٹ و رئیس

اعظم سندیلہ دام اقبالہ حسب فرمائش جناب راجہ صاحب ممدوح الاوصاف

بعد حفظ حق تالیف با دخال رجسٹر گورنمنٹ باہتمام خاکسار در مطبع دبدبۂ احمدی

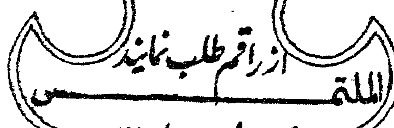
مطبوع گردید لہذا بخدمت صاحبان مطابع نامدار و تاجران باوقار گذارش

اینکہ بلا اجازت مصنف ممدوح العنوان قصد طبع نفرمایند

و ہر قدر نسخہا کہ مطلوب باشند بارسال قیمت

فی جلد دو روپیہ عہ

از راقم طلب نمایند

الملتمس

احقر العباد احمد علی خان

مالک مطبع

دبدبۂ احمدی

لکھنؤ